

म. ग्रं. सं. ठाणे 31

विषय

चरित्र

संग्रहालय क्रमांक

39

230

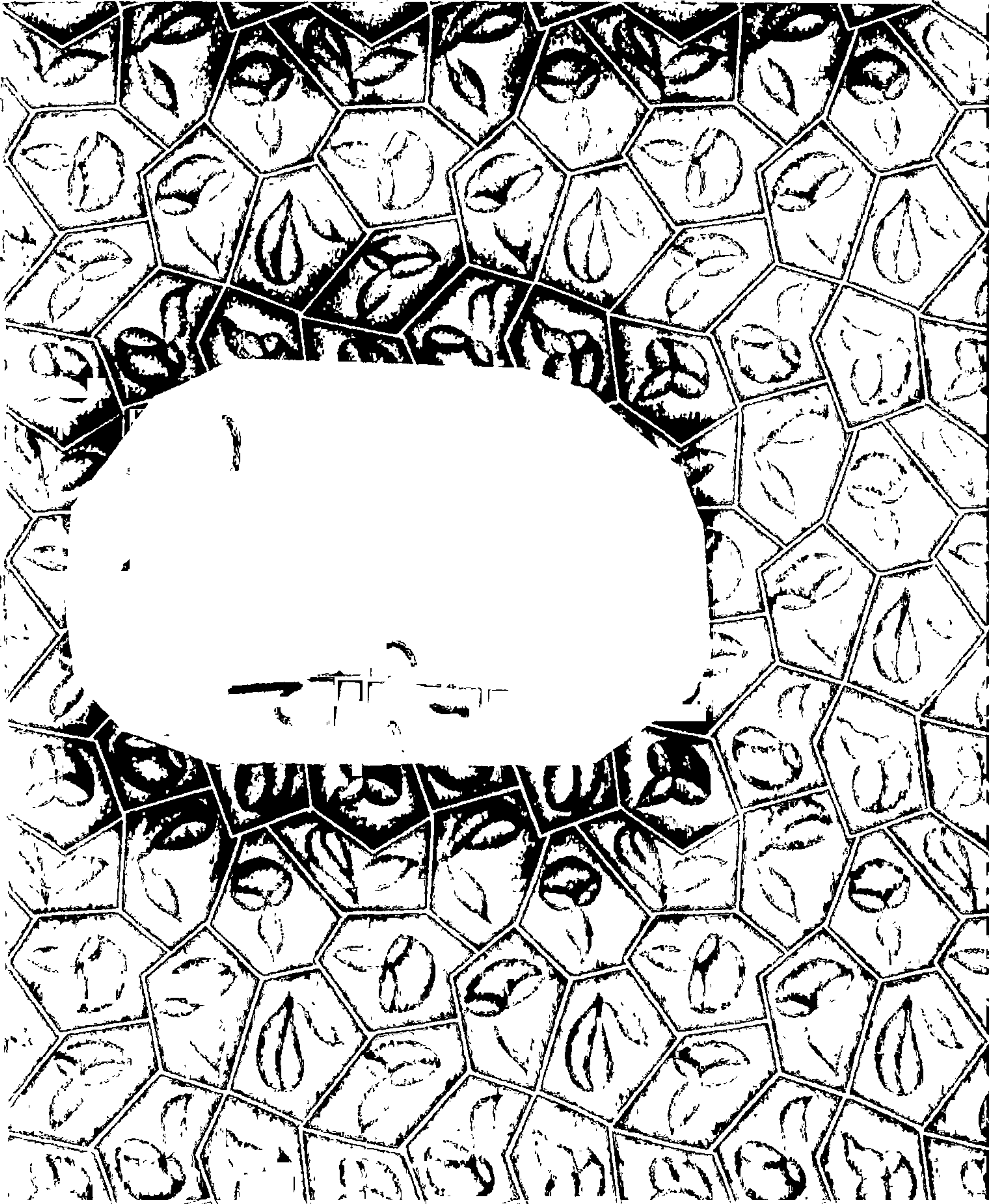
सन

लेखक मि. जोसेफ लक्ष्मण

१९०५

पुस्तकाचे नांव रंकाचा राजा अथवा

जेम्स. ए. गारफिल्ड - चरित्र

5200
96
7/7
7/7

FROM LOG-CABIN

WHITE HOUSE:

The Story of President Garfield's Life.

TRANSLATED FROM THE ENGLISH.

रंकाचा राजा

अथवा

प्रेसिडेन्ट जेम्स. ए. गारफील्ड

यांचें चरित्र.

BOMBAY TRACT AND BOOK SOCIETY.

8vo 1,000 Copies. A. D. 1885.

Price 4 Annas.

किंमत ४ आणे.

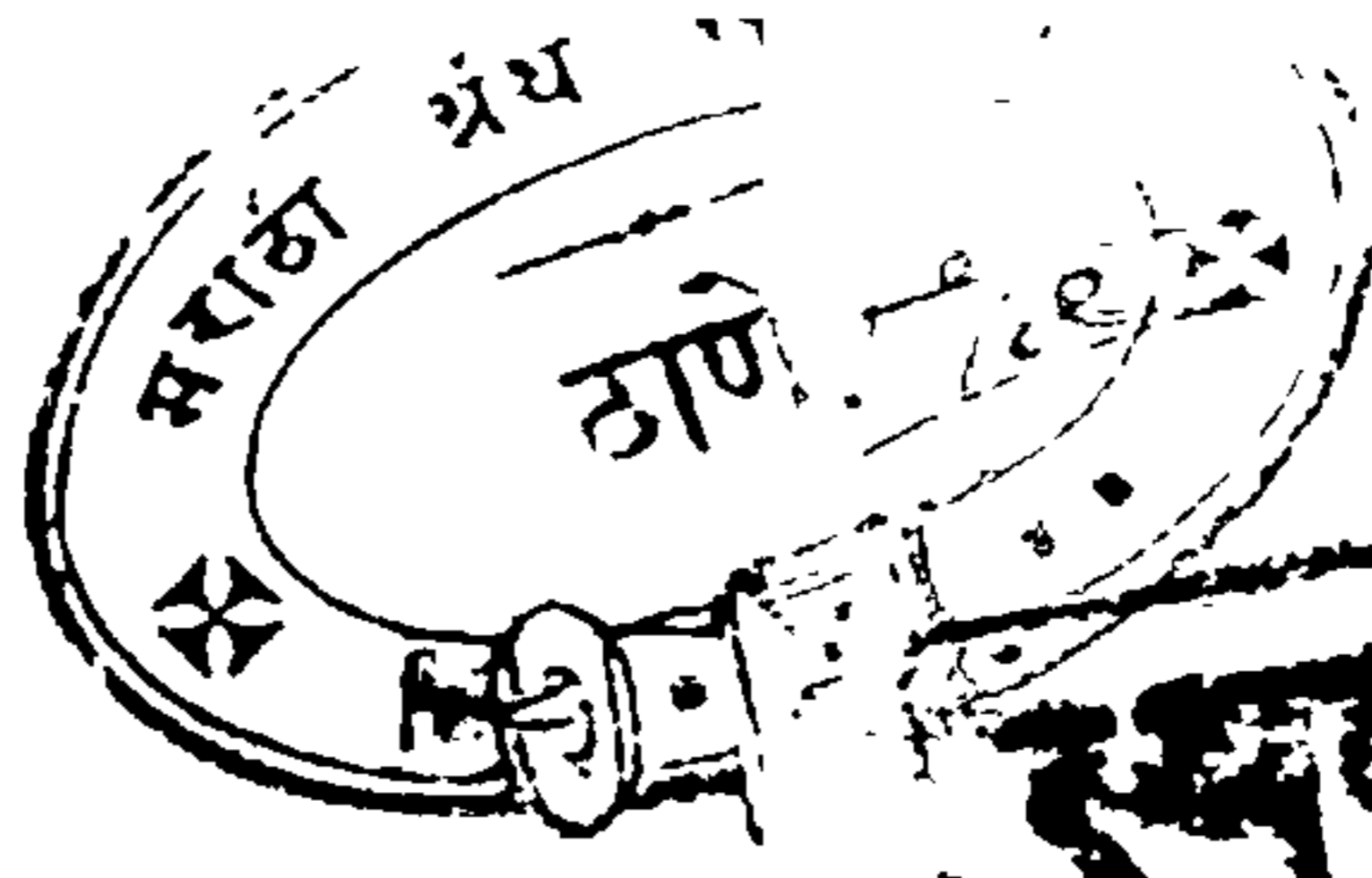
BOMBAY:—PRINTED AT THE "NIRNAYA" PRESS.

सं. चारुम
१८

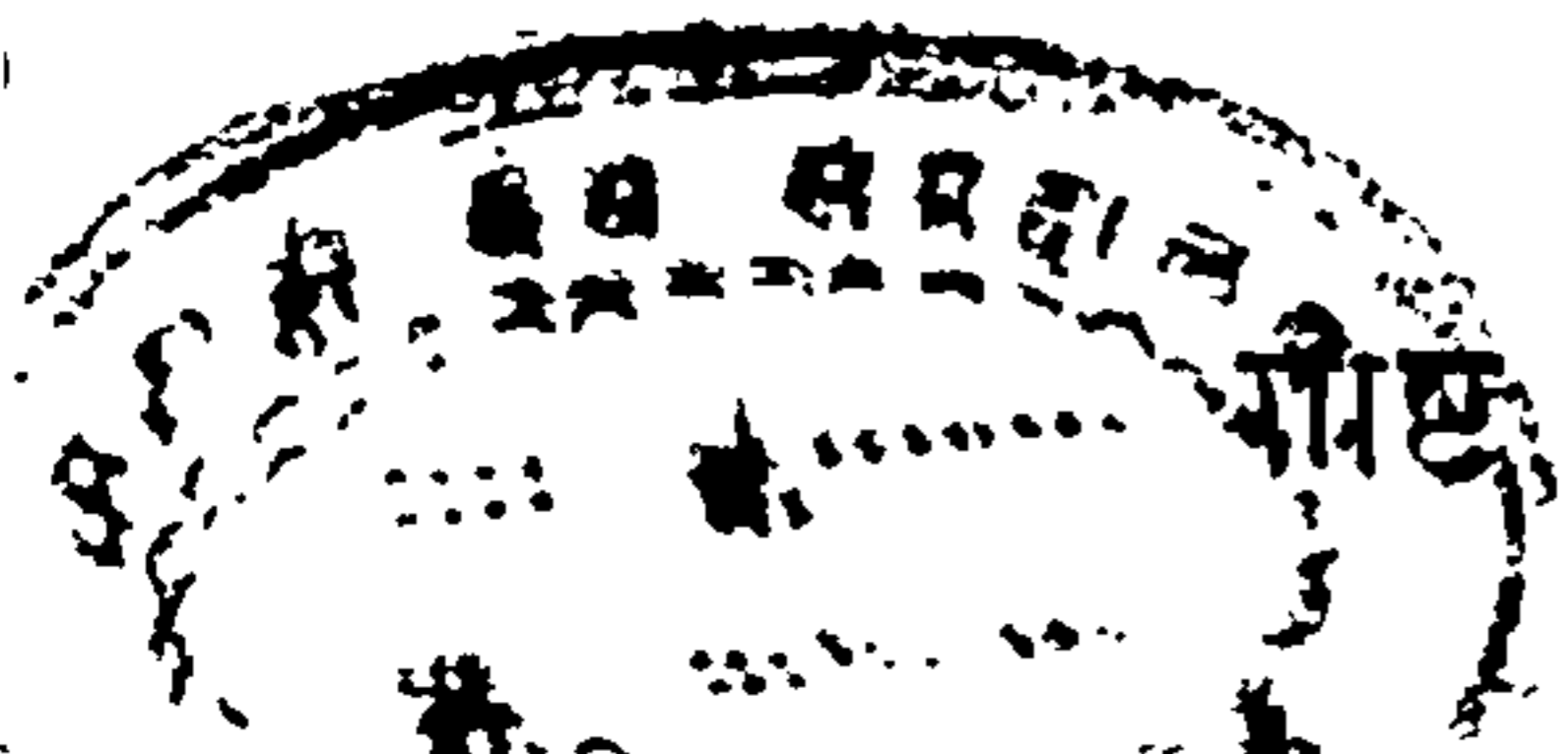
सूचना.

हे पुस्तक मि० जोसेफ लक्ष्मण ह्यांनी इंग्लिश मूळावरून रचिले
ते त्रा० सो० चे एडिटर ह्यांनी तपासून शुद्ध केले. भाषांतरक-
त्यास त्रा० सो० कडून १०० रु० बक्षिस मिळाले. ह्याची भाषा
बहुतकरून ग्रंथकार्याच्या धरतीवरच ठेविली आहे, तीत विशेष फे-
रफार केला नाही.

प्रेसिडेन्ट गारफील्ड यांचे चरित्र.

१ ली.

टामस आणि आब्राम गारफील्ड; बालो नामें विधवा बाई; आब्राम आणि एला-
यझा; बंलोबाई ओद्दासो एथें जाऊन झेनिस्वील एथें राहती; आब्रामही
न्युबर्ग एथें जाता; आब्रामाची व एलायझा यांची भेट; त्यांचें लग्न; त्यांची
झोंपडी; आरेंज एथें आब्राम शेत विकत घेतो; या ठिकाणची झोंपडी; या
झोंपडींत जेम्स. ए. गारफील्ड जन्मला; वणवा; आब्राम गारफील्ड आज्ञा-
री होतो; त्याचा अंतकाळ; प्रेतसंस्कार; आब्राम मरणापूर्वी जेम्साविषयी
भविष्य सांगतो.

हें पुढील चरित्र अमेरिकेंतील युनैतेद स्तेत्स् नामक संयुक्त संस्थानांच
प्रसिद्ध माजी प्रेसिडेन्ट जेम्स. ए. गारफील्ड यांचें आहे. हें चरित्र
फार बोधपर आहे. हा प्रसिद्ध गृहस्थ कोण होता, हा कोणाचा मुलगा,
याची बाळपणाची स्थिति कशी काय होती, याचा धंदा काय होता
वगैरे गोष्टींविषयीं ह्या पहिल्या प्रकरणांत लिहितो.

सन १७९९ या वर्षी टामस गारफील्ड या नांवें कोणी एक शेतकरी
आटसिगो कौंटी (प्रांत) मध्ये जें वुरसेस्टर गांव आहे तेथें राहत असे. ह्याच
वर्षी ह्या शेतकऱ्यास एक मुलगा झाला, त्याचें नांव त्यानें आब्राम असें
ठेवले. तो मोठा होऊन सुमारें ३२ वर्षांच्या वयांत आला तेव्हां त्यासही
एक मुलगा झाला. त्याचें नांव जेम्स. ए. गारफील्ड असें होतें.

जेव्हां आब्राम सुमारें दोन वर्षांचा झाला, तेव्हां त्याचा बाप टामस गारफील्ड मरण पावला. आब्रामास कांहीं भावंडे होती. टामस गारफील्ड मेल्यानंतर या सर्व लेंकरांचें पोषण करणें त्याच्या गरीब आईवर पडलें. टामस मेल्यावर त्याच्या बायकोची फारच दशा झाली व ती अतिशय गरीब असल्या कारणानें सर्व लेंकरांचें पोषण तिच्यानें करवेना. या कारणामुळें त्या आईनें आब्रामास जेम्स स्टोन नामें एका शेजाऱ्याच्या घरीं ठेवलें. ह्या शेजाऱ्यानें आब्रामाचें आपल्या पोटच्या लेंकराप्रमाणें लालनपालन केलें.

आब्राम सुमारें १० वर्षांचा झाल्यावर, जवळच्या प्रदेशांत वालो नामें करून एक विधवा बाई राहण्यास आली. ही बाई न्युहाम्पशायर एथून आली होती. हिला एक मुलगी होती तिचें नांव एलायझा असें होतें. या मुलीची व आब्रामाची चांगली मैत्री जडली. तो ह्या मुलीस एका वर्षानें वडील होता. जेव्हां ही मुलगी सुमारें १४ वर्षांची झाली तेव्हां तिच्या आईस वाटलें कीं हें ठिकाण सोडून ओहायो एथें जावें. कारण तें ठिकाण सुपीक व चांगलें आहे असें तिनें ऐकिलें होतें. शिवाय पुष्कळ लोक तिकडे जाऊं लागले हें पाहून ती तिकडे जाण्यास तर फारच उत्सुक झाली. तेथें गेल्यावर झेनिस्वील एथें ती आपल्या मुलीसह राहूं लागली. हें झेनिस्वील गांव मस्किगम कौंटीमध्ये आहे.

इकडे आब्रामाचा व एलायझाचा वियोग झाल्यामुळें त्यास गोड लागेना. त्याचें मन उदास झालें. त्याला चैन पडेना. या कारणामुळें तोही ओहायो प्रांतीं जाण्यास पाहूं लागला. पण तें त्यास लवकर साधलें नाहीं. पुढें एलायझाचा व याचा वियोग झाल्यावर सुमारें ९ वर्षांनीं तो ओहायोकडे जाण्यास निघाला व क्विवलंडाजवळ न्युवर्ग नामें एक ठिकाण आहे तेथें राहूं लागला. क्विवलंड हें फारच लहान ठिकाण होतें. त्यांत सर्व शौंपड्या होत्या. वस्ती लणजे शें सव्वाशें लोकांची होती. न्युवर्ग तर नवीनच ठाणें वसलें होतें. शिवाय तें फार आडवाजूस होतें. हें ठिकाण आब्रामास कांहीं कारणामुळें विशेष वाटलें लणून तो तेथें राहूं लागला. ह्या स्थळीं तो काम करीत असतां त्यास असें समजलें.

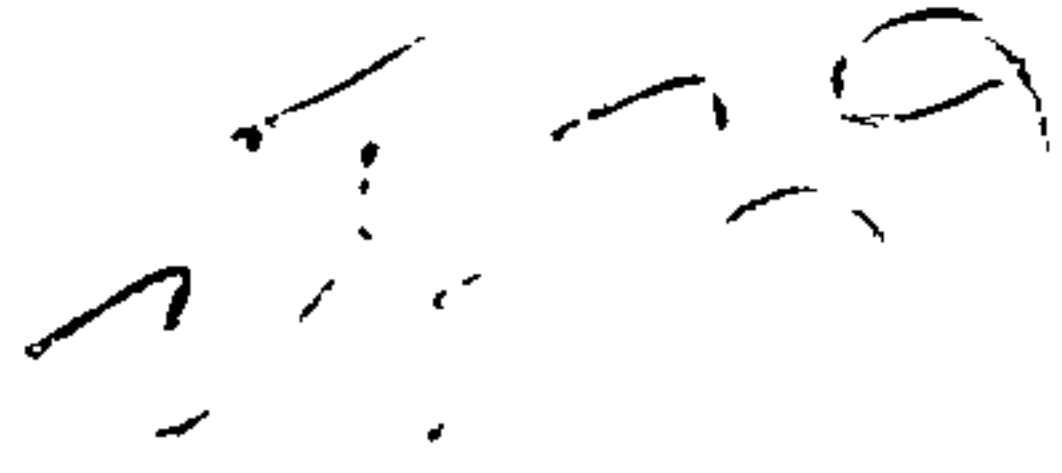
कीं विधवा वालोवाई आपल्या मुलीसह शेनिस्वील गांवीं राहत आहे. तिकडे जाण्यास तो फार उत्सुक झाला व लवकरच तो तिकडे गेला. एलायझास पाहून त्यास जो आनंद झाला तो अवर्णनीय होता. हा आनंद यावत्कालपर्यंत अपूर्ण होता पण पुढे सुमारे दोन वर्षांनीं त्यांचे लग्न झाल्यावर पूर्ण झाला. त्यांचे लग्न १८२१ त फेब्रुवारीच्या तिसऱ्या तारखेस झाले. लग्न झाल्यावर ते शेनिस्वलि एथे फार दिवस न राहतां न्युवर्गास आले. एथे त्यांच्या संसारास आरंभ झाला. ते एक खोपटी बांधून राहिले. त्या खोपटींत खरी प्रीति व शांति नांदत असल्या कारणाने ती राजमहालापेक्षां त्या दोन प्राण्यांस अधिक सुखदायक वाटत असे. ह्या खोपडीची रचना फारच साधारण होती. ती सर्व लांकडांच्या ठोकळ्यांची केली होती. तिला कित्येक खिडक्या होत्या. त्या खिडक्यांस भिंगा ऐवजीं मेणकापड लावले होते. घरांत जे कांहीं लांकडी सामान पाहिजे होते ते सर्व आब्रामाने स्वहस्ते केले होते. त्याने आपला पलंग स्वतां आडव्या उभ्या लांकडांचा जोडून केला. स्वयंपाकाचीं भांडीं ल्हटलीं ल्हणजे एक लोखंडी व दोन लांकडी धाळ्या, कांहीं सुन्या व कांटे, व एक तवा इतकीं मात्र होतीं. याप्रमाणे आब्राम गारफील्ड याचा संसार होता. अशा गरीब स्थितींत असून तो फार शांत व संतोषित असे.

दिवसेंदिवस आब्राम गारफील्ड याचे कुटुंब वाढत चालले. जसे त्याचे कुटुंब वाढत चालले तसा खर्चही वाढत चालला. न्युवर्ग एथे असतांना त्यास जी कांहीं प्राप्ति होती ती त्यास आतां पुरेनाशी झाली, या कारणामुळे त्याने दुसरे एक शेत विकत घेण्याचा निश्चय केला. शेवटीं कैहोगा कौंटींत जे अरेंज गांव आहे तेथे त्याने ९० एकर जमीन शें सव्वाशें रुपयांत घेतली. न्युवर्ग ठिकाण सोडून अरेंज गांवीं जाण्याचे कारण एक तर हे होते कीं, तेथे ह्याच्या बायकोच्या बहिणीचा नवरा ल्हणजे आब्रामाचा साडभाऊ ऑ-मास बॉयटन नामे करून राहत असे. त्याच्या आश्रयाने जाऊन राहावे हे आब्रामास अधिक सोईवार दिसले, ल्हणून त्याने तेथे शेत विकत घेतले. हे ठिकाण न्युवर्ग एथून सुमारे ८ कोसांवर आहे. ह्या नवीन ठिकाणीं त्याने

पूर्वी प्रमाणेच एक झोंपडी बांधली व तेथे तो आपले आयुष्य घालवू लागला जवळ तेथे त्याला कोणी शेजारी नव्हता, जो अगदी जवळचा शेजारी तो सुमारे ७ मैलांवर राहत असे. या आरेंज गांवीं ते कुटुंब सन १८३० सालीं आले. ही नवीन झोंपडी त्या पूर्वीच्या झोंपडीपेक्षा मोठा असून विशेष सोईचा होती. हीही तिच्या प्रमाणेच लांकडांची केलेली होती. वरतीं वाशांमध्ये जी फट असे तींत माती घालून बंद केलेली होती. यामुळे हिंवाळ्यांत थंडी न वाजतां उन्हाळ्यांत गार असे. धुराडे लांकडांचे व मातीचे केलेले होते. वरच्या छावणीवर चपऱ्या दगडांच्या शिळा टाकल्या होत्या. खालीं जमीनीवर फळ्या टाकून तक्तपोशी केली होती. लेंकरांस निजण्यास मऊ त्रिछान्याच्या ऐवजीं पैदा किंवा गवत टाकले होते. शिवाय स्वच्छ हवा येण्यास खिडक्या राखल्या होत्या. याप्रमाणे त्या झोंपडीची रचना होती.

प्रिय वाचकहो, याच झोंपडींत आपला ह्या चरित्राचा नायक जो जेम्स. ए. गारफील्ड हा सन १८३१ नोवेंबर १९ रोजीं जन्मला.

आब्राम गारफील्ड हा उंच व देखणा मनुष्य होता. तो फार सशक्त असल्या कारणाने रानांतील कठीण व मेहनतीचीं कामे सहज करीत असे. एके दिवशीं तो नेहमीप्रमाणे शेतांत काम करीत असतां “वणवा लागला रे, वणवा लागला” अशी एकच अरोळी झाली. आरेंज येथे पुष्कळ अफाट मैदाने असत. उन्हाळ्यांत हरहमेशा त्या जंगलांत वणवा लागत असे. तेणेकरून जंगलांचीं जंगले जळून भस्म होऊन शेतांचा व धान्यांचा व गरीब लोकांच्या झोंपड्यांचा नाश होत असे. आब्राम गारफील्डाने जेव्हां “वणवा लागला रे वणवा” अशी वणव्याची हूल ऐकिली, तेव्हां तोही आश्चर्य चकित होऊन पाहू लागला. त्याने आपल्या मुलीस हाक मारली व म्हणाला “अगे मेहटावेल, धांव लवकर. ही कुन्हाड घेऊन जा व ते पावडे घराहून आण.” ही मुलगी लागलेच धांवत धांवत गेली व बापास त पावडे आणून दिले. ते सर्व कुटुंब लेंकरांबाळांसुद्धां त्या वणव्याकडे भयचकित होऊन पाहत उभे राहिले. आब्राम आपल्या बायकापोरांस मोठ्या धैर्याने बोलला “पहा आपण सर्वांनीं ह्या वणव्यासंगतीं लढाई केली पाहिजे, नाहींतर याचे प्राबल्य फार होऊन आपला व आपल्या सर्व माल-

मत्तेचा नाश होईल.” आब्रामाची बायको नवऱ्याचें भाषण ऐकून त्यास ह्मणते, “खरोखर आतां मला फार भय वाटत आहे, न जाणो कदाचित्त तो वणवा फार वाढेल व ह्या आपल्या शेंपडीचा नाश करील. अरे टाम, (वडील मुलाचें नांव) धांव लवकर. अगे मेहटावेल, पळ तिकडे. अरे धांवा ! त्या जंगलाकडे पळा व तो विस्तव विश्वविण्यास प्रयत्न करा.” आईचें हें भाषण ऐकतांच तीं लेकरें तिकडे धांवलीं व तो वणवा विश्वविण्यास प्रयत्न करूं लागलीं. इतक्यांत ईश्वरी कृपेनें मोठा वारा सुटला व त्या वाऱ्याच्या योगानें तो वणवा आब्रामाच्या शेताच्या पलीकडे वाहून गेला. याप्रमाणें ह्या प्रसंगीं देवानें त्यांचें संरक्षण केलें.

हें संकट टळल्यावर दुसरें एक संकट त्यांवर येऊन गुजरलें. आब्राम गारफील्डानें तो वणवा विश्वविण्याच्या कामांत पुष्कळ मेहनत केली होती, त्यामुळें त्यास फार घाम आला व पुष्कळ गरमी झाली ह्मणून वारा घेत तो एका लांकडाच्या ठोकळ्यावर बसला. तेव्हां घामांत वारें लागलें व तेणेंकरून सर्दी होऊन तो फार अजारी झाला. रोगी झाला असतांना जवळ कोठें वैद्य नव्हता. एका शेजाऱ्यास थोडी औषध विद्या माहित होती, पण त्याचेंही कांहीं चाललें नाहीं. त्यानें एक प्लास्तर मारलें पण तेणेंकरून तो बरा न होतां त्याची प्रकृति अधिकच वाईट होत चालली. शेवटीं त्याची प्रकृति फारच बिघडून तो मरण पावला. मरतेवेळीं तो हे शब्द बोलला:— “पहा म्यां शेतांत चार झाडे लाविल्लीं आहेत. तीं आतांपासून तुमच्या देखरेखीखालीं वाढलीं पाहिजेत.”

वाचकहो, आतां ह्या कुटुंबावर कसें भयंकर संकट आलें याची कल्पना तुम्हीच करा. या जंगलमय प्रदेशांत आब्राम गारफील्डच्या बायकोनें काय करावें ? सर्व लेकरांचें पोषण कसें झालें असेल ? अरेरे ह्या कुटुंबाच्या इमारतीचा खांब ढासळला ! तीं लेकरें आपल्या आवडत्या पित्यास मुकलीं. ह्याच्या मरणाची बातमी ऐकिल्यावर बरेच दूरदूरचे शेजारी धांवत आले. शेवटीं एका साधारण पेटींत त्याचें प्रेत घालून त्याच्याच गव्हांच्या शेतांत एका कोपऱ्यांत त्याला पुरलें.

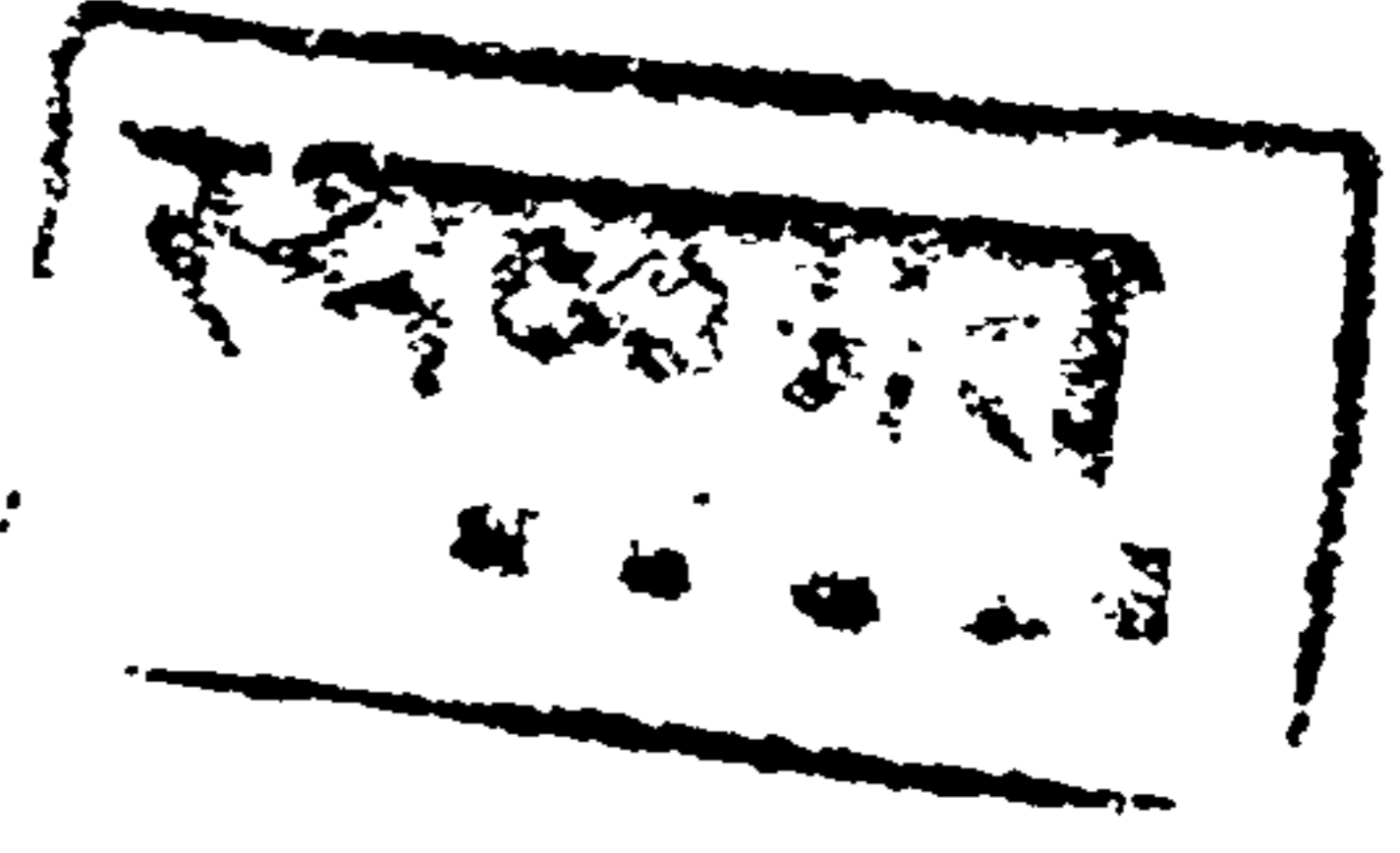
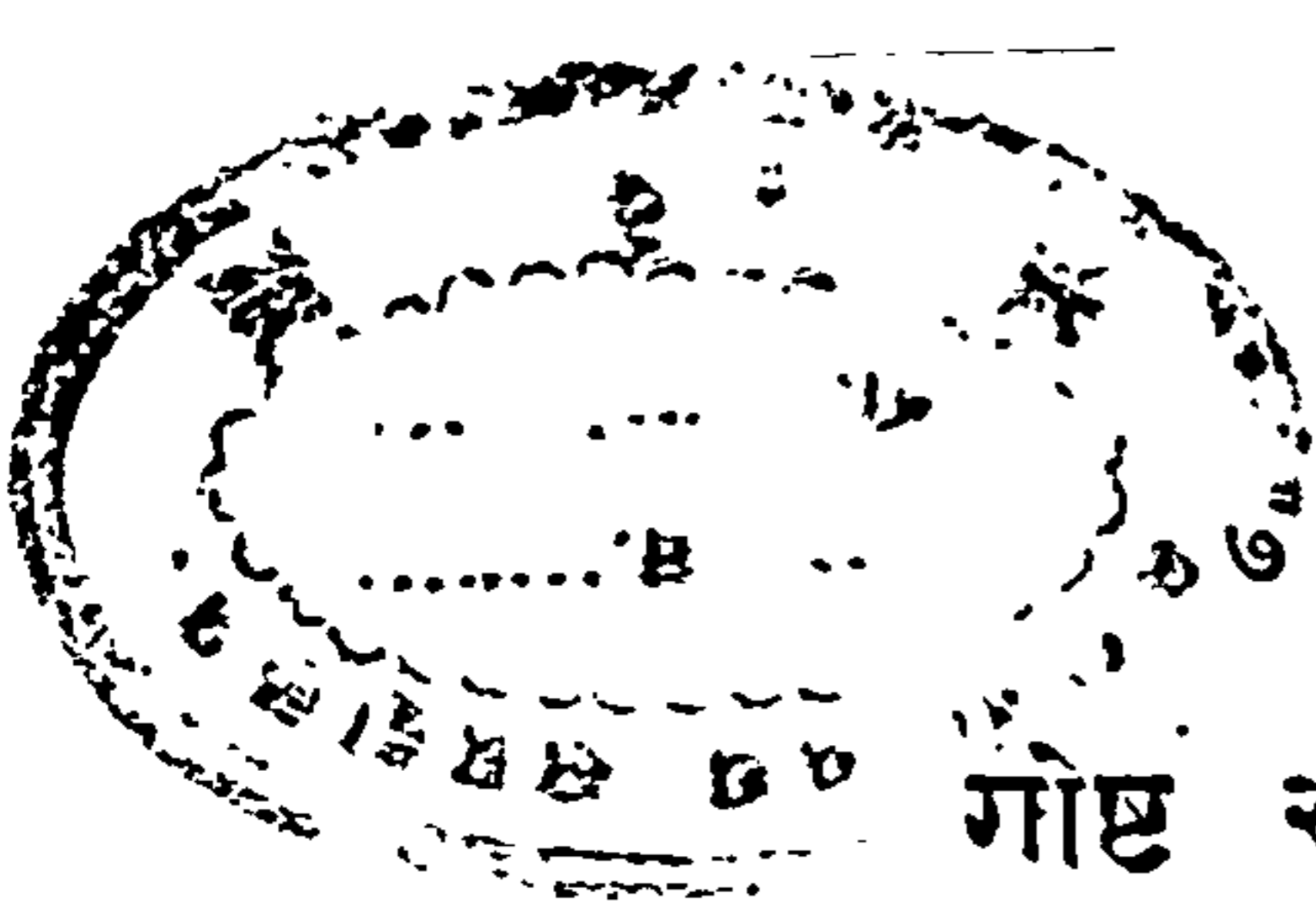
या ठिकाणीं एक विशेष अगत्याची गोष्ट सांगायची राहिली, ती

अशी कीं आब्राम गारफील्ड हा अजारी पडण्यापूर्वी थोडे दिवस जेम्सास मांडीवर घेऊन "पूतार्क" याचें चरित्र वाचीत बसला होता. वाचीत असतांना सहज जेम्साकडे पाहून हणाला "जेम्सा, पूतार्क हण." त्या लेंकरानें ते शब्द इतके स्पष्ट रीतीनें हटलें कीं त्यास आश्चर्य वाटलें, व त्यावरून तो आपल्या बायकोकडे पाहून हणाला "पहा एला-यज्ञा, हा मुलगा पुढें वाढून मोठा विद्वान होईल."

पुढें त्याच्या भविष्याप्रमाणें घडून आलें हें वाचकांच्या लक्षांत लवकरच येईल.

गोष्ट २ री.

आब्रामाच्या मरणानंतर त्याच्या कुटुंबाची स्थिति.- शाळेविषयीं टामाचें व आईचें भाषण.- टामाचें व मेहटाबेल यांचें बोलणें.- मिसिस गारफील्ड (आब्रामाची बायको) आंमास वॉयटनचा सल्ला विचारते.- मिसिस गारफील्ड टामास झालेलें भाषण कळविते.- अन्नाची दुर्मिळता.- ती आपलें जेवण कमी करते.- तिची कुळकथा.- एका कुटुंबाकडून हीस मदत मिळते.- जेम्सास जोडा विकत घेण्याचा विचार.- हें कुटुंब “ डिसैपल् ” पंथाच्या मताचें होतें.- त्या मताचे धर्मसिद्धांत.

मागील अध्यायांत आब्राम गारफील्ड याचा अंत झाला असें सांगितलेंच आहे.

तो मेल्यानंतर थोड्या दिवसांनींच शरत्ऋतूस आरंभ झाला. जिकडे तिकडे बर्फ पडूं लागलें. भयंकर वायु त्या जंगलमय प्रदेशांत मोठ्या सुसाढ्यानें वाहूं लागला. अशा समयीं तीं मुलें आपल्या आईजवळ परस्परांकडे मोठ्या उदासीनतेनें पाहत असत. केव्हां केव्हां मध्यरात्रीं वनपशूंचें ओरडणें ऐकूं आल्यामुळें तीं एकदम दचकून उठून बसत. अशा प्रसंगीं त्या विचाऱ्या आईस लेकरांकडे पाहून काय वाटत असेल ? हा प्रसंग तिच्यावर फार भयंकर होता यांत संशय नाही. तिला असें झालें होतें कीं केव्हां हा शरत्ऋतु जाऊन वसंतऋतूस आरंभ होईल. होय, दुःखाचे दिवस रांगत जातात परंतु सुखाच्या व ख्यालीखुशालीच्या दिवसांस वळकट पंख आहेत. ते लवकर उडून जातात.

याप्रमाणें त्यांनीं बरेच दिवस दुःखांत काढले. जिमी (जेम्सास या नांवें आवडीनें हाक मारीत असत) मेहटाबेल व टाम हीं सर्व लेकरें बरींच मोठीं झालीं. टाम सुमारें १३ वर्षांचा झाल्यावर त्यानें असें ऐकिलें कीं आपल्या झोंपडीपासून सुमारें दीड मैलावर एक शाळा चालू होणार आहे. त्यानें आपल्या आईस लटलें “ आई, जिमीनें आतां शाळेंत जावें. ”

आई- (हांसून) हो, वाळा टामा. आतां जिमीनें शाळेंत जावें हें

योग्य आहे. मला वाटते त्वांही जाविस. या वेळीं जेम्स सुमारें तीन वर्षांचा होता.

टाम— आई जर मी शाळेंत जाऊं लागलों तर मागें शेताची खटपट कोण करील ? बटाटे कोण खणून काढील ? धान्याची कापणी कोण करील ? मला वाटते कीं ह्या मुलींनीं व जिमीनें जावें. मी मागें राहून शेताचें काम पाहीन व काम करून आपणां सर्वास वस्त्रप्रावर्ण मिळविण्यास मदत करीन.

टामाचें हें बोलणें ऐकून त्या बाईस रडें आलें, परंतु तिनें तो दुःखाचा हुंदका तसाच दाबून धरला. इतक्यांत पुन्हा टाम आपल्या आईस लणाला “ पहा आई, जिमीस शिकण्यास हा प्रसंग चांगला आहे. ”

आईनें ही त्याची सूचना ऐकून तिचीहि अशी पक्की खात्री झाली कीं, तो आपल्या भावाची विशेष प्रकारें काळजी वाहत आहे.

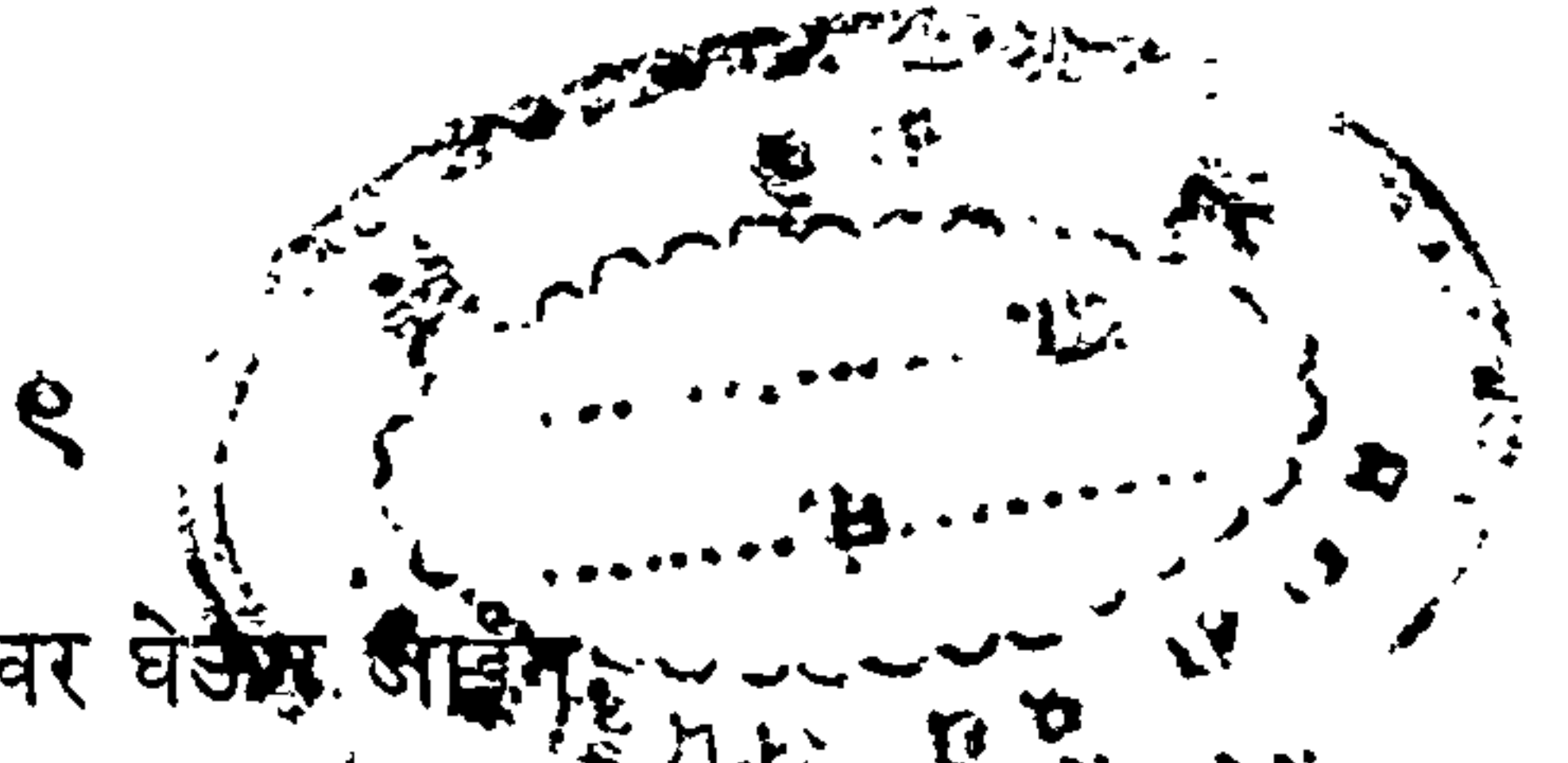
याप्रमाणें हें टामाचें बोलणें झाल्यावर जिमीस व मुलींस शाळेंत पाठविण्याचें ठरलें. हें कुटुंब आरेंज गांवीं येण्यापूर्वीं हीं सर्व लेंकरें दुसऱ्या एका शाळेंत जात होतीं. शिवाय मिसिस गारफील्ड घरीं थोडें थोडें त्या लेंकरांस शिकवीत असे. तिनें जेम्सास शास्त्रांतील गोष्टी चांगल्या उत्कृष्ट रीतीनें शिकविल्या होत्या. थोडी थोडी जेम्सास मुळाक्षरांची ओळख झाली होती; नोहा, कार्देन, हब्रेल, योसेफ, इस्माएल, इझाक, याकोब इत्यादिकांच्या गोष्टी त्याला चांगल्या शिकविल्या होत्या. ह्यास स्मरणशक्ति चांगली असे. हा आईवापांचा जीव कीं प्राण असे. याच्या आईसहि पूर्णपणें वाटत होतें कीं हा मुलगा चांगला विद्वान व सुशिक्षित निघेल, इतर लोकहि त्याविषयीं अशीच कल्पना करीत असत. जेव्हां तीं मुलें शाळेंत जाण्यास निघालीं तेव्हां टाम लणाला “ जिमीच्यान पायीं चालवणार नाहीं. तो लवकरच दमेल.

मेहटाबेल— “ चिंता नाहीं. मी त्याविषयीं पाहीन. ”

टामस लणाला— “ बाई तूं काय करशील ? ”

मे०— मी तें पाहीन.

टा०— परंतु कसें पाहशील तें तर समजूं दे.

मे०- मी त्याला आपल्या पाठीवर घेऊन जाईन.

टा०- काय, पाठीवर ! अरेरे तूं तर मग फार दुर्मशील, त्याचें ओझे तर इतकें भारी आहे कीं तसें आपल्या आजानें सुद्धां लढाईत पाठीवरून नेलें नसेल. तूं तर मग त्याच्या ओझ्यानें अगदीं अशक्त होऊन अजारी होशील.

वास्तविक लक्षणतां त्या बहिणीस प्रीतीमुळें आपल्या भावाचें ओझे कांहींच वाटलें नाहीं. या वेळीं ती सुमारे १९ वर्षांची होती.

वाचकहो, या ठिकाणीं आपण ह्या लेंकरांची शाळेंत जाण्याविषयींची गोष्ट तहकूब करूं व मिसिस गारफील्डकडे वळूं.

ही बाई फार दुःखांत होती हें तुह्मास माहितच आहे. अशा प्रसंगीं काय करावें हें तिला सुचेना लक्षण ती आपला मेहुणा आमॉस बॉयटन याचा सल्ला व मसलत विचारूं लागली. तिनें त्यास विचारिलें कीं, आतां म्यां माझ्या नवऱ्याच्या पाठीमागे काय करून निर्वाह करावा, कशी काय तजवीज करावी. त्यानें उत्तर केलें, “बाई तूं बायको माणूस आहेस, तुझ्यानें शेताची खटपट होणार नाहीं. मला उत्तम मार्ग हाच दिसतो कीं त्वां आपल्या ओळखीच्या लोकांकडे जावेंस.”

मिसिस गारफील्ड- काय लक्षणतां मी ओळखीच्या लोकांकडे जावें ? या स्थळीं त्या शेतांत माझ्या प्रिय पतीस सोडून जावें काय ? नाहीं नाहीं, त्याला ह्या शेतांत टाकून माझ्याच्यानें कधीं जावणार नाहीं.

बाँ०- मग बाई, तूं या स्थळीं बायको माणूस असून काय करशील ?

मिसिस गारफील्ड एकंदर आपली स्थिति ध्यानांत आणून त्यास उत्तर करते, “जर मी ही जमीन विकीन व जे कांहीं पैसे येतील त्यांच्या सहायानें मी आपल्या ओळखीच्या लोकांकडे जाईन तर मग मजजवळ कांहीं राहणार नाहीं.”

आमॉस- बाई, जर तुझी अशी निकृष्ट अवस्था शाली तर तुझे मित्र तुला सहाय करतील.

मिसिस गारफील्ड- नाहीं नाहीं, मी दुसऱ्याच्या देण्यावर कधीं अवलंबून राहणार नाहीं. मला देवानें दोन हात दिले आहेत, ते मी शि-

जवोन व देवाच्या आशीर्वादाने निर्वाह करीन. माझ्या प्रिय पतीने ही मजसाठी झोपडी बांधून ठेवली आहे, हीत मी राहून त्याची कबर राखीन.

हे शब्द ती फार धैर्याने बोलली. हे पाहून आमॉस बॉयटनच्या डोळ्यांतून अश्रु वाहू लागले. तो पुन्हा विचारपूस करण्याच्या रीतीने झणाला, “तर मग बाई तू ती जमीन विकणार नाहीस ?”

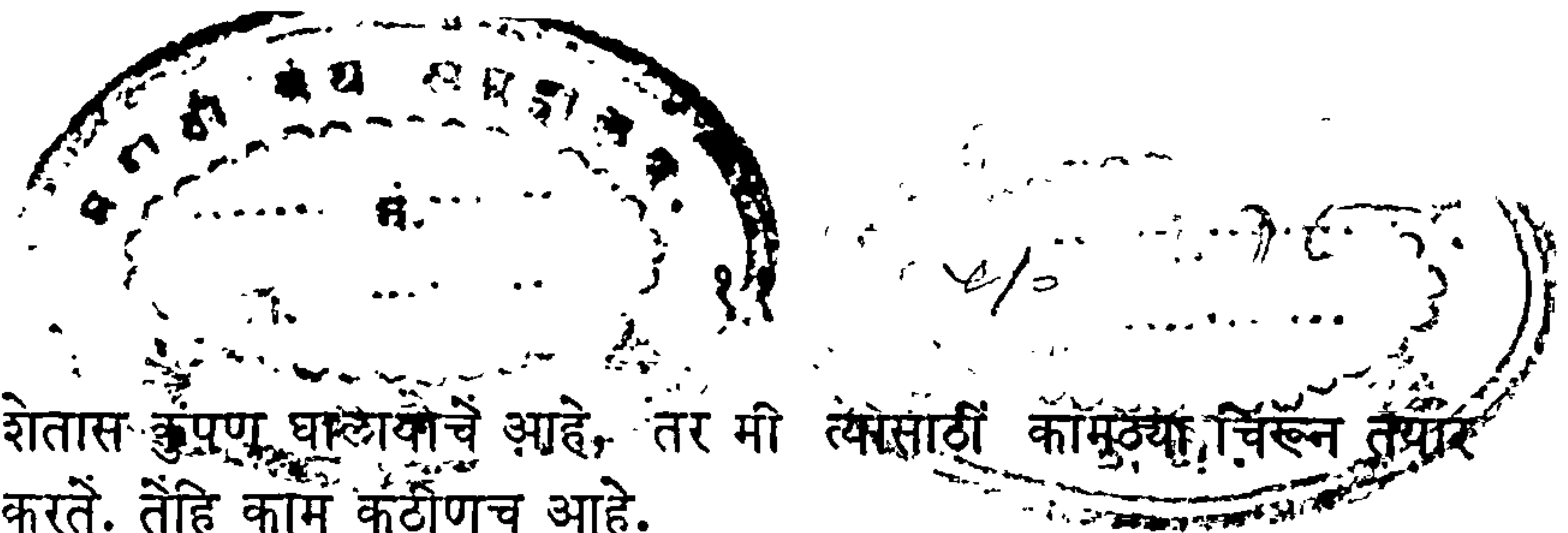
मिसिस गारफील्ड—नाहीं नाहीं. कदाचित् तिचा थोडा भाग मी विकीन, व तेणेकरून जे कांहीं कर्ज झालेले आहे ते फेडीन.

इतके भाषण झाल्यावर तो निघून गेला, व मिसिस गारफील्ड आमॉस बॉयटनपेक्षां जो हजार व लाखोंपट मोठा असा जो ईश्वर त्याची मसलत घेण्यास त्या खोपटीच्या कोपऱ्याशी गेली. तेथे जाऊन आपले लटपटीत गुढघे टेंकून फार आग्रहाने त्याची प्रार्थना केली. प्रार्थना केल्यावर ती फार हर्षित दिसली, व जणों काय ती दावीदाच्या गीतांपैकीं २७ वे गीत “परमेश्वर माझा प्रकाश व तारण आहे तर मी कोणास भिऊं ?” असें झणत आहे असें भासले. यानंतर तिने आपला वडील मुलगा टामस यास जवळ बोलाविले. त्याला आमॉस बॉयटनचे सर्व भाषण इत्थंभूत सांगितले. टामसाने ती हकीकत सर्व ऐकिल्यावर तो आपल्या आईस झणतो, “आई तू कां काळजी करतेस ? मी सर्व शेताचा खटला पाहीन, मी धान्य पेरिन, कापणी मी स्वतां करीन, लांकडे तोडीन, गाई पिळून काढीन. सारांश मी सर्व करीन. तू कां मग काळजी करतेस ?”

हे पुत्राचे धैर्याचे बोलणे ऐकून ती आपल्या पुत्रास झणते, “बाळा, तू फार लहान आहेस. तुझ्याने आतांच भारी कामे करवणार नाहीत. तथापि जर आपण मिळून करूं तर मग सहज होण्यासारखे आहे. देवाने असे वचन दिले आहे, कीं ‘मी विधवा व पोरकीं यांचा रक्षक आहे.’ शिवाय माझी इच्छा नाही कीं हे ठिकाण सोडून जावे.”

टा०—नाहीं; हे ठिकाण तर सोडायचे नाहीच. मी स्वतां मेहनत करून सर्वांचे पोषण करीन.

मि० गा०—टामसा, जिवाच्या पलीकडे मेहनत करतां कामा नये, नाही तर या ठिकाणीं आणखी एक कबर करावी लागेल. आतां आपल्या

शेतास कुंपण घाल्याचें आहे, तर मी त्यासाठी कामुठ्या चिखन तयार करतें. तेंहि काम कठीणच आहे.

टा०— आणि तूं ह्या कांबी चिखन तयार करीत आहेस तोंपर्यंत मी हें कोठार तयार करितों.

आब्राम गारफील्ड ह्याने त्या शेतास केवळ अर्धेच कुंपण घातलें होतें. शिवाय जें कोठार तो बांधीत होता तें सर्व पूर्ण झालें नव्हतें. तें सर्व राहिलेलें काम ह्या दोन मायलेकरांनीं उरकून टाकलें.

मार्गे सांगितल्याप्रमाणें मिसिस गारफील्डने थोडी जमीन विकली व सर्व कर्ज फेडून टाकलें. वसंत ऋतूमध्ये टामसानें एका शेजाऱ्याचा घोडा मागून घेतला व त्याच्या मदतीने आपलें सर्व शेत तयार केलें.

मिसिस गारफील्डने सर्व शेताभोवतीं कुंपण घातलें. या प्रकारें तीं मायलेकरें श्रम करून आपला निर्वाह करीत असत; परंतु असे श्रम करीत असतांही त्यांस वारंवार संकटें लागत. या वेळीं त्यांवर आणखी एक संकट आलें, तें कोणतें ह्मणाल तर त्यांच्या जवळ पुरे इतकें अन्न नव्हतें. मिसिस गारफील्डने असे अनुमान केलें कीं, हल्लीं जें धान्य आहे तें दुसरें नवीन पीक घरांत येऊन पडण्याच्या अगोदरच संपेल व मग हीं सर्व लेकरें उपाशीं मरतील; परंतु ती शहाणी आई होती. तिनें हें दुःख मनांतल्या मनांत ठेवलें. लेकरांस सुद्धां सांगितलें नाहीं. तिनें शेतांतील नवीन पीक घरांत येऊन पडण्यास किती दिवस लागतील ह्याचा हिशेब केला, व त्याप्रमाणें आपणाजवळ तूर्त जें धान्य आहे तें दररोज अमुक खर्चलें असतां आपलें पोट बरोबर चालून अन्नाचा तोटा येणार नाहीं. शिवाय तिनें स्वतां रात्रीचें जेवण घेणार नाहीं असा निश्चय केला. याप्रमाणें ती शहाणी आई केवळ दिवसांतून दोनच वेळ जेवून लेकरांस भरपूर जेवूं घालीत असे. परंतु थोडे दिवस लोटले नाहींत तोंच तिला असें दिसून आलें कीं, आपण जो कांहीं हिशेब केला त्यांत थोडी चूक आहे, ह्मणून हें अन्न दुसरें नवीन पीक घरांत येऊन पडण्याच्या पूर्वीच संपेल. यावरून तिला मोठी दहशत बसली, परंतु ती स्त्री फार धैर्यवान, व विचारशील होती यांत संशय नाहीं. तिनें लागलाच निश्चय केला कीं मी जसें रात्रीचें

न जेवण्याविषयीं केले तसेच मी आतां दुपारचे जेवण करणार नाहीं आणि याप्रमाणें ती एक वेळ जेवूं लागली. हें सर्व तिने आपल्या प्रिय लेंकरांस न समजूं देतां केले. वास्तविक ह्मणतां हें कुटुंब या वेळीं फार संकटांत होतें. असें पूर्वीं त्यावर कधींच संकट आलें नव्हतें. शिवाय धान्य विकत घेण्यास तिच्याजवळ पैसे नव्हते. परंतु सर्वास माहित आहे कीं, सुख दुःख हें एक चक्र आहे, तें वारंवार फिरत असतें, व पाळी पाळीनें तें आपली भेट मानवास या लोकीं देतें. ह्या कुटुंबाचे दुःखाचे दिवस जाऊन लवकरच सुखाचे दिवस आले. त्यांस हंगामाच्या दिवसांत इतकें पीक आलें कीं तें त्यांस पुरून उरे इतकें झालें. त्या आईस मग किती आनंद झाला असेल ! तिने देवाचे किती उपकार मानले असतील ! खरोखर दावीदानें आपल्या गीतांत ह्मटल्याप्रमाणें “परमेश्वर माझा मेंढपाळ आहे, मला उणें होणार नाहीं” याचा अनुभव तिला आला. देव आपल्या भक्तांचें संकट निवारतो हें निःसंशय आहे.

आतां आपण मिसिस गारफील्ड हिचा पूर्वींचा कांहीं वृत्तांत सांगूं. ती माटुरीन बालु याच्या वंशांत जन्मली होती. तो प्राटेस्टंट धर्मातला असून फ्रान्स येथें रहात असे. त्यास नान्ट्स येथील ठराव रद्द झाल्यावर फ्रान्स देशांतून हांकून दिलें होतें. राजर लियन यानें जी वसाहत करण्याचा विचार केला होता त्यांत तो मिळाला आणि अमेरिकेंत येऊन कंवरलंड, आर. आय. येथें येऊन राहिला. ह्या ठिकाणीं त्यानें एक भजनालय बांधलें. तें अद्याप स्मरणार्थ राखून ठेवलें आहे. त्यास “एलडर बालु याचें मिटिंग हौस” असें ह्मणत असत. जेव्हां हें बांधलें तेव्हां तेथें खिळे, करवत वगैरे सुताराचीं हत्यारें नव्हतीं. तर मग हें देऊळ त्या वेळीं कसे बांधलें असावें ह्या कल्पनेवरून आश्चर्य वाटतें. ह्या घराची ग्यालरी ह्मणजे दालन भरीव लांकूड कोरून केलेली होती, व खिळ्यांच्या ऐवजीं मेखा मारून बळकट बसविली होती. त्यांत त्यानें पुष्कळ दिवस उपदेश केला. सुमारे दहा पिढ्यांपर्यंत ह्या घराण्यांतील लोक उपदेशकाचें काम करीत असत. ह्या घराण्यापैकीं एका घराण्यांत तर एकदम बाप व चार मुलगे, तीन नातू,

एक पणतू असे उपदेशकाचें काम करीत होते. शिवाय ह्या घराण्यांतील सर्वच लोक उपदेशकाचें काम करीत होते असें नाहीं. त्यांपैकीं कित्येक दुसरीं सुद्धां कामें करीत असत, हणजे कित्येक वैद्य असत, कित्येक वकील, सरकारी कामदार, मोठमोठे सरदार, शिपाई वगैरे असत. हे सर्व प्रामाणिक पुरुष होते. त्यांपैकीं एक जो १७७९ वर्षीं उपदेशकाचें काम करूं लागला तो तर कांहीं वेतन न घेतां फुकट उपदेश करीत असे. शिवाय जर कोणी कांहीं खुशीनें देऊं लागले तर तें तो अगदीं घेत नसे. तथापि हा फार गरीब असे.

तो इतका गरीब असे कीं, त्याच्या मुलांस लिहिण्यास कागद विकत घेण्यास सामर्थ्य नसल्यामुळें तीं “बर्च” नामें झाडाच्या सालींवर लिहित असत. ह्या मुलांपैकीं जो पुढें युनैतेद्दस्तेसमध्ये प्रख्यात झाला त्याचें नांव होशिया बालो होतें. ह्याचा बाप कंबरलंद एथून निघून न्युहाम्पशायर एथें वसाहत करून राहिला. ह्याचा पुतण्या जेम्स बालो हाहि त्याच्या बरोबर न्युहाम्पशायर एथें गेला. पुढें ह्या जेम्स बालोचें लग्न होऊन त्यास एलायझा नामें मुलगी झाली व त्याच मुलीनें ज्या प्रख्यात जेम्स ए. गारफील्डचें चरित्र आपण वाचित आहो त्याच्या बापाशीं लग्न केलें.

मागें सांगितल्याप्रमाणें जेव्हां ह्या कुटुंबास पुरे इतकें धान्य झालें तेव्हां त्यांनीं देवाचे फार उपकार मानिले. १८३९ मध्ये दुसरें एक कुटुंब ह्यांच्याजवळ राहण्यास आलें. ह्या कुटुंबाकडून भिसिस गारफील्ड हीस बरीच मदत मिळाली. कारण त्या कुटुंबांत वारंवार शिवणकाम निघे तें ती करीत असे, शिवाय टामसाहे इतर काम करून पैसे मिळवीत असे. एकदां त्यानें असेंच एक काम करून पैसे घरीं आणले व ते आईस दाखवून हणाला, “आई, आई, जर आतां चांभार येऊन आपल्या जिमीकरतां जोडा शिवील तर हरकत नाहीं.”

आई— हो बाळा. मग जिम तुझे फार उपकार मानील.

जेम्स ह्या वेळीं सुमारें साडेतीन वर्षांचा होता. लहानपणीं याचीं आईबापें फार गरीब असल्याकारणानें यास अद्याप जोडा मिळाला नव्हता. जेव्हां चांभार जोडा तयार करण्यास आला तेव्हां जेम्सास फार आनंद

झाला असें त्यानें आपल्या चर्येवरून दर्शविलें. त्या वेळीं त्या प्रांतांत चांभा लोक जसे या देशांत दुकान मांडून बसतात तसें करीत नसत. परंतु ज्या पाहिजे त्यानें घरीं बोलावून आणून जोडा तयार करून घ्यावा. शिवाय पैसं न देतां जितके दिवस चांभारास जोडा करायास लागेल तितके दिवस जेवण देत असत. त्या दिवसांत उत्तम नक्षीदार जोडे नव्हते.

याप्रमाणें आईनें चांभारास घरीं बोलावून आणलें व त्यानें जेम्साकरितां एक जोडा बांधला. तो जोडा पाहून त्यास इतका मोठा आनंद झाला कीं, त्या वेळेपासून पुढें जेव्हां सुमारे तीस वर्षांनीं त्यास काँग्रेस सभेकरितां सभासद निवडलें, तेव्हां देखील इतका आनंद झाला नसेल, इतका कांहीं आनंद हा जोडा भिळाल्यावर झाला.

या अध्यायाच्या समाप्तीस एक अगत्याची गोष्ट सांगायची राहिली ती ही कीं, आब्राम गारफील्ड व त्याची बायको हीं उभयतां ख्रिस्ती होती. ओरंज गांवीं जाण्याच्या पूर्वीच ते "डिसैपल्" नामें पंथास मिळाले होते. ह्या पंथाचा मूळ स्थापक अलेक्झांडर कांपबेल नामें एक मनुष्य होता.

या पंथाचे धर्मसिद्धांताचा सार येणेप्रमाणें आहे.—

- (१) देव बाप यावर विश्वास ठेवावा.
- (२) येशू ख्रीस्त जो देवाचा पुत्र तोच केवळ तारणारा आहे.
- (३) ख्रीस्त ईश्वरी अवतार आहे.
- (४) पवित्र आत्मा हाच पापी लोकांस मार्ग दाखवितो आणि पापी वासून मन फिरवितो.
- (५) जुना व नवा करार हीं पवित्र पुस्तकें ईश्वरप्रेरित आहेत.
- (६) मरणोत्तर पाप्यांस दंड व न्यायीस प्रतिफल मिळेल.
- (७) देव प्रार्थना ऐकतो व उत्तर देतो.
- (८) वैवलांत मात्र विश्वासाच्या विषयांचा संग्रह आहे.

याप्रमाणें ह्या पंथाचे धर्मसिद्धांत होते, व त्याच पंथास आब्राम गारफील्ड व त्याची बायको हीं अनुसरलेलीं होती. तीं नित्य आपल्या कुटुंबांत ईश्वर भजन करीत.

गोष्ट ३ री.

शाळेंत जिमीचें वर्तन. त्याचा चौकस स्वभाव व शास्त्राची माहिती. दुसऱ्या मुलास प्रश्न विचारितो. त्याची विलक्षण स्मरणशक्ति. हिंवाळ्यांत जिमी घरीं येतो. त्याची आई त्यास शिकविते. नवी शाळा निघते. जिमीला जनरल बनविणें. जनरल ह्मणजे काय ? मास्तराचा कडक नियम. स्वस्थ बसण्यास जिमी प्रयत्न करितो. जिमीचा हट्ट. जिमी उत्तम विद्यार्थी. जिमी इनाम मिळवितो.

पूर्वी सांगितल्याप्रमाणें तीं मुलें शाळेंत जाऊं लागलीं. एके दिवशीं मेहिटाबेल आईस ह्मणते, आई, जिमीला शाळा फारच आवडते. त्यानें सर्व मूळाक्षरें तोंडपाठ केलीं आहेत. शिवाय त्यानें मास्तरास विचारलें कीं “मास्तर हें “र” ह्मणून तुहांस कसे समजलें ?”

याप्रमाणें त्यांचें भाषण चाललें आहे तोंच टामस आला व त्यानें मेहिटाबेल जें कांहीं सांगत होती तें अर्धवट ऐकिलें होतें ह्मणून तो तीस ह्मणाला—“अं: कसे समजलें ! जसें जिमीस समजलें तसें मास्तरास समजलें. ऐकलें कां, आमचा जिमी तर असे प्रश्न करणार कीं मास्तराचे त्यांचीं उत्तरें देतां देतां बुरे हाल !

जेव्हां जिमी शाळेंत जाऊं लागला तेव्हां त्याच्या विषयीं ज्या कांहीं विशेष गोष्टी झाल्या त्या ऐकण्यास वाचक कदाचित् उत्कंठित असतील.

जिमीस शास्त्रांतलि ठळक ठळक गोष्टी बऱ्याच माहित होत्या. तो या विषयावर जे कांहीं प्रश्न करी त्यावरून बरीच गमत वाटत असे. कारण तो फारच लहान असल्या कारणानें मोठ्या वयाच्या मुलाप्रमाणें प्रश्न करी ह्मणून सर्वास त्याच्या बोलण्यावरून मोठी मौज वाटत असे. एकदां शाळेंत असतांना असें घडलें कीं, कोणी एका मोठ्या मुलानें ह्यास टेबलावर बसविलें, व ह्मटलें, “बरें जिमी आतां तूं आमचा मास्तर आहेस अं, तूं आतां आहांस कांहीं प्रश्न कर पाहूं बरें ?”

जि०— बरें तुह्मी आपापल्या जाग्यावर बसा.

मग सर्व मुलें आपापल्या जागेवर बसलीं. इतक्यांत तो मोठा मुलगा

(त्याचें नांव जेकब् लांडर असें होतें) ह्मणतो "बरें जिमी चपळार्ई कर, पण कठीण प्रश्न करूं नको हो !"

जि०- ऐका, जलप्रलयाच्या वेळीं तांरुं कोणीं केलें ?

उत्तर- नोहानें. (सुमारें सहा मुलांनीं एकदम उत्तर दिलें.)

जि०- त्याला कोणी तांरुं करायास सांगितलें बरें ?

उ०- देवानें.

जिमी- देवानें तांरुं कशाला करायास सांगितलें ?

या प्रश्नाचें उत्तर कोणाच्यानें देववलें नाहीं ह्मणून जिमीनेच त्याचें उत्तर सांगितलें कीं, "नोहास व त्याच्या कुटुंबास तारायास."

जिमी-कोणता मनुष्य फार हातारा होता ?

उत्तर- मथुशलाह.

जिमी- तो किती वर्षांचा होऊन मेला ? (याचें उत्तर कोणाच्यानें देववलें नाहीं.)

जिमी- सर्वांत कोण नम्र होता ?

उत्तर- मोशे.

जिमी- कोणास विचित्र रंगांचा आंगरखा केल्या होता ?

उत्तर- योसेफास.

जिमी- कोण सूफ समुद्रांत बुडून मेले ? (त्याचें उत्तर कोणी दिलें नाहीं. तें त्यानेच स्वतां सांगितलें.)

याप्रमाणें जिमीनें सुमारें दहा पंधरा मिनिटें प्रश्न केले. ह्या प्रश्नांवरुं त्याची बुद्धि कशी होती याची कल्पना आपणास करतां येते, त्याला रणशक्ति फार होती. ह्या वेळीं त्याचें वय सुमारें ४ वर्षांचें होतें. दुसऱ्या मुलें जेव्हां आपले धडे तोंडपाठ बोलून दाखवीत तेव्हां जेम्स त्यांचे कडे लक्ष देऊन बहुतेक गोष्टी ध्यानांत ठेवीत असे. असें करूनहि त्या बरेंच ज्ञान त्या वयांत असतांना मिळविलें.

पुढें जेव्हां हिवाळा लागला तेव्हां आईनें जेम्स व टामस ह्यांस घरीं ठेविलें; व आईच्या सांगण्याप्रमाणें जेम्स व टामस हिवाळ्याच्या दिवसां घरीं राहूं लागले. बाकी दोन बहिणी मात्र शाळेंत जाऊं लागल्या, ।

वाळ्याच्या दिवसांत त्या प्रांतांतील लोक लांकडांचा जाळ करून संध्या-
काळच्या वेळीं शेकत बसत असत. त्याचप्रमाणें मिसिस गारफील्ड ही
संध्याकाळच्या वेळीं एक लहानसा जाळ करून शेकत बसत असे. जिमी
हा आपलें पुस्तक घेऊन त्या जाळाच्या उजेडानें धडा पाठ करीत बसत
असे. एकदां तो याप्रमाणें बसलेला असतां त्यानें आपल्या वाचनीच्या
पुस्तकांत “पाऊस घरावर सुसाच्यानें येतो” हें वाक्य मोठ्यानें वाचलें.
हें वाक्य वाचून त्याला मोठें आश्चर्य वाटलें, व आईस ह्मणाला, “कां
आई, जसा मी चालत येतो तसा पाऊस येतो काय?” मीं तर आतांच
वाचलें कीं, “पाऊस घरावर सुसाच्यानें येतो.”

आई— असें वाचलेंस काय !

जिमी— हो, हो, आई, हें पहा तें वाक्य. “पाऊस घरावर सुसाच्यानें
येतो.” लोक बोलतांना शब्दार्थाचा निरनिराळा उपयोग करतात हें जे-
म्सास समजण्याची ही पहिलीच वेळ असावी, असें यावरून दिसतें.

ह्याच वेळेपासून त्याची बुद्धि अधिक अधिक वाढत चालली, हें जग
कोणत्या प्रकारचें आहे हें आतां समजूं लागलें, शिवाय ह्याच वयापासून
त्याला पुस्तकें वाचण्याची गोडी लागली. रात्रंदिवस तो पुस्तकें वाचूं
लागला. त्याला वाचण्याचा इतका छंद लागला कीं, तो झाडाखालीं
सुद्धां जाऊन वाचीत बसत असे. त्यानें “इंग्लिश रिडर” नांवाचें पुस्तक
बहुतेक तोंडपाठ केलें होतें. याप्रमाणें तो सहा वर्षांचा झाला नाहीं तोंच
त्याला विद्येची गोडी लागली.

वॉयटन् साहेब व मिसिस गारफील्ड यांची एकदां गांठ पडली तेव्हां
मिसिस गारफील्ड त्यास ह्मणते, “एकलें कां, मि० वॉयटन्, जर एथें
जवळ कोठें शाळा असती तर माझ्या जेम्सास अधिक सोईवार झालें अ-
सतें.”

मि० वॉयटन्— परंतु एथें जर शाळा काढली तर फारशीं मुलें मिळ-
णार नाहींत.

त्याचें कांहीं वेळ ह्याप्रमाणें संभाषण झाल्यावर शाळा स्थापन करण्या-
चा बेत ठरला व पुढें लवकरच एक शाळा स्थापन झाली. शाळागृह त-

यार झाल्यावर एकदां टामस जिमीस हणाला, “अरे जिमी, आतां तूं या शाळेंत जात जाहो ! आतां पूर्वींसारखें तुला कोणो पाठीवर धेऊन जायला नको. तुला ही शाळा आवडती काय ?

जिमी—होय, मला फार आवडती.

ह्या शाळेस जो मास्तर आणला होता तो सुमारें वयानें वीस वर्षांचा होता. याचें राहाणें अगदीं साधारण असे, तथापि तो फारच समजूतदार असे. तसाच वर्तणूकीनें शुद्ध व स्वभावानें ममताळू असे; हा मिसिस गारफील्डच्या घरीं खाणावळीस राहिला. तेव्हां अर्थातच जेम्साची व ह्या मास्तरची फारच दाट ओळख पडली.” एकदां तो मास्तर जेम्साच्या डोक्यावर हात ठेवून हणाला, “जर तूं चांगला शिकशील तर पुढें वाढून जनरल होशील.”

जेम्सास जनरल हणजे काय याचा अर्थ मुळींच समजला नाहीं. परंतु जेव्हां मास्तर हणाला कीं, “तूं वाढून जनरल होशील” तेव्हां ते शब्द त्याच्या अंतःकरणावर अगदीं जोरानें उमटले, व घरीं आल्याबरोबर त्यानें आईस विचारलें, “आई ‘जनरल’ हणजे काय वरें ?”

आई—काय ! काय !

जेम्स—जनरल, जनरल, हणजे काय ?

आ०—हो हो ! आतां मीं स्पष्ट ऐकिलें. जनरल हणजे काय हणून विचारतोस ना ?

जे०—होय. कारण मास्तर मला हणाला कीं, “जर तूं पुढें चांगला शिकशील तर पुढें वाढून जनरल होशील.”

आ०—तरच तें तुझ्या डोक्यांत शिरलें आहे तें ? तुला पुढें जनरल होणें आवडेल किंवा नाहीं हणून विचारतोस ना ?

जे०—छी, छी, आई तसें नाहीं. जनरल हणजे काय हें मला पाहिजे.

आ०—वरें तर मी त्याविषयीं तुला सांगतें. ज्यांस जनरल हणतात त्यांच्या जवळ बंदुका ऐवजीं तरवारी असतात. ते घोड्यावर बसून शिपाई लोकांस लढाईस नेतात; परंतु विद्येनें व अभ्यासानेही मुलें जन-

रलच्या पदवीस येऊं शकतात, व मनुष्यांची प्राणहानि केल्यावांचून त्यांस जनरलाप्रमाणें मान मिळूं शकतो. आतां मी तुला तुझ्या पूर्वजांविषयीं कांहीं सांगते.

“ रिन्होल्युशनरीवार ” संपल्यावर तुझा पणजा स्टेट आफ् न्युयार्क एथें राहण्यास गेला. तेथें त्यास एक मुलगा झाला, त्याचें नांव टामस. हा टामस मोठा झाला व लग्न केल्यावर त्यास एक मुलगा झाला त्याचें नांव आब्राम असें ठेवले. हा आब्राम तुझा बाप होय. यावरून तुझ्या सहज लक्षांत येईल कीं, अमेरिकन “ रिन्होल्युशनरीवार ” नामें लढाईत तुझा पणजा शिपाई होता, टामस जो तुझा आज्ञा तो न्युयार्क स्टेटमध्ये “ पायनेर ” ह्मणजे दुसऱ्याकरितां पुढें जाऊन वाट तयार करणारा होता. व आब्राम जो तुझा बाप तोही ओहायो प्रांतीं “ पायनेर ” होता. तुझ्या पूर्वजांपैकीं कोणीही “ जनरल ” झाला नाहीं. तर जर तूं पुढें कधीं “ जनरल ” झालास तर जो पदवी तुझ्या पूर्वजांपैकीं एकानेही मिळविली नव्हती ती त्वां मिळविल्यासारखें होईल.

जेम्सानें ही सर्व हकीकत फार चित्त देऊन ऐकिली, व त्याला मोठें नवल वाटलें. विशेषेंकरून, आपले पूर्वज अमेरिकाखंडांत वसाहत घालण्याच्या कामांत भागीदार होते यावरून तर फारच नवल वाटलें.

जेम्सचा मास्तर मिसिस गारफील्डच्या घरीं खाणावळीस होता. या मुळें जेम्साची व त्याची चांगली मैत्री जमली. शाळा स्थापन झाल्यावर थोड्या दिवसांनीं त्या मास्तरानें असा नियम केला कीं, कोणीही अभ्यासाच्या वेळीं इकडे तिकडे पाहूं नये. हा नियम जेम्सास मोठा विलक्षण वाटला. तसेंच हा नियम पाळण्यास त्यास थोडे कठीण वाटलें. कारण लहानपणीं हा फार चुळबुळ्या मुलगा होता. त्याचे दोन डोळे व दोन पाय हींच या सृष्टीचें ज्ञान संपादून घेण्याचीं बुके अशीं होती. शाळेंत जे बांक बसावयास असत त्यांस पाठ टेंकण्यास मागे कांहीं आधार नसे, तेव्हां अर्थांत विद्यार्थ्यांस नीट ताडून बसावें लागत असे. असें नीट ताडून बसण्याची सवयी आपल्या जेम्सास नव्हती, ह्मणून तो बसतांना इकडे तिकडे पाहत असे. एकदां अशी गोष्ट झाली कीं, वर्गांत दुसऱ्या मुलांचा धडा

होत असतां, जेम्स आपल्या जागेवर वसून पुस्तकांकडे लक्ष न देतां, इकडे तिकडे पाहूं लागला. तें मास्तरानें पाहून जेम्सास हटलें, “जेम्स तूं शाळेचा नियम विसरलास.”

जेम्स— हो मास्तर, विसरलों खरा. असें हणून पुनः तो आपल्या पुस्तकाकडे पाहूं लागला. पुनः थोडक्याच वेळानें जेम्स इकडे तिकडे पाहूं लागला. मास्तरानें पुनः त्यास सूचना केली तेव्हां पुन्हा जेम्स आपल्या पुस्तकाकडे पाहूं लागला, परंतु मास्तरास कांहीं उत्तर केलें नाहीं. वास्तविक हणतां मास्तराची आज्ञा मोडावी असा कांहीं त्याचा हेतु नव्हता. परंतु जेम्सासारख्या कुशाग्रबुद्धीच्या मुलाच्यानें कधींही गपचूप बसवणार नाहीं. या वेळीं मास्तराची चूक होती यांत संशय नाहीं. त्याचें कर्तव्यकर्म हें होतें कीं, आपल्या विद्यार्थ्यांची तब्यत, त्याचे गुण, त्याचा स्वभाव व कुशाग्रबुद्धि हीं जाणायचीं होतीं, व त्या त्या प्रकारें त्याशीं वर्तन करायाचें होतें; परंतु तसें न करितां त्यानें जेम्साविषयीं भलतीच विलक्षण कल्पना केली. त्याला वाटलें कीं, हा मुलगा फार दंड व उद्धट आहे. यावरून ही गोष्ट त्यानें मिसिस गारफील्डच्या कानावर घालून तीस हटलें, “पाहा, मिसिस गारफील्ड, तुमचें मन दुखवावें असा माझा मानस नाहीं, तथापि तुम्हास सूचना करावी हें माझे कर्तव्यकर्म आहे. जेम्स चांगला मुलगा आहे यांत संशय नाहीं; परंतु तो शाळेंत नीट बरोबर बसत नाहीं. मला वाटतें कीं, जर तो शाळेंत असतांना शांत बसत नाहीं तर पुढें कधींही विद्वान होणार नाहीं.” आईनें ती सूचना ऐकिल्याबरोबर दुःखी झाली. पण तिनें तें दुःख न दाखवितां मोठ्यानें ओरडून हणाली, “जेम्सा, हे तुझ्याविषयीं काय सांगतात ?” जेम्स ह्या वेळीं आईच्या जवळच उभा होता. हे आईचे जोराचे शब्द त्याच्या अंतःकरणावर जाऊन आदळले, व आईस हणाला, “आई, मी चांगला होईन.” हे शब्द अक्षरशः खरे होते, यांत संशय नाहीं. तत्त्वज्ञानी कितीही शहाणा असला तरी त्याचाही स्वाभाविक कल दावण्याचा प्रयत्न कधींही सिद्धीस जात नाहीं. हीच चूक त्या मास्तराची होती. जेम्साच्या स्वभावाचा जो मुख्य कल तोच दावण्यास हा मास्तर पाहत होता. मिसिस गारफील्ड ही शहाणी

होती. तिने ही गोष्ट जाणली, व मास्तरास ल्णाली, “ मास्तर, क-
दाचित् हा शाळेत शांत वसत नसेल असे मला वाटते, कारण तो आ-
पल्या जन्मांत कधीही शांत वसणार नाही.

हे आईचे बोलणे जेम्साने ऐकून स्फुंदत स्फुंदत लटले, “ नाही नाही
आई, मी शांत वसेन. ”

मिसिस गारफील्ड मास्तराकडे पाहून ल्णते, “ पण मास्तर, तो ध-
ड्यांत कधी चूक करित नाही. ”

इतक्यांत जेम्स ल्णतो, “ मी आपला धडा चांगला शिकेन. ”

मिसिस गारफील्ड हे ऐकून ल्णते, “ हो हो, त्याविषयी मला संशय
नाहीं. तू धडे चांगले करशील हे मला माहीत आहे.

वास्तविक पहातां, जेम्स फार चपळ असे व तसाच चळवळ करण्यां-
त त्याचा पहिला नंबर असे. या प्रकारची खोड बहुतकरून जे ध्यान-
स्त, शूर, व चपळ असतात त्यांमध्ये असती. ही शाळा नवीनच उघ-
डली तेव्हां त्या शिक्षकाने अशी सूचना केली होती कीं, जो मुलगा
चांगला शिकेल त्यास मी एक नव्या कराराचे पुस्तक बक्षीस देईन.
पुढे हे बक्षीस जेम्सानेच मिळविले. त्या बक्षीसावरून इतर मुलांस हेवा
न उत्पन्न होतां उलटा मोठा आनंद झाला.

गोष्ट ४ थी.

शेतकरी मुलगा.— हिंदुस्थानाचा प्रख्यात मिशनेरी वुलियम केरी याचें उदाहरण.— मिसिस गारफील्डचें व जेम्साचें संभाषण.— जेम्स व दुसरा एक मुलगा शाळेंत खेळतात.

जेव्हां जेम्स सुमारे आठ वर्षांचा झाला, तेव्हां त्याचा भाऊ टामस याच्याप्रमाणे त्याला अंगमेहनत करणे भाग पडलें. टामस जवळच्या प्रदेशांत जाऊन काम करूं लागला आणि जेम्स घरी राहून मार्गे शेतकीच्या कामाची देखरेख ठेवून तें चालवूं लागला. जसा टामस लांकडे तोडीत असे, गायी पिळीत असे व शेतांत शाखभाजी वगैरे लावीत असे; त्याप्रमाणे आतां जेम्सहि करूं लागला. तर या दोघा भावांच्या श्रमानें आतां ह्या कुटुंबास बरीच मदत मिळाली.

एके दिवशीं मिसिस गारफील्ड लणाली, “पाहा जेम्स, तूं आतां आठ वर्षांचा झाला आहेस व टामस सत्रा वर्षांचा आहे. जेव्हां तुझा बाप गमावला तेव्हां टामस अकरा वर्षांचा होता. त्या वेळेपासून त्यानें फार कष्टांचें काम केलें आहे, तर आतां त्वां टामसाची जागा मिळविण्यास तयार व्हावेंस व जेव्हां तो बाहेरगांवीं काम करण्यास जातो तेव्हां त्वां घरचें काम पाहावेंस.”

जेम्स— होय आई, मी घरचें काम करीन.

आ०— पण तुला प्रथम तें काम करण्यास शिकलें पाहिजे ना ? अभ्यासानें सर्व येतें.

जेम्स—शेताची देखरेख करणे मला समजतें. जर टामसास तें समजतें तर मला कां समजूं नये ?

आ०— होय, पण जेव्हां तूं टामच्या वयाचा होशील तेव्हां तुला समजेल. मी अशी आशा धरतें कीं काहीं दिवसांनीं तूं शेतकीच्या कामापेक्षां उत्तम असें दुसरें काम करशील.

जेम्स— शेतकीच्या पेक्षां उत्तम असें दुसरें कोणतें काम आहे, आई ?

आ०— शिकविणें व उपदेश करणें हीं कामें कांहीं मनुष्यांस फार चांगलीं आहेत. जेम्सा, दुसऱ्यास शिकविणें हें काम तुला आवडणार नाहीं काय ?

जेम्स— जेव्हां मी बराच मोठा होईन तेव्हां मला तें आवडेल.

आ०— बरें बाळा, तूं लवकरच मोठा होशील. जर तूं एखादी शाळा चालविण्यास योग्य आहेस तर टामाएवढा मोठा झालास ह्मणजे तें काम कर.

जेम्स— तुझ्या ह्मणण्याचा अर्थ मला असा दिसतो कीं मी जेव्हां सत्रा वर्षांचा होईन तेव्हां ना ?

आ०— होय, जेव्हां तूं सुमारें सत्रा, अठरा वर्षांच्या वयांत येशील तेव्हां. पुष्कळ तरुण लवकरच पंतोजीचें काम करूं लागतात. पण आपली गरीबी असल्याकारणानें तुला तर प्रथम शेतकीच केली पाहिजे.

जेम्स— आतां गाई घरास आणण्याची वेळ झाली आहे.

असें ह्मणून तो धांवत धांवत गेला व सर्व गाई घरास आणल्या.

जेम्स हा आत्मनिष्ठ तरुण होता. “मी करूं शकत नाहीं” असें त्याच्या तोंडीं कधीं आले नाहीं. त्याचा अर्थ तरी काय हें त्याला मुळींच माहित नव्हतें. परंतु “मी करूं शकतो” हें सर्वदा त्याच्या तोंडीं होतें. याविषयीं ही पुढील हंसण्याजोगी गोष्ट घडली ती अशी— एकदां तो आपल्या एका खेळगड्यांसह बळदांत खेळण्यास गेला. तेथें कोंबडीनें कांहीं अंडीं घातलीं होतीं. तीं नेहमीं पेक्षां थोडीं लहान होतीं. तीं पाहून त्याचा सोबती एडव्हिन ह्मणतो, “जेम्सा पाहा हीं अंडीं ! कशीं सुंदर तीं दिसतात.”

जे०— अं यांतरे काय, मी तर तीं एकदम गिळीन.

ए०— काय ! आखें गिळशील ?

जे०— हो हो, सगळेंच गिळीन.

ए०— बरें गिळ पाहूं ?

जे०— मजविषयीं तर ती परीक्षा नको. हें पाहा, चाललें नरडींत. असें बोलून त्यानें तें अंडें तोंडांत टाकलें. परंतु तें अंडें कांहींसें

त्याच्या नरडीच्या भोंकापेक्षां मोठे असल्या कारणाने घशांत खाली उतरेना.

ए०— अरे, बाबा, शाबास तुझी कमाल झाली. तें कां तुझ्याने गिळवतें ? (असें बोलून मोठ्याने हसूं लागला.)

जे०— अरे. हें पाहा तें चाललें घशांत !

ए०— (थट्टेने) हो, हो, दिसतें खरें. कंवटींसुद्धां तें नरडींत उतरत आहे, अरे पण तें नरडींत अडकणार तर नाहीना ?

जे०— नरडींत मात्र अडकेल. पण पोटांत तर अडकणार नाहीना ?

असें बोलून त्याने पुन्हा एकदां तें गिळण्याविषयीं प्रयत्न केला, परंतु तें गिळीत असतांना त्याची दांतांची वचेळी एकत्र होऊन त्याचा आंतल्याआंतच चुरा झाला. तथापि बाहेर थुंकून न टाकतां जेम्स घरीं पळत गेला व भाकरीचा तुकडा तोंडांत घालून त्यानें तें अंडें गिळून टाकलें. ही गोष्ट ऐकून त्याच्या आईस मोठें हसूं आलें व ती जेम्सास हणाली, “ अरे वेड्या मुला, असें केलेंस ? ”

वास्तविक हणतां असें करणें हें वेड्या मुलाचें काम आहे. परंतु जेम्सानें तसें करितांना आपली हिमत दाखविली इतकेंच केवळ नव्हे तर “ मी करूं शकतो ” असें निश्चयानें बोलण्याचा जो त्याचा स्वभाव होता त्याचें प्रमाण पटविलें. आपणास असेंच दुसरें एक चांगलें उदाहरण माहित आहे. तें हें कीं हिंदुस्थानचा प्रख्यात मिशनेरी वुलियम केरी हा लहान असतांना फार अवघड ठिकाणीं झाडावर चढून बसत असे. एकदां तो अशा एका अवघड ठिकाणावरून खालीं पडला, तेणेंकरून त्याची तंगडी मोडून त्याला जखम झाली, व त्या कारणामुळे त्यास वरेच दिवस घरांत निजून राहावें लागलें. तो वरा झाल्यावर ज्या झाडावरून तो खालीं पडला होता त्याच झाडावर पुन्हा चढून बसला. तेणेंकरून त्यानें असें दर्शविलें कीं तसें करणें हें अवघड नाही. जशी मिसिस गारफील्ड जेम्सास हणाली कीं, “ अरे वेड्या मुला, असें केलेंस ? ” तसेंच वुलियम केरी याच्या आईनें त्यास हटलें, “ अरे वेड्या मुला, असें केलेंस ? ”

जे लोक ह्या प्रख्यात मिशनेरीविषयीं वाचतात, ते त्यानें ह्या अंधा-

रमय देशांत जीं कामें केलीं त्यावरून आश्चर्यभरित होतात. तर प्रिय वाचकहो, जीं मुलें लहानपणीं आपला आवेश दाखवितात तींच वयांत आलीं लणजे शूर व विचारशील निघतात. याचीं उदाहरणें शेंकडों देतां येतील. जेम्स गर्विष्ठ नव्हता, व बढाईखोरही नव्हता. “मी शेतकीचें काम करूं शकतो” असें तो आपल्या आईस लणाला नाहीं, परंतु जें कांहीं त्याच्यानें करवत होतें त्याविषयीं तो अगदीं नम्रपणानें बोलत असे. ह्याच कारणामुळें तो मोठा झाल्यावर चांगला निघेल अशी त्याच्या आईची उमेद होती. तो शेतांत काम करूं लागल्यावर एकदां त्याची आई त्यास लणाली, “जेम्सा अशी एक गोष्ट आहे कीं कोणतेंहि काम करण्यापूर्वीं निदान थोडा तरी विचार करावा. तेणेंकरून तें काम निम्मे करून टाकल्यासारखें आहे. माझा बाप वारंवार लणत असे कीं, जेथें इच्छा आहे तेथें मार्गहि आहे.”

जे०— आई, ह्या लणीचा अर्थ काय आहे ?

आ०— तिचा अर्थ असा आहे कीं जो कोणी अमुक गोष्ट करीतच असें निश्चयानें इच्छितो, तो ती कोणत्याहि रीतीनें शेवटास नेईलच. तो दुसऱ्यावर अवलंबून राहणार नाहीं. तो ती स्वतां करीलच करील.

जे०— (मोठ्या आवेशानें) होय आई, माझ्यानें तसें करवतें.

आ०— तर मग बाळा, दुसऱ्या कोणावर अवलंबून न राहतां जें कांहीं काम तूं हातीं घेतोस तें स्वतांच करित जा. जे स्वतां आपली मदत करितात त्यांस देव मदत करितो. देवानें तुझे सहाय आजपर्यंत केलें असा माझा पूर्ण भरंवसा आहे. मला मोठी दहशत पडली होती कीं तुझा बाप गमावल्यावर आपणां सर्वांचें या रानांत कसें चालेल, पण मी देवावर भरंवसा ठेवला. मग मी तो खांब उचलून घेऊन चालण्यास समर्थ झालें.

जे०— जे आपल्याच्यानें करवतें तें जर आपण न केलें तर देव काय करील ?

आ०— देव आपणास आशीर्वाद देणार नाहीं. मग हें सर्व संकटां-

पेक्षां मोठे संकट होईल त्याच्या आशीर्वादाशिवाय आपल्याच्याने कांहीं करवत नाही.

जे०— मला वाटते कीं देव मनुष्यांस चांगले होण्याकरितां मात्र सहाय करितो (त्याला वाटले कीं देव शेतकऱ्यांस सहाय करित नाही.)

आ०— देव सर्व मनुष्यांस चांगले करण्यास सहाय करितो. तो मुलांस, मोठ्या मनुष्यांस, शेतकऱ्यांस, एकंदरीने सर्वांस चांगले करण्यासाठीं सहाय होतो; त्याच्या आशीर्वादाशिवाय आपल्याच्याने कांहीं चांगले करवत नाही.

याप्रमाणें त्या शहाण्या आईचा उपदेश जेम्सानें फार लक्षपूर्वक ऐकिला, आणि तेव्हांपासून तो त्याप्रमाणें वागू लागला. तो ज्या वेळीं बाप पोरका झाला त्या वेळीं त्यास कोणाची मदत नव्हती, कोणाची वग किंवा आश्रा नव्हता; देव त्या सर्वांची वग व आश्रा होता. आईनें बोध केल्याप्रमाणें तो कोणावर टेंकून न राहतां स्वतांच कोणत्याहि कामास गळ घालीत असे. याच कारणामुळे तो पुढें भरभराटीस आला. एकदां एक प्रख्यात मनुष्य झणाला कीं, “ मी गरीबीपासून श्रीमंती कां पावलों ह्याचें हे एक कारण हे आहे कीं, मी जें कांहीं करीं तें मी स्वतां करित असें. ” आणि हा अनुभव खरा आहे. हाच गुण मिसिस गारफील्डनें जेम्साच्या अंतःकरणांत ठसविला होता. तो जेव्हां ४० वर्षांचा झाला तेव्हां त्यानें तरुण मनुष्यांस कांहीं बोधपर सूचना केल्या, त्यावरून स्पष्ट दिसते कीं सदरील गुण त्याच्या अंतःकरणांत बळावला होता. तो झणाला, “ माझ्या तरुण मित्रांनीं, प्रसंग तुझास एखाद्या शस्त्रासारखा तीक्ष्ण करित नाही; जर तुझास शस्त्रासारखें तीक्ष्ण व्हावयाचें तर तें शस्त्र कंवरेस बांधा व मग लढाई करा. कोणतेहि काम स्वप्रयत्नानें केले नाहीं तर त्याची योग्यता कांहींच नाही, असें समजलें पाहिजे. जें कांहीं तुम्ही आपल्या आयुष्यामध्ये करतां तें स्वप्रयत्नानें करा. तुमच्या कामाला गरीबीचा अडथळा नसावा. गरीबी फार दुःसह आहे खरी, तथापि ह्या जगांत असतांना सर्व दुःसह प्रसंगांचा अनुभव घ्यावा हीच उत्तम गोष्ट मानली आहे. ज्या तरुणांस सुप्रसंग आहेत त्यांनीं

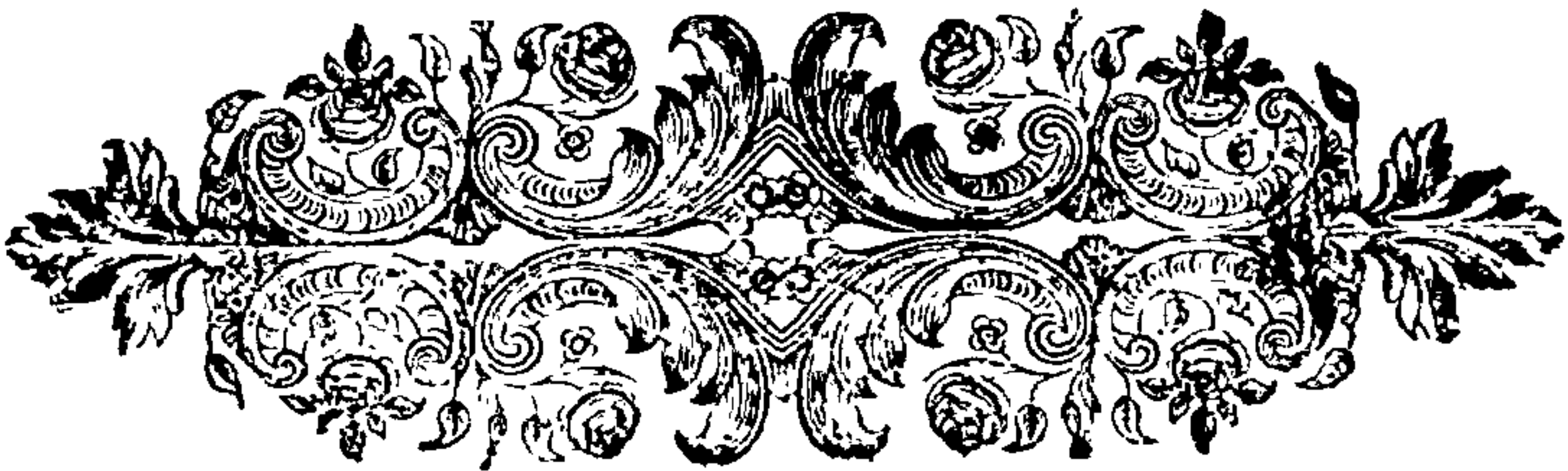
दिवसेंदिवस दुसऱ्याच्या अधीन राहूं नये, परंतु दुसऱ्यांस अधीन ठेवणारे व्हावे. तुम्ही पायरी पायरीने चढत जावे. ह्या जगांत एक वस्तु अधीन ठेवावयाची आहे, आणि ती कोणती ह्याचा विचार तुम्हीच करा.” तरुण मित्रहो, जेम्साचा बोध किती चांगला आहे हे लक्षांत आणा.

जेम्साविषयीं दुसरी एक गोष्ट सांगतो. तो सुमारे आठ दहा वर्षांचा असतांना एके दिवशीं शाळेंत एका मुलाबरोबर खेळूं लागला. मास्तरानें तें पाहून ह्मटलें, “जेम्सानें व हेन्रीनें घरीं जावे.” हें ऐकतांच जेम्सास व हेन्रीस फार भय वाटलें. त्यांना घरीं जाण्यास मास्तरानें सांगितलें होते पण ते एकदम घरीं न जातां क्षणभर थांबले. इतक्यांत पुन्हा मास्तरानें त्यांस ह्मटलें, “चला, एथें थांबूं नका. एकदम बाहेर जा.”

हें ऐकून जेम्स अशा युक्तीनें बाहेर पडला कीं, तें मास्तराच्या लक्षांत सुद्धां आलें नाहीं. हेन्रीहि गेला, पण जो एकदांचा गेला तो परत आला नाहीं. जेम्स जसा युक्तीनें बाहेर गेला होता तसाच अशा युक्तीनें आंत येऊन जागेवर गपचूप बसला कीं, आला हेहि मास्तराच्या लक्षांत आलें नाहीं. पुन्हा मास्तरानें पाहिलें तों जेम्स आंतच आहे असें त्याला वाटलें आणि ह्मणून तो त्यास ह्मणाला, “जेम्सा, मी तुला बाहेर जाण्यास सांगितलें कीं नाहीं !”

जे०— होय मास्तर, मी तुमची आज्ञा पाळली व घरीं जाऊन परत आलों. तुम्ही मला घरास मात्र जाण्यास सांगितलें होते, तेथें राहण्यास सांगितलें नव्हतें. सबब मी घराहून जाऊन आलों.

मास्तरास हें त्याचें धूर्तपणाचें उत्तर ऐकून आश्चर्य वाटलें व त्याला हंसून ह्मणाला, “बरे, चिंता नाहीं. आतां एथें राहा.”

गोष्ठ ५ वी.

शाब्बाथशाळेविषयी संभाषण.- पवित्रशास्त्राविषयी समजूत.- मद्यपाना-
विषयी.- स्वामीनिष्ठा.- कोर्ट ऑफ् आर्मस नामें पोषाक.

एके दिवशीं भिसिस गारफील्ड आपल्या पुत्रास ह्मणाली, “जेम्सा, आपण जे ह्या ओहिओ प्रांतीं राहातो, त्या आपणां सर्वास शाब्बाथ शाळेची गरज आहे, कारण देवानें अशी आज्ञा दिली आहे कीं, “शाब्बाथ दिवस पवित्र पाळावा ह्मणून त्याची आठवण कर.” मोठमोठ्याला शहरांमध्ये तर लोक उत्तम प्रकारचीं भजनालये वांधून त्यांमध्ये शाब्बाथ शाळा भरवीत असतात. तीं भजनालये फार सुंदर असतात. त्यांवरतीं उंच शिखर वांधून त्यांमध्ये घंटा टांगतात.

जे०- आई, त्यांना घंटा कशाच्या पाहिजे ? [हें विचारण्याचें कारण असें होतें कीं, त्यानें तशा प्रकारचीं भजनालये कधीं पाहिलीं नव्हतीं आणि घंटा ऐकिली नव्हती.]

आ०- लोकांनीं भक्तिस्थानीं लवकर जमावें ह्मणून घांट वाजवितात, तसा घंटेचा या ठिकाणीं विशेष उपयोग होणार नाहीं. कारण या जंगलांत लोक फार दूर दूर राहतात.

जे०- काय ! या जंगलांत घांटीचा आवाज जसा ऐकायास यावा तसा येत नाहीं काय ?

आ०- तसें नाहीं. आवाज तर स्पष्ट ऐकूं येईल. या ठिकाणीं घांट असती तर फारच चांगलें झालें असतें; परंतु तिचा या ठिकाणीं उपयोग नाहीं, कारण लोक फार दूर दूर राहतात.

जे०- मग आई, ज्या शहरांत असलीं सुंदर भजनालये आहेत तेथेंच आपण असावे हें अधिक चांगलें.

आ०- बाळा, कदाचित् तूं असल्या ठिकाणीं लवकरच राहूं लागशील असें मला वाटतें.

हें आईचें शेवटचें बोलणें त्याच्या अंतःकरणांत जसें बिंबावें तसें बिंब-

लें नाही; कारण त्याला वाटत असे कीं हे ठिकाण सोडून मी कधीं कोठें जाणार नाहीं.

मागील अध्यायांपैकीं एका अध्यायांत जें धर्मसंबंधी संभाषण लिहिलें आहे त्यावरून वाचकांची खात्री झाली असेल कीं, ह्या कुटुंबांत धर्मसंबंधी शिक्षण बरेंच चालत होतें. ज्या काळाविषयीं आम्ही आतां एथें सांगतो त्या काळीं तेथें काहीं नियमित ईश्वरभजन नव्हतें. केवल “डिसैपल” नांवाचा जो पंथ होता त्यांतील लोक मात्र प्रसंगानुसार घरांत किंवा शाळेंत ईश्वरभक्ति करीत असत. ही चाल आब्राम गारफील्डाच्या मरणापूर्वी थोडेच दिवस चालू झाली होती. कधीं कधीं ईश्वरभजन सहा किंवा आठ मैलांवर होत असे. तरी आब्रामाचें सर्व कुटुंब तिकडे जात असे. त्या वेळचे धर्मोपदेशक फारसे शिकलेले नव्हते; परंतु त्यांची वर्तणूक फार शुद्ध असे. जसे या काळचे उपदेशक व पाळक आपल्या मंडळींतील लोकांचा समाचार घेत असतात तसे त्या वेळचे पाळक व उपदेशक हे आपल्या लोकांचा सुखदुःखांत समाचार घेत असत.

ह्या कुटुंबांत शाब्बाथ दिवस पाळित होते हें वाचकांस विदित आहेच. मिसिस गारफील्ड हिचा असा नियम होता कीं, दररोज शास्त्रांतून चार अध्याय वाचावे व शाब्बाथ दिवशीं नियापेक्षां थोडा ज्यास्त भाग वाचावा. मुलें व आई एकमेकांस शास्त्रांतील प्रश्न विचारीत असत. एकदां जेम्सानें आपल्या आईस विचारिलें, “आई, पवित्रशास्त्र हें देवाचें पुस्तक आहे हें तुला कसें समजलें?”

आ०— कारण जशीं मनुष्यांनीं इतर लिहिलेलीं पुस्तकें आहेत तसें तें नाहीं.

जे०— परंतु मला स्मरतें कीं, तूं एक वेळेस झणाली होतीस कीं, तें पुस्तक मोशे, यशाया, दावीद वगैरे मनुष्यांनीं लिहिलें आहे.

आ०— होय, मी तसें एक वेळ झणालें होतें खरें. परंतु त्यांनीं आपल्याच मतानें तें लिहिलें नाहीं. देवानें त्यांस पवित्र आत्मा देऊन त्यांच्या मनांत प्रेरणा केली व मग त्यांनीं त्या प्रेरणेनें हें पवित्रशास्त्र लिहिलें.

जे०— लणूनच तूं त्याला देवाचें पुस्तक लणतेस नाहीं बरें ?

आ०— होय. जरी देवानें आपल्या भक्तांच्या मनांत पवित्र आत्म्याची प्रेरणा घालून तें लिहविलें तरी तसें देवानेंच केलें लणून देवच त्याचा कर्ता आहे.

जे०— पवित्रशास्त्रांत ज्या गोष्टी आहेत त्या सर्व खऱ्या आहेत काय ?

आ०— होय, प्रत्येक गोष्ट खरी आहे.

जे०— योसेफास त्याच्या बापानें विचित्र रंगांचा आंगरखा केला होता ही गोष्ट खरी आहे काय ?

आ०— होय. योसेफास त्याच्या बापानें तसा रंगारंगांचा आंगरखा केला होता.

जे०— योसेफाच्या बापानें अनेक रंगांचा कां आंगरखा केला. एकाच रंगाचा कां केला नाहीं ? एकाच रंगाचा आंगरखा करणें हें अवघड होतें काय ?

आ०— एकाच रंगाचा आंगरखा करणें हें कठीण होतें असें कांहीं नाहीं; परंतु योसेफाच्या बापाची योसेफावर इतर लेंकरापेक्षां जास्त प्रीति होती लणून त्यानें त्यास विचित्र रंगाचा आंगरखा केला.

जे०— इतर लेंकरापेक्षां त्यानें योसेफावरच जास्त प्रीति करावें हें योग्य होतें काय ?

आ०— हें योग्य नव्हतें खरें.

जे०— योसेफाचा बाप चांगला माणूस होता काय ?

आ०— होय तो चांगला माणूस होता; परंतु कांहीं चांगलीं माणसें सुद्धां कधीं कधीं अयोग्य कामें करीत असतात.

जे०— जर चांगलीं मनुष्ये वाईट कामें करतात तर त्यांचा व दुष्ट लोकांचा काय भेद आहे ?

आ०— चांगलीं मनुष्ये इतकें दुष्ट काम करीत नसतात. जे दुष्ट आहेत ते फारच अघोर कामें करीत असतात.

जे०— चांगलीं मनुष्ये वाईट कामें करण्यापासून आपल्याला आव्हून धरूं शकत नाहीत काय ?

आ०- होय, जर ते देवाच्या सहायाने पापापासून दूर राहण्यास झटतील तर त्यांच्याने स्वतांस पाप करण्यापासून आकळवेल.

जे०- देव त्यांस सर्वदां सहाय करीत नाहीं काय ?

आ०- नाहीं.

जे०- कां नाहीं ?

आ०- जर ते देवाच्या सहायासाठीं पात्र आहेत तर देव त्यांस मदत करील. जर ते पात्र नाहींत तर देव त्यांस सहाय करणार नाहीं.

जे०- मनुष्ये देवाच्या सहायावांचून चांगलीं होऊं शकत नाहींत काय ?

आ०- नाहीं. परंतु यापेक्षां दुसरी अधिक वाईट गोष्ट ही आहे कीं, ते चांगले होण्याची इच्छा धरित नाहींत व त्याविषयीं प्रयत्न करित नाहींत.

जे०- कां नाहीं ?

आ०- त्यांचे अंतःकरण फारच वाईट असते, लहून त्यांच्याने चांगले होण्यास प्रयत्न करवत नाहींत.

ह्या सर्व संभाषणावरून जेम्साची चौकसबुद्धि व विचारशक्ति किती होती हे दिसून येते. वारंवार तो आपल्या आईस याप्रमाणे प्रश्न करित असे. ते प्रश्न बरेच कठीण असत व त्यांची उत्तरे त्या आईस सहज देतां येत नसत. जेव्हां जेम्स सुमारें आठ वर्षांचा झाला तेव्हां मद्यपानाविषयीं सुधारणा करण्याचा केवळ आरंभ होता. न्यू इंग्लंड एथील लोकही सुधारणा करण्याविषयीं बरेच आवेशी होते. ह्या आवेशाने ओहाया एथे सुद्धां प्रवेश केला होता. भिसिस गारफील्ड बार्ड ही तर ही सुधारणा करण्याविषयीं फार उत्सुक असे.

एके शाब्दाथ दिवशीं जेम्साचे व तिचे मद्यपानाविषयीं येणें प्रमाणें संभाषण झालें:—

आ०- जेम्सा, मद्यपान हे फार भयंकर पाप आहे. तुझ्या बापाचे असेच याविषयीं मत होतें.

जे०- माझा बाप *रम किंवा विहस्की* कधीं पीत नसे काय ?

* रम आणि विहस्की या नांवाची दारू आहे.

आ०- क्वचित् पीत असे. शिवाय जे दारू पिऊन मस्त होत असत त्यांच्या मंडळींतून तो मोठ्या युक्तीने बाहेर पडत असे. जे दारूबाज असत त्यांस तो बेकुर माणसें असें ह्मणत असे.

जे०- जर दारू उपद्रविक आहे तर मनुष्ये तिचे व्यसन कां सोडीत नाहींत ?

आ०- याचे कारण सांगणें फार कठीण आहे. कित्येक ह्मणतात तें व्यसन आमच्यानें सोडवतच नाहीं.

जे०- काय, त्यांच्यानें तें व्यसन सोडवत नाहीं ?

आ०- नाहीं असें ते वारंवार ह्मणत असतात. ह्या व्यसनाचे ते इतके क्षुधित असतात कीं ती क्षुधा त्यांच्यानें दारू सेवन केल्याखेरीज मारवत नाहीं.

जे०- माझ्यानें तर हें व्यसन सहज जिंकवेल.

आ०- परंतु ती त्वां मुदलींच पिऊं नयेस ह्मणजे शालें. न पिणें हाच सुरक्षित मार्ग आहे. वाईट करण्यास आरंभ न करणें हें, तें केल्यावर सोडण्यास प्रयत्न करणें, ह्यापेक्षां अधिक सोपें आहे.

जे०- आई, मनुष्ये दारू कां पितात ?

आ०- त्यांस ती आवडते ह्मणून तीं पितात.

जे०- दारूची चव कांहीं गोड असते काय !

आ०- जे लोक ती पितात त्यांस मात्र तिची रुचि गोड लागते.

जे०- आई, दारूची रुचि कशी असते याचा अनुभव एकदां घेऊन पाहावा अशी माझी इच्छा आहे.

आ०- माझ्या लाडक्या, मी तुला तिची कधींहि चव घेऊं देणार नाहीं. जर तूं तिची रुचि कधीं घेणार नाहींस तर पुढें कधींच दारूबाज होणार नाहींस. याविषयीं शास्त्र काय ह्मणतें तें ऐक—

“ द्राक्षारस तांबडा असतां व प्याल्यांत चमकतां व यथायोग्य उततां तूं पाहूं नको. शेवटीं तो सापासारखा डसतो आणि फुरशाप्रमाणें झोंबतो. नीति. २३. ३१, ३२. ” तर जेम्सा, या वचनाकडे लक्ष लाव.

जे०- रम नांवाच्या दाख्त असा कोणता पदार्थ आहे की तो मनुष्यांस उपद्रव करितो ?

आ०- त्यामध्ये " आलकोल " नामें शुद्ध अर्क असतो. त्यामुळे मनुष्यास गुंगी येते व तोच पिणारास उपद्रव करितो. जर मनुष्य पाणी किंवा दूध प्याला तर त्याला गुंगी येत नाही. हें खरें कीं नाही ?

जे०- अर्थात् तें खरें आहे.

आ०- बरें तर मग दारू पिण्यामध्ये व दूध पिण्यांत मोठें अंतर आहे. कारण दुधामध्ये " आलकोल " किंवा दुसरा कोणता मादक पदार्थ नसतो.

जे०- जर " आलकोल " मादक असून उपद्रविक आहे तर तो दाख्त कशाला घालावा ?

ह्या शेवटच्या प्रश्नाचे उत्तर त्याच्या आईच्यानें जितकें स्पष्ट करून सांगवले तितकें सांगितले. ह्याप्रमाणें ह्या लहान शेंपडींत सर्व प्रकारच्या सुधारणुकीविषयीं साधारणपणें माहिती होती.

या शहाण्या आईनें जेम्सास मदपानाविषयीं स्पष्टीकरण केल्यावर त्यास त्याच्या पूर्वजांनीं अमेरिकेचें स्वातंत्र्य राखण्याविषयीं कसे दीर्घ प्रयत्न केले याविषयीं थोडी माहिती करून दिली. नंतर " स्वामीनिष्ठा " ह्मणजे काय याचा अर्थ त्याच्या मनांत बिंबविण्याविषयीं तिनें श्रम केले असतील यांत संशय नाही. याच कारणामुळे जेव्हां तो मोठा झाला तेव्हां हीच गोष्ट त्याच्या मनांत घोळत होती.

मिसिस गारफील्ड त्यास वारंवार हितोपदेश करित असे. एकदां ती त्यास ह्मणाली, " जेम्सा, जें योग्य आहे तें करण्यास कधीं भिऊं नये. सर्वांत भिन्ना कोण ? जो योग्य काम करावयास भितो तो."

जे०- आई मला वाटत नाही कीं मनुष्ये चांगले करण्यास भितात.

आ०- माझ्या बोलण्याचा अर्थ जसा तूं करितोस तसा नाही. मी ह्मणतें कीं मुलें चांगले करण्यास धजत नाहीत.

जे०- केव्हां ?

आ०- जेव्हां आईबापें किंवा शिक्षक कांहीं काम करण्यास मुलास

सांगतात तेव्हां तो मुलगा आपल्या दुसऱ्या एका मित्राच्या सांगण्यावरून जर ते काम ऐकत नाही, तर तो जे रास्त आहे ते करण्यास धजला नाही, असे होते.

जे०— मला असा भास झाला होता की मी जेव्हां मोठा होईन तेव्हां तो बोध म्यां स्वीकारावा असा तुझ्या बोलण्याचा मानस आहे.

आ०— माझा बोध लहान व मोठ्या माणसांसाठी आहे. जर मुलगा लहान असतांना चांगले करित नाही, तर तो पुढे कधीही मोठा झाल्यावर ते करणार नाही. जसे चांगले न करणाऱ्या मोठ्या मनुष्याचा लोक जसा द्वेष करतात तसेच मुलाचाही करतात. तर आपल्या आईची व शिक्षकाची आज्ञा पाळ, जरी तुला तुझे मित्र हांसले तरी चिंता नाही.

जे०— आई, हे तर मी करित असतो.

आ०— तू हे करित असतोस हे मला माहित आहे, परंतु त्या वयांत आल्यावर या गोष्टीकडे विशेष लक्ष्य द्यावेस ह्मणून तुला आतांच सूचना करिते; कारण जसजसा तू वयांत येतील तसतसे तुला मोह लागतील व ते जिंकण्यास जर तुला धैर्य नाही तर मग हतभाग्य होशील.

जे०— बरे, पण आई, जर धैर्य या जगांत दाखविले तर त्याचा परिणाम चांगला न होता वाईट होतो. यास उदाहरण पाहा की, जेव्हां दानीएलाने आपले धैर्य दाखविले तेव्हां त्यास राजाने सिंहाचे गुहेत टाकले.

आ०— खरी गोष्ट, मी कबूल करिते. परंतु बाळा, राजाचा पक्ष धरून राजांचा राजा असा जो परमेश्वर त्याची आज्ञा मोडवी, ह्या पेक्षा त्याचा पक्ष धरून राजाची आज्ञा अवमानावी हे फार बरे आहे. जर तुला दानीएलसारखे सदाचाराने वागण्यास धैर्य आहे तर त्याचा मला मोठा आनंद आहे. सिंहांनी त्याचा नाश केला नाही, कारण देव त्याच्या संगती होता. जे देवाचे मित्र आहेत व त्याचा पक्ष धरितात त्यांचा कधीही खरोखर नाश होणार नाही.

याप्रमाणे ती वाई आपल्या लेकरांस शाब्बाथ दिवशीं बोध करित असे. तिने अनेक विषयांवर जेम्सास बोध केला. तो त्याच्या अंतःकरणांत

जेव्हां तो वयांत आला तेव्हां बळावला व त्याच्या योगे तो वाईट मार्गाकडे वळला नाही.

पूर्वी "नाइट्स" नांवाचा बड्या पदवीच्या "कोट आफ् आर्मस्" नामे एक पोषाक असे. ह्या पोषाकातील आंगरख्याचे हात फारच अखूड असून तो लांबीला कमरेपर्यंत असे. त्यावर त्यांच्या सर्व शस्त्रांची चित्रे किंवा चिन्हे काढलेली असत. गारफील्ड घराण्यांत "कोट आफ् आर्मस्" या पोषाकाएवजीं एक ढाल होती. तिची पाठ सर्व सोनेरी होती. तिच्या एका कोपऱ्यावर तीन कांबी एकावर एक अशा बसविल्या होत्या. ह्या कांबींवर एक मुखवटा काढलेला होता व त्याच्या डोक्यांत टोप होता. या तसबिरीच्या वरतीं एक हात काढला असून त्या हातांत तरवार दिलेली आहे असे दाखविले होते. ह्या तरवारीवर "मी विश्वासाने जिंकतो" असा लेख कोरलेला होता.

जे कांहीं ह्या संबधाने आत्मास सांगायचे आहे ते तो लेखच सांगत आहे. वास्तविक ह्मणतां जीं कांहीं संकटे किंवा दुःखे गारफील्ड घराण्यास लागत असत तीं सर्व ते देवावर विश्वास ठेवून जिंकित असत. ह्या कुटुंबाचा देवावर पूर्ण विश्वास असल्या कारणाने त्यांस पुष्कळ धैर्य होते. हे धैर्य गारफील्ड बाईने आपल्या पुत्रासमक्ष संकटे व दुःखे अनुभवून त्यांस दाखविले. हेच धैर्य जेम्साच्या अंगी बाळपणीं गुप्त होते, पण ते तो वयांत आल्यावर प्रकट झाले.

गोष्ट ७ वी.

टामस क्लीव्हलंडाहून परत येतो.—त्याचें व जेम्साचें मिचिगन गांवास जाण्याविषयी संभाषण.—टामस मिचिगन गांवास जातो.—त्याच्या मार्गे जेम्स शेतकीचें काम पाहातो.—जेम्साची वाहवा.—शेजाच्याचें व मिसिस गारफील्डचें संभाषण.—जेम्स आपल्या शेजाऱ्याचा घोडा उसना मागून आपलें काम चालवितो.—त्याच्या ज्ञानसंपादनाविषयी आईची इच्छा व संभाषण.

मार्गे सांगितल्याप्रमाणें, जेम्स घरचें काम पाहूं लागला व टामस जवळच्या प्रदेशांत जाऊन तेथें काम करूं लागला. टामस हा काम करण्यास क्लीव्हलंडास गेला होता. तो ह्या वेळेच्या सुमारास त्या गांवाहून परत आला. तो त्या गांवाहून येतांच आपल्या भावास लणाला, “अरे जिम, मी आतां मिचिगन प्रांतीं जातो. तुला माझ्या मार्गे शेतकीचा खटला पाहावा लागेल”.

जेम्स—(बरोबर न समजून) कोठें, कोठें?

टा०— मिचिगनास. तें ठिकाण तर ह्या ओहायोपेक्षां अधिक जंगलमय आहे.

जे०— हो, हो मला माहीत आहे कीं तूं तिकडे जाणार !

टा०— हें तर उघड आहे. महिन्याचे बारा डालर मिळवायास ! (डालर ल० सवादोन रुपये)

जे०— काय ! इतके डालर. तूं इतके डालर दरमहा मिळविणार !

टा०— होय, बारा डालर दरमहा मिळवायास जातो. तें काम फार कठीण आहे. मी परत आल्यावर जेव्हां पैसे आणीन तेव्हां आपण एक सुंदर बंगला बांधूं.

जे०— अब्र ! मग तर फारच चांगलें.

ह्या वेळीं जेम्स बारा वर्षांचा व टामस एकवीस वर्षांचा होता. ह्या दोन लेंकरांच्या वयाविषयीं ह्या कुटुंबांत वारंवार वाटाघाट होत असे. आईबाप असें लणत असत कीं “जेव्हां जेम्स बारा वर्षांचा होईल तेव्हां त्यानें शेतकीचें काम करावें व जेव्हां टामस एकवीस वर्षांचा होईल तेव्हां त्यानें

बाहिरगांवीं जाऊन काम करावें.” ह्यांच्या हणण्याप्रमाणें तो काळ येऊन ठेपला. तो पूर्वी क्लीव्हलंडास गेला होता परंतु त्या ठिकाणीं त्यास जसें काम लागावें तसें लागलें नव्हतें, हणून तो तें ठिकाण सोडून लवकरच परत आला. येतवेळेस त्यानें असें ऐकिलें होतें कीं मिचिगन प्रांतीं लोक पुष्कळ वसाहत करूं लागले आहेत आणि शेताकरितां व राहण्याकरितां झाडझुडूप तोडून जागा साफ करित आहेत. ह्या प्रकारचीं कामें तेथें पुष्कळ आहेत हें टामसानें ऐकिलें, त्यामुळें तो तिकडे जाण्यास फार उत्सुक झाला व तिकडे गेल्यावर त्याला तशाच प्रकारचें काम लागलें.

जेव्हां तो क्लीव्हलंडाहून परत आला तेव्हां त्यानें आईस तेथील सर्व हकीकत सांगितली, ती ऐकून तिनें हटलें कीं ह्या तुझ्या जाण्याचा शेवट चांगला होईल असें मला वाटतें.

जे०— अरे टाम, तेथेंहि तूं झोंपडींत राहशील काय ?

टा०— होय. ती झोंपडी ह्या आपल्या झोंपडीपेक्षां जरा मोठी आहे.

जे०— तुला तिकडे किती दिवस लागतील ?

टा०— बहुतकरून मी तिकडे सहा महिने राहीन.

आ०— (जेम्सास) पण जेम्सा, तुला माझ्या मार्गे शेताचा खटला पाहावा लागेल.

जे०— होय आई, मी तें करीन. परंतु टामस जातो हणून मला फार दुःख वाटतें.

आ०— होय बाळा, कित्येक दिवस आपणास त्यावांचून मोठ्या दुःखानें घालवावे लागतील.

टा०— मला वाटतें तें सर्व बरोबर घडून येईल. जर माझ्या जाण्याकडून आपल्यास चांगलें घर बांधतां येईल तर मग मला गेलेंच पाहिजे.

जे०— (आनंदानें) आई मग फार चांगलें होईलना ?

आ०— होय बाळा, खरोखरच फार चांगलें होईल.

नवीन घर बांधण्यासाठीं टामसानें पूर्वी बरीच तयारी करून ठेवली होती; परंतु हातांत पैसे नसल्यामुळें तें उभारायाचें राहिलें होतें. या

कारणामुळे पैसे जमविण्याकरितां त्यानें मिचिगन प्रांतीं जाण्याचा निश्चय केला होता.

त्याच्या जाण्याकडून आईस बरेच दुःख झाले. कारण बाप मेल्या काळापासून त्यानें ह्या कुटुंबाचें बरेच सहाय्य केले व तो ह्या कुटुंबाचा खांब असा झाला होता. तसेंच जेम्सासहि फार वाईट वाटले.

जेम्स आपल्या भावाच्या मार्गे फार झटून मेहनत करूं लागला. एकदा त्याचा एक शेजारी तो इतक्या मेहनतीनें काम करित आहे असें पाहून मिसिस गारफील्ड बाईस ह्मणाला, “बाई, तुमचा मुलगा फार झटून मेहनत करितो.”

मि०गा०— होय, तो फार मेहनत करतो इतकेच नाही, तर फार जीव लावून काम करितो.

शे०— हें तर खरें कीं, सर्व कामास झटून मेहनत केली पाहिजे.

मि०गा०— जे एथें वसाहत करून राहतात त्यांस तर फारच कष्ट करावे लागतात, तथापि त्यांच्या गरीबीवरून जसें त्यांस मोठ्या शहरांत दुःख झाले असतें तसें एथें होणार नाही.

शे०— असें तुम्हास वाटतें काय ?

मि०गा०— होय, खरोखर असेंच आहे.

शे०— कशावरून तुम्हास असें वाटतें ?

मि०गा०— या जागीं श्रीमंत लोक कोठें आहेत कीं, ज्यांच्या श्रीमंतीकडे पाहून आपण स्वतःच्या गरीबीविषयीं दुःखी होऊं.

शे०— तर मग सर्वच गरीब असणें यांत संतोष आहे असें तुमचें मत आहे.

मि०गा०— होय तसेंच आहे. कारण गरीबी लोकांवर प्रीति करते. हेंच खऱ्या गरीबीचें चिन्ह आहे.

शे०— बरें तर आपण सर्वच गरीब आहों; मग तुमच्या मताप्रमाणें आपण सर्वांनीं सुखी असावें.

मि०गा०— आपण सर्व सुखीच आहों; जसे इतर लोक सुखी आहेत तसे आपणाहि सुखी आहों, किंवाहुना त्यापेक्षां जास्त सुखी आहों.

शे०— असा विचार करण्यांत काहीं तरी संतोष आहे असें मला वाटतें, यासाठीं मी तुमचे विचार ग्रहण करितों. जे लोक एक ठिकाण सोडून दुसऱ्या ठिकाणीं वसाहत करतात त्यांस तर फारच संकटे लागतात, यांत संशय नाही.

याप्रमाणें त्यांचें भाषण चालले आहे तोंच जेम्स बाहेरून आला. त्याला शेजारीवावानें सलाम करून ह्मटले “जेम्स, तुला याविषयीं कसे वाटतें ?”

जे०— कशाविषयीं ? मला समजले नाही आपण काय ह्मणतां तें ?

शे०— जे लोक नवीन जाग्यांत वसाहत करून राहतात त्यांस जास्त संकटे लागतात किंवा नाही ?

जे०— मला याविषयीं अगदींच समजत नाही. कारण जर इतर मनुष्यांचीं संकटे मला माहित असतीं तर मी त्यांविषयीं काहीं सांगूं शकतो.

हें जेम्साचें बोलणें अगदीं रास्त होतें. कारण तो जंगलांतच जन्मला व वाढला. तेव्हां अर्थात् इतर मनुष्ये दुःखी किंवा सुखी हें त्या बापड्यास काय माहित ? त्यानें लहानसें खेडें सुद्धां पाहिलें नव्हतें तर त्याला शहराची मौज काय माहित ? तो मुलगा सुखी होता. जरी तो शोंपडींत राहत असे तथापि ती त्याला महालापेक्षां उत्तम होती, यांत संशय नाही. जेम्सास कठीण कामें हीच कोणी संकटे आहेत असें कधींच वाटले नाही. टामसाच्या मार्गे जेव्हां तो मेहनतीनें काम करूं लागला तेव्हां तो पूर्वी पेक्षां जास्त सुखी दिसला. कारण मेहनत करणें हेंच सुख आहे असें त्याला वाटत असे.

एकदां तो आपल्या आईस ह्मणाला “आई, मी मि० लांपर याच्याकडे कामाची अदलाबदल करण्यास जातो.”

आ०— ह्या तुझ्या बोलण्याचा अर्थ काय ?

जे०— त्याचा अर्थ असा कीं, त्याला काम करण्यास जसा कधीं कधीं दुसरा एक गडी लागत असतो, तसेंच हल्लीं मला बैलांची गरज आहे, तर गड्याचे ऐवजीं मी त्याच्या एथें काम करीन आणि आपल्या कामाच्या मोबदला त्याचा बैल उसना घेईन.

आ०- तूं त्याला भेटलास काय ?

जे०- होय पूर्वीच भेटलों व करार सुद्धां करून आलों.

आ०- बाबा, फार चांगली व्यवस्था केलीस. शिवाय मि० लांपर यांस शेतकीच्या कामाचा चांगला अनुभव आहे. त्याच्या योगानें तुलाहि बरीच माहिती होईल.

जे०- “ एका मनुष्यापेक्षां दोन मनुष्ये अधिक चांगलीं ” असे तुला वारंवार म्यां बोलतां ऐकिलें.

आ०- परंतु जर ते दोघेहि वसाहत करणाऱ्यांपैकीं असतील तर अधिक चांगले. कारण त्यांस ह्या जंगलांत एकमेकांची मसलत घेऊन अधिक चांगले व अकलेचें काम करतां येईल.

जेम्सानें मि० लांपर याच्याशीं जो करार केला होता तो उत्तम व स्तुत्य होता यांत संशय नाहीं. आतां त्याला शेतकीची बरीच माहिती होत चालली होती. त्याला कोणी शिकविलें नाहीं. परंतु तें शेत स्वतः त्याचा शिक्षक होतें असें लटलें असतां चालेल. ज्यानें आगगाडीची युक्ति शोधून काढली असा जो जार्ज स्टिफन्सन तो एकदां असें लणाला, “ म्यां ह्या सर्व यंत्रांचा, कोणी मला गुरु नसतां, स्वतां अभ्यास केला. तें यंत्रच माझे शिक्षक होतें.” तो जेव्हां अठरा वर्षांचा होता तेव्हां स्वतां कोळशाच्या खाणींत एन्जिन चालवीत असे. एकदां शनवारच्या दिवशीं जेव्हां सर्व मनुष्ये कामावरून सुटल्यावर दारूच्या पिठ्यांत जाऊन मजा मारीत असतां जार्ज स्टिफन्सन यानें एन्जिन सर्व उलगडून त्याचा प्रत्येक भाग साफ केला.

वाचकहो, जार्ज स्टिफन्सनाची गोष्ट ध्यानांत आणा. त्याला लिहितां वाचतां कांहीं येत नव्हतें. तो अगदीं अक्षर शत्रु होता. तरी त्या यंत्राची मंद गति व तीं यंत्रे हेच त्याचे शिक्षक होते.

याचप्रमाणें जेम्साची गोष्ट होती. त्याला शेतकीविषयीं कोणी शिकविलें नाहीं पण तो स्वतः त्या कामांत अगदीं प्रवीण झाला. त्याला वाचण्यास फार थोडा वेळ मिळत असे. त्याला शाळेंत जावें असे वाटलें, परंतु तें काम सोडून तीं कसा जाईल ? त्याच्या आईस वारंवार वाटत असे

कीं, त्यानें विद्वान व्हावें, परंतु त्याला विद्या शिकविण्याचें तिला सामर्थ्य नव्हतें. तरी ती वारंवार जेम्सास ह्मणत असे कीं “ जेम्सा, तूं हमेशा हें काम करणार नाहीस. ” एकदां तिनें असें ह्मटल्यावर त्यानें तिला असें उत्तर दिलें कीं, आई, जर मी असें काम करणार नाहीं तर तुझे कसें चालेल ? जर हें काम उत्तम आहे तर तें मला केलेंच पाहिजे. ”

आई— मला असें वाटत नाहीं. माझी अशी आशा आहे कीं, तूं केव्हां तरी विद्या मिळविशील. माझी अशी पूर्ण खात्री आहे कीं, जर तुला विद्या प्राप्त झाली तर तुझे कल्याण होईल.

जे०— मलाहि असेंच वाटतें. मला अद्याप शेतकीविषयीं बरीच माहिती करून घेण्याची आहे. ती माहिती करून घेण्यास मला बरेच दिवस पाहिजेत.

आई— तें तर खरेंच. पण माझ्या बोलण्याचा अर्थ हा आहे कीं त्वां पुढें विद्वान व्हावेंस.

जे०— पण मला असें कांहीं वाटत नाहीं.

आई— काय ! जास्त अभ्यास करावा हें तुला आवडत नाहीं काय ? पुढें त्वां विद्वान व्हावेंस असें तूं इच्छित नाहीस काय ?

जे०— तें तर मला आवडतें, पण तें मला कसें साधेल ?

आई— हें तर मलाहि सुचत नाहीं. जें कांहीं माझ्या मनास दुखवितें तें हेंच आहे. वास्तविक ह्मटलें असतां मी काळजी करूं नये, पण मी काय करूं ? देव बाप मला वाट दाखवील अशी माझी पूर्ण अशा आहे. मी देवावर आपला भार टाकतें, तथापि माझ्यानें दुःख केल्याशिवाय रहावत नाहीं.

याप्रमाणें जेम्साविषयीं त्या शहाण्या आईच्या मनांत विचार घोळत होते. देव त्यांस वाट दाखवीत होता हें त्यांच्या लक्षांत आलें नाहीं. मनुष्य मात्र इच्छितो पण तें पूर्ण करणें देवाच्या हातीं आहे.

गोष्ट ७ वी.

टामस मिचिगन प्रांताहून परत घराला येतो.- तो आईस पैसे दाखवितो.- घर बांधण्याची तयारी.-त्यांचे नवे घर पाहून शेजारी आनंद मानतात.-जेम्स खिळे ठोकतो. त्यावरून बोध शिकतो.-जेम्स पैसे मिळविण्यासाठी काम करण्याची इच्छा दर्शवितो.-ट्रिट नामक सुताराच्या शंभर फळ्यांस तो एका दिवसांत रंधा मारतो.- त्या उभयतांचे संभाषण.- शंभर सेंट.

वाचकांस हे स्मरतच असेल कीं, टामस मिचिगन प्रांतीं काम करण्यास गेला होता. तेथे तो कांहीं काळ राहिल्यावर घरीं आला, तो प्रथम जेम्साच्या दृष्टीस पडला. जेम्साने त्याला पाहिल्याबरोबर आनंद भरित होऊन टाम आला असें मोठ्याने बोलला. आईने तो आनंदाचा उद्गार ऐकतांच दारांतून डोकावून पाहिले, तों तिलाहि टामस येत आहे असें दिसले व झटले "खरेच टामस आला." जेम्साने वाटेतच टामसाच्या हातांत हात घातला व ते दोघे बंधु तसेच घराकडे आले. जेम्साचे तोंड या वेळीं अगदीं बंद नव्हते. तो लाडक्या शब्दांनीं आपल्या भावासंगतीं चटचट बोलत होता. त्यानें प्रथमतांच आपल्या भावास विचारिले, "टाम भाऊ, आतां आपण बंगला बांधूं नाहीं बरे?"

टामस- होय, बाळा आतां आपण सुंदर घर बांधूं, आणि मग ही झोपडी कोंबड्या कोंडण्यास उपयोगी होईल.

जेम्स-ही झोपडी कोंबड्यांस पुरी होईल. ही खोपटी तर त्यांस एक उत्तम खुराडेच झाले ल्हाणायाचे.

टामस-कोंबड्यांस हल्लीं जें खुराडे आहे त्यापेक्षां तर ही झोपडी त्यांस अधिक सोईची आहे. जेव्हां आपला नवीन बंगला होईल तेव्हां त्यांतील खोल्यांची व ह्या झोपडीची आपणास चांगली तुलना करता येईल.

हे बोलणे होत असतां, जेम्स व त्याची आई हीं दोघे समोरासमोरे उभी होती.

जे०-आई, आतां आपणास लवकरच बंगला मिळेल नाहीं बरे!

जेव्हां मिसिस गारफील्डनें टामास येतांना पाहिले तेव्हां तीहि जेम्साप्रमाणें त्याला सामोरी गेली. तिनें त्याला कंटाळून धरून त्याचे चुंबन घेतले. या वेळीं त्या कुटुंबांत किती आनंद झाला असेल? किती सुख तेथे ह्या वेळीं असेल याची कल्पना वाचकांनींच करावी. मिसिस गारफील्ड मिचिगनाकडील हकीकत ऐकण्यास फारच उत्सुक झाली होती. टामसाने कांहीं विसावा न घेतां जो पैका मिळवून आणला होता. तो आईच्या मांडीवर ठेवला व ल्हाणाला "आई, आतां आपल्याला चांगले घर बांधतां येईल. तर आतां आपण लवकरच त्या कामास लागावे." जेम्साने तें द्रव्य पाहिल्यावर त्यालाहि मोठे नवल वाटले व तो आश्चर्यानें ल्हाणाला, "आहा, ते पाहा कसे चमकत आहेत ते. अरे टाम, ते सर्व किती आहेत बरे?"

टामस- पंचाहत्तर डालर. (सुमारें १७९ रु०)

जे०- हे सर्व त्यांचे मिळविलेस काय?

टामस- होय, प्रत्येक सेंट म्यां मिळविला आहे.

जेम्साने त्या नाण्यापैकीं एक नाणे हातांत उचलून घेतले. त्या बरचा लेख वाचला व मोठे आश्चर्य करून तें नाणे त्यानें आईच्या हातीं दिले.

ह्या जंगलमय प्रदेशांत, ह्या गरीब कुटुंबाच्या घरीं पैसा ल्हाणजे काय हे त्या वेळेपूर्वीं अगदींच माहित नव्हते; तेव्हां अर्थात् जेम्सास हे नाणे पाहून मोठे आश्चर्य वाटले यांत संशय नाहीं.

जे०- आई, तूं कांहींच या पैशाच्या संबंधानें बोलत नाहींस, हे कसें? जेम्साला वाटले कीं, जसें मला हे नाणे पाहून आश्चर्य वाटले तसें आईलाहि वाटले असेल; परंतु ती ह्या वेळीं गपचूप बसली होती याचे कारण हे कीं, तिला मागच्या पुढच्या सर्व दुःखांचा हुंदका आला होता. तिच्या डोळ्यांतून अश्रुधारा चालल्या होत्या. तिला आपले दुःख आवरेना. ती कां रडत आहे याचे कारण जेम्साने ध्यानांत आणले नाहीं. लेकरे आईची गुप्त प्रीति जाणत नाहींत. आईबापे लेकरांकरितां किती खपतात हे लेकरे मुळींच समजत नाहींत. शेवटीं त्या शहाण्या आईने

१ सेंट म्हणजे सुमारें एक पैसा.

आपलें रडणें बंद केलें. आपला दुःखाचा अंदा गिळला, व पूर्वीप्रमाणें त्याच्याशीं हसूं खेळूं लागली.

टामस— आई, मी तुला बंगला बांधून दिल्यावर पुनः कामावर जाईन. कारण मिचिगन एथें पुष्कळ कामें आहेत. तर मला तिकडे गेलेंच पाहिजे.

आ०— तुला जसें सोईवार दिसेल तसें कर. मला वाटतें कीं मि० ट्रीट (सुताराचें नांव) हा पाहिजे तेव्हां येईल.

टामस— होय मी त्याचा शोध करीन. शिवाय त्याला मदत सुद्धां करूं लागेन.

जे०— आणि भाऊ, मीहि हाताखालीं काम करीत जाईन. फळ्या आणून देईन, खिळे ठोकून, व दुसरीं लहानसहान कामें करीन.

टामस— बरें तर, वाळू जमा कर.

जे०— वाळूचें काय करायाचें भाऊ? (असें विचारण्याचें कारण हें कीं जेव्हां पूर्वी झोपडी बांधली तेव्हां चुन्याचा व वाळूचा उपयोग केला नव्हता; परंतु ती सर्व मातीची बांधली होती. तेव्हां अर्थात् ह्या वेळीं वाळूचें नांव टामसानें काढतांच त्याला आश्चर्य वाटलें.)

टामस— चुन्यासंगतीं मिश्रण करण्यास वाळू पाहिजे. कारण चुन्याचा घरास गिळावा करतात. मी क्लीव्हलंडाहून चुना, विटा, व खिडक्या आणीन.

जे०— मग तूं मला संगतीं नेशिल. ?

टामस— मी तुला बोलावीन. कदाचित् मला तुशी गरज लागेल.

पुढें थोड्याच दिवसांनीं टामसानें ट्रीट नांवाच्या सुतारास बोलावून बंगल्याचें काम आरंभिलें. जेम्सास मोठी मीज वाटली व त्यानेंहि त्या कार्मीं त्यास बरीच मदत केली. सुतार एकदां तेथें काम करीत असतांना जेम्सास लणाला, “जिमी, जरा माझे सहाय कर पाहूं? ती ठोकणी घे व एव्हढें कुसूं बसवि बरें?”

जेम्सानें तें कुसूं बसविलें व लणाला, “अहो, हें पाहा. दुसरें एक द्या, मी बसवितों.”

सु०- वा, बसाविलेंसना ? काय लवकर केलेंस हो !

जे०- हो, हो, झालें. हें पाहा.

सु०- (न्याहाळून) फारच उत्तम.

जे०- मी दुसरें सुद्धां बसवूं शकतो.

सु०- हो घे. तुला पाहिजे तर मजकडून अणखी एक डझन (ह्यणजे वारा) कुसूं घे. परंतु तुला फळ्यांस रंधा मारण्यास शिकलें पाहिजे. ही फळी घे, आणि पाहूं कसा रंधा मारतोस तो ?

त्या वेळीं त्या ओहायो प्रांतीं फळ्यांस रंधा करण्यास कांहीं यंत्रे नव्हतीं. ते लोक केवळ हातांनीं रंधा करीत असत. यामुळें त्या कामास जसा देखणेपणा यावा तसा येत नसे. तसेंच घर कोणत्या प्रकारें बांधावें, कसें बांधलें असतां सुंदर दिसेल वगैरे रीति मुळींच त्या वेळीं माहित नव्हत्या. यावरून मिसिस गारफील्डचें हें नवीन घर कोणत्या प्रकारें बांधलें असेल याची कल्पना आपल्या मनांत सहज येईल. तें जसें सुंदर असावें तसें नव्हतें. केवळ खालीं तीन खोल्या व वरतीं दोन, अशा एकंदर पांच खोल्या त्या नवीन घरास केल्या होत्या.

जेम्सानें फळ्यांस रंधा मारण्याचा एकसारखा सपाटा चालविला होता. पूर्वी सांगितल्याप्रमाणें काम हेंच त्याचें शिक्षक होतें. तो सर्व काम फार लक्षपूर्वक पाहत असे. जे तरुण, प्रत्येक काम लक्षपूर्वक अवलोकन करून कारितात तेच पुढें विजयी होतात. याविषयी उदाहरण कप्तान शमुवेल ब्राऊन याचें घ्यावें. एकदां तो ट्रीड नदीच्या कांठीं राहत होता तेव्हां त्या नदीवर पूल बांधावयाचा होता. याविषयी तो विचार करीत असतां त्याला कांहीं युक्ति सुचेना. शेवटीं हेच विचार मनांत घोळत असतां तो सहज आपल्या बागेत फिरावयास गेला. तेथें त्याच्या दृष्टीस कोळ्याचें जाळें पडलें. त्यानें त्या जाळ्याकडे इतकें बारीक लक्ष दिलें कीं, त्यावरून त्यास नदीवर कसा पूल बांधावा ही युक्ति सुचली. तर यावरून असें पक्कें समजावें कीं, जे लक्षपूर्वक अवलोकन कारितात त्यांस जें काम प्रथम असाध्य दिसतें तें बहुधा साध्य होतें.

याच प्रकारची गोष्ट जेम्साची होती. ज्या गोष्टी त्यास अशक्य दिसत

होत्या त्या लक्षपूर्वक अवलोकनाकडून त्यास शक्य अशा झाल्या. त्यांपैकी सुताराच्या हत्यारांनी काम करणे ही एक होय.

एकदां जेम्साने, एका फळीस सुंदर रंधा केला व सुतारास झटले " ही पाहा फळी ! हे काम मला आवडते."

सु०— होय, पण सर्व दिवस तसेच केले असतां तें काम न आवडतां उलटा त्रास मात्र येईल. हे काम करतांना हाताच्या कोपरांतून गाडीच्या चाकासारखे वंगण निघते.

जे०— वंगण ? वंगण ह्मणजे काय हो ?

सु०— वंगण ह्मणजे घाम. जेव्हां मनुष्य फार मेहनतीचे काम करितो तेव्हां त्याला घाम सुटतो.

जे०— घाम कांहीं रंधा करूं शकत नाहीं. (त्याचे बोलण्याचे धोरण हे कीं रंधा करण्यास योग्य बुद्धि व समज पाहिजे.)

सु०— हे तर खरे. पण माझ्या बोलण्याचा अर्थ असा कीं, जो उत्तम कारागिर आहे व मेहनती आहे त्यास आपल्या कामांत घाम आल्यावांचून राहणार नाहीं, व अशा कामांत त्याला जरी घाम आला तरी तो पत्करील.

जे०— जर घाम येणे हे उत्तम कारागिराचे लक्षण आहे तर मी ह्या फळीस उत्तम प्रकारें रंधा केला आहे असे सिद्ध होते. कारण मला फार घाम आला आहे.

सु०— त्वां उत्तम प्रकारें रंधा केलास यांत संशय नाहीं. मला वाटते तूं जन्माचा सुतार आहेस.

जे०— जर माझ्यानें होवेल तर मी उत्तम सुतार होण्यास इच्छितों.

सु०— तुझ्या कामावरून मला वाटते कीं, तूं उत्तम सुतार होशील, कदाचित् तूं वीस वर्षांच्या वयांत येण्याचेपूर्वीच उत्तम सुतार होशील. कोण जाणे !

जे०— जर दैवांत असले तर घडेल. (त्याला वाटले होते कीं मुलाच्या स्थितीला दैव हेच कोणीएक योग्य साधन आहे.)

सु०— अर्थात्. परंतु जेथे इच्छा आहे तेथे मार्गहि आहे.

जे०— माझी आईहि असेच ह्मणत असती.

टामस- आणि हेंच सर्व संकटांस जिंकितें. परंतु पाहा जेम्स, एथें पुष्कळ फळ्या पडलेल्या आहेत, जर तुला रंधा कसा करावा हें चांगलें शिकायाचें आहे तर त्यांतून एक घे.

जेम्सानें दुसरी एक फळी घेतली व तिच्यावर रंधा मारूं लागला. तो त्या फळीस रंधा करित असतां मि० ट्रिट त्याला वारंवार भलतेंसलतें काम सांगत असे. हा बंगला उभारणें हें काम जेम्सास फार भारी वाटत होतें. याचें कारण हें कीं, त्यानें पूर्वीं असें घर किंवा बंगला बांधतां पाहिलें नव्हतें. हें काम करून टाकण्यांत जेम्स शेजाऱ्यांची मदत मागण्यास पूर्वींच गेला होता. जेव्हां शेजाऱ्यांनीं ऐकिलें कीं, मिसिस गारफील्ड बाई घर बांधित आहे तेव्हां त्या सर्वास मोठा आनंद झाला. तसेंच या घरा-कारितां टामसानें पैसे मेहनत करून जमविले होते लहणून ते त्याची स्तु-ति करूं लागले. शिवाय त्यांनीं ह्या कार्मीं बरीच मदत केली. शेवटीं तें काम सुखरूपपणें शेवटास गेलें.

घर कळसास गेल्यावर जेव्हां वरतीं वासे बसवायाचे होते तेव्हां जेम्सास दुसरें काम करणें भाग पडलें, आणि तें कोणतें लहणाल तर खिळे ठोकण्याचें. खिळे ठोकणें यांत त्याला मोठी मौज वाटली. याचें कारण उघडच आहे कीं, मुलास कांहीं तरी ठोकठाकीचा धंदा असला लहणजे विशेष मौज वाटती. तशीच गोष्ट आपल्या जेम्साची होती.

मि० ट्रिट- बरें जिमी, आतां खिळे ठोकून तुझा हात घर्टांव पाहूं.

जे०- वा, मग तर फारच चांगलें! कोठून खिळे ठोकण्यास आरंभ करूं ?

मि० ट्रिट- हें पाहा. हे म्यां दोन खिळे मारले आहेत कीं नाहीं ? तर एथूनच आरंभ कर. संभाळ! बरोबर डोक्यावर खिळ्याच्या मार, नाहीं तर चुकशील. कित्येक मुलें खिळ्याच्या डोक्यावर ठोका कसा मारावा हें मुळांच समजत नाहींत. ते वाढतात, जगतात, शेवटीं मरतात; परंतु खिळ्याच्या डोक्यावर बरोबर मारीत नाहींत.

असें बोलून मि० ट्रिट यानें जेम्साकडेस नजर लावली व तो आपलें लाक्षणिक बोलणें समजला असें जाणून थोडा हांसला.

जे०— (हांसून) जरी दुसऱ्या जातीच्या खिळ्याच्या डोक्यावर मी मारुं शकत नाहीं तथापि ह्या जातीच्या खिळ्यावर मी बरोबर मारुं शकतो.

याप्रमाणें बोलून जेम्स खिळ्यावर ठोके मारुं लागला. परंतु तो ठोके फार घाईने मारीत असतां अकस्मात त्याचा नेम चुकला. जेम्सास यावरून मोठी चुरमुर लागली.

मि० ट्रिट— काय, चुकलास ! जसें तुला कुसूं बसविण्याचें व फळ्यांस रंधा करण्याचें काम उत्कृष्ट आलें तसें हें आलें नाहीं.

जे०— (थोडासा ओशाळा होऊन) अं, ही तर केवळ चूक आहे.

मि० ट्रिट— (हांसून) बरें तर पुन्हा एकदां चूक न करतां खिळा मार पाहूं ! जशी रंधा करण्यांत थोडीशी कुशलता पाहिजे तसेंच खिळे ठोकण्यास बरोबर नेम पाहिजे.

जे०— (ठोका मारून) हा पाहा नेम. प्रत्येक ठोक्यास हा पाहा नेम. खिळे हे ठोकण्याकरितां केले आहेत आणि मी त्यांस ठोकीनच. याप्रमाणें जेम्स नेम न चुकतां खिळे मारुं लागला. जो पहिला ठोका तो चुकला, त्यावरून दुसरा ठोका मारण्यास तो सावध झाला. प्रत्येक कामांत लक्ष लावले पाहिजे हा धडा तो या वेळीं शिकला. जीं मुलें आपल्या कामांत यशस्वी होतात तीं आपआपल्या कामांत लक्ष लावितात लक्षणून त्यांस जय मिळतो. परंतु जीं मुलें आपआपल्या कामांत दुर्लक्ष करितात तीं शेवटीं हानि पावतात.

एलंड देशचा प्रख्यात वक्ता करन हा तरुणपणीं जेव्हां प्रथमतांच सभेत भाषण करुं लागला तेव्हां त्याला बरोबर भाषण करितां येईना, कारण तो तोंतरा होता. त्याचें बोलणें ऐकून लोक त्याला हंसले. एकजण लणाला “ वक्ते वावा, आतां पुरें झालें. आपण तर बोलण्याची कमाल केली.” करन लणाला, “ चिंता नाहीं. तुम्ही आतां मला हंसता, पण मला माहित आहे कीं मी ह्या जिभेस जिंकीन, व मग तुम्ही केव्हां तरी माझें भाषण स्वस्थ ऐकाल.” ह्या बोलण्याप्रमाणेंच पुढें घडून आलें व तो वयांत आल्यावर मोठा वक्ता निघाला. जेव्हां मि० ट्रिटनें पाहिलें कीं

जेम्स हा, ठोका न चुकतां बरोबर खिळे मारतो आहे, तेव्हां तो त्यास लणाला, जेम्सा हिंमतदार असणें हा गुण फार उत्तम आहे, कारण असें लटलें आहे कीं “हिंमत मरदा तर मदत खुदा”. शिवाय कोणतेंहि काम जर नशिबानें गेलें तर हिंमत त्याला पुन्हा मिळवितें.

जेम्स— आई लणत असते कीं नशीब लणून काहीं नाहीं.

मि० ट्रिट— माझ्या कल्पनेप्रमाणें तुझ्या आईचें लणणें बरोबर आहे. जीं मुलें दैवावर अवलंबून राहातात व त्याच नशिबानें आपलीं सर्व कामें यशस्वी होतील असा भरंवसा ठेवतात तीं शेवटीं फसतात. माझ्या स्वतांच्या लेकरांविषयीं मी हेंच इच्छितों कीं, त्यांना गाडीभर नशीब किंवा दैव असल्यापेक्षां रतीभर हिंमत असणें अधिक चांगलें आहे. कारण दैव लणून जें काहीं तूं लणतोस तें काहीं नाहीं. केवळ हिंमत पाहिजे.

जे०— (थट्टेनें) मग माझा पहिला ठोका हा फार दुर्दैवी समजायाचा तर.

मि० ट्रिट— छी: दुर्दैवी नाहीं, पण चुकीचा. तुझा नेम बरोबर नव्हता इतकेंच काय तें. चूक दैवाने होत नसते व दुर्दैवाने होत नसते. त्यां आपली चूक सुधरलीस, तर आतां खिळे नेमानें ठोकीत चाल लणजे शालें.

पुढें जेम्स तें काम सर्व खलास होईपर्यंत खिळे ठोकूं लागला. सुतारकीच्या कामांत हत्यारें कशीं धरावींत, कसें काम करावें वगैरे गोष्टी त्यानें चांगलें लक्ष लावल्यामुळें, सर्व ध्यानांत आल्या. तसेंच घर कसें बांधावें याची कल्पनाहि त्याला बरीच आली.

शेवटीं तो बंगला तयार झाला व त्यांत तें कुटुंब सुखानें नांदूं लागलें.

या गोष्टीनंतर एकदां जेम्स आपल्या आईस लणाला “आई, माझी इच्छा आहे कीं काम करून पैसे मिळवीत जावें.”

आई— तूं कोणतें काम करून पैसे मिळविशील ?

जे०— सुताराचें.

आई— तुला शेताचें काम पुष्कळ आहे. तर हीं दोन्ही कामें कशीं चालविशील ?

जे०— माझ्या बोलण्याचा अर्थ असा आहे कीं शेताचें काम संभाळून

जे०- (हांसून) जरी दुसऱ्या जातीच्या खिळ्याच्या डोक्यावर माऱूं शकत नाहीं तथापि ह्या जातीच्या खिळ्यावर मी बरोबर माऱूं शकतो.

याप्रमाणें बोलून जेम्स खिळ्यावर ठोके माऱूं लागला. परंतु तो ठोके फार घाईने मारीत असतां अकस्मात त्याचा नेम चुकला. जेम्सास यावरून मोठी चुरमुर लागली.

मि० ट्रिट- काय, चुकलास ! जसें तुला कुसूं बसविण्याचें व फळ्यांस रंधा करण्याचें काम उत्कृष्ट आलें तसें हे आलें नाहीं.

जे०- (थोडासा ओशाळा होऊन) अं, ही तर केवळ चूक आहे.

मि० ट्रिट- (हांसून) बरें तर पुन्हा एकदां चूक न करतां खिळा मार पाहूं ! जशी रंधा करण्यांत थोडीशी कुशलता पाहिजे तसेंच खिळे ठोकण्यास बरोबर नेम पाहिजे.

जे०- (ठोका मारून) हा पाहा नेम. प्रत्येक ठोक्यास हा पाहा नेम. खिळे हे ठोकण्याकरितां केले आहेत आणि मी त्यांस ठोकीनच. याप्रमाणें जेम्स नेम न चुकतां खिळे माऱूं लागला. जो पहिला ठोका तो चुकला, त्यावरून दुसरा ठोका मारण्यास तो सावध झाला. प्रत्येक कामांत लक्ष लावलें पाहिजे हा धडा तो या वेळीं शिकला. जीं मुलें आपल्या कामांत यशस्वी होतात तीं आपआपल्या कामांत लक्ष लावितात लक्षण त्यांस जय मिळतो. परंतु जीं मुलें आपआपल्या कामांत दुर्लक्ष कारितात तीं शेवटीं हानि पावतात.

एल्ड देशचा प्रख्यात वक्ता करन हा तरुणपणीं जेव्हां प्रथमतांच सभेत भाषण करूं लागला तेव्हां त्याला बरोबर भाषण करितां येईना, कारण तो तोतरा होता. त्याचें बोलणें ऐकून लोक त्याला हंसले. एकजण लणाला “ वक्ते वावा, आतां पुरें झालें. आपण तर बोलण्याची कमाल केली.” करन लणाला, “ चिंता नाहीं. तुम्ही आतां मला हंसता, पण मला माहित आहे कीं मी ह्या जिभेस जिंकीन, व मग तुम्ही केव्हां तरी माझे भाषण स्वस्थ ऐकाल.” ह्या बोलण्याप्रमाणेंच पुढें घडून आलें व तो वर्यात आल्यावर मोठा वक्ता निघाला. जेव्हां मि० ट्रिटनें पाहिलें कीं

जेम्स हा, ठोका न चुकतां बरोबर खिळे मारतो आहे, तेव्हां तो त्यास हणाला, जेम्सा हिंमतदार असणें हा गुण फार उत्तम आहे, कारण असें लटलें आहे कीं “हिंमत मरदा तर मदत खुदा”. शिवाय कोणतेंहि काम जर नशिवानें गेलें तर हिंमत त्याला पुन्हा मिळवितें.

जेम्स— आई लणत असते कीं नशीब लणून कांहीं नाहीं.

मि० ट्रिट— माझ्या कल्पनेप्रमाणें तुझ्या आईचें लणणें बरोबर आहे. जीं मुलें दैवावर अवलंबून राहातात व त्याच नशिवानें आपलीं सर्व कामें यशस्वी होतील असा भरंवसा ठेवतात तीं शेवटीं फसतात. माझ्या स्वतांच्या लेकरांविषयीं मी हेंच इच्छितों कीं, त्यांना गाडीभर नशीब किंवा दैव असल्यापेक्षां रतीभर हिंमत असणें अधिक चांगलें आहे. कारण दैव लणून जें कांहीं तूं लणतोस तें कांहीं नाहीं. केवळ हिंमत पाहिजे.

जे०— (थट्टेनें) मग माझा पहिला ठोका हा फार दुर्दैवी समजायाचा तर.

मि० ट्रिट— छी: दुर्दैवी नाहीं, पण चुकीचा. तुझा नेम बराबर नव्हता इतकेंच काय तें. चूक दैवाने होत नसते व दुर्दैवाने होत नसते. त्वां आपली चूक सुधरलीस, तर आतां खिळे नेमानें ठोकांत चाल लणजे शालें.

पुढें जेम्स तें काम सर्व खलास होईपर्यंत खिळे ठोकूं लागला. सुतारकीच्या कामांत हत्यारें कशीं धरावींत, कसें काम करावें वगैरे गोष्टी त्यानें चांगलें लक्ष लावल्यामुळे, सर्व ध्यानांत आल्या. तसेंच घर कसें बांधावें याची कल्पनाहि त्याला बरीच आली.

शेवटीं तो बंगला तयार झाला व त्यांत तें कुटुंब सुखानें नांदूं लागलें.

या गोष्टीनंतर एकदां जेम्स आपल्या आईस हणाला “आई, माझी इच्छा आहे कीं काम करून पैसे मिळवीत जावें.”

आई— तूं कोणतें काम करून पैसे मिळविशील ?

जे०— सुताराचें.

आई— तुला शेताचें काम पुष्कळ आहे. तर हीं दोन्ही कामें कशीं चालविशील ?

जे०— माझ्या बोलण्याचा अर्थ असा आहे कीं शेताचें काम संभाळून

जेव्हां वेळ मिळेल तेव्हां दुसरीं कामें करावीं. शेताचें काम तर हरहमशा आहेच.

आ०— असें प्रसंगानुसार काम मिळणें हें फार कठीण आहे.

जे०— कदाचित् कठीण असेल, परंतु मी प्रयत्न करीन. कारण तूं “प्रयत्नावर” विश्वास ठेवतेस.

जेम्सानें हें बोलतांना “प्रयत्न” या शब्दावर फार जोर दिला. कारण त्याची आई त्याला वारंवार लणत असे कीं सर्व कामास प्रयत्न पाहिजे. प्रयत्न हाच सर्व कामांत मुख्य आहे.

आ०— होय मी प्रयत्नावर विश्वास ठेवतें व त्यावरच अवलंबून असतें. जर तुला काम पाहिजे तर प्रयत्न कर.

जे०— बरें तर मी मि० ट्रिट याच्याकडे जातो, तो मला कांहीं तरी काम देईल. जसा टाम पैसे मिळवितो तसें मीहि मिळवीन. शिवाय मी टामाच्या वयाचा झालों लणजे मिचिगन प्रांतीं त्याच्याप्रमाणें जाऊन पैसे मिळवून आणीत जाईन.

आ०— एक मुलगा त्या प्रांतीं गेला आहे एवढें पुरे आहे. मी आशा धरते कीं असे दिवस लवकरच येतील कीं ज्यांमध्ये लांकडे तोडणें, व तासणें, ह्या कामांपेक्षां तूं दुसरें कांहीं उत्तम काम करशील.

जे०— ह्या कामापेक्षां दुसरें कोणतें उत्तम आहे हें मला समजत नाहीं.

आ०— ह्या जगांत मजखेरीज तुला आणखी एक गुप्त मदत करणारा आहे, आणि लणून त्यां हें शेतकीचें काम अक्षय्य करावेंस किंवा नाहीं ही कल्पना तुझ्या मनांत घालून देणें याची गरज मला नाहीं.

जे०— शेतकीचें काम अक्षय्य करण्यास मी बांधलेला आहे असें कांहीं नाहीं; परंतु सुताराचें काम करावें अशाविषयीं मला फार चेतना झाली आहे. मी आतां ह्याच घडीस मि० ट्रिट याच्या कडेस जातो.

असें बोलून तो त्या सुताराकडेस जाण्यास निघाला. त्याची व मि० ट्रिट याची भेट झाल्यावर, जेम्सास लणाला “हो, हो, जिमी तूं आलास काय? तुझी आई कशी आहे?”

जे०— ती बरी आहे.

सु०— या दिवसांत शेतकीचें फारसें काम चालत नाहीं.

जे०— नाहीं, आणि लणूनच मी तुमच्याकडेस कांहीं काम मिळवावें या हेतूनें आलों.

मि० ट्रिट— हं ! तर तूं यासाठींच आलास काय ? कोणतें काम तुला पाहिजे.

जे०— जें काम तुम्ही करतां तेंच.

मि० ट्रिट— फार चांगलें तर मग तूं आळसी नाहींस हें पाहून मला आनंद वाटतो. मी आळसी मुलाचा द्वेष करतो. माझी पूर्ण खात्री आहे कीं तूं त्या वर्गातील नाहींस.

जे०— मलाही वाटतें कीं मी त्या वर्गातील नाहीं, अणखी मला वाटलें कीं जसा माझा भाऊ कांहीं तरी काम करून पैसे मिळवितो तसें म्यांही मिळवावे असें केल्यानें माझ्या आईस थोडी पैशाविषयीं मदत होईल.

मि० ट्रिट— हें तर चांगल्या मुलाचें काम. जे मुलगे आपल्या आईचें सहाय करतात त्यांस कामाची कधींही तूट येणार नाहीं. तूं आपल्या आईची काळजी बरीच करितोस. अशा मुलास काम देणें मला आवडतें.

जे०— तर मग तुम्ही मला काम देण्यास इच्छितां ?

मि० ट्रिट— होय, तुला काम देणें मला आवडतें. तो पाहा, फळ्यांचा ढीग. त्या सर्वांस रंधा करण्याचा आहे. त्यां तो बंगला बांधतां वेळीं कसें काम केलेंस तें मी विसरलों नाहीं.

जे०— मला मजुरी काय द्याल ?

मि० ट्रिट— दर फळीस एक सेंट.

जे०— किती वेळांत म्यां त्या फळ्या तुम्हास तयार करून द्याव्या लणून मागतां ?

मि० ट्रिट— जितकें लवकर तुमच्यानें देववेल तितकें लवकर दे.

जे०— मी उद्यां येऊन कामास आरंभ करीन.

मि० ट्रिट— वरें उद्यां कां होईना. जेव्हां तुला वरें दिसेल तेव्हां करून टाक.

जे०— मला असें दिसतें कीं तुम्ही मला हें काम एक महिना हातावर राहूं देणार नाहीं तर ?

मि० ट्रिट- मला माहित आहे कीं तूं इतके दिवस हें काम संपविण्यास लावणारच नाहीस. जेव्हां मी झणालों "तुला बरें दिसेल तेव्हां करून टाक" तेव्हां त्यांत माझा असा अर्थ होता कीं जितके लवकर तुझ्यानें करवेल तितके लवकर करून टाकणें तुला बरें दिसेल. काम झालें कीं पैसा तयार आहे.

जे०- बरें तर उद्यां घरीं जें थोडेसें काम राहिलें आहे तें संपवून लवकर येईन.

याप्रमाणें मि० ट्रिटचें व जेम्साचें बोलणें झाल्यावर तो घरीं आला व सर्व हकीकत आईस सांगितली.

जे०- आई, जर म्यां हें काम करून पैसे जमवून आणले तर ही माझी पहिलीच कमाई होईल नाही बरें?

आई- तूं पैसे मिळवून आणण्यास फार लहान आहेस. मला वाटलें होतें कीं तुला काम मिळणार नाहीं.

जे०- कां? प्रयत्न केला आणि मला तें मिळालेंही.

आई- मला वाटतें, मि० ट्रिटनें हें काम तुला दिलें असेल. तो तुझा मोठा मित्र आहे. शिवाय मला माहित आहे कीं, तो तुझे सहाय करण्यास कधींहि मागे पाहणार नाहीं. बरें तर तूं त्याच्या कामावर केव्हां जाशील ?

जे०- उद्यां सकाळीं जाणार.

आ०- बरें, पण फार काम करूं नको. केवळ दिवसांतून दोन तास काम करित जा. फारच झालें तर तीन तास कर. पण यापेक्षां जास्त तास काम करूं नको.

जे०- मी तर सहा तास काम करीन. दोन तास काम करण्यास मला हसूं येतें. मि० ट्रिटसुद्धां या गोष्टीस हंसेल.

आई- मला वाटतें कीं मि० ट्रिट या गोष्टीस हंसणार नाहीं. परंतु माझ्या मताला अनुसरेल. कारण त्याला माहित आहे कीं मुलांनें जास्त काम करूं नये.

जे०- जर मी उद्यां दोन किंवा तीन तासांत घरीं आलों तर असें

समज कीं मी आपल्या दांत पडूं दिला असेल किंवा तें काम सर्व संप-
विलें असेल.

दुसऱ्या दिवशीं जेम्स अगदीं निश्चय करून त्या कामावर गेला. घरांतून निघतेवेळेस जर मिसिस गारफील्डने त्याच्या तोंडाकडे पाहिलें असतें तर तिला सहज असें वाटलें असतें कीं, दिवसांतून तीन तास काम करण्यांत त्याला कधींहि संतोष झाला नसता.

दुसऱ्या दिवशीं जेम्स मि० ट्रिट याच्या कडे गेला. जातांच त्यानें आपले कपडे उतरून कामास आरंभ केला. तो शरीरानें फारसा उंच नव्हता ल्हणून तेथें जो बांक होता त्यावर हात पोंचवून काम करणें बरेंच कठीण होतें. ज्या फळ्यांस रंधा करायाचा होता त्या सुमारे बारा फूट लांब होत्या. त्यानें सर्व दिवस काम करून त्या सर्व फळ्यांस रंधा करून बसला. सूर्यास्ताच्या वेळीं तो मि० ट्रिट यास ल्हणाला “मि० ट्रिट काम संपलें. ह्या फळ्या तुझी आपल्या मोजून घ्या.”

मि० ट्रिट— किती काम झालें ! शंभर फळ्या ! छीः शंभर नसतील !

जे०— पाहा मोजा. माझ्या हिशेबानें तर शंभर आहेत.

मि० ट्रिट— (मोजण्यास पुढें येऊन) जर शंभर फळ्या असतील तर मग फारच काम झालें ल्हणायाचें !

मि० ट्रिटनें सर्व फळ्या मोजल्या, त्या बरोबर शंभर भरल्या. त्याला मोठें आश्चर्य वाटलें. तो ल्हणाला “जेम्सा, तुझ्यासारख्या लहान मुलास असें जास्त काम एका दिवसांत करणें हें फार भारी आहे. दुसऱ्या दिवशीं असें करूं नको हो.”

जे०—मी फार दमलों नाहीं.

मि० ट्रिट— त्याविषयीं माझे बोलणें नाहीं. माझे ल्हणणें इतकेंच आहे कीं, एथून पुढें तीस वर्षांनीं, आज दमलेला असें जें तुला वाटत असेल, त्यापेक्षां जास्त दमलेला असें त्या वेळीं वाटेल.

जे०— जर असें आहे तर ज्या वेळेस मी फार दमलेला व अशक्त होईन तो वेळ बराच लांब आहे.

मि० ट्रिट— बरें असो. आतां हें तुझे वतन घे.

असें बोलून त्यानें जेम्साच्या हातांत शंभर सेंट ल्हाणजे सुमारें एक डालर दिला. वाचकहो, ज्या वेळीं जेम्सानें ते पैसे खिशांत घातले असतील त्या वेळीं त्यास किती आनंद झाला असेल !

पैसे मिळवून घरीं आणण्याची ही त्याची पहिलीच वेळ होती. तो लवकर लवकर घरीं गेला व आईच्या मांडीवर ते पैसे ठेवून ल्हाणाला “आई, हे घे पैसे. हे तुझे आहेत.”

आई— हे सर्व, जेम्सा !

जे०— होय आई हे सर्व. ते सारे मिळवून शंभर सेंट आहेत.

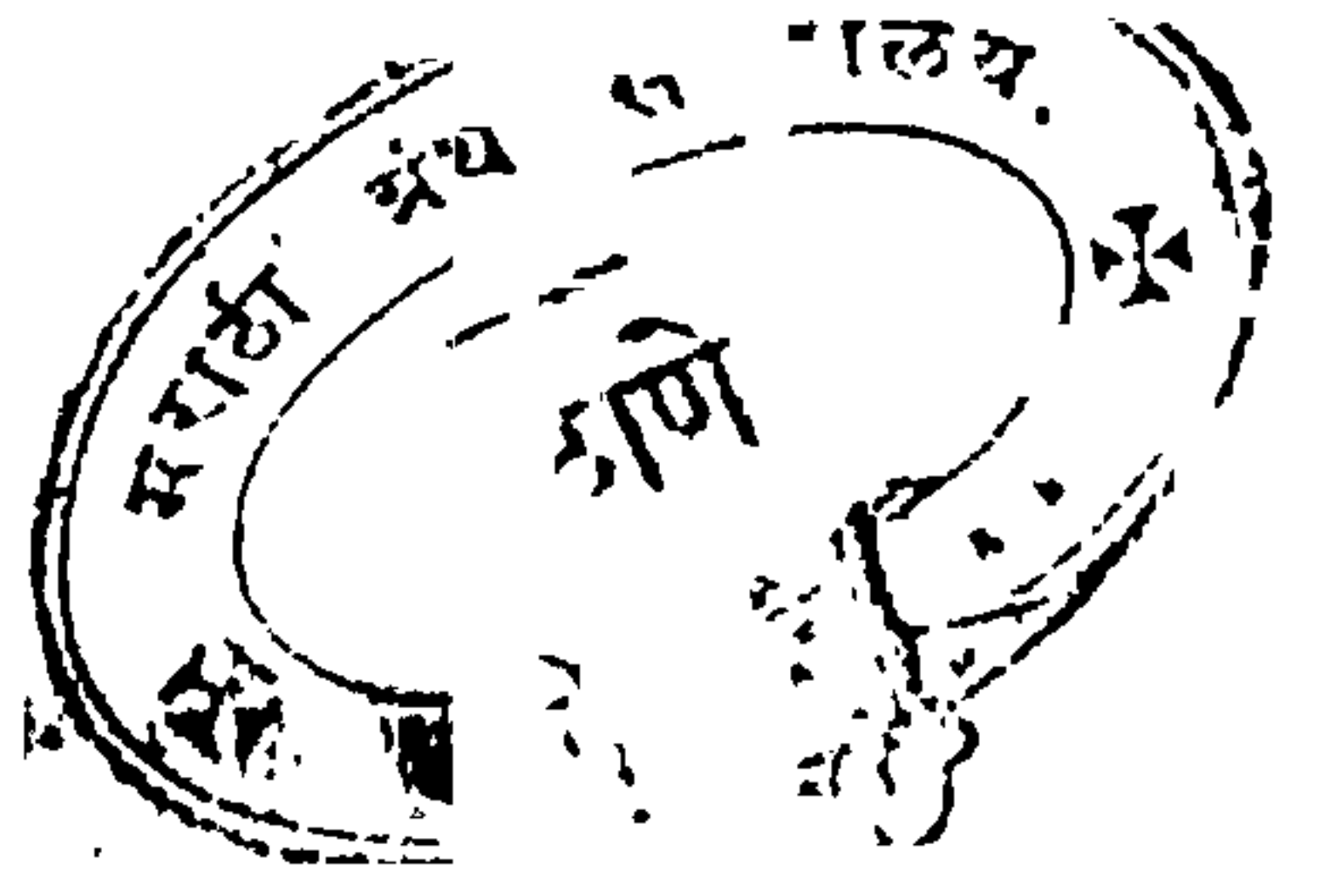
आई— काय एक डालर ! त्वां एका दिवसांत मिळविलास !

जे०— हो आई. म्यां शंभर फळ्यांस रंधा मारला.

ह्या वेळीं मिसिस गारफील्ड हिला टामसानें पंचाहत्तर डालर मिळवून आणले तेव्हां जसें मागचें पुढचें दुःख आठवलें तशीच आतां ती दुःखित झाली. तिला रडें आवरेना. पण ती शहाणी आई होती. तिनें जेम्सास कवटाळून धरिलें व तें कळून आपल्या मनांतील त्याजविषयींचा जो हर्ष व भीति होती ती दाखविली. धन्य ती आई ! धन्य तो मुलगा !

मि० ट्रिट जेम्सास पुन्हा कामावर बोलावतो.— जेम्साचें व त्याच्या आईचें संभाषण.— जेम्स कोठार बांधण्यास शिकतो.— प्रत्येक कामास पद्धत पाहिजे.— जेम्स गणिताचें उदाहरण सोडवितो.— समुद्रपर्यटनाविषयीं निरनिराळीं पुस्तकें वाचून जेम्साच्या डोक्यांत विचार शिरतात.— शाब्बाथ पाळण्याविषयीं दृढ निश्चय.— जेम्साच्या दयाळू स्वभावाचें उदाहरण.— तो दुसरें एक कोठार बांधतो.— बाहेगांवीं जाऊन काम करण्याची त्याची इच्छा.— तो मित्राबरोबर क्लीव्हलंडास जातो.

जेम्सानें मि० ट्रिट याच्या घरीं काम केल्यामुळे त्यास सुताराच्या कामाची वरीच माहिती झाली होती. हिंवाळ्यांत पुन्हा लवकरच शाळा सुरू झाली. जेम्स एक क्षण न गमावतां शाळेंत जाऊं लागला. पुढें थोड्या दिवसांनीं शाळेस सुटी झाल्यावर मि० ट्रिट मिसिस गारफील्ड बाईकडे येऊन ह्मणाला “बाई, मी जेम्साचा पिच्छा सोडीत नाहीं. म्यां मि. वायटन याचें कोठार बांधण्याचें पत्कारिलें आहे, ह्मणून मी त्याला पुन्हा काम देऊं शकतो.”

मि० गार०— होय, तें काम त्याला बरें आहे. मला वाटतें शेतकीपेक्षां हें काम त्याला अधिक आवडतें.

तीं दोघें येणेंप्रमाणें बोलत आहेत तीं जेम्स आंत आला. त्यास पाहून तो सुतार ह्मणतो, “अरे तरुणा, मी तुझा पिच्छा सोडीत नाहीं.

जे०— कशाविषयीं ?

मि० ट्रिट— तुला दुसरें एक काम देण्याचें आहे.

जे०— कशाचें, रंधा करण्याचें ?

मि० ट्रिट— त्यापेक्षांहि उत्तम.

जे०— मग कोणतें ?

मि० ट्रिट— मि० वायटन याचें एक कोठार बांधायचें आहे.

जे०— मग तर फारच चांगलें ! कारण माझीहि हीच इच्छा आहे कीं कोठार बांधण्यास शिकावें.

मि० ट्रिट- तें तर तूं सहज शिकशील. तें कठीण आहे असें काहीं नाहीं.

जे०- बरें तर तुलास माझी केव्हां गरज आहे ?

मि० ट्रिट- आतांच कां होईना. किंवा जर तुला आवडेल तर उद्यां ये.

जे०- बरें तर मी उद्यां घेईन.

मि० ट्रिट- दुसरेंहि काम माझ्या दुकानांत आहे, तेंहि मी तुला देईन. तें काम शेतकीच्या कामाचा आरंभ होईपर्यंत चालेल.

जे०- बरें तर तें काम मजकरीतां चांगलें आहे. पण मला दिवसाचेंच तें काम करायाचेंना ?

मि० ट्रिट- होय केवळ दिवसाचेंच. मी तुला रोज चाळीसांपेक्षां कमी सेंट देणार नाहीं. शिवाय जसजसा तूं त्या कामांत वाढशील तसतसें मी पन्नासापेक्षां कमी सेंट देणार नाहीं. किंबहुना जास्त सुद्धां देईन.

जे०- मी त्याला कबुल आहे. मी उद्यां कामावर येईन.

याप्रमाणें त्यांचें संभाषण झाल्यावर मि० ट्रिट निघून गेला. तो गेल्यावर जेम्स आपल्या आईस ह्मणतो, "आई, प्रयत्नाखेरीज कोणतीहि गोष्ट साध्य नाहीं. जर पूर्वीच्या कामास म्यां प्रयत्न केला नसता तर हें दुसरें काम मला मिळालें नसतें."

आई- होय बहुतकळून अशीच गोष्ट आहे. परंतु पूर्वीचें काम जर लक्ष लावून चांगलें नसतें केलें तर हें काम तुला लागलें नसतें. तर हमेशा चांगलें काम करीत जा.

जे०- पण ह्या बोलण्याचाहि अर्थ तोच आहे कीं प्रयत्न करावे.

आई- मला वाटतें त्यांत थोडा जास्त अर्थ आहे. जीं मुलें जपून काम करितात त्यांस लवकरच दुसरें काम मिळतें. लोकांस आवडधोवड काम आवडत नाहीं.

जे०- आवडधोवड काम ह्मणजे काय ?

आई- जें काम चांगलें नाहीं तेंच आवडधोवड. तुझा बाप वारंवार असें ह्मणत असे कीं जें काहीं करायास योग्य आहे तें चांगलेंच करावें. हें त्याचें बोलणें यथान्याय होतें. शिवाय तो हेंहि ह्मणत असे कीं जें काहीं जाणायाचें आहे तें निश्चयानें पुरतें जाणावें.

जे०— जर मी एकादी गोष्ट जाणतो तर ती पुरती समजलीच असे आहे, असेच की नाही?

आई— जेव्हां तू आपला धडा करतोस तेव्हां तो तू उत्तम प्रकारे बोलून दाखवितोस, परंतु तोच धडा जर दुसऱ्या वेळीं तुला बोलून दाखविण्यास सांगितला तर जसा पूर्वी उत्तम रीतीनें त्वां लढलास तसा दुसऱ्या वेळीं तो येणार नाही. येईल काय ?

जे०— कदाचित् येणार नाही. खरोखर निश्चयाने उत्तम व विनचूक लणतां येणार नाही. मग मला त्याविषयीं लाज वाटेल.

आई— यांत काय संशय ? परंतु यापेक्षांहि जर तू एखादे काम शेत्यास न नेशील तर तुला जास्त लाज वाटेल.

जे०— मला वाटते म्यां तें कोठार बांधायास शिकावे याविषयीं तू बोलतेस.

आई— तें तर तू सहज करशील. मला त्याच्या विषयीं फारशी माहिती नाही.

जे०— तें बांधण्यास कसे शिकावे हें मला माहित आहे.

आई— मि० टिट तुला तें कसे बांधावे हें शिकण्यास प्रसंग देईल. मात्र त्वां त्याला वारंवार विचारीत जावे लणजे ज्ञाने.

याप्रमाणें त्या मायलेकरांचें भाषण झाल्यावर तो दुसऱ्या दिवशीं कामावर गेला. सुताराची व जेम्साची भेट झाल्यावर जेम्स त्यास लणतो, “कोठार कसे बांधावे हें मला शिकण्याची इच्छा आहे. तर तें माझ्यानें शिकवणार नाही काय ?”

सु०— तें काम तुझ्या सारख्या अल्पवयी मुलास कठीण आहे. तथापि तुला प्रसंग आहे, तू कामाकडे लक्ष दे व मी तें कसे करितों तें पहा.

जे०— होय मी त्याकडे लक्ष देईन, माझे डोळे नेहमीं उघडेच असतात.

सु०— नुसत्या डोळ्यांनीं पाहतां कामा नये. अकल सुद्धां लढविली पाहिजे. तर तू आतां पाहतोसना म्यां कसा आरंभ केला तो ?

जे०— होय माझे लक्ष तिकडेच आहे.

सु०- कोठार कसे बांधावे याविषयींची कल्पना ध्यानांत येण्यास एक लहानसा प्लान लणजे नकाशा देखील पाहिजे.

असें लणून त्यानें एक प्लान जेम्सास दाखविला. जेम्साने तो फार लक्ष लावून पाहिला व त्याप्रमाणें तो सुताराचें सहाय करूं लागला. मि० ट्रिट हा जेम्सास कोठार कसे बांधावे हें शिकविण्यांत संतोष मानूं लागला. कारण ह्यानें जेम्सास आपल्या नजरेसमोर काम करण्यास लाविलें होतें. कामाचा व त्या प्लानाचा कसा काय संबंध आहे हें त्यानें त्यास बरोबर दाखवून दिलें.

मि० ट्रिट- कोणतेहि काम करण्यास प्रथम रीत पाहिजे.

जे०- गाई पिळण्यास कशी काय रीत पाहिजे ?

मि० ट्रिट- दुधाविषयीं ही गोष्ट खरी आहे. पण माझ्या बोलण्याचा अर्थ असा आहे कीं, प्रत्येक कामास कांहीं तरी पद्धत पाहिजे. जेव्हां तूं सकाळीं व संध्याकाळीं गायीचें दूध काढितोस तेव्हां अमुक रीतीनें तूं त्यांस पिळतोस लणून त्या वेताचें दूध देतात, किंबहुना जास्त देत असतील. परंतु जर तूं त्यांस अमुक सोईवार रीतीनें पिळणार नाहीस तर त्या जास्त दूध देणार नाहीत.

जे०- गाईस अमुक सोईवार रीतीनें पिळलें पाहिजे लणजे त्या जास्त दूध देतात हें मला आज समजलें.

मि० ट्रिट- तूं जाणत होतास किंवा नाहीं हें मला माहित नाहीं. परंतु जर प्रत्येक कामास रीत किंवा पद्धत नसती तर साधारण कामें तर काय, पण हें जग सुद्धां चाललें नसतें. तूं जें शेताचें काम बर चालतें. जर तूं धान्याचे केवळ दोन दाणे पेरशील व देव त्यांपैकीं केवळ एकच उगवेसा करील तर येणेंकरून काय होईल ? त्रास मात्र नाही. देवानें अमुक रीत किंवा पद्धत लावून दिली आहे. त्या नेमाप्रमाणें सर्व कामें झालींच पाहिजेत.

जेम्सास हा सूचनारूप बोध ऐकून मोठे आश्चर्य वाटलें व बहुत उपयुक्त गोष्टी त्याने त्या सुज्ञ सुतारापासून ऐकिल्या.

पुन्हा मि० ट्रिट जेम्सास ह्णतो “ पाहा जेम्स, जेथली वस्तु तेथेंच असली पाहिजे. जे कोणी ह्या नेमाप्रमाणें चालतील ते प्रत्येक कामीं विजयी होतील; परंतु जे हा नेम पाळित नाहींत त्यांचा नाश होतो. जे लोक आपलें काम अव्यवस्थित व बेपद्धत करतात ते सर्वदा तोंडघशी पडतात. तर हें पक्कें लक्षांत ठेव कीं प्रत्येक कामाचा कांहीं तरी वेत पाहिजे.

जे०— मला तुमच्या बोलण्याचा अर्थ असा दिसतो कीं प्रत्येक कामास वेळ नेमून ठेवावा. जर अभ्यास करायाचा असेल तर अमुक वेळ नेमून ठेवावा, खेळायाचें असेल तर वेळ नेमून ठेवावा. सारांश प्रत्येक कामास वेळ नेमावा.

मि० ट्रिट— होय हेंच पाहिजे. परंतु या ओहिआ प्रांतामध्ये फारच थोडा वेळ खेळण्यासाठीं नेमून ठेवावा. कारण या जंगलमय प्रदेशीं आपणास पुष्कळ इतर गोष्टी व सुधारणा करायाची आहे. तर तिकडे आपला पुष्कळ वेळ खर्चावा.

याप्रमाणें त्यांचें भाषण झाल्यावर ते आपल्या कामास लागले व लवकरच कोठार तयार झालें. जेम्साच्या लक्षांत तें काम बरेंच आलें. कोठार तयार झाल्यावर मि० ट्रिट यानें जेम्सास पन्नास सेंट रोजाप्रमाणें सुमारें वीस डालर दिले. ते त्याच्या हातीं देतांना तो जेम्सास ह्णाला “ हे सर्व त्वां स्वतः मिळविले आहेत.” वाचकांस स्मरत असेल कीं गेल्या हिवाळ्यांत त्यानें शळेंत जाऊन बराच अभ्यास केला होता. कित्येक विषयांत तर तो तेथील शिक्षकापेक्षां जास्त शिकलेला होता. त्यानें “आदामकृत गणिताचा” चांगला अभ्यास केला होता. तो आपलें उदाहरण घरीं असतांना जमिनीवर पडून सोडवीत असे. कारण आतांच्या सारखी त्या वेळीं तेथील मुलांस धडे करण्याची सोय नव्हती. त्या वेळीं आतांच्या प्रमाणें दिवे नव्हते पण लांकडांचा जाळ करून लोक आपलें काम करून घेत असत. एकदां त्याच्या मास्तरानें वर्गांत सर्व

मुलांस एक उदाहरण घातलें परंतु तें कोणास सोडवितां येईना. शेवटीं तें सोडविण्याविषयीं मास्तरसुद्धां प्रयत्न करूं लागला पण त्यालाहि सुटलें नाहीं. तो मास्तर हेन्री वायटन नामें एका गणितांतील हुशार मुलास ह्मणाला “अरे हें उदाहरण तूं कर,” परंतु त्याच्यानेहि तें उदाहरण सुटलें नाहीं.

मा०— वरें तर आण ती स्लेट (पाटी) इकडे पाहूं.

त्या मुलानें स्लेट नेऊन दिली. मास्तरानें तें उदाहरण सोडविण्याविषयीं पराकाष्ठा केली, पण व्यर्थ. शेवटीं मास्तर ह्मणाला कीं “एकलें मुलांनों, या उदाहरणाचें जें उत्तर पुस्तकांत आहे तें चुकलें आहे.”

इतक्यांत जेम्स ह्मणतो “नाहीं नाहीं मास्तर. पुस्तकांतील उत्तर बरोबर आहे. हें पाहा माझे उत्तर, तसेच आलें कीं नाहीं. !”

मा०— काय ! अगदीं पुस्तकाप्रमाणें ?

जे०— होय, मास्तर अगदीं पुस्तकाप्रमाणें.

मा०— तर आण, आण, तुझी स्लेट पाहूं !

जेम्सानें स्लेट नेऊन मास्तरास दिली. मास्तरानें तें अगदीं लक्षपूर्वक पाहिल्यावर तो जेम्सास ह्मणतो “बरोबर जेम्स, अगदीं बरोबर.” हें पाहून सर्व मुलें ओशाळीं झालीं. वास्तविक ह्मणतां जेम्साच्या बुद्धीविषयीं सर्व विद्यार्थी चकित होत असत.

जेम्सास पुस्तकें वाचण्याचा फार छंद असे. त्यानें हिवाळ्याच्या दिवसांमध्ये “राबिन्सन् क्रूसो” या नांवाचें पुस्तक सर्व फार लक्ष लावून वाचलें. जेम्सास, ज्या पुस्तकांत समुद्रपर्यटनाच्या गोष्टी व ज्यामध्ये अचाट कामें केलेल्या मनुष्यांचें वर्णन केलेलें आहे अशीं पुस्तकें फार आवडत असत. एके दिवशीं तो आपल्या आईस ह्मणाला “आई, जर हें पुस्तक (राबिन्सन् क्रूसो) माझे स्वतःचें असतें तर फार चांगलें झालें असतें.

आई— जर तें तूं सगळें वाचशील व त्याचा अर्थ समजून त्यांतील गोष्ट ध्यानांत ठेवशील तर तें पुस्तक तुझे झाल्यासारखेंच आहे. असें समज.

जे०— जर असें आहे तर मी तें सर्व वाचून तुझ्या लणण्याप्रमाणें स्वताचें करितों.

आई— मला वाटतें तें त्वां वाचलें सुद्धां असावेस, त्यांत कोणती अशी विशेष गोष्ट आहे कीं तेणेंकरून तुझे मन रमून जातें ?

जे०— खरोखर तें पुस्तक फार उत्तम आहे. मी असें पुस्तक पूर्वी कधीच वाचलें नाहीं. मी तें जरी शंभर वेळ वाचलें तरी मला त्याचा कंटाळा येणार नाहीं. यासारखींच जर दुसरीं पुस्तकें असतीं तर मला मोठें आश्चर्य वाटलें असतें.

आई— तसलीं पुस्तकें पुष्कळ आहेत. शोध केला तर सांपडतील.

जे०— त्यांचा शोध मी फार आनंदानें करीन.

हे पुस्तक वाचल्यावर त्याच्या मनांत ती गोष्ट इतकी विंबली कीं तिचा ठसा त्याच्या मनावरून कधीच निघून गेला नाहीं, परंतु तसलीं पुस्तकें आणखी वाचावीं अशी त्याला इच्छा उत्पन्न झाली. थोड्या दिवसांनीं जोसीफस नामें ग्रंथकाराच्या पुस्तकांपैकीं एक पुस्तक त्याच्या हातीं आलें, तेंहि त्यानें फार जीव लावून वाचलें. तें त्यानें इतकें जीव लावून वाचलें होतें कीं, तो त्याचीं पानांमागून पानें तोंडपाठ बोलून दाखवीत असे.

जेम्स शाब्वाथ दिवस पवित्र पाळण्यास फार काळजी वाहत असे हे पुढील उदाहरणावरून चांगलें लक्षांत येईल. एकदां त्याच्या मित्रानें दुसऱ्या एका ओळखीच्या मनुष्याकडे शाब्वाथ दिवशीं जाण्यास जेम्सास विनंती केली. परंतु जेम्सानें त्यास उत्तर केलें “मी आज येणार नाहीं.”

मित्र— कां ?

जे०— कारण असें कारणें बरोबर नाहीं.

मित्र— नुसतें आपण जाण्यापेक्षां दुसरें काहीं अधिक न केलें तर आपण फारसें वाईट केलें असें ठरणार नाहीं.

जे०— आणि आपण चांगलें काहीं केलें असेंहि ठरणार नाहीं.

मित्र— आणि माझ्या मतें अतिशय वाईट केलें असेंहि ठरणार नाहीं.

जे०— परंतु आई मला आदित्यवारीं जाऊं देण्यास मुळींच परवानगी देणार नाहीं.

मित्र- माझीहि आई मला परवानगी देईल किंवा नाहीं हें मला माहीत नाहीं, परंतु मी तिच्याविषयीं किंचित् काळजी करित नाहीं. मी तिची परवानगीसुद्धां विचारणार नाहीं.

जे०- मी आईच्या इच्छेविरुद्ध कधींहि जाणार नाहीं. माझी आई शाब्बाथ दिवस फार पवित्र पाळते हें मला माहीत आहे. आणि ल्हणून मी तिच्या इच्छेविरुद्ध कधींहि जाणार नाहीं.

मित्र- आणि इतर वारीं तर तुला वनायाचें नाहीं. तर यापेक्षां आपण मुळीच जाणें सोडावें ल्हणजे झालें.

जे०- आदित्यवारीं जाण्यापेक्षां न जावें हेंच उत्तम. तथापि इतर वारीं आपलें जाणें होणार नाहीं हें कशावरून ? तर जरा थांब. मग आपण पाहूं.

मित्र- (कुचेष्टेनें) मला वाटतें आपलें एकदम थांबणें होईल.

जे०- बरें मी शाब्बाथ दिवशीं जाण्यापेक्षां त्या दिवशीं थांबावें हें अधिक उत्तम. जर मला याच्या विषयीं संशय आला नसता तर मी आईच्या इच्छेविरुद्ध करितों यावरून मला कधींहि सुख न होतें.

याप्रमाणे जेम्सानें ह्या मित्राची विनंती नाकारली. तो खऱ्या गोष्टीविषयीं किती उघड व निर्भिड होता हें वरील उदाहरणावरून सहज लक्षांत येतें. त्याच्या मध्ये फसविण्याचा अथवा आंत एक व बाहेर एक असें बोलण्याचा गुण नव्हता. आपल्या मित्रांस खुष ठेवून वाईट गोष्ट करण्यास तो त्यांची भिड धरित नसे. त्याला इतर मुलांपेक्षां सदाचरणाचा गुण कांहीं विशेष होता असेंहि कांहीं नाहीं, परंतु त्याच्या स्वभावाचा कल असा होता कीं सर्वदा चांगलेंच करावें. तो सर्वदा आनंदित असे. तो प्रसंग पाहून बागत असे, तसेंच त्याच्यामध्ये दयाळूपणाचाही गुण होता हें पुढील गोष्टीवरून लक्षांत येईल.

जेम्साच्या घरीं एक मांजर पाळलेली होती, त्या मांजरीची व जेम्साची फारच मैत्री होती, या कारणानें ती त्याच्याशीं खेळत, बागडत असे. एकदां ती मांजर ह्याच्या बरोबर असतांना, ज्या मित्राविषयीं आझी आतां नुकतेंच सांगितलें, त्यानें तिला पाहून तिजवर दगडांचा वर्षाव

केला. तेव्हां ती विचारी इतकी घाबरली कीं ती लागलीच घराकडे पळाली. जेम्सानें हें पाहून त्या मित्रास ह्मटलें “ अरे, हें काय ! त्या विचान्या प्राण्यास तूं कां मारतोस ? ”

मित्र- अं: त्याच्यांत काय ? ती केवळ मांजर आहे.

जे०- खरें, पण तसें करणें हें क्रूरपण आहे.

मित्र- तें तुझे मांजर आहे असें मला वाटत नाहीं.

जे०- तें माझे मांजर असो, किंवा दुसऱ्याचें असो, पण जर तें मांजर आहे तर तें मांजरच.

मित्र- (थट्टेनें) आणि उंदीर तो उंदीरच.

जे०- कोणत्याहि प्राण्यास दुःख देणें मला आवडत नाहीं.

मि०- म्यां त्या मांजरास दगड मारून कांहीं दुखविलें नाहीं.

जे०- त्वां त्या मांजरास दुखविलें नाहींस यावरून मी तुझे उपकार मानितों. परंतु त्वां तिला दुःख देण्याच्या हेतूनें दगड मारलेस यांत संशय नाहीं. शिवाय ह्या तुझ्या अशा करण्याकडून ती मांजर अगदीं भयभीत होऊन पळून गेली.

मि०- भयभीत होणें हें त्यास समजतच नाहीं, तें केवळ मांजर आहे.

जे०- मग तूं तर असाच इतर प्राण्यांस त्रास देत जाशील ! व ह्मणशील कीं अं: हें काय तर मांजर आहे, अं: हा काय केवळ घोडा आहे, अं: हा काय ती मात्र कुत्रा आहे. ! मी तर असें कधीं करणार नाहीं.

मि०- (चेष्टेनें) मलाहि वाटतें कीं करणार नाहींस. तूं फार कोमळ हृदयाचा दिसतोस खरा ! इतका कोमळ कीं जर उंदीर तुझ्या तोंडावर खेळूं लागेल तर खुशाल तूं त्याला खेळूं देशील !

जे०- तूं कसा आहेस हें त्यांस माहित होईल तर तो तुझ्या तोंडावर खेळणार नाहींत.

मि०- बरें, जिमी, मांजरास दगड मारल्याबद्दल तूं मजसाठीं त्यापाशीं क्षमा माग. त्या राणीसाहेबास (माजरीस) म्यां दगड मारल्याबद्दल फार दुःखी आहे. आतांपासून मी मांजराचें संरक्षण करीत जाईन.

असें बोलून तो मित्र निघून गेला. ज्या मुलाचा असा ममताळू स्वभाव

आहे तो पुढें कसा होईल याची कल्पना आपणास सहज करतां येते। जेम्स जसा इतर प्राण्यांशीं दयाळू होता तसाच तो मनुष्यांशीं दयाळू पणानें वागत असे. दुसऱ्यास उपद्रव करणें हें तो कूरपण आहे असे समजत असे. याच्या ममताळूपणाविषयीं आणखी एक गोष्ट सांगतो.

ज्या शाळेंत जेम्स जात असे त्याच शाळेंत एक गरीब बाप पोरका मुलगा होता. या मुलाची इतर मुलें टवाळी करीत असत. ते त्याची नानाप्रकारें विटंबना करून गमत करीत. जेम्सास हें आवडलें नाहीं. तो त्या सर्व मुलांस हणाला “असें करणें हें तुम्हास अगदीं शोभत नाहीं. या प्रकारें त्या त्रिचाऱ्या पोरस त्रास देतां हें फार वाईट आहे. त्या मुलास असें चिडवितां तर तें मलाच करतां असें समजा.”

तेव्हां मुलांपैकीं एकजण हणाला “काय ? आह्मी तुला तसें करतो ?”

जे०— होय तसेंच. तुला जर पाहिजे तर मला चिडीव पण त्या गरीब पोरस मी तुला तसें करूं देणार नाहीं.

एक मुलगा—मग त्वां त्या पोरचा फारच बळकट पक्ष धरलासना ! तो असा कोण आहे कीं त्वां त्याचा पक्ष धरावास ?

जे०— त्याविषयीं चिंता नाहीं. त्याला बाप, भाऊ किंवा दुसरें कोणी नाहीं, तर मीच त्याचा भाऊ आणि बाप.

एक मुलगा— (चेष्टा करून) अरे ह्यास सर्वजण जिमी दादा, जिमी बाबा हणत जारे, मुलांनो.

जे०— कांहीं हणा. मी तर त्याचा पक्ष धरीनच.

याप्रमाणें जेम्सानें त्या मुलाचा निषेध केला. गरीबाचें सहाय करावें यांत त्याला मोठा संतोष असे. याप्रमाणें जेम्साच्या गुणांविषयीं सांगितलें. आतां त्याच्या कामाविषयीं पुनः कांहीं सांगतो. जेम्साच्या शेताचें सर्व काम आटोपल्यावर आणखी एकदां मि० ट्रिट सुतार त्याच्या घरीं आला व हणाला “जेम्सा, दुसरें एक कोठार बांधायाचें आहे.”

जे०— वा, मी तर बाटच पाहत होतो.

मि० ट्रिट— काम तर तयार आहे. तूं कामावर केव्हां येतोस ?

जे०— जर तुमची इच्छा असेल तर उद्यां कां होईना.

मि० ट्रिट- मला वाटतें कीं तूं फार लवकर तयार होणारा मुलगा आहेस, लणून मी तुला “क्षणांत तयार होणारा मुलगा” असें लणतों.

जे०- होय मी तसाच आहे. तरी तुमच्या बोलण्याचा अर्थ मला बरोबर समजला नाही.

मि० ट्रिट- मागें जेव्हां “रिन्व्हिल्युशनरीवार” नामें लढाई झाली तेव्हां सर्वास लढाईसाठीं एका क्षणांत तयार होण्यास हुकूम झाला व ते सर्व एका क्षणांत तयार झाले, लणून त्यांस “क्षणांत तयार होणारीं मनुष्ये” असें नांव पडलें.

जे०- मग मीहि “क्षणांत तयार होणारा मुलगा” आहे ना ! मी तें कोठार बांधण्यास एका क्षणांत तयार झालों.

ह्या दुसऱ्या कोठाराच्या संबंधानें इतकेंच सांगायार्चें कीं हें बांधतांना जेम्सास पूर्वीपेक्षां जास्त माहिती झाली. हें कोठार पुरे झाल्यावर मि० ट्रिट यास मोठा संतोष वाटला व तो जेम्सास लणाला “जेम्सा, त्वां फार उत्तम काम केलेंस.”

जे०- पण अद्याप तें कसें बांधावें हें मला शिकायाचें आहे.

मि० ट्रिट- मग तूं तें स्वतः आतां बांधूं शकशील असें तुला वाटत नाही काय ?

जे०- बांधीन, पण जरा मुशकील लागेल.

मि० ट्रिट- हिंमत धर, मग तूं तें सहज करशील. मी तुला लवकरच दुसरें काम देईन. या कामाबद्दल मला तुला १९ डालर देण्याचे आहेत.

असें बोलून त्यानें १९ डालर मोजून त्याच्या स्वाधीन केले, व लणाला. “पहा हे किती पैसे मिळविलेस ! मला यावरून आनंद वाटतो.”

जेम्स आतां बराच मोठा झाला होता. तसाच त्याचा शाळेसंबंधी अभ्यासही बराच वाढला होता. त्यास वाचण्यास बराच शोक होता, हें आली पूर्वीच सांगितलें. “राबिन्सन्कूसो” हें पुस्तक वाचल्यावर तो “आलोन्झो आणि मेलिसा” नामें पुस्तक वाचूं लागला. हें दुसरें पुस्तक त्याला इतकें आवडलें कीं, तें त्यानें सर्व वाचलें. अशीं पुस्तके वाचून त्याचें मन बरेंच चंचल झालें. त्याला शेतकीची कांहीं प्रकारें नावड उत्पन्न

होऊन बाहेरगांवीं कोठेंतरी जाऊन चाकरी करावी अशी इच्छा उत्पन्न झाली. यानंतर तो आपल्या आईस एकदां ह्मणाला “आई मला वाटते कीं, शेताचे काम करण्यापेक्षां बाहेरगांवीं कोठेंतरी जाऊन काम करावे व पैसे मिळवून घरीं आणावे. मी बाहेर काम करून दरमहा वारा डालर मिळवूं शकतो.”

आई— होय कदाचित् आतां तूं मिळवूं शकशील.

जे०— आई तूं गायींची देखरेख कर. तसेंच एक मनुष्य चाकरीस ठेवून शेताची खटपट चालीव. ह्या सर्वास फार खर्च लागेल असें नाहीं. मला वाटते कीं, मी जें काहीं मिळवीन त्याचा केवळ एक चतुर्थांश खर्च लागेल.

आई— पण बाहेरगांवीं जाऊन काम करणें हें तुझ्या वयाच्या मुलास फार कठीण जाईल. मला वाटते त्वां दिवसभर काम न करतां थोडा वेळ शाळेंत जात जावे हें बरें; मुलांनीं फार कठीण काम करतां नये.

जे०— तूं काय उत्तर देणार होतीस हें म्यां पूर्वींच जाणलें होतें. हें तुझें उत्तर म्यां अगदीं तोंडपाठ केलें आहे, पण हें पक्कें समज कीं, मी अद्याप काम करून दुखावलों नाहीं व दुखावला जाणार नाहीं.

आई— तथापि तूं दुखावला जाशील असें मला वाटते.

जे०— बाहेरगांवीं ह्या जगांत लांकडे तोडणारांची बरीच गरज आहे.

आई— काय ? बाहेरगांवीं ह्या जगांत ! मला वाटते ह्या प्रांताविषयीं जसें तुझें चांगलें मत असावे तसें नाहीं. या ठिकाणीं तुला काम करण्यास काय त्रास आहे ?

जे०— काहीं त्रास आहे असें काहीं नाहीं. परंतु गोष्ट ह्मणून इतकीच कीं, बाहेर प्रांतीं चांगले प्रसंग आहेत.

आ०— कशाचे प्रसंग ?

जे०— उपजीविका चालविण्याचे, योग्यतेस येण्याचे वगैरे अनेक प्रसंग आहेत.

आ०— हें मी कबूल करतें. बाहेरगांवीं विद्या संपादन करण्याचे चां-

गले प्रसंग आहेत. ते तुला केव्हांना केव्हां तरी प्राप्त होतील अशी मला आशा आहे.

जेम्साचा अभ्यास बराच झाला होता हे पूर्वीच कळविले आहे. त्याने भूगोलविद्येचे बरेच ज्ञान संपादिले होते. त्या कारणामुळे त्याला या जगाची बरीच माहिती झाली. त्याला हे पूर्णपणे समजले की, मजसारख्या मुलास बाहेरगांवीं जाऊन, विद्या संपादन करण्यास व भरभराटीस येण्यास या खेड्यापेक्षा अधिक चांगली सोय आहे. असे विचार त्याच्या मनांत वारंवार घोळत होते, या कारणामुळे तो बाहेरगांवीं जाण्यास फारच उत्सुक झाला. परंतु आईस हा त्याचा आवेश पाहून संतोष झाला नाही. तिने त्याला बोध करून सांगितले की, निदान थोडे दिवस तरी घरी राहून शेताचे काम चालवावे, नंतर जेव्हां देव वाट दाखवील तेव्हां त्या वाटेने जावे. ह्या बोधामुळे जेम्सास आपल्या इतर इच्छा दावणे भाग पडले.

त्याने सुमारे पंधरा वर्षांच्या वयांत येईपर्यंत शेतकीचे व सुताराचे काम केले.

जेम्स हा खेलाडू मुलगा होता. तो आपल्या मित्रांचीं मने गमत करून रमवीत असे. जर तो आपल्या मित्रांबरोबर नसला तर त्यांचा सर्व वेळ आळसांत जात असे. जेम्स शरीराने बळकट व शक्तिमान् असा दिसत असे. तो फारच बळकट दिसत होता या कारणामुळे मि. ट्रिट त्याला "बैलासारखा बळकट" असें ह्मणत असे.

एकदां त्याचा मित्र एडव्हीन हा त्याच्या कडेस येऊन ह्मणाला "जेम्सा तूं माझ्या बरोबर व्हीव्हलंडास येशील काय ? उद्यां मी बाबास भेटण्यास जाणार आहे."

जे०— माझ्याने आतांच त्याविषयीं बरोबर सांगवत नाहीं.

एडव्हीन— काय तुला माहित नाही ! जर तुला माहित नाहीं तर मग कोणास माहित ?

जे०— थंडी फार आहे पण !

ए०— अं: मी आणि तूं असलों तर आपणास'या ओहिओ प्रांतीं थंडी

हणजे कःपदार्थ अशी आहे ! आपण कोठेहि शेकत वसूं. हो हण कीं उद्यांच निघूं.

जे०- काय उद्यांच निघूं ! पण इतकी गडबड कां ! जरा खालीं बैस तर खरा, मी तुला अर्ध्या तासाच्या आंत कळवितों.

असें जेम्सानें सांगितल्यावर तो खालीं वसला. नंतर थोड्या वेळानें जेम्सानें त्याला सांगितलें, वरें आपण उद्यां जाण्यास निघूं.

ए०- माझ्यानें फारच सकाळीं निघवणार नाहीं. जाऊन लागलेंच परतायाची जरूर नाहीं. तर आपण बराच वेळ तेथें थांबूं.

दुसऱ्या दिवशीं ते दोघेः क्लीव्हलंडास जाण्यास निघाले. एडव्हीनचा घोडा फार जलद चालणारा होता. त्यावर हे पाळीपाळीनें बसत असत. याप्रमाणें ते चालले असतां त्याच्या मागाहून एक दांडगा उद्धट मनुष्य गाडींत वसून येत होता. त्यानें ह्या दोघां मुलांस पाहून हटलें “अरे वाट सोडारे वाट सोडा. मला रस्ता द्या.”

एडव्हीन हणाला “नाहीं, नाहीं.” असें हणून त्यानें आपल्या घोड्यास एक चावकाचा फटका मारून त्याला त्या दांडग्या मनुष्याच्या गाडीच्या घोड्याबरोबर वाजूवाजूनें चालविलें. असें त्यानें अर्धा मैलपर्यंत केलें. शेवटीं आपला घोडा गाडीच्या पुढें काढून त्या माणसास हणाला “ये आतां ये पाहूं.” असें हणून ते दोघे मूल लांब दूर पळून गेले.

जेम्सास हा जय मिळाला असें पाहून आनंद वाटला. ते वरेच दूर गेल्यावर त्यांस एक गांव लागला. जेम्स आपल्या सोबत्यास हणाला, “एडव्हीन, आपण आतां ह्या गांवीं जाऊन थोडा शेक घेऊं. थंडीमुळें माझे पाय फारच गार पडले आहेत.” नंतर ते लागलेच त्या गांवांत गेले, आणि तेथें शेक घेत बसले आहेत तों तो दांडगा मनुष्य त्यांस आटोपीत आला. त्यास पाहून ह्या मुलांस मोठें आश्चर्य वाटलें. मग त्यानें ह्या मुलांस हटलें, “अरे आतां तर तुलांस दोकून काढतो.”

ए०- कशाकरितां हणून ठोकणार ! आह्मी काय तुझा अपराध केला ?

मनुष्य- मला तुम्ही रस्त्यानें कां येऊं दिलें नाहीं ?

जे०- बाबा, तुह्यास जाण्यास तर गांवाएवढा रस्ता होता. जितका तुह्यास रस्त्याचा हक्क आहे तितकाच आह्यास आहे.

मनुष्य- पण माझ्याने पुढे जावले नाही.

जे०- मग हा आमचा अपराध कीं तुमच्या घोड्याचा अपराध. असें बोलून ते दोघेही मोठ्याने हसूं लागले. यावरून तो मनुष्य फारच चिडला व हणाला " बरें बरें तुह्यास ठोकून काढीन."

जेम्स हें त्याचें धमकीचें पुन्हा पुन्हा भाषण ऐकून हणाला " काय ठोकून काढतोस ! तर मलाच प्रथम काढ पाहूं."

मनुष्य- (भिऊन) तुला कां प्रथम ?

जे०- कारण मला ठोकून काढण्यास तुला पुढे कधींहि प्रसंग येणार नाही.

हें जेम्साचें धैर्याचें बोलणें ऐकून तो गाडींत बसून गपचूप निघून गेला. हे आपले वीरहि चालते झाले. वाटेंत एडव्हीन जेम्सास हणतो, " जेव्हां त्वां त्याला धमकी दिलीस तेव्हां मला मोठा आनंद झाला."

जे०- त्याच्या बोलण्यावरून मी परीक्षा केली कीं, तो मित्रा आहे. तो मित्रा आहे अशी माझी खात्री झाली नसती तर मी त्याला एक शब्द सुद्धां न बोलतो. विनाकारण एखाद्या लचांडांत पडावें हें मला बरें दिसत नाही.

ए०- तूं स्वतां फार धैर्यवान आहेस हें मला समजलें. जेव्हां तूं त्या मनुष्यावर गुरगुरलास तेव्हां तर तो अगदीं घाबरला. ह्या वेळीं जेम्सानें जें सहज धैर्य दाखविलें तें दुसऱ्यास त्रास देण्याच्या बुद्धीनें दाखविलें असें नाही. ह्या ओहिओ प्रांतीं त्यापेक्षां दुसरा सद्गुणी मुलगा कोणी नव्हता. तो स्वतःच्या व दुसऱ्याच्या हितासाठीं व परस्परांचे जे कांहीं हक्क असत त्यांसाठीं भांडण्यास व लढण्यास सर्वदा तयार असे. आपल्या मित्राचा खऱ्या गोष्टीविषयीं पूर्ण पक्ष धरीत असे. खोड्याचा तो नाकार करीत असे.

गोष्ट १ वी.

जेम्स क्षाराच्या कारखान्यांत कामावर लागतो—त्याचा विश्वासूपणा—जेम्साची शुद्ध वर्तणूक—पुस्तकें वाचण्यास प्रसंग—त्याला क्षाराच्या कारखान्यांत काम करण्याची नावढ उत्पन्न होते—त्याची सेलर (खलासी) होण्याची इच्छा—तो काम सोडून घरी जाण्याचें कारण.

पूर्वी सांगितलेंच आहे कीं, जेम्साचें व मि० ट्रिट सुतारानें अणखी एक नवीन कोठार बांधलें. ह्या कोठाराशिवाय त्यांनीं मिळून दुसरीं बरींच कोठारें बांधलीं होतीं. या कोठारांपैकीं जें शेवटचें बांधलें तें क्लीव्हलंडा पासून सुमारें दहा कोशांवर होते. हें कोठार एका प्रकारचा क्षार ठेवण्यास केलें होतें.

जेम्स या कोठाराचें काम करीत असतांना त्या कोठाराच्या मालकानें तो फार मेहनती व विश्वासू मुलगा आहे असें जाणलें. आणि ह्मणून त्यानें त्याला ह्मटलें “जेम्सा माझ्या कारखान्यांत कामावर राहशील काय ? मला तुझ्यासारख्या उद्योगी व विश्वासू मुलाची गरज आहे.”

जे०—माझ्यानें सांगवत नाहीं. परंतु तुझ्यास केव्हां माझी गरज आहे ?

बारटन—(हें मालकाचें नांव) जितके लवकर तूं येशील तितकें बरें.

जे०—आईस विचारल्याखेरीज माझ्यानें सांगवत नाहीं.

बारटन—खचितच मला वाटलें होतें तूं चांगला मुलगा आहेस. कारण तूं आपल्या आईच्या हुकुमाशिवाय कांहीं करीत नाहीस. हें पाहून मला आनंद वाटतो.

जे०—मला तुम्ही किती दिवस कामावर ठेवाल ?

बारटन—जितके दिवस तुझ्यानें राहवेल तितके दिवस. न जाणा कदाचित् आयुष्यभर.

जे०—मला आपण काय वेतन दाल ?

बारटन—दरमहा चौदा डालर देईन. शिवाय दोन डालर वरतीं देत जाईन.

जे०- याविषयी मी घरीं गेल्याबरोबर आईची मसलत घेईन.

बारटन-तूं कामावर येशील किंवा नाहीं हे मग मला कसे समजेल ?

जे०- जर माझी आई मला तुमच्या कामावर पाठविण्यास राजी झाली तर मी येत्या सोमवारीं कामावर येईन. परंतु तिची खुशी नसली तर माझे येणे त्या दिवशीं होणार नाहीं. मग असें समजा कीं, मी तुमच्या कामावर येत नाहीं.

बारटन- बरें तर. तुझ्या आईस सांग कीं, जें चांगलें व हिताचें तेंच मी तुझ्यासाठीं करीन.

याप्रमाणें संभाषण झाल्यावर जेम्स आपल्या घराकडे चालला. वाटेंत त्याच्या मनांत अनेक विचाराचे तरंग येऊं लागले. त्याला वाटलें कीं, माझ्यासारख्या अल्पवयी मुलास दरमहा चौदा डालर मिळून शिवाय वर दोन डालर मिळणें ह्मणजे कठीण गोष्ट आहे. तथापि हा मनुष्य ह्याप्रमाणें वेतन देण्यास कबूल झाला तर हा प्रसंग आपण दवडूं नये. मला एकंदर ह्या मानानें १६८ डालर वर्षास मिळतील. याप्रमाणें त्याच्या मनांत अनेक विचार आले. तो घरीं पोहोंचतांच आईस ह्मणाला "आई मला लागलेंच परत कामावर जाण्याची चांगली सोय आहे. मला जी जागा लागणार आहे ती दरमहा १४ डालरची आहे. शिवाय दोन डालर चेरीमेरी देण्यास तो मालक कबूल आहे."

आई- तें काम कोठें आहे ?

जे०- बारटन नांवाचा कोणी एक क्षार विकणारा आहे, त्याच्या क्षाराच्या कारखान्यांत आहे.

आई- तें काम चांगलें आहे असें मला वाटत नाहीं.

जे०- जरी तें काम चांगलें नसलें तरी पगार चांगला आहे. पण आई तें काम कां चांगलें नाहीं ?

आई- कारण तेथें तुला पुष्कळ पाप मोह लागण्याचें भय आहे.

जे०- मला त्या मोहाशीं काय करायाचें ? मी आपल्या कामाकडे लक्ष दिलें ह्मणजे झालें.

आ०- तूं आपल्या कामाकडे लक्ष देशील हें मला पक्कें माहित आहे.

कारण तुझे हेतु फार स्तुत्य आहेत. तथापि तुला मोह लागून फसून जाशील याची मला भीती आहे.

जे०- जर तसें झालें तर मी फार अशक्त आहे असें लहटलें पाहिजे.

आई- आपण सर्वच अशक्त आहों. ज्यास असें वाटतें कीं, मी सर्व मोहांत टिकेन त्यानें असें समजलें पाहिजे कीं मी खचीत पडेन लहणून नेहमीं सावध असलें पाहिजे. हा बोध सर्व तरुण मुलांनीं लक्षांत ठेवावा.

जे०- मग तें मी काम करण्यास जावें हें तूं इच्छित नाहीस तर!

आई- माझे लहणणें तें नाही. पण जाण्यापूर्वीं तूं चांगला विचार करावास हें मी सांगतें.

जे०- याविषयीं जास्त विचार करण्यास मला वेळ नाही. कारण मी येत्या सोमवारीं कामावर येईन लहणून त्याला वचन दिलें आहे.

आ०- काय इतक्या लवकर ?

जे०- शेताचें काम सोडून देऊन जाथूची चाकरी करून पैसे मिळवावे असा हा प्रसंग आहे असें दिसतें.

आ०- मि० ट्रिट याविषयीं काय लहणाला ?

जे०- तो याविषयीं एक शब्दही बोलला नाही. शिवाय मीहि त्याला कांहीं कळविलें नाही.

आ०- तूं या जगाचा अनुभव घ्यावास अशासाठीं हा प्रसंग बरा आहे.

जे०- परंतु त्वां मागे मला सांगितलें होतें कीं, ईश्वर वाट दाखवीपर्यंत मला थांबलें पाहिजे. जर हा प्रसंग ईश्वरी सूत्रानें आला नसला, तर देव केव्हां मजसाठीं द्वार उघडील हें मला समजत नाही.

आई- ती जेम्साकडे पाहून हंसली व लहणाली "परमेश्वरानें तुजकरतां द्वार मोकळें केलें आहे. जर तूं वारटनाकडे गेल्यावर सर्व मोह जिंकशील व शुद्ध वर्तणुकीनें चालशील तर देवानें तुजकरतां द्वार मोकळें करून ठेवलें आहे असें समज. देवानें तुजकरतां द्वार मोकळें केलें आहे किंवा नाही याचें प्रमाण तुझ्या वर्तणुकीवर अवलंबून आहे.

जे०- मग म्यां वाहेर जाऊन काम करावें याविषयीं तूं रुकार देण्यास मान्य आहेस ना ?

आई- होय, आणि मला वाटते याचा शेवटहि उत्तम होईल.

याप्रमाणे जेम्साने आपल्या आईची परवानगी मिळविल्याबरोबर नेमलेल्या दिवशीं बारटनास जाऊन भेटला. जेम्सास पाहून बारटनास मोठा आनंद झाला.

बा०- हं, तूं आलास तर! आपले सामान त्या निजण्याच्या खोलीत ठेव. [असे बोलून त्याने जेम्सास एक खोली दाखविली.]

जेम्साने जे काम पत्करिले होते ते फार मळीण होते. त्याला राख ओढावी लागत असे; व बायलरमध्ये कोळसे घालावे लागत असत. शिवाय राखेचा हिशेब ठेवावा लागत असे. पैसे घेणे चुकविणे हेहि जेम्साकडेसच होते. कामावर जाणे ह्मणजे तो सर्वांच्या अगोदर जात असे व सर्वांच्या मागून संध्याकाळीं सुटत असे. बारटनचा जेम्सावर पूर्ण विश्वास होता. जेम्स विश्वासाने काम करित होता हे पुढील गोष्टीवरून लक्षांत येईल.

त्या कारखान्यांत जेम्स काम करित असतांना एकदां एका मनुष्याने राख आणली, आणि ह्मणाला, ही सर्व राख पंचवीस बुशेल आहे. जेम्सास या कारखान्यांत येऊन सुमारे थोडेच दिवस झाले होते. तो कोणावर विश्वास न ठेवतां स्वतः काम पाहत असे. तसेच जर माल बाहेर पाठवा-याचा किंवा कारखान्यांत घ्यावयाचा असला तर तो स्वतः मोजून देत असे व घेत असे. याप्रमाणे जेव्हां त्या मनुष्याने राख कारखान्यांत आणली तेव्हां त्याने ती स्वतां मोजली व मोजल्या अंतीं त्याला असे समजले कीं ती केवळ बेवीस बुशेल आहे. असे कमी माप जेम्सास आढळल्यावर तो त्या राखवाल्यास ह्मणाला, "अहो, ही तर केवळ बेवीस बुशेल राख आहे."

राखवाला- माझ्या हिशेबाप्रमाणे ती पंचवीस बुशेल होती.

जे०- जर चूक असलीच तर ती तुझीच असावी असे मला वाटते. आली तीन मनुष्यांनीं ही राख मोजली आहे. तर एकापेक्षां तिघांचे

मोजणे अधिक विश्वासास्पद आहे, लणोन मी तुम्हास बरेच बुशेलांप्रमाणे
पैसे देईन.

राखवाला- बरें , दे तर.

ही वाटाघाट चालली आहे तोंच वारटन तेथे आला. जेम्साने त्याला
ही सर्व गोष्ट सांगितली. ती ऐकून जेम्हास अधिक अब्रू मिळाली व त्या
वर त्याच्या धन्याचा पूर्ण विश्वास बसला.

ह्या कारखान्यांतील लोक फार दुष्ट होते व त्यांची वर्तणूक फारच वाईट
होती. एकदां एका मनुष्याने जेम्हाच्या समोर शपथ वाहिली. जेम्हास ते
सहन होऊन तो त्या मनुष्यास हणाला, “ अरे असे वाईट शब्द बोलून
कां शपथा वाहतोस? असें करणे फार वाईट आहे. शपथ वाहण्यांत तुला
काय मिळते? ”

जेक- (त्या मनुष्याचे नांव) कारण तुझ्यांत जें वाईट आहे तें बाहेर
पडावे हणून मी तसें करितों.

जे०- असें जर आहे तर तुजमध्ये जें वाईट आहे तें पूर्वीच काढून
टाकायाचे होतेंस. शपथा वाढून वाढून त्वां बरेंच बाहेर ओकून टाकलेंस !

जेक-तुला माझी काय पंचाईत पडली आहे ?

जे०- जितकें वाईट तूं बाहेर ओकून टाकतोस तितकें दुसरें वाईट
त्याच्या जागीं जाऊन बसतें. माझ्यांत जें वाईट आहे तें बाहेर पडावे
हणून त्वां शपथा वाहाव्या व अपशब्द बोलावे हे तुझे करणे मजकरितों
नको.

जेक- अरे पण याचे तुला काय पडलें आहे ?

जे०- ही फार वाईट खोड आहे. यापासून तुला कांहीं फायदा
होणार नाही.

जेक- जर तुला बरें वाटत नाही तर आपले कान बंद कर.

जे०- अशा गोष्टीविषयीं तुला राग येणे नीट नाही. मला तर तुझे
भाषण आवडत नाही. तूं याच घडीस चांगलें काम करून मला संतोषित
'करशील व पुढें कधींहि वाईट करणार नाहीस अशी मी आशा धरितों.

जेक हें भाषण ऐकून आपल्या कामास लागला. जेम्सावर त्याच्याने रागें भरवलें नाहीं. कारण त्याच्या शुद्ध वर्तणुकीचा ठसा जेकच्या हृदयावर बरोबर उमटला होता.

वाचकहो, जरी जेम्स या ठिकाणीं अगदीं दुष्ट लोकांमध्ये काम करीत होता तरी त्यांचे दुष्ट गुण ह्याला लागतील असा संभव नव्हता, कारण जेम्स फार जपून वागत असे. जरी जेम्स परक्या ठिकाणीं होता व त्याची सर्वप्रकारें गैरसोय होती, तथापि त्यानें वाचणें सोडलें नाहीं. तो निदान कांहीं तरी वाचीत बसत असे. विशेषेंकरून तो ज्या पुस्तकांत जलपर्यटनाविषयीं लिहिलें आहे अशीं पुस्तके वाचीत असे. त्याला या प्रकारचीं पुस्तके वाचण्याचा बराच छंद लागला. अशीं पुस्तके वाचून त्याचे मन फार चंचळ झालें. बारटनच्या मुलीस वाचतां येत होते. तिनें त्याप्रकारचीं पुस्तके बरींच जमविलीं होती. तेव्हां अर्थात् तीं जेम्साच्या हातीं येऊन त्यानें तींही वाचलीं. ही बारटनची मुलगी बरीच हुशार असावी असें दिसतें. कारण क्लौव्हलंडांत एक वर्तमानपत्र निघत होतें त्यांत ती वारंवार एखादा विषय पाठवीत असे. असे विषय त्या वर्तमानपत्रांत वारंवार पाठवीत असल्याकारणानें ती बरीच प्रसिद्धीस आली होती. एके दिवशीं ती जेम्सास ह्मणाली, “तुला वाचण्याचा बराच शौक आहे असें मला दिसतें.”

जे०— वाचण्यापेक्षां मला दुसरें कांहींच विशेष आवडत नाहीं. जें पुस्तक हल्लीं मी वाचीत आहे त्यासारखें पुस्तक म्यां पूर्वीं कधींच पाहिलें नाहीं.

मुलगी— हीं सर्व पुस्तके फार मनोरंजक आहेत. त्वां तीं सर्व वाचलींस काय ?

जे०— हो म्यां तीं सर्व वाचलीं. पण मी तीं आणखी पुष्कळ वेळां वाचीन. या स्थळीं येऊन मला अशीं पुस्तके वाचावयास प्रसंग मिळाला यावरून मला आनंद वाटतो.

मुलगी— देमन नांवाचे जें पुस्तकालय आहे तेथें जर तूं जाशील तर वाचण्यास तुला बरींच पुस्तके मिळतील. तेथें रोज संध्याकाळीं पुष्कळ

मनुष्ये जातात. ते निरनिराळीं पुस्तके वाचतात व उपयुक्त विषयावर संभाषणे करतात.

जे०- माझ्याने तेथे जावत नाहीं.

मुलगी- कां ?

जे०- त्यांची संगत मला आवडत नाहीं. शिवाय जर माझ्या आईस समजले कीं मी अशा लोकांच्या मेळ्यांत आहे तर तिला फार भय वाटेले.

जसा जेम्स या वेळीं झणाला कीं, जर माझी आई त्या दुष्ट लोकांच्या मेळ्यांत मला पाहील तर तिला मजविषयीं फार भय वाटेले, तसेंच जर तो या वेळीं झणाला असता कीं “जर माझ्या आईस समजेल कीं मी अशीं पुस्तके वाचतो तर तिला फार भय वाटेले,” तर फार चांगले झाले असते.

जलपर्यटनासंबंधी जितक्या कादंबऱ्या त्याच्याने मिळवतील तितक्या मिळवून त्याने त्या वाचल्या. अशीं पुस्तके वाचून त्याचे मन फार चंचल झाले व समुद्रावर चाकरी धरण्याविषयीं तो फार उत्सुक झाला. त्याला रात्री शोप येईना. सर्व रात्र तो विचार करीत असे. एके रात्री तो आपल्या विछान्यावर पडलेला असतां आपल्या मनाशींच झणतो “हे जग मला अद्याप बरेच पाहायाचे आहे. मी ह्या कारखान्यांत काम करणार नाहीं.” असें बोलून शोपीं गेला. पण पुन्हां डचकून उठला व झणाला “काय, क्षार करणारा !” हे काम मला योग्य नाहीं. कारण या कामावरून जगांत इकडे तिकडे काय चालले आहे हे पाहण्यांत येत नाहीं. मी सेलर (खलाशी) होईन. या देशाहून त्या देशास जाईन व पुष्कळ अनुभव या जगाचा घेईन. घरीच कुडकुडत बसणे चांगले नाहीं. न जाणो कदाचित्, आईस हे विचार बरोबर वाटणार नाहीत, कारण बायका फार भिन्न्या असतात.”

याप्रमाणे तो आपल्या मनाशीं बोलत होता. शेवटीं त्याला थोडी शोप लागली, पण त्या शोपेत त्याला समुद्रावरील देखाव्याचीं स्वप्ने पडलीं.

जेम्साने वारटनची चाकरी फार विश्वासाने केली. वारटन त्यावर पूर्ण प्रीति करीत असे. एकदां तो जेम्सास झणाला “तुला लिहितां

वाचतां येतें तर तूं मजजवळच राहा. काम कर. मी तुझे बरें करीन.
मला तुला दरमहा चवदा डालर देण्यास आनंद वाटतो.

जे०—पण माझी इच्छा आहे कीं म्यां खलाशी व्हावे.

बारटन—काय, खलाशी होणार ! तें काम तुला फार भारी जाईल. हे
विचार तुझ्या मनांत कशावरून आले ?

जे०—हैं जग पाहून पुष्कळ अनुभव घ्यावा ह्मणून तसे विचार
आले. माझ्यानें या ओहायो प्रांतीं राहून जगाचें ज्ञान प्राप्त करून घेतां
येत नाहीं. शिवाय हैं क्षार करण्याचें काम माझ्यानें करवत नाहीं, कारण
त्या कामांत मला विशेष तेज येणार नाहीं.

बारटन—जर तूं माझा बोध ऐकशील तर समुद्रावर चाकरी करण्या-
चा नाद सोडून दे. तूं मजबरोबर राहशील तर कदाचित् इतका
वाढशील कीं न जाणो पुढें तूं स्वतः क्षाराचा कारखाना काढशील.

जे०—मला तो कारखाना नको.

बारटन—माझ्या मुला, तूं समुद्रावर काम करण्याजोगा अद्याप झाला
नाहींस. तर मजजवळ राहा व पुढें वाढून स्वतः एखादा क्षाराचा कार-
खाना काढशील व भरभराटीस येशील.

जे०—पण मी आपलें सगळें आयुष्य असल्या कामांत घालविणार
नाहीं.

जेम्साचें असें बोलणें ऐकून बारटन फार दुःखी झाला, कारण
जेम्सानें चाकरी सोडून जावें असें त्याच्या मनांत अगदीं नव्हतें. तो त्या-
स ह्मणाला “तूं फार चपळ आहेस. तसेंच तुझ्यांत सर्व चांगले गुण
असून तूं आपलें काम फार चांगल्या रीतीनें करतोस.”

बारटनचें हें बोलणें ऐकून त्याला त्याची थोडी भीड पडली व पुढें त्यानें
त्याच्या एथें बरेच दिवस काम केलें, परंतु एके वेळीं ही पुढील गोष्ट
घडल्यामुळें त्यानें तें काम सोडलें. ती गोष्ट अशीः—

एकदां बारटनच्या मुलीचा दोस्त (ह्मणजे ज्यानें तिच्याशीं लग्नाचें
बोलणें लाविलें होतें असा कोणी तरुण) तिला भेटण्याकरितां रात्रीच्या

वेळीं आला. ज्या घरांत बारटनचें कुटुंब राहत होतें तेथें खालच्या बाजूस एक मोठी खोली होती. ह्याच खोलींत एका कोपऱ्यास ती मुलगी व तिचा दोस्त हीं गोष्टी करीत बसलीं आणि जेम्स आपलें गणित घेऊन ज्या कोपऱ्यांत चुलीजवळ बारटन व त्याची बायको गोष्टी करीत बसलीं होतीं त्यांच्या जवळ उदाहरणें सोडवीत बसला. जेम्सास वाटलें कीं जेव्हां बारटन व त्याची बायको निजायास जातील तेव्हां मीहि निजायास जाईन. परंतु जेम्स उदाहरणें सोडविण्यांत इतका निमग्न झाला होता कीं तीं दोघें केव्हां उठून गेली हें त्याच्या लक्षांत मुळींच आलें नाहीं. शेवटीं बारटनच्या मुलीस जेम्साचें इतका वेळ जागत वसणें सहन न होऊन ती त्याला रागानें ह्मणाली, “अरे इतका वेळ जागत वसणें हे मजूरास शोभत नाहीं.”

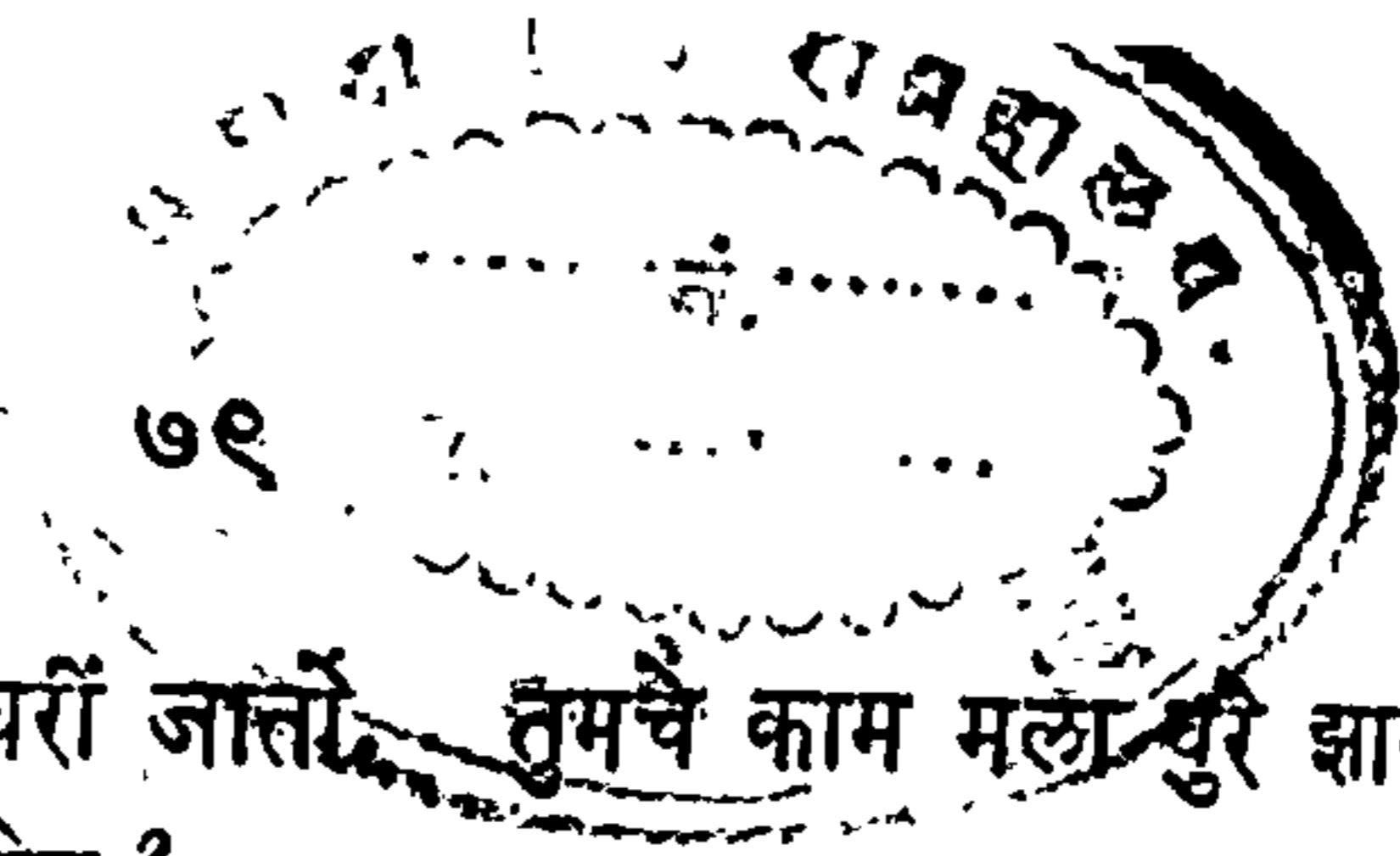
वास्तविक ह्मणतां त्या मुलीस जेम्साची थोडी अडचण झाली होती. कारण तिला आपल्या दोस्ताबरोबर मन मोकळेपणें ख्यालीखुशालीचें बोलणें करतां येईना; ह्मणून ती त्याला जिह्वारी लागण्यासारखे शब्द बोलली यांत नवल नाहीं.

जेम्सास तिचे शब्द वाणासारखे रुतले. त्याला त्या रात्रीं झोंप आली नाहीं. वारंवार त्या मुलीचा हलकट शब्द “मजूर” त्याच्या मनांत येऊं लागला. त्याला चैन पडेना. त्याला असें वाटूं लागलें कीं, ही अपमानाची चाकरी मला नको. ह्या चाकरीपेक्षां दुसरें कांहीं काम करावें हें उत्तम. असा कांहीं प्रसंग पुढें येईल कीं त्या वेळीं तिच्यानें मला मजूर, ह्मणवणार नाहीं.

असेंच पुढें झालें, जेम्स पुढें मोठा झाल्यावर त्या मुलीविषयीं एकदां ती असें ह्मणाला “ह्या मुलीचा टोंचणारा शब्द केवळ मला त्या वेळीं एक आशीर्वादच मिळाल्यासारखा होता.”

जेम्सास तिच्या शब्दाच्या घावानें अंतःकरणांत मोठी जखम झाली होती. त्यानें तें काम सोडण्याचा निश्चय केला व सकाळीं आपलें सर्व सामान गुंडाळून बारटनास शेवटचा सलाम देण्यास गेला.

जे०- मी आतां आपल्या घरीं जातो. तुमचें काम मला घुरे झालें.

बारटन- काय ! घरीं जातोस ?

जे०- हो. -

बारटन- तूं असें करूं नको. तुझें मी बरें करीन.

परंतु हें बोलणें जेम्हास रुचलें नाहीं. त्यानें जाण्याचा पुरता निश्चय केला होता, आणि लणून कोणाचें न ऐकतां तो घरास चालता झाला व दुपार भरण्याच्या आंत घरीं पोचला.

गोष्ट १० वी.

जेम्स घरीं येतो.— त्याचें व आईचें संभाषण.— तो समुद्रावर जाण्याची इच्छा दर्शवितो.— तो न्युबर्ग एथें लांकडें तोडण्याच्या कामावर जातो.— लेक एरी सरोवराचा देखावा.— एक जर्मन लांकूडतोड्या.— जेम्स आपल्या बहिणीस समुद्रावर जाण्याची इच्छा दर्शवितो.— त्याची पुस्तकें वाचण्याची सोय.— तो परत घरीं जातो इ०.

चाकरी सोडून घरीं आल्यावर पुढें जो वृत्तांत झाला तो येणेंप्रमाणें:— जेम्स घरांत शिरतांच लणतो “आई घरच उत्तम ! क्षाराच्या कारखान्यांतील काम मला नको. त्याविषयीं माझी हौस पूर्ण झाली.”

आई— तूं आलास हें पाहून मला आनंद वाटतो. पण काय कारणांमुळे त्वां ती चाकरी सोडलीस ?

जे०— आतां तें कारण विचारूं नको. मी घरीं आलों हेंच पुरे.

आई— होय तूं घरीं आलास यावरून मला आनंद वाटतो.

जे०— मजूर व चाकर होण्यापेक्षां दुसरें कांहीं व्हावें हें अधिक बरें आहे.

आई— काय ! काय ! वारटनचें व तुझें बनलें नाही काय ?

जे०— त्याचें माझें कांहीं झालें नाही, तो मजसंगतीं फार प्रीतीनें वागत होता. असल्या चांगल्या मनुष्याची चाकरी करण्यांत मला अधिक आनंद असावा.

जेम्सानें आपली सर्व हकीकत आईस कळविल्यावर तो लणाला, “आई हे घे ५६ डालर. हे सर्व तुझ्याकरतां आहेत.”

आई— बाळा, खरोखर तूं माझी फार काळजी वाहतोस. हे पैसे आपल्यास संसाराच्या बरेच उपयोगी पडतील, परंतु त्वां तें काम सोडण्यास फारच उतावळी केलीस कीं नाही ?

जे०— उतावळी लण किंवा कसेंहि लण, पण तें काम सोडलें खरें पगार कमती मिळत होता लणून तें सोडलें असें कांहीं नाही. पण तें म्यां सोडलें इतकें खरें.

आई- वारटनानें जी तुजवर ममता केली व त्वां काम सोडलें यावरून त्याची जी निराशा झाली त्या सर्व गोष्टीचा मला विचार केला पाहिजे.

जे०- आणि त्याच्या मुलीनें जी माझी बेअदबी केली तिजविषयीं कांहीं विचार करायाचा नाहीं असें वाटतें ?

आई- तिनें जी बेअदबी तुझी केली ह्मणून ह्मणतोस त्याविषयीं मला कांहीं वाटूं नये. कारण ते शब्द तुला लागावे अशा हेतूनें ती बोलली नसेल, शिवाय जर तूं चांगला आहेस तर मजूर हे शब्द कांहीं अपमानाचे नाहीत.

जे०- ती मला मजूर बोलली यावरून वाईट वाटलें असें नाहीं. परंतु ती बेअदबी करण्याच्या रीतीनें बोलली ह्मणून मला वाईट वाटलें.

आई- असो, ह्या गोष्टीचा चांगला परिणाम होईल. ईश्वर तें सर्व बरोबर करील.

जे०- तर मी आतां दुसरें कांहीं काम पाहतों. -

आई- आणि घरीं राहणें तुला आवडत नाहीं काय ?

जे०- नाहीं. बाहेर जाऊन पैसे मिळवावे अशी माझी फार इच्छा आहे.

आ०- जसें तुला बरें दिसेल तसें कर. मला वाटतें कीं तुला काम मिळण्याचे वरेच प्रसंग आहेत--

जे०- (इतक्यांत) मला समुद्रावर काम करण्यास फार आवडतें. हें जेम्सार्चें भाषण ऐकून त्या शहाण्या आईच्या मनांत धस्स झालें. ती त्याला ह्मणाली " तुला समुद्रावर जाण्यास कां आवडतें ? "

जे०- कारण त्याविषयीं मी वारंवार विचार करितों.

आ०- काय विचार करितोस ? तुझ्या डोक्यांत हें काय वेड भरलें आहे ? तूं माझ्या काळजाला धडकी बसवितोस.

जे०- आई, मी तुझ्या इच्छेविरुद्ध करणार नाहीं.

आई- जर तूं समुद्रावर खलाशाचें काम पत्करलेंस तर मग त्वां माझ्या इच्छेविरुद्ध केलें कीं नाहीं ? खलाशी होण्यापेक्षां दुसरें काम पत्करशील तर अधिक बरें.

जे०- असें कां ह्मणतेस, आई ?

आई- जर तूं समुद्रावर गेलास तर जसे तूं वारंवार लणत असतोस कीं " मी चांगला मनुष्य होईन " तसे घडून येणार नाहीं.

जे०- मी एखाद्या जहाजाचा कप्तान (नाखोदा) होईन. कदाचित् थोडक्या दिवसांतच अशी गोष्ट घडून येईल.

आई- जर तूं खलाशी झालास तर पुढे नाखोदा होशील किंवा नाहीं हे कोणाच्याने सांगवेल ? तर अशी गोष्ट पुन्हा काढूं नको. या गोष्टीचा नाद सोड; मग मला सुख वाटेल.

याप्रमाणे त्यांचे भाषण मध्येच संपले.

जेम्स पुन्हा थोडे दिवस शेतकीचे काम पाहू लागला. पुढे त्याने असे ऐकिले कीं, न्युवर्ग एथे आपल्या नातलग्नांपैकी एकाजवळ लांकडे तोडण्याचे काम आहे, तिकडे जाण्यास तो फार उत्सुक झाला. ह्या गोष्टीस त्याच्या आईनेही लागलेच मत दिले, कारण तेथे तिची मुलगी मेहिटावेल आपल्या नवऱ्याजवळ होती. आईचा रुकार मिळाल्यावर जेम्स लवकरच तिच्याकडे गेला. न्युवर्ग एथे तो आमास वायटनास भेटला, हा त्याचा नातलग होता, व याच्याच एथे लांकडे तोडण्याचे काम आहे असे जेम्साने ऐकिले होते. त्याने जेम्सास पाहून हटले, " जेम्स तूं कसा आहेस ? तूं आतां बराच मोठा झालास ! तुला काम पाहिजे तर मजजवळ पुष्कळ काम आहे."

जे०- मला लांकडे तोडण्याचे काम पाहिजे.

आमास०- बहुत लोकांस हे काम आवडत नाहीं. कारण हे काम फार कठीण आहे.

जे०- मला तसे वाटत नाहीं. जसा मी रंधा मारून पूर्वी कधीं कधीं दमत असे तसा लांकडे तोडून दमेन असे मला वाटत नाहीं.

आ०- किती लांकडे तोडण्याचे तूं पत्करतोस ? आतां लवकरच उन्हाळा लागेल व मग तुला उन्हांत लांकडे तोडवणार नाहींत.

जे०- कदाचित् नाहीं. पण निदान दोन महिने तर मी खात्रीने लांकडे तोडूं शकेन.

आ०- तूं शंभर कार्ड लांकडें तोडण्यास काय घेशील ? (कार्ड ह्मणून एक वजन आहे.)

जे०- तुह्मी कार्डांमार्गे काय घाल ?

आ०- पन्नास सेंट देईन. शिवाय काम झाल्यावरोवर पैसे तुझ्या हातांत पडतील. परंतु हें काम तूं किती दिवसांत संपविशील ?

जे०- कदाचित् पन्नास दिवसांत.

आ०- कदाचित् कांहीं जास्त दिवस लागतील. कारण मनुष्याच्या व पोराच्या काम करण्यांत बरेंच अंतर आहे.

जे०- मी दररोज दोन कार्ड लांकडें कापीन व तेंहि सहज करीन.

आ०- मग तर फारच चांगलें. मला वाटतें दुसऱ्या लांकूडतोड्यापेक्षां तूं बराच बळकट आहेस.

याप्रमाणें त्यांचा करार झाल्यावर जेम्स आपल्या बहिणीच्या घरास गेला. तिला सर्व हकीकत सांगितली. दुसऱ्या दिवशीं तो आपल्या कामावर गेला, ज्या ठिकाणीं तो लांकडें तोडीत असे तेथून "लेक एरी" नांमें सरोवराचा सर्व देखावा दिसत असे. त्या सरोवरावर जीं गलबतें चालत होतीं तीं सर्व स्पष्ट दिसत. या प्रसंगीं, जीं समुद्रपर्यटनासंबंधीं पुस्तकें जेम्सानें वाचलीं होतीं तीं त्याला सर्व आठवलीं. लांकडें तोडतां तोडतां तो मध्यें थांबून थांबून जाहजाकडे पाहत असे. त्यानें ह्या वेळीं असें मनांत आणलें कीं मी कांहीं दिवसांनीं ह्याच सरोवरावर काम करीन. याप्रमाणें लांकडें तोडीत असतां त्याचें मन त्या सरोवरावर काम करण्याकडे गेलें. जेम्सासंगतीं दुसरोहि पुष्कळ लांकूडतोडे होते, त्यांपैकीं एक जर्मन मनुष्य होता. हा लांकडें तोडण्यांत फार चपळ होता. परंतु जेम्सास वाटलें कीं, हा मनुष्य फारसा चपळ नाही. पुढें एका सप्तकानंतर त्याला असें समजलें कीं जितके कार्ड लांकडें म्यां तोडलीं तितकेच कार्ड त्या जर्मन मनुष्यानें तोडलीं. यावरून जेम्सास मोठें आश्चर्य वाटलें, व घरीं आल्यावर आपल्या बहिणीस ह्मणाला, "बाई, जेव्हां मी दोन घाव घालतो तेव्हां त्यां जर्मन मनुष्याचा एक

ठोका होतो, तथापि शेवटीं मी पाहतों कीं त्याचीं व माझीं लांकडे तितकींच भरतात, हें कसें तें मला समजत नाहीं.”

मेहिटाब्रेल— कदाचित् तो तुझ्या पेक्षां जोरानें ठोका मारीत असेल.

जे०— असें मला नाहीं वाटत. तरी याचें कारण मी शोधीन.

त्या वेळेपासून जेम्स त्या गोष्टीचें कारण शोधण्याच्या उद्योगास लागला, शेवटीं त्याचें कारण जेम्साच्या लवकरच लक्षांत आलें. तें असें कीं, तो जर्मन मनुष्य सकाळपासून तर संध्याकाळपावेतो धिमे धिमे पण एकसारखा मध्यें केव्हां न थांवतां व विसांवा न घेतां लांकडे तोडीत असे. जेम्स थोडा वेळ त्या सरोवराकडे व त्यांतिल देखाव्याकडे पाहत बसत असे, व आठवण झाली ह्मणजे पुन्हा डचकून कामावर लागत असे. या मुळें शेवटीं असें होई कीं, जरी जेम्स चपळीनें काम करी तरी त्या जर्मन लांकूडतोड्याच्या बरोबरच त्याचें काम होई. याप्रमाणें त्यानें हें कारण शोधून काढल्यावर आपल्या बहिणीस तें सांगितलें. तसेंच समुद्रावर काम करण्याची फार इच्छा आहे हेंही त्यानें तिला सांगितलें. मेहिटाब्रेलनें जेम्साची समुद्रावर काम करण्याची फार इच्छा आहे असें समजून ती त्याला ह्मणाली, “ ही तुझी इच्छा पाहून मला फार आश्चर्य वाटतें. तूं समुद्रावर जाण्याची इच्छा बाळगशील असें मला कधींहि वाटलें नाहीं. तूं या गोष्टीविषयीं इतका उत्कंठित होऊं नको. ”

जे०— माझी इच्छा ही आहे कीं, म्यां एकदां जहाजावर अधिकारी व्हांवें.

मे०— हो ! हो ! कप्तान गारफील्ड ही पदवी तुला पाहिजे ना ! मला असें वाटतें कीं ती तुला कधींहि मिळणार नाहीं.

जे०— आपल्या पूर्वजांपैकीं बेनजामीन गारफील्ड हा कप्तान होता.

मे०— पण ही पदवी त्याला जहाजावर मिळाली नाहीं. ती पदवी त्याला “ रिव्होल्युशनरी वार ” नामें लढाईत मिळाली. जहाजावर तर तुला प्रथम खलाशी झालें पाहिजे, मग पुढें तुला ती पदवी मिळणार.

जे०— त्याविषयीं चिंता नाहीं, यापेक्षांही मी नीच काम करीन, पण कप्तान होईन.

मे०- तुला नीच झाल्याखेरीज ती पदवी मिळणारच नाही.

जे०- मग तुझी इच्छा अशी दिसते कीं, समुद्रावर या बंदरापासून त्या बंदरापर्यंत माल वाहून नेऊन पदवी मिळवावी यापेक्षां लढाईत माणसें मारून पदवी मिळवावी हे अधिक बरे ना?

मे०- माझी इच्छा अशी आहे कीं त्वां लांकडे तोडून एथेंच राहावेस. आई सुद्धां तुला अशीच मसलत देईल. जहाजावर व्यर्थ वेळ दवडूं नये याविषयीं तुला बरीच अक्कल आहे.

याप्रमाणें मेहिटावेलीनें सुद्धां जेम्सास दर्यावर्दीपणा न करण्याविषयीं बोध केला. त्याला ह्या गोष्टीविषयीं कोणाकडूनहि उत्तेजन मिळालें नाहीं. यावरून त्याचा आशेचा बराच हिरमोड झाला. मग त्यानें ह्या गोष्टीचा नाद थोडे दिवस सोडून दिला, व आपलें लांकडे तोडण्याचें काम निमूटपणें करूं लागला.

बारटनच्या घरीं असतांना जशीं जेम्सास पुस्तकें वाचण्यास मिळत, तशींच एथेंही बहिणीच्या व धन्याच्या घरीं मिळूं लागलीं. त्यांत अंतर इतकेंच होतें कीं, हीं पुस्तकें त्या पुस्तकांप्रमाणें मन बहकविणारीं नव्हतीं, तो रात्री बराच वेळ वाचीत बसत असे. या ठिकाणीं पुस्तकें वाचण्यांत तो इतका निमग्न झाला कीं, समुद्रावर जाण्याच्या नादाचा त्याला बराच विसर पडला.

जेम्सानें कराराप्रमाणें शंभर कार्डे लांकडे पन्नास दिवसांत तोडलीं व बोलीप्रमाणें आमास बायटननें त्याला पैसेहि दिले; ते त्याच्या हातांत देवतांना तो त्याला असें लणाला कीं, “जेम्सा, माझी आशा आहे कीं तूं लांकूडतोड्याच असा राहणार नाहीस. कारण दुसरें चांगलें काम करण्यास तूं योग्य आहेस. अधिक ज्ञान मिळावें अशाविषयीं मार्ग तुला लवकरच दिसेल. याविषयीं तुला कसें वाटतें?”

जे०- होय ज्ञान प्राप्त करून घ्यावें हें मला आवडतें. जेम्साच्यानें “मी जाहाजावर जाऊन काम करीन” असें लणवले असतें पण त्याला पूर्वीच माहीत होतें कीं आमास बायटन माझा निषेध करील लणून त्याच्या समोर ती गोष्ट तो बोलला नाहीं. परंतु “होय,

ज्ञान प्राप्त करून घ्यावे हें मला आवडते ” हें जें तो बोलला तें त्याचें
दोंगाचें भाषण नव्हतें. त्याला ज्ञान प्राप्त करून घेण्याची इच्छा होती, पण
या वेळीं तें प्राप्त करून घेण्याचें त्याला योग्य साधन नव्हतें.

जेम्स आपला पगार घेऊन तेथून निघाला. घरीं पोचल्यावर जेम्सास
पाहून त्याच्या आईस मोठा आनंद झाला. या वेळीं जेवणाचा वगैरे खर्च
भागून त्यानें पन्नास डालर आपल्या आईच्या स्वाधीन केले.

तेथें त्याला जशीं इतर ठिकाणीं पुस्तकें वाचण्यास मिळालीं तशीं, मि-
ळालीं नाहींत. कारण तेथील लोक पुस्तकांचे शोकी नव्हते. त्यांचा
शौक सर्व शेतकीमध्ये होता.

गोष्ट ११ वी.

जेम्स घरीं आल्यावर पुन्हा समुद्रावर जाण्याची इच्छा दर्शवितो.— आई त्याच्या इच्छेस कांहींसें अनुमोदन देते. प्रथम क्लीव्हलंडास जातो.— एका गलबतावर काम मागत असतां त्याचा हिरमोड होतो.— त्याला दुसऱ्या एका गलबतावर काम मिळते.— तो समुद्रांत पडतो.— कप्तानाचा जेम्सास बोध.

जेव्हां जेम्स घरीं आला तेव्हां त्याच्या मनाची स्थिति फार चंचळ होती. तो फार असंतुष्ट दिसला. ही त्याची मनोवृत्ति त्याच्या आईनें तेव्हांच जाणली. ती मनांत फार भ्याली कीं न जाणो कदाचित् ह्याच्या मनांत पूर्वींचे समुद्रावर जाण्याचे विचार घोळत असतील. असें जरी तिच्या मनांत आलें तरी तिच्यानें त्या गोष्टीविषयीं पुनः उल्लेख त्याच्या समोर करवेना.

ही जेम्साची असंतोषित मनोवृत्ति सर्व हिंवाळाभर चालली होती. ह्या ऋतूंत तो पुन्हा थोडे दिवस शाळेंत जाऊं लागला. वसंतऋतूस आरंभ झाल्यावर घरवसल्या लहानसाहान जीं कामें त्याला मिळत तीं तो करूं लागला. तथापि त्याचें मन ह्या लहानसाहान कामांकडे अगदीं लागेना. एकदां तो आपल्या आईस ह्मणाला, “आई, मला समुद्रावर जाऊन काम करण्याची किती उत्कंठा आहे हें तुला समजत नाही. म्यां समुद्रावर काम कां करूं नये बरें ?

आई—तुला कोणत्या ठिकाणची सफर करावीशी वाटते बरें ?

हा प्रश्न अकस्मात त्या ममताळू आईच्या तोंडावाटे निघाला. तो त्याच्या कानीं पडतांच त्याला वाटलें कीं, तिच्या पूर्वींच्या मतांत फरक पडला खरा. यावरून त्याला थोडें धैर्य आलें. पण वास्तविक त्या शहाण्या आईच्या मतांत कांहीं फरक झाला नव्हता. तर तिनें पूर्वीं जें धोरण बांधलें होतें त्यांत मात्र फेरफार झाल्यामुळे तिनें तसा प्रश्न केला.

जे०—अमुक ठिकाणीं जाऊन सफर करावी याविषयीं म्यां विशेष

विचार केला नाही. तथापि ह्या विशाल जगातील काहीं तरी पाहावे अशी माझी फार इच्छा आहे.

आई- तुझ्या वयाच्या मुलाने आपण कोठे जाणार याविषयीं गैरमाहीत असणे ही मोठी विलक्षण गोष्ट आहे. जर मी बाहेर जाण्यास इच्छिते तर मी कोठे जावे याविषयीं प्रथम विचार करीन. मला वाटते तू कोठेही जाण्यास मागे पुढे पाहत नाहीस.

जे०- असे नाही. माझी इच्छा आहे कीं, म्यां आट्लान्टिक महासागराची सफर करावी.

आई- आणि त्या महासागराचा अर्ध भाग नाही ओलंडला तोंच अजारी पडायस तू इच्छितोस ना ? मुलांस काय पाहिजे हे समजत नाही.

जे०- मला काय पाहिजे हे माझे मला चांगले समजते आणि ते हेच आहे कीं एकदां समुद्रावर जाऊन अनुभव घ्यावा. पुढे जर ते काम मला आवडले नाही तर मी ते सोडून देईन.

आई- काम न आवडले तर सोडून देणे हे सोपे नाही. जर तू भूमध्य समुद्राची किंवा चीन देशाची सफर करायस गेल्यास तर न आवडल्यामुळे ते काम सोडण्यास पाहू लागल्यास तर चालणार नाही. मग तुला वाटेले कीं, जर म्यां आईचा पूर्वीच उपदेश ऐकिला असता तर बरे झाले असते.

जे०- काहीं असो, मला अनुभव घेतलाच पाहिजे. तथापि मी तुझा हकार मिळाल्याखेरीज जाणार नाही.

आई- बरे जर तुझी इच्छा आहे कीं अनुभव घेऊन पाहावा तर लेक एरी सरोवर आहे. त्यावर सफर कर. मग तुला न आवडेल तर घरास परत येणे फारसे कठीण पडणार नाही. कारण ते सरोवर जवळ आहे.

जे०- अशी तुझी इच्छा आहे काय ?

आई- होय. आट्लान्टिक महासागरावर जाण्यापेक्षां येथे जवळच जावे हे मला बरे दिसते.

जे०- बरे तर मग ठरले. मी लेक एरी सरोवरावर जितके लवकर होईल तितके लवकर जाईन. गारफील्ड बार्डने आपल्या पुत्रास समुद्रावर जाऊन अनुभव घेण्याची मोकळीक दिली खरी, पण तिचे अंतःकरण

अगदीं दुःखानें भरलें. तिनें प्रथम लहान लहान प्रयत्न करून त्याचें मन पाहिलें परंतु तें सर्व व्यर्थ झालें. तिला माहित होतें कीं, जर तो समुद्रावर जाईल तर त्याला पुष्कळ संकटें लागतील.

जेम्सानें लेक एरी सरोवरावर जाण्याची लागलीच तयारी केली. निघ-तेवेळीं त्यानें आपल्या प्रिय आईचें चुंबन घेतलें. आईनेंही त्याचें चुंबन घेतलें व गळ्यास मिठी घालून ती मोठ्यानें रडूं लागली. जेम्सास रडूं आलें नाहीं. तो प्रथम क्लीव्हलंडास गेला. तेथें त्याच्या दृष्टीस मोठमो-ठालीं गलबतें पडलीं. तो धक्याजवळ गलबताची वाट पाहत उभा राहिला व जें पहिलें गलबत त्याला मिळालें त्यावर जाऊन त्यानें विचारलें, “कांहो, या गलबतावर एखादी जागा मिळेल का?” एका खलाशानें उत्तर केलें “मला माहित नाहीं. कप्तान साहेब आतां खालीं येतांल त्यांस विचार.”

थोडा वेळ थांबल्यावर कप्तान आला. हा कप्तान दाख्वाज, दांडगा व रागिष्ट होता. तसाच रूपानें कुरूप होता. जेम्सास त्याच्या चेहऱ्या-कडे पाहतांच त्याचा तिटकारा आला. शेवटीं तो मोठ्या धैर्यानें लणाला, “कप्तान साहेब!”

कप्तान-- हो, काय पाहिजे ?

जे०-- ह्या तुमच्या गलबतावर दुसरा कोणी मनुष्य कामावर पाहिजे का ?

कप्तान-- (रागावून) मला जर पाहिजे तर त्याशीं तुला काय करा-याचें आहे ? चल निघ, माझ्या गलबतावरून चालता हो. नाहीं तर ह्या पाण्यांत तुला फेंकून देईन. जेम्सानें हें त्याचें उत्तर ऐकिल्यावर क्षमा मागितली व तीही मोठ्या नम्रतेनें मागितली. पण तो कप्तान इतका मूर्ख व अविचारी होता कीं, त्यानें जेम्साच्या सभ्यतेकडे कांहींच लक्ष्य न देतां पुन्हा फारच रागावून लटलें, “अरे जातोस कीं नाहीं येथून ? नाहीं-तर पाहा तुला मृत्युसदनास पाठवितों.” या प्रकारचें उग्र भाषण जेम्सानें पूर्वीं कधींच ऐकिलें नव्हतें. त्याच्या स्वर्णां सुद्धां नव्हतें कीं या प्रसंगीं त्याचा असा धिक्कार त्या कप्तानाकडून होईल ? त्यानें खलाशांविषयीं व कप्तानांविषयीं बऱ्याच गोष्टी कादंबऱ्यांच्या पुस्तकांमध्ये वाचल्या होत्या.

पण या प्रकारच्या कप्तानाविषयी गोष्ट त्याला कधीच आढळली नव्हती. कप्तानाने त्याला बाहेर जाण्यास सांगितल्यावर तो ओशाळा होऊन गलबताच्या खाली उतरला. किनाऱ्यावर आल्यावर एका लांकडाच्या ढिगावर विचार करीत बसला. या वेळी त्याच्या मनांत जे तरंग आले असतील त्यांची कल्पना आपणास सहज करता येईल. त्याने त्या ढिगावर त्याच्या शहाण्या आईने जी त्याला शिदोरी बांधून दिली होती ती खाली. जेवता जेवता तो विचार करीतच होता. भाकर खाल्यावर त्याने ती जागा सोडली व धक्याच्या बाजुबाजूने उदास होऊन चालू लागला. इतक्यांत "जिम्, जिम्." असा शब्द त्याच्या कानां पडला. त्याने मागे वळून पाहिले तो त्याच्या नातलग्नांपैकीं आमास लेटचर नामें, एक मनुष्य त्याच्या दृष्टीस पडला. हा आमास लेटचर त्या कालव्यांतून बोट हांकारित चालला होता. जेम्साने त्यास पाहून हटले, "हो, हो, आमास लेटचर, तुम्ही आहां का ?"

आ०— होय मी आहे. बरे जेम्स तुम्ही इकडे कसे आलां ? मागे मी तुम्हांस लांकडे तोडतांना पाहिले होते, त्या उपर आज आपण माझ्या दृष्टीस पडलां.

जे०— जहाजावर कांहीं काम पाहावे लणून इकडे आलों.

आ०— बरे मग कसे काय नशीब उघडले ?

जे०— अद्याप तर कांहींच नाहीं.

आ०— बरे कोणास भेटलात किंवा नाहीं ?

जेम्साने कप्तानाच्या भेटीची हकीकत सांगितली. आमास लेटचर याने ती ऐकल्यावर त्यांत त्याला थोडी गम्मत वाटली व हंसून लणाला, "कठीण गोष्ट. कप्तान लोक नेहमीं असेच उद्धट व दांडगे असतात."

जे०— ते मूर्खही असतात ? छीः मला तर वाटते त्यांच्या मूर्खपणास सीमाच नाही. तो कप्तान मला मनुष्यासारखा दिसला खरा, पण अनुभवा-अंतीं तर एखाद्या भूतापेक्षां जास्त पिशाच होता असें समजून आले.

आ०— अशा कप्तानाजवळ काम करणे तुम्हाला आवडते काय ?

जे०— छी ! त्यापेक्षां लांकडे तोडणे अधिक उत्तम. त्या मूर्ख

कप्तानाजवळ उभें राहाण्यास सुद्धां मला आतां बरें वाटत नाहीं, मग त्याच्या जवळ चाकरी करणें तर दूरच.

आ०— तुझाला ह्या कालव्यांतोळ बोटिवर काम करण्यास आवडतें काय ?

जे०— येथें पुढें काम मिळण्याचा संभव आहे काय ?

आ०— होय आहे.

जे०— काय संभव आहे ?

आ०— होय. एक खेंचर हांकणारा पाहिजे.

जे०— बरें तर कप्तान कोठें आहे ?

आ०— मीच कप्तान आहे.

जे०— काय ! आपणच कप्तान ?

आ०— होय मीच. मला तुझांस कामावर ठेवण्यास आनंद वाटतो.

जे०— पण काम कोणतें ? खेंचर हांकण्याचें ?

आ०— होय. तें फार कठीण नाहीं.

जे०— हें भरताड कोठें नेण्याचें आहे ?

आ०— पिट्सवर्ग येथें.

जे०— भरताड काय आहे ?

आ०— तांब्याची माती (अशोधित धातु.)

जे०— मला काय वेतन द्याल ?

आ०— मी दरमहा वारा डालर देईन. खेंचर हांकणारास आम्ही हाच पगार देत असतो.

जे०— बरें तर मी ती जागा पत्करतो. जितकें माझ्यानें होईल तितकें चांगलें काम करण्यास मी प्रयत्न करीन.

आ०— उद्यां आपणास निघालें पाहिजे. वेळ गमावतां नये.

जे०— बरें कांहीं चिंता नाहीं. माझी सर्व तयारी आहे.

हा कालवा त्या वेळीं लेक एरी सरोवर व ओहिओ नदी यांच्या मध्ये

१ मुंबईत गोदीमध्ये आगबोट आल्यावर जशी दार लावून ओढतात तसेंच जेम्साच्या वेळीं, मनुष्याबद्दल, खेंचरें किंवा घोडे लावून गलबत ओढीत असत.

होता. लेक सुपिरीएर एथें तांब्याच्या खाणीचें काम मोठ्या शपाच्यान चाल्लें होतें. तेथील अशोधित धातु स्कूनर नांवाच्या जहाजांत घालून क्लीव्हलंडास आणीत असत. नंतर तेथून पिटस्वर्ग शहरास ह्या कालव्यावरून पाठवीत असत. ज्या गलबताचा आमास लेटचर कप्तान होता त्या गलबताचें नांव “ इव्हिनींग स्टार ” (सायंकाळचा तारा) असें होतें. या गलबतावर केवळ सत्तर टन माल मावत असे. यावर एकंदर सात मनुष्ये कामदार होती, हणजे दोन सुकाणदार, दोन खेंचर चालविणारे, एक नाळ लावणारा, एक स्वयंपाक्या, व एक कप्तान. हीं सर्व माणसे धर्मनिंदक दांडगी, अडाणी, दारूत्राज, अशीं होती. रम नांवाची दारू व तंबाखू हीं त्यांस अन्नापेक्षां प्रिय होती. अतिशय दारू पिणारास ते उत्तम मानीत असत. तर वाचकहो, असल्या दुष्ट लोकांमध्ये आपला जेम्स काम करूं लागला. त्याला प्रथम फार कठीण वाटलें. पुष्कळ संकटे आलीं व एकदां तर खेंचरासह समुद्रांत अपघात होऊन पडला, परंतु ईश्वर त्याच्या संगतीं होता हणून त्याला लवकरच मदत मिळाली व त्याचा प्राण वांचला.

या जहाजावरील कप्तानानें जेम्साची परीक्षा पाहण्याकरितां कांहीं प्रश्न विचारले. त्यांचीं उत्तरे त्यानें विनचूक दिलीं यावरून त्या कप्तानास फार आश्चर्य वाटलें व त्याची त्यानें फार प्रशंसा केली. जेम्सानेही कांहीं प्रश्न त्या कप्तानास विचारले पण त्यांचीं उत्तरे त्याच्यानें बरोबर देववलीं नाहींत. त्या कप्तानास प्रथम वाटलें होतें कीं मी जेम्सापेक्षां गणितांत, भूगोलविद्येंत व इतर विषयांत मोठा हुशार आहे. परंतु हा त्याचा पोकळ भ्रम लवकरच दूर झाला. तो जेम्सास हणाला, “जिमी तूं फार हुशार आहेस. तशीच तुझी बुद्धिही चांगली आहे. ”

जे०— तुझाला असें वाटतें काय ?

क०— होय मला असें वाटतें.

जे०— मग म्यां काय करावें हणून तुझी इच्छितां ?

क०— कांहीं दिवस त्यां शाळेंत जाऊन चांगलें शिकून एक साधारण शाळा चालवावी.

जे०- असें हणतां येतें पण करतां येत नाहीं. असो, माझ्या या समुद्राच्या सफरीविषयीं कसें काय तुमचें मत आहे ?

क०- खरोखर मी सांगतो; तें काम तुला शोभत नाहीं. जहाजावरचें काम फार कठीण आहे. तूं आपली सर्व बुद्धि ह्या जहाजावर व्यर्थ घालविण्यास लागला आहेस.

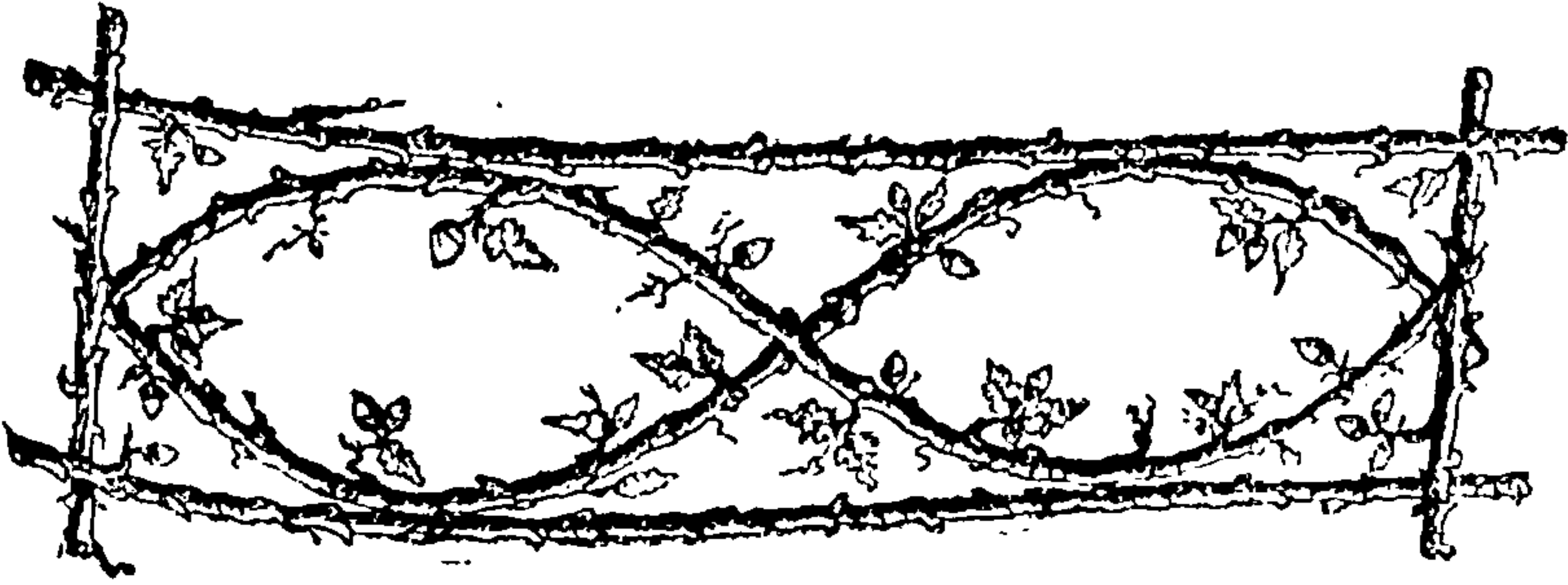
जे०- पण जर मी खलाशी झालें तर तेंच काम हमेशा करावें अशी माझी इच्छा नाहीं. माझा उद्देश हा आहे कीं कप्तान व्हावें.

क०- कप्तान हो अगर खलाशी हो, अर्थ एकच.

जे०- समुद्रावर काम करण्याची माझी इच्छा पुष्कळ दिवसांपासून होती. पण आई मला लवकर परवानगी देईना.

क०- तुझ्या आईचे विचार बरोबर होते. कारण तिनें तुझ्या गुणांची परीक्षा केली असावी.

याप्रमाणें त्यांचें भाषण झालें. जेम्स ह्या सर्व संभाषणाचा विचार करूं लागला, कारण त्या कप्तानानें त्याचे बरेच डोळे उघडले व त्याला त्याच्या कल्याणाच्या गोष्टी सांगितल्या. त्यानें जेम्साची जी प्रशंसा केली तीही अगदीं योग्य होती.

गोष्ट १२ वी.

आक्रोन शहरच्या एकवीस गोद्या.—गोदीसंबंधी तंटा.—जेम्साचा रास्त न्याय.—जार्ज लीचें व जेम्साचें संभाषण.—जहाजावरील त्याची एका कामदाराशीं मारामारी.—त्याचा हारी ब्राऊन नामें कामदारास दारू न पिण्याविषयीं बोध.—जेम्स पाण्यांत पडतो.—देव त्याला वांचवितो.—तो हिंवितापानें आजारी पडून घरीं जातो.—त्याकरितां आईची देवाजवळ आग्रहाची प्रार्थना.

“इव्हीनींगस्टार” गलबत पिटसूर्गास चाललें असतां मार्गांत आक्रोन नामक बंदरास येऊन पोहचलें. ह्या ठिकाणीं एकवीस गोद्या होत्या. जेव्हां हें जहाज ह्या गोद्यांजवळ आलें तेव्हां तो कप्तान मोठ्यानें ओरडून म्हणाला, “अरे पहिली गोदी तयार करा.” ज्याचें काम गोदी तयार करून ठेवण्याचें होतें तो म्हणाला, “बरें महाराज करितों.” इतक्यांत जवळच दुसरें एक जहाज उभें होतें त्यावरील कप्तान म्हणाला, “खबरदार, ही गोदी उघडूं नको. कारण आमचें गलबत प्रथम तींत शिरायाचें आहे.” यावर जेम्साच्या जहाजावरील कामदारानें उत्तर दिलें, “नाहीं, मी उघडीन. कारण आमचें जहाज प्रथम तेथें आलें आहे.” नंतर त्या दुसऱ्या जहाजावरील कामदार म्हणतो, “बरें तर, तुझ्यांत हिंमत असेल तर उघड पाहूं !”

याप्रमाणें त्यांचा आपसांत तंटा चालला आणि परस्परांचें द्वंद्व युद्ध होण्याचा प्रसंग आला. ह्या प्रकारचे तंटे वारंवार तेथें होत असत. जें गलबत प्रथम येऊन ह्या गोदीजवळ ठेपत असे तेंच प्रथम आंत शिरायाचें. परंतु जर दोन गलबतें एकाच वेळीं तेथें आलीं तर तंटा हुकमी व्हावयाचाच. याप्रकारचें भांडण कप्तान लोक शमविण्यास अगदीं असमर्थ असत. पुढें कप्तान आमास लेटचर याच्या जहाजावरील मनुष्य ती गोदी उघडण्यास लागला तों तो कप्तान त्याला म्हणाला, “अरे पण मला सांग कीं, आपण प्रथम येऊन पोचलों ?” तों चाकर म्हणतो, “आपण प्रथम पोचलो किंवा नाहीं हें सांगणें कठीण आहे. तथापि ती गोदी आपणच प्रथम घेतली पाहिजे.”

क०- वरें तुला वाटेल तसें कर.

याप्रमाणें त्या दोन्हीही जहाजांवरील मनुष्यें मारामारी करण्यास तयार झालीं. हें पाहून जेम्सास फार भय वाटलें. शेवटीं त्याच्यानें बोलल्याखेरीज राहवेना. लणून तो कप्तानास लणतो "काय कप्तानसाहेब, ही गोदी आपली आहे काय ?"

क०- कायद्याप्रमाणें वास्तविक ती आपली नाही. तथापि आपण हारीस न जातां ती कशी तरी घेतली पाहिजे.

जे०- नाही, नाही. ती आपण घेऊं नये.

क०- कां नाही ?

जे०- कारण ती आपली स्वतःची नाही.

क०- होय. बरोबर जेम्स.

ती गोदी प्रथम घेणें किंवा न घेणें याविषयीं बहुतकरून त्या कप्तानाच्या मनांत जेम्सानें सुचविल्यापूर्वी कधीं आलें नसतें. परंतु त्याला थोडी सूचना झाल्यामुळे लागलेच त्याचे विचार पालटले व तो आपल्या जहाजावरील कामदारास लणाला, "अरे, थांब त्यांनाच ती गोदी प्रथम घेऊं दे."

कप्तान लेटचरचें गलबत सर्व रात्र चालत जाऊन त्यानें एकवीस गोद्या ओलांडून सुमारें पहांटेच्या सुमारास लेकसमीट नामें सरोवरास पोचलें. या ठिकाणीं त्या सर्वांनीं उपाहार केल्यावर जार्ज ली नांवाचा सुकाण्या जेम्साकडे येऊन लणाला, "अरे जिम, तुला काय झालें ?"

जे०- कांहीं नाही, माझ्या आयुष्यांत मला कधींहि इतकें चांगलें वाटलें नाही.

सु०- अरे रात्रीं त्वां ती गोदी कां सोडून दिलीस ?

जे०- कारण ती गोदी आपली नव्हती.

सु०- हं, आतां मला समजलें तूं फार भित्रा आहेस ! तूं या जहाजावर काम करण्यास अगदीं अयोग्य आहेस. त्वां लांकडें तोडून व गाई बळून घरींच असावेस हें बरें. जेम्स कांहीं उत्तर न देतां मात्र हांसला. या कप्तानानें हें भाषण ऐकिलें होतें. जेव्हां त्यानें पाहिलें कीं जार्ज ली-

च्या त्या शेवटल्या बोलण्यास जेम्साने उत्तर दिले नाही तेव्हा त्याचे शहाणपण व धैर्य पाहून त्याला मोठे आश्चर्य वाटले व मनांतल्या मनांत त्याची स्तुति केली.

हे गलबत बीव्हर नामे ठिकाणास पोचल्यावर तेथे दुसऱ्या एका आगबोटीस ते बांधून ती आगबोट त्याला पिटस्वर्ग इकडे घेऊन चालली. ह्या वेळीं वाटेत दुसरी एक गोष्ट झाली. ती अशी—एकदां जेम्स डोलकाठीशीं टेंकून गलबताच्या वरच्या मजल्यावर उभा होता. दुसरा मरफी नांवाचा मनुष्य हाही त्याच्यापासून थोड्या अंतरावर उभा होता. हा मनुष्य वयाने सुमारे पसतीस वर्षांचा होता. तो दांडगा व उद्धट असे. जेव्हा त्या आगबोटीवरून ह्या जहाजावर बांधून नेण्यास दोर फेंकला तेव्हा सहज हे गलबत हेलकावल्यामुळे तो दोर अकस्मात जेम्साच्या खांद्यावर पडून त्या मरफी नांवाच्या मनुष्यावर उडाला व त्याची टोपी पाण्यांत पडली. तो दोर उडून मरफीच्या आंगावर पडणार तो जेम्साने त्याला सूचना केली, पण त्या सूचनेवरून तो सावध होण्याच्या पूर्वीच तो दोर त्याच्या आंगावर पडला व तेणेकरून त्याची टोपी पाण्यांत पडली. जेम्स त्याला लपणाला, “अरे मरफी हे अवचित झाले.” आणि असे लपून क्षमा मागितली.

मर०— वरें, तुला आतां क्षमा दाखवितों.

असे लपून ज्या ठिकाणीं त्याची टोपी पाण्यांत पडली होती तिकडे जेम्सास फेंकून देण्यास तो सरसावला. पण जेम्सहि वळकट असल्या कारणाने मागे न सरतां त्या मरफीच्या कानसिलांत असा कांहीं बेताचा ठोसा दिला कीं त्या ठोस्यासरसा त्याला लोळविला व तेथेच जमिनीवर त्याला दाबून धरले. ही झटापटी पाहून जेम्साला कप्तान लपणतो, “अरे जिम, आतां काय पहातोस! ठोक धरून चांगला!” परंतु जेम्साने त्याला खाली पाडून गच्च धरिले होते, तेव्हा अर्थात् मरफीच्याने कांहीं जास्त हालचाल करवेना, आणि जेम्सानेही जास्त न मारतां केवळ त्या कप्तानास लोटले, “आतां तो काय करतो! मी त्याला हे खाली पाडले आहे पाहा!”

क०- अवचट होऊन दोर त्याच्या अंगावर पडला, हैं जर त्यास समजत नाही तर तूं त्यास कां मारीत नाहीस ?

जे०- कारण तो आतां खालीं पडलेला असल्यामुळे माझ्या पेचांत आहे. जेम्सानें ह्या मनुष्यास मारलें हें बरें केलें. कारण स्वजीव रक्षणार्थ - शत्रूशीं लढणें यांत कांहीं दोष नाही. शेवटीं जेम्स मोठ्या उदारबुद्धीनें मरफीस लणाला " बरें मरफी आतां पुरे झालें कीं नाही ! तर ऊठ. "

म०- हो, आतां पुरे झालें.

आणि असें बोलून उभा राहिला. जेम्सानेंहि त्याला मोकळेपणें उभें राहूं दिलें, व त्यास लणाला " मरफी, चल आतां हाताशीं हात दे. " असें बोलून त्यांनीं एकमेकांस प्रीतीचा सलाम केला.

तेव्हांपासून त्या जहाजावरील लोक त्याला भित्रा न लणतां मोठा शूर मुलगा असें लणूं लागले. जेम्स वयानें मात्र मुलगा होता पण बुद्धीनें प्रौढ होता.

ह्या जहाजावर जीं कामदार मनुष्ये होतीं त्यांमध्ये हारी ब्राऊन नामें मनुष्य जेम्सास फार चहात असे व हरहमेशा त्याला मदत करीत असे. परंतु त्या हारी ब्राऊन मध्ये एक खोड फार वाईट होती ती ही कीं, तो विहस्की नांवाची दारू फार पीत असे. जेव्हां तो दारू पिई तेव्हां तो फार मूर्ख होत असे. एकदां जेम्स त्याला लणाला, " जर तूं दारू न पिशील तर तूं मूर्ख होणार नाहीस. "

हाच बोध दुसऱ्या मनुष्यास जेम्सानें केला असता तर तो त्याजवर फार रागावला असता. पण जेम्साची व त्या हारी ब्राऊनची बरीच मैत्री जमली होती लणून त्यानें प्रीतीनें त्याला लटलें कीं, " जिमी, जें कांहीं तूं सांगतोस तें बरोबर आहे. मी तुझ्यासारखा होण्यास जपत जाईन. "

जे०- जोंपर्यंत तुझे लक्ष्य दारूकडे आहे तोंपर्यंत तुझ्यानें माझ्यासारखें होवत नाही. विहस्की दारू इतकी वाईट व घाणेरडी आहे कीं, हैं जें ह्या कालव्याचें पाणी मळीण व खराब दिसतें तें मी सहज पिईन, परंतु ती दारू माझ्यानें अगदीं घेवणार नाही.

हें जेम्साचें भाषण त्याच्या मनांत बिंबलें.

जेम्सानेही हे पाहून त्यास आणखी हटलें, “ जसे इतर लोक सभ्य व विचारशील असतात तसेच गलबतावरील लोक कां नाहींत याचें कारण मला समजत नाहीं. गलबतावरील लोक वारंवार शिव्या देतात, शपथा वाहतात, दारू पितात व सर्व प्रकारचा दुराचार त्यांमध्ये आहे.”

हा०— तुझे बोलणें बरोबर आहे.

जे०— जर मी कप्तान असतो तर मी आपल्या गलबतावर फार चांगली व्यवस्था ठेवली असती.

हा०— आणि मीही तुला खात्रीने सांगतो कीं, आम्ही तुझी आज्ञा फार जपून पाळली असती.

जे०— बरें हारी, जर ह्या कालव्यांतील सर्व जहाजांवरील लोक दारू पिणें सोडून देतील तर मग मोठी सुधारणा होईल.

हा०— तुमचा उपदेश खरा आहे.

जे०— मग तूं सतत दारू पिऊन, आपल्या बांधवांस कां आपली फजीती दाखवितोस व आपला सर्व वेळ तांत कां गमावतोस ?

हा०— (मान हालवून) तुझे बोलणें मी कबूल करितों.

जे०— ह्याप्रकारें आपल्या आयुष्याचा व्यय करणें हे फार वाईट आहे. मनुष्ये जनावरांप्रमाणें कां वागतात याचें कारण मला समजत नाहीं.

याप्रमाणें जेम्सानें हारी त्राऊनास बोध केला. जेम्साचें त्या मनुष्यावर फार वजन होतें, कारण जेम्स सद्गुणी होता. त्याच्या स्तुत्य गुणांमुळे कप्तानही त्यावर फार प्रीति करीत असे. जेम्सास वाचण्याचा फार शोक होता हे आम्ही पूर्वीच कळविलें आहे. ह्याला ह्या गलबतावर पुस्तकें वाचण्यास मिळत नसत, परंतु केव्हां केव्हां कप्तान कांहीं वर्तमानपत्रें घेत असे तीं मात्र त्याला मिळत.

जेम्सास मनुष्याची परीक्षा बरोबर करतां येत असे. ही एक मोठी देणगी देवानें त्याला दिली होती. पाट्रिक हेन्री लणून कोणीएक मोठा मनुष्य होऊन गेला. तो आपणाविषयीं बोलतांना लणाला, “मी एवढ्या सन्मानास कां पोचलों ? तर याचें कारण हे कीं, म्यां पुस्तकांपेक्षां मनुष्यांचा चांगला अभ्यास केला.” हे बोलणें खरें आहे. आपला चरित्रनायक

जेम्स त्या पाट्रिक हेन्रीसारखाच होता. अमुक मनुष्य कसा असावा हे तो त्याच्याकडे पाहून सहज सांगत असे. जेम्स ह्या गलबतावर असतां सुमारे चवदा, पंधरा वेळीं पाण्यांत पडला. तो निष्काळजी होता, अथवा मूर्खपणानें पडला हे निश्चयानें सांगवत नाहीं. परंतु इतकें खात्रीनें सांगतां येतें कीं, तो आपल्या कामांत इतका निमग्न असे कीं आपल्या जिवाची सुद्धां तो परवा करीत नसे. शेवटल्या वेळीं जेव्हां तो पाण्यांत पडला तेव्हां तर खरोखर देवानेंच त्याचा वचाव केला, यांत संशय नाहीं.

एके रात्रीं पाऊस पडत असतांना यास आपल्या पाळीचें काम करण्यास बोलाविलें. ह्या वेळीं तो अगदीं गाढ झोंपेंत होता. परंतु हाक मारल्याबरोबर तसाच घाबऱ्या घाबऱ्या अर्धा झोंपेंत व अर्धा सावध असा उठला, व एक दोरीचें पेंडकें होतें तें उलगडण्यास लागला. परंतु त्या दोरीचा एक वेडा वर कोठें गुंतला होता, तो काढण्यास त्यानें पुष्कळ शटके व हिसके दिले तरी तो निघेना; शेवटीं एक मोठ्या जोरानें हिसका दिला, त्यासरसा तो वेडा निघाला पण एकदम जेम्सास आसडा वसून तो कोणास न समजतां पाण्यांत पडला. तो त्या वेळीं खचीत बुडून मरा-याचा पण वरें झालें कीं त्याच्या हातीं एक पाण्यांत लोंबत राहिलेला दोर लागला. तो दोर धरून तो वरतीं पुन्हा आला. याप्रमाणें देवानें त्याचा जीव वांचविला. जेम्सानें आपल्या मनालाच प्रश्न केला कीं, देवानें मला या वेळीं कां तारलें ?

याचे उत्तर लागलेंच त्याच्या मनांत आलें कीं, “ देवानें मला वांचविलें. माझा जीव वांचविणें हे देवास या वेळीं महत्त्वाचें दिसलें. तर मी हे सर्व वेडेपणाचे विचार सोडून देईन व ज्ञान मिळविण्यास प्रयत्न करीन.”

ह्या अपघातावरून त्याच्या मनांत पुष्कळ विचार आले. तो आपल्या आईसाठीं प्रार्थना करूं लागला. त्याला आईची फार आठवण झाली. तिचे सर्व बोध त्याच्या मनांत आले. ह्या शेवटल्या अपघातानंतर तो हिवतापानें फार अजारी झाला. तेव्हां अर्थात् जहाजावरील काम सोडून देणें त्याला भाग पडलें. तो फारच अशक्त झाल्यामुळे कप्तानास लणाला, “ कप्तानसाहेब, मला आतां घरीं गेलें पाहिजे.”

कप्तान.- मला हा तुझा विचार पाहून मोठा आनंद वाटतो. माझी इच्छा नाही कीं, तुझा व माझा वियोग व्हावा, परंतु तुझ्या कल्याणार्थी मी तुला घरीं जाण्यास सांगतो. तू घरीं गेल्यावर एक क्षण न लावतां ज्ञान संपादण्याचा प्रयत्न कर.

असें बोलून त्यानें त्यास झालेल्या दिवसांचा पगार दिला. जेम्साने घराकडे जाण्याची लागलीच तयारी केली, त्या वेळीं तो फारच दुःखी होता. रोगाने त्याला फार गांजले होते. इकडे जहाजावर कामावर असतांना वरेच दिवस आपल्या आईस त्यानें पत्र पाठविलें नव्हतें. त्याच्या आईस वाटले होते कीं, जेम्स लेक एरी सरोवरावर काम करीत असेल. जेव्हां जेम्स घराच्या जवळ जवळ आला तेव्हां त्याला खिडकींतून वृत्तीचा उजेड कांहीं दिसला नाही, यावरून त्याच्या मनास मोठा धसका बसला. परंतु घराच्या अगदीं जवळ गेला तेव्हां त्याला असें दिसले कीं माझी प्रिय आई ही घराच्या एका कोपऱ्यांत देवाजवळ फार आग्रहाने प्रार्थना करीत आहे. तसेंच खुर्चीवर शास्त्र उघडलेले पडले होते. तेही त्याने पाहिले. तो गुढघे टेंकून देवाजवळ आग्रहाने अशी प्रार्थना करीत होता कीं, "हे देवा, मजकडे पहा. तुझ्या दासीचा पुत्र जो तुझा दास त्यावर आपली कृपादृष्टि कर. त्याचे संरक्षण कर." हे शब्द जेम्साने ऐकिल्यावर आई उठली व मार्गे परतून पाहाते तो आपला प्रियपुत्र जवळ उभा आहे. मायलेकरांनीं एकमेकांच्या गळ्यांत मिठी घातली व त्यांच्या डोळ्यांतून आनंदाश्रू वाहू लागले.

गोष्ट १३ वी.

जेम्स आपली हकीकत आईस कळवितो.— तो पुन्हा फार वेजार होतो.—आई डाक्टरास बोलावते.— आपला प्राण देवानें त्या कालव्यांत वांचविला. याविषयीं जेम्स कृतज्ञता दाखवितो.—जेम्सानें उपदेशक किंवा शिक्षक व्हावें याविषयीं आईची इच्छा.—जेम्साची प्रकृति बरी होत जाते.—मि. शमुवेल वेत्सनामक शिक्षक व जेम्स यांची मैत्री.—जेम्स पुन्हा समुद्रावर जाण्यास इच्छितो.—क्षुळक कारणावरून मुलांचीं मनं बहकतात अशाविषयीं एका प्रवाशाची गोष्ट.—जेम्सास त्याच्या विद्यागुरूचा बोध.—चेस्टर शहरास अभ्यास करण्यास जाण्याची जेम्साची इच्छा.—डाक्टर राबिन्सनास जेम्स भेटतो.—डाक्टर राबिन्सनचें जेम्साविषयीं मत.

मागल्या गोष्टींत सांगितल्याप्रमाणें जेम्साची व त्याच्या आईची भेट झाल्यावर आईनें आपल्या पुत्राकडे न्याहाळून पाहिलें, व लटलें, “जेम्स, तूं फार अजारी दिसतोस.”

जे०— आई, मी फार अजारी होतो. ह्याच कारणामुळें मला चाकरी सोडणें भाग पडलें.

आई— तूं किती दिवस अजारी होतास ?

जे०— थोडे दिवस झाले मी हिंवतापानें वेजार आहे.

आई— काय हिंवताप ! समुद्रावर हिंवताप असतो असें म्यां कधीं ऐकिलें नाहीं.

जे०— मी समुद्रावर नव्हतो, पण कालव्यांत होतो.

आई— काय ? कालव्यांत होतास ! मला वाटलें होतें कीं तूं त्या सरोवरावर असशील. वरें तूं त्या कालव्यावर कसा गेलास ?

मग जेम्सानें आपली हकीकत मुळापासून तिला सांगितली. त्यावरून तिला मोठें आश्चर्य वाटलें, आणि ती त्याला लणते, “देवानें तुझे मोठ्या चमत्कारिक रीतीनें संरक्षण केलें. त्यानें माझ्या प्रार्थना ऐकिल्या आणि त्यानेंच तुझी व माझी भेट होऊं दिली.” जेम्सानेही तसेच आपले कृतज्ञतेचे उद्गार प्रकट केले. आईला आपल्या पुत्राची कृतज्ञता पाहून मोठा

आनंद झाला. आईचें व त्याचें बरेंच संभाषण झालें, परंतु तो फार दमलेला आहे असें पाहून तिनें त्याला निजायास जाण्यास सांगितलें व आपणही निजावयास गेली, पण तिला झोंप येईना. कारण तिच्या मनांत अनेक विचार येऊं लागले. आपल्या पुत्रास उपदेशकाचें काम असावें असें तिनें मनांत योजिलें. सारांश हाच कीं, त्या रात्री तिनें आपल्या मुलाचें बरें कोणत्या रीतीनें होईल अशाविषयीं पुष्कळ शुभ गोष्टी चिंतल्या.

सकाळीं ती उठली व आपल्या मुलाचा कसा काय समाचार आहे हें पाहण्यास हळूच त्याच्या विछान्याजवळ गेली, परंतु तो फार गाढ झोंपेंत आहे असें पाहून लागलीच परतली. पुन्हा थोड्या अवकाशानें सूर्याचीं किरणें पडल्यावर ती आंत गेली. तिच्या पावलांच्या आवाजानें तो जागा झाला.

आई- वाळा, तुला चांगली झोंप लागली होती काय ?

जे०- होय आई, फार चांगली झोंप मला लागली होती. अशी झोंप मला एक सप्तकभर नव्हती. मी फार दमलेला होतो. आज मला बरें वाटते.

हिंवातापाचा अजारी मनुष्य कधीं कधीं चांगला व कधीं कधीं बेजार असतो. जेम्स त्या दिवशीं बरा होता. त्याच्या आईनें कांहीं औषध दिलें. तेणेंकरून त्याला गुण पडला. तरी क्षणावयासारखा तो अगदीं निरोगी झाला नव्हता. पुढें लवकरच तो पुन्हा फार बेजार झाला. यावरून आई फार दुःखित झाली. ती त्याला क्षणाली, “जेम्सा तूं फार आजारी आहेस तर मला वैद्यास बोलाविलें पाहिजे. मी त्याला बोलावूं काय ?”

जे०- जर तुला बरें दिसेल तर बोलाव.

आईनें तत्काळ जवळच्या खेड्यांत जाऊन एका वैद्यास बोलाविलें. त्या वैद्यानें रसकापूर देऊन जेम्साचें सर्व तोंड सडवून टाकलें. कारण तें तोंड येण्याचें औषध होतें. यामुळें तो पूर्वीपेक्षां जास्त अजारी झाला. तसाच तो शक्तिहीन त्या वेळेस फार होता. ह्या योगानें त्याला विछान्यावर बरेच दिवस पडून राहावें लागलें. तशांत त्याला पानथरीही उठली. एकंदरीनें त्याला फार दुःसह वेदना या वेळीं होऊं लागल्या. त्याची आई ह्या

सर्व त्याच्या वेदना पाहून त्याला हसणाली, "पहा जेम्स, तू घरीं आलास हें किती चांगलें झालें!"

जे०— जर मी चांगला असतो तर मागेंच आलों असतो.

आई— मग तू आपलें काम सोडून देण्याच्या वेतांत होतास तर?

जे०— होय, मला त्या कामाचा त्रास आला होता. कारण आमास लेटचर कप्तानानें मला सुचविलें होतें कीं, मी समुद्रावरील काम करण्यापेक्षां दुसरें एखादें चांगलें काम करण्यास योग्य आहे.

आई— मी आमास लेटचरचें बोलणें मान्य करतें. त्यानें जें सुचविलें तें अगदीं बरोबर आहे.

जे०— जर देवानें माझा प्राण त्या रात्रीं कालव्यांत वांचविला नसता तर माझ्या मनांत ती गोष्ट आली नसती. कारण ज्या अर्थी त्यानें माझा प्राण वांचविला त्या अर्थी म्यां दुसरें काहींतरी करावें अशी त्याची इच्छा आहे असें स्पष्ट दिसतें.

आई— जर देवानें तुझा प्राण वांचविला नसता तर तुला कोणी वांचविलें असतें हें सांगणें फारच कठीण आहे. आपणास ईश्वरीसूत्रानें जे अनुभवरूप धडे मिळतात त्यांविषयीं आपण आंधळे होऊन वसूं नये. मला वाटतें कीं, त्यां समुद्रावर जावें व तुला अनुभव येऊन त्यां सर्व वेडेपणाचे विचार सोडून द्यावे असा ईश्वराचा मानस होता हसणून त्यानें तसें होऊं दिलें.

जे०— कदाचित् तसेंच असेल.

आई— जर परमेश्वर माझे ऐकेल तर तो तुला ज्ञान प्राप्त करून देण्यास योग्य साधन देईल, व मग तुला शिक्षक किंवा उपदेशक झालेला जेव्हां मी पाहीन तेव्हां मला जो आनंद होईल त्याचें वर्णन कोण करील?

जे०— आणि जर मी वकील झालों तर?

आई— हो, हो, जर तुझी वर्तणूक शुद्ध असली तर वकील होण्याविषयीं माझी हरकत नाहीं; कारण जसे खलाशी लोक वाईट असतात तसेच वकीलही असतात. परंतु ह्या सर्वांपेक्षां माझी ही इच्छा आहे कीं, त्यां देवावर प्रीति करावी व त्याच्या सेवेत तत्पर असावे, असा देवाचा

हक्क तुजवर आहे हें त्वां जाणावें. त्वां आपलें अंतःकरण देवास अर्पविं व हें आपलें जिणें त्याच्या सेवेंत खर्चून अधिक उपयोगी करावें असें तुला वाटत नाही काय ? हें आईचें शेवटलें बोलणें जेम्साच्या अंतःकरणावर जाऊन बाणाप्रमाणें रूतलें. हा शेवटला प्रश्न तिनें बुद्ध्या योजून केला असें काहीं नाही, परंतु ती जेम्सावरोंवर संभाषण करीत असतां सहज तो तिच्या मनांत आला.

जे०— अलीकडे मी त्याविषयीं बराच विचार करीत असतां.

आई— माझ्या लाडक्या, त्वां याविषयीं सर्वदां विचार करावा अशी माझी इच्छा आहे. जर तूं आपली सर्व शक्ति देवास अर्पण करशील तर अधिक उपयोगाचा होशील.

मिसिस गारफील्डवाई फार विचारवंत, शहाणी व दूरवर दृष्टि देऊन काम करणारी होती. तिचा असा पूर्ण भरंवसा होता कीं, देवानें आपल्या पुत्रास हातीं धरलें आहे. आपल्या मुलाचा पालट व्हावा याविषयीं देवाजवळ ती फार आग्रहानें प्रार्थना करीत असे.

पुढें जेम्साची प्रकृति हळू हळू सुधारत चालली. गारफील्ड वाईच्या घराजवळ जी शाळा होती तिच्या पूर्वीच थोडे दिवसांची सुटी झाली होती. ती शाळा आतां सुरू झाली. या वेळेस तेथें नवीन शिक्षक आला होता. त्याचें नांव शमुवेल डी वेत्स होतें. हा शिक्षक फार धार्मिक असे. “डिसैपल” पंथाच्या मंडळीचा आपण पालक व्हावें अशी त्याची फार उमेद होती. हा फार उपयोगी, समजदार, व तरुण मुलांस बोध करण्यांत फार निपुण असे. त्या शिक्षकाची व जेम्साची त्याच्या आईनें ओळख करून दिली. कारण तिच्या वाटलें कीं त्या शिक्षकाच्या योगें जेम्साची आत्मिक सुधारणा चांगली होईल. ती जेम्सास ह्मणाली, “अरे जेम्स, तो शिक्षक फार मनमिळाऊ आहे. याच कारणामुळे सर्व विद्यार्थी त्याजवर प्रीति करतात यांत आश्चर्य नाही.

जे०— मलाही तो फार आवडतो. तो आपल्या घरीं जर वारंवार येईल तर फार चांगलें होईल. माझी इच्छा आहे कीं, म्यां शाळेंत त्याच्याकडे जात असावें.

आई- मलाही तसेच वाटते कीं त्वां त्याच्याकडे शाळेत जात असावे. परंतु देवाची इच्छा व वेत फार निराळे आहेत. मिस्तर वेत्स हा पाद्री होण्याविषयी प्रयत्न करित आहे. तो शाळा शिकवून आपला निर्वाह करितो. जर तूं थोडे दिवस शिकशील तर तूही शाळा चालविण्यास समर्थ होऊन पैसे मिळविशील.

जे०- मी त्या कामांत संतुष्ट राहीन हें माझ्याने सांगवत नाहीं, कारण माझी इच्छा आहे कीं, पुन्हां एकदां समुद्रावर सफर करावी. समुद्राचे सर्व प्रकारचे देखावे माझ्या दृष्टीसमोर येतात. या कारणामुळे मी पुन्हां समुद्रावर जाण्यास फार उत्कंठित आहे.

आई- परंतु त्या कालव्यांत तूं फिरून कधीं जाणार नाहीस असा निश्चय त्वां केला होतास ना?

जे०- जर समुद्रावरची सफर करणें हें मला आवडतें तर तिकडे जावें हें उत्तम आहे असें मला कबूल करणें भाग आहे.

आ०- हे चांगले विचार नाहीत.

जे०- ज्या अर्थी मी आतां निरोगी झालों आहे त्या अर्थी समुद्रावर पुन्हां सफर करण्याची मला इच्छा झाली आहे. मला आतां असे वाटतें कीं माझी त्या कामीं निराशा झाली नाही. यास्तव म्यां समुद्रावर जाण्याचा उद्देश सोडून देऊं नये.

आ०- असें मुळींच नाही. जर तूं शाळेत शिकून अभ्यास करूं लागलास तर समुद्रावर जाऊन काम करण्याची जी इच्छा आहे ती तुझ्या मनांतून जाईल. शाळा शिकविण्याचें काम करूं लागलास तर तुला पैसे मिळतील इतकेंच केवळ नव्हे, तर मानसन्मान सुद्धां मिळेल.

जे०- याविषयी मी विचार करीन. माझ्यानें एकाएकीं त्याविषयीं ठरवितां येत नाहीं.

आ०- जर तूं समुद्रावर जाऊन काम करूं लागलास तर थोडे दिवसच तिकडे काम करशील, मग पुढें तुला अडचण पडेल. तर थोडे दिवस शाळेत जाऊन शिक्षकाचें काम करतां येईल इतका अभ्यास कर. मिसिस गारफील्डब्राईस वाटलें कीं, जेम्साच्या मनांतून समुद्रावर

जाण्याची इच्छा एकदम काढून टाकणे हें फार अशक्य आहे. ल्हणून ती हळू हळू त्याच्या मनांत विद्या संपादन करण्याची इच्छा अनेक रीतीने भरवूं लागली. शिवाय तिला असेंहि वाटूं लागलें कीं, समुद्रावर जाण्याची इच्छा जी जेम्सास प्राप्त झाली ती कांहीं गुप्त कारणानें प्रज्वलित झाली असावी, पण वास्तविक तशीहि गोष्ट नव्हती; तर जेम्साचा स्वभावच असा होता कीं कांहीं तरी अचाट कामें करावीं. शिवाय पूर्वीच सांगितलें आहे कीं, जेम्सानें तत्संबंधीं पुस्तकेही वाचलीं होतीं, तेव्हां अर्थात् तें वेद त्याच्या डोक्यांत शिरलें होतें. मुलांचीं मनें झुळुक गोष्टीनें बहकून जातात अशाविषयीं एक गोष्ट एका प्रवाशानें सांगितली ती अशी.—तो ल्हणतो कीं, “मी एकदां प्रवास करीत असतां फिरत फिरत वरमान्ट गांवीं आलों. तेथें मी एका शेतकऱ्याच्या घरीं विन्हाडास राहिलों. हा शेतकरी फार ल्हातारा होता. यास तीन पुत्र होते. ह्या तिन्हींही पुत्रांस समुद्रावर जाऊन खलाशी होण्याची लहानपणींच इच्छा झाली. ते सुमार १२, १९, वर्षांचे झाले नाहीं तोंच एकामागून एक असे तिघेही समुद्रावर गेले. ही सर्व हकीकत तो ल्हातारा मनुष्य मला सांगत असतां माझी नजर एकदम वरतीं गेली तों माझ्या दृष्टीस छत पडलें. त्या छतावर समुद्राचें चित्र काढलेलें होतें, तसेंच मोठमोठालीं गळबतें व शीडें वगैरे सर्व समुद्राचा देखावा त्या छतावर सुंदर रंगांनीं काढलेला असा मला दिसला. मी त्या वृद्ध मनुष्याची सर्व हकीकत ऐकिल्यावर त्याला ल्हटलें कीं, तुझे सर्व पुत्र खलाशी झाले याचें कारण ह्या छतावरील चित्र होय.”

हा त्याचा तर्क बरोबर होता. लहान मुलें सहज बहकण्याजोगीं असतात. त्यांच्या मनावर जो लहानपणीं ठसा उमटतो तो ठसा पुढें लवकर काढून टाकण्यास फार कठीण पडतें.

मार्गे सांगितलें आहे कीं, मिसिस गारफील्ड बाईनें जेम्साची व शमुबेल वेत्स शिक्षकाची ओळख करून दिली. यामुळें तो शिक्षक जेम्सास वारंवार बोलावीत असे. त्यानें जेम्साची धर्माविषयीं बरीच खात्री करून दिली. तेणेंकरून त्याच्या आईस फार आनंद झाला. कारण तिला दिसलें कीं, माझ्या मुलाची आत्मिकवृद्धि होत चालली आहे.

एकदां तो शिक्षक जेम्सास हणाला, “पहा तरुणा, विद्यार्थ्यांमध्ये व खलाशामध्ये जमीन अस्मानाचें अंतर आहे. तर विद्या संपादन कर. मज-बरोबर चेस्टर शहरच्या पाठशाळेंत चल. तेथें तुझा चांगला अभ्यास होईल.

जे०- (एकदम त्याच्या तोंडांतून निघून गेलें) मी तुमच्या बरोबर चेस्टरशहरच्या पाठशाळेंत येईन.

शि०- तूं तेथें गेल्यावर तुझा निर्वाह कसा होईल, तुला कसें साह्य मिळेल याविषयीं सर्व माझ्यानें बरोबर सांगवत नाहीं. तथापि ज्या अर्थीं तूं येण्यास मान्य आहेस त्या अर्थीं देव तुला साह्य करील यांत संशय नाहीं. त्वां आपलें तोंड “जियागा” पाठशाळेकडे फिरविलें आहेस आणि हणून मी अशी आशा धरतों कीं, तूं पुन्हां वळून समुद्राकडे पाहणार नाहींस. जेम्सानें हें भाषण निमूटपणें ऐकिलें व त्याच्या मनाचा पालट झाला. हाच पालट त्याच्या मनांत इतका बळावला कीं तो शेवटपर्यंत त्याच्या मनांत राहून पुढें त्याचें कल्याण झालें हें वाचकांस दिसून येईल. मिसिसू गारफील्ड बाईची देवानें प्रार्थना ऐकिली. तिला आनंद झाला. “जियागा” पाठशाळेंत जाण्याचा निश्चय जेम्सानें पूर्णपणें केला. आई त्याला हणाली, “जेम्सा, तुला बरोबर खर्चावयास देण्यास मजजवळ फारच थोडे पैसे आहेत, परंतु आणखी थोडेसे कोटून आणावे हें मला माहित आहे. तर हे हल्लीं जे मजजवळ आहेत ते व आणखी दुसरीकडून मी थोडे मिळवीन, असे मिळून तूर्त काम चालविण्यास पुरे आहेत.

जे०- आई तूं काळजी करूं नको. मी शाळा सुटल्यावर काम करीत जाईन. तसेंच शनवारीं शाळेस सुटी असते; त्या दिवशीं काम करीत जाईन व पैसे मिळवून आपला निर्वाह करीन.

आ०- तूं तसें करशील याचा मला संशय नाहीं. परंतु जसें तुझ्या शिक्षकानें तुला सांगितलें तसें मीही तुला सांगतें कीं, देव तुझे साह्य करील.

जे०- आई, जर वुलियम आणि हेन्री (जेम्साचे माऊसमाऊ) माझ्या बरोबर चेस्टरशहरास येतील तर बरें होईल.

आ०-होय, हा चांगला विचार आहे. मला वाटते ते येतील. येण्यास त्यांना कांहीं कारण आहे असे दिसत नाही. पुढे लवकरच ही गोष्ट त्या मुलांच्या आईवापास कळली. त्यांनी त्यांस जेम्सासंगती पाठविण्यास स्कार दिला.

याप्रमाणे त्या मुलांची चेस्टर शहरास जाण्याची तयारी होत आहे तोंच तेथे ब्रेडफर्ड एथील प्रख्यात वैद्य जे. पी. राबीन्सन् हा वैद्यकीसंबंधी काम पाहण्यास आला. जेम्सास तो आल्याची खबर कळतांच तो कोणाचा सल्ला न घेतां स्वतः त्याला भेटण्यास गेला. त्याने त्याला आपली सर्व हकीकत कळविली. त्या वैद्याने पुढे ह्या भेटीची दुसऱ्या एका ग्रंथकारास गोष्ट कळविली ती येणेप्रमाणे:— तो म्हणतो, “जेव्हां तो (जेम्स) मजकडे आला तेव्हां त्याचीं सर्व कापडे फाटकीं होती. त्याची इजार जाड सानेट कापडाची असून ती त्याला फारच भप्प व पायांला अगदीं तोकडी होती. त्याचे “वेस्टकोट” (वास्कुट किंवा बंडी) फारच आंखूड होते. त्याच्या बाह्या फारच लांब्या होत्या. त्याची टोपी फारच जुनाट असून सर्व फाटलेली होती. सलाम करते वेळेस जेव्हां त्याने ती काढली तेव्हां त्याचे सर्व केंस विसकटलेले व फारच लांब असे दिसले. तो मला त्या वेळीं फार अडाणी दिसला. परंतु ह्या सर्व गोष्टींवरून त्याच्यामध्ये एक मोठी स्वतंत्रता दिसली आणि ती ही कीं, त्याला वाटेल तसे तो राहत असे. म्यां त्याला विचारलें कीं, तूं कोण आहेस ? त्याने मला उत्तर केलें कीं, मी आरेंज गांवचा जेम्स गारफिल्ड आहे. त्याने मग मी त्यास म्हटलें, “हो, हो, मी तुझ्या आईस ओळखतो. जेव्हां तूं लहान बाळ होतास तेव्हां म्यां तुला पाहिलें होतें. आतां तूं पार मोठा झाला आहेस. तुला पाहून मला फार आनंद वाटतो.” नंतर तो म्हणाला “मला तुमच्या संगतीं कांहीं बोलायाचें आहे.” असे त्याने म्हटल्यावर त्या वैद्याने त्यास एकीकडे नेलें. मग तो त्याला म्हणाला “तुम्ही वेग आहां, तुम्हांला मनुष्यांची परीक्षा करतां येते. तर कृपा करून आतां मला परीक्षा करा व मी अभ्यास करण्यास लायक आहे किंवा नाहीं हे कृपा करून मला कळवा.”

याप्रमाणें जेम्स त्या वैद्यास स्वतः जाऊन भेटला. याच गोष्टीच्या संब-
धानें त्या वैद्यानें आलीकडे येणेंप्रमाणें सांगितलें कीं, “तो मजकडे
आला तेव्हां मला असें वाटलें कीं, मी आपल्या सत्वास जागलें पाहिजे.
तो मुलगा स्वताची परीक्षा करून घेण्यास आला आहे असें त्याचें त्यालाच
वाटलें असावें असें मला दिसलें. मला वैद्यकीच्या कामाचा बराच अनुभव
होता पण याची गोष्ट मला अगदीं निराळीच दिसली. मला वाटलें कीं,
म्यां त्याची परीक्षा फार बारीक रीतीनें करावी. म्यां त्याचें मस्तक पाहिलें
तर तें पुष्कळ मेंदूनें भरलेलें आहे असें दिसलें. त्याचें फुफ्फुस चांगलें
असून रक्ताभिसरण करणारें होतें, त्याची नाडी इतकी चालली होती कीं,
रक्ताभिसरणाच्यायोगें ती जणू काय त्या मेंदूचें संरक्षणच करीत आहे
असें भासलें. मी त्याची परीक्षा १९ मिनिटें केली, व त्याला सांगितलें
कीं, “जा तूं आपला निश्चय सोडूं नको. मी सर्वदां तुझा मित्र आहे.
काम कर, काम करतांना थकूं नको. मग तूं आपलें इच्छित फळ मिळ-
विशील.”

वाचकहो, जेव्हां त्या जे. पी. रावीन्सन् वैद्यानें जेम्सास असें धैर्य
दिलें तेव्हां त्याला किती आनंद झाला असेल, याचा तुहींच विचार करा.

गोष्ट १४ वो.

जियागा पाठशाळा— जेम्स आपल्या दोघां भावंडांसहित त्या पाठशाळेंत जातात— त्या पाठशाळेचा प्रिन्सिपाल डानीएल ब्रांच व जेम्स यांचें संभाषण— व्याकरण लावण्याविषयी वाटाघाट— जेम्स व हेमनबुडवर्थ सुतार— पुस्तकगृहांत जेम्स वाचायास जाऊं लागतो— तो निबंध वाचतांना घाबरतो— दूध विद्यार्थ्यांस पौष्टिक आहे याविषयी संवाद— डिबेटिंग सोसैटी—

जियागा पाठशाळा चेस्टरशहरामध्ये होती हे मागेच सांगितलेलें वाचकांस स्मरत असेल. ह्या पाठशाळेंत जेम्सानें व त्याच्या दोन माऊसभावांनीं जाण्याचा निश्चय केला. ते आतां तिकडे जाण्यास निघाले. त्यांस बसण्यास कांहीं पाठळ नव्हतें. ते पाठीशीं स्वयंपाकाचीं भांडीं बांधून पायींच चालले. जेम्साचा पोषाख ल्हटला ल्हणजे जो त्यानें डाक्टर रावीनूसन् साहेवास भेटण्याच्या वेळीं घातला होता तोच होता. ते चेस्टरशहरीं पोंचल्याबरोबर डानीएल ब्रांच यास भेटले. हा गृहस्थ त्या पाठशाळेचा (प्रिन्सिपाल) मुख्य होता. हा मनुष्य मोठा विलक्षण असून सम्माननीय होता. त्यास जेम्स ल्हणतो, “ महाराज, आह्मी तुमच्या शाळेंत शिकावें या हेतूनें तुमच्याकडे आलों आहों. आह्मी आरेंज गांवाहून आलों आहों. ”

दा०— तुमचीं नांवे काय ?

जे०— माझे नांव जेम्स. ए. गारफील्ड. (दुसऱ्या मुलांकडे वळून) हीं माझीं माऊसभावंडे आहेत. यांचीं नांवे वुलियम व हेन्री.

दा०— तुहांस पाहून मला आनंद वाटतो. मला वाटतें कीं तुह्मी फार गरीब आहांत.

जे०— खरेंच महाराज, आह्मी फारच गरीब आहों. आमच्या जवळ सोनें रुपें कांहींच नाहीं; केवळ स्वयंपाकाचीं भांडीं व शिधा सामग्री आहे.

दा०— मग मला वाटतें कीं, तुह्मी स्वतां स्वयंपाक करून काम चालविणार ?

जे०— होय महाराज, परंतु आहांस राहण्यास एखादी खोली तुह्मी देऊं शकाल काय ?

दा०- होय, ही पाहा जवळच खोली आहे. त्या ठिकाणीं वीस पंच-
 वीस मुलें स्वतः स्वयंपाक करून शाळेंत शिकत असतात. जर तीं मुलें
 स्वतां स्वयंपाक करून शाळेंत न शिकतील, तर त्यांच्यानें येथें राहवणार
 नाहीं. (पुढें येऊन) मुलांनां, तुहांस तें जुनें घर दिसतें ना ? तर तेथें
 जा. मला वाटतें तेथें एक खोली रिकामी आहे. तेथें जवळच एक
 ह्यातारी बाई राहते. ती तुमच्यासारखीच गरीब आहे. तिला विचारा,
 ती तुहांस ती खोली दाखवील.

याप्रमाणें त्या पाठशाळेच्या प्रिन्सिपालानें या तिघांस ती खोली दाख-
 वून दिल्यावर त्यांनीं त्याचे उपकार मानले. त्या खोलीकडे हे तिघे गे-
 ल्यावर सांगितल्याप्रमाणें त्यांस ती ह्यातारी बाई भेटली. तिनें त्यांस
 खोली दाखवून दिली व भाड्याविषयीं सुद्धां ठरवून टाकलें. ह्या खोलींत
 पूर्वीचें सामान लहलें लहणजे तीन जुन्या खुर्च्या, दोन जमिनीवर टाक-
 लेले विछाने व एक चूल इतकें मात्र होतें. या खोलींत हे तिघे राहूं लागले.

जियागा पाठशाळा “फ्री बुडल वाप्सिस्ट” नामें पंथाच्या लोकांची
 होती. हिची त्या वेळीं चांगली भरभराटी होती. हिच्यांत सुमारें शें
 सवाशें विद्यार्थी शिकत असत. ज्या शहरांत (चेस्टरशहरांत) ही शाळा
 होती तें शहर फारसें मोठें नव्हतें. परंतु ही पाठशाळा तेथें स्थापिली
 गेली असल्यामुळें त्या शहरास बरीच शोभा आली होती. जेम्स चांगला
 झटून अभ्यास करूं लागला. त्यानें व्याकरण, भूगोल, बीजगणित वगैरे
 विषयांकडे चांगलें लक्ष दिलें. ह्यापूर्वी त्यानें बीजगणित कधींच पाहिलें
 नव्हतें. हें गणित पाहून तो फार चकित झाला. तसेंच इतक्या मुलांचा
 जमाव एकाच ठिकाणीं शिकतांना पाहून त्यास मोठी मौज वाटली.
 त्यानें फार लक्ष लावून अभ्यास केला. त्याला व्याकरणाची चांगली
 माहिती झाली. एकदां वर्गांत व्याकरण चाललें असतां जेम्स लहणाला,
 “परंतु” हें उभयान्वयी अव्यय आहे.

शि०- छी: “परंतु” हें क्रियापद आहे. त्याचा अर्थ ‘बाहेर हो’
 असा आहे.

जे०- काय लहणतां! “परंतु” हें क्रियापद !

जेम्सास हें ऐकून फार नवल वाटलें. कारण तो पूर्वी व्याकरण चांगलें शिकला होता. शिवाय त्याच्याजवळ “कर्कमन्”चें व्याकरण होतें. त्यावरून त्याला पूर्ण माहीत होतें कीं, “परंतु” हें व्याकरणांत कधीही क्रियापद होणार नाहीं.

शि०— हो, हो, तें क्रियापद आहे. पुस्तकांत काहीं कां असेना, पण “परंतु” हें क्रियापद आहे. जेम्स, पूर्वी तूं कोणतें व्याकरण शिकलास ?

जे०— मी कर्कमन्चें व्याकरण शिकलों.

शि०— हो, हो, कर्कमन्चें ! त्याचें व्याकरण तर आरंभापासून तर शेवटपर्यंत चुक्यांनीं भरलें आहे. मी जें हें व्याकरण शिकवितों तें मी माझे स्वतांचें शिकवितों. समजलें ?

जेम्साची लागलीच खात्री झाली कीं, हे आपले शिक्षक अरण्यपंडितच आहेत.

जे०— नुस्तें कर्कमन्चेच व्याकरणांत “परंतु” हें उभयान्वयी अव्यय आहे असें सांगितलें नाहीं, तर दुसरे सर्व व्याकरणकर्ते “परंतु” हें उभयान्वयी अव्यय आहे असें लणतात.

शि०— तुला माझे बोलणें खरें वाटत नाहीं तर तूं नवीनच या शाळेंत आला आहेस, लणून तुला काहीं त्याविषयीं समजत नाहीं; परंतु पुढें हळू हळू तुला समजेल कीं, माझे शिकविणें बरोबर आहे.

जे०— जर तुमच्या मताप्रमाणें “परंतु” हें क्रियापद आहे तर “आणि” सुद्धां क्रियापद असलें पाहिजे.

शि०— हो, हो, कोण लणतो नाहीं ? तें (आणि) सुद्धां क्रियापद आहे. त्याचा अर्थ “अधिक मिळविणें” असा होतो.

जेम्स इतर मुलांकडे पाहून हांसला.

शि०— मुलांनो, जर “आणि” हें क्रियापद नाहीं असें तुलांस वाटतें तर मी एक उदाहरण देतो. असें समजा, जर मी लणतो कीं, “जेम्स आणि हेन्री,” तर याचा अर्थ काय होतो ? याचा अर्थ हाच कीं, जेम्सास हेन्री मिळोव. तर आतां समजलें कीं नाहीं ? हा अर्थ सूर्यासारखा स्पष्ट दिसतो. अशी जरी त्या शिक्षकानें मुलांची समजूत केली, तथापि त्या तिघा

मुलांची कांहीं खात्री झाली नाही. ते वारंवार व्याकरणाच्या वेळीं हांसत असत. कारण त्यांस त्या शिक्षकांची मोठी गम्मत वाटूं लागली. ज्या घरांत जेम्स व त्याची भावंडे राहत होती तेथे त्यांचे चांगले चालले. त्यांनीं त्या ह्याताच्या बाईस पुढे लवकरच स्वयंपाक करावयास ठेविले. ती ह्यांचे कपडे धूत असे. ह्या ह्याताच्या बाईस ते फारसे वेतन देत नसत. जेम्साजवळ जे कांहीं थोडेसे पैसे होते ते सर्व संपले. कारण त्यानें थोडीं पुस्तके विकत घेतलीं. जेव्हां सर्व पैसे उडाले तेव्हां जेम्स आपल्या भावास (बुलियमास) ह्याला, "बुलियम्, मला दुसरे कांहीं काम शोधले पाहिजे, कारण दामाजीपंताने आपले स्थान सोडले."

बु०- ह्या ठिकाणीं तुला कोणतें काम लागण्यासारखें आहे ?

जे०- सुताराचें काम लागण्याचा संभव आहे. कारण ते पाहा (बोटाने दाखवून) सुताराचें दुकान. तेथे फार झपाट्यानें काम चालतें असे वारंवार मी पाहतों. मी कोठेही गेलों आणि मला काम मिळालें नाही अशी गोष्ट कधीं झाली नाही. मी उद्यां जाऊन प्रयत्न करीन.

बु०- त्या सुताराचें काय नांव आहे ?

जे०- त्याचें नांव बुडवर्थ.

दुसऱ्या दिवशीं जेम्स जाऊन त्या सुतारास भेटलां.

बु०- तुला हें काम येतें का ?

जे०- मी आरेंज गांवीं मि० ट्रिटच्या हाताखालीं काम करीत होतो.

बु०- मी ट्रिट सुतारास ओळखतो. तूं कोणतें काम करूं शकशील ?

जे०- मला कोठार बांधतां येतें कारण मी मि० ट्रिट यास सहा कोठारे बांधूं लागलों. शिवाय मला रंधाहि मारतां येतो.

बु०- तूं रंधा मारण्यास बळकट आहेस असें मला दिसतें. तूं शाळेत शिकून स्वतः आपला निर्वाह करतोस ना ?

जे०- होय महाराज. मी जेव्हां ह्या पाठशाळेंत आलों तेव्हां मज-जवळ केवळ बारा डालर होते. ते आतां सर्व संपले.

बु०- अर्थातच ते पैसे फार दिवस पुरणार नाहीत. कारण या ठिकाणीं जेवणाचाहि खर्च आहे.

जे०- मी आपलें जेवण स्वतां हातानें करतो.

सु०- काय ! स्वतः जेवण तयार करतोस ?

जे०- स्वतः जेवण तयार करणें यापेक्षां दुसऱ्याही पुष्कळ गोष्टी कठीण आहेत.

सु०- असतील, पण हीही बरीच कठीण गोष्ट आहे. बरें जितकें माझ्यानें होईल तितकें मी तुझ्याकरतां करीन.

जे०- जर मी तुमच्या येथें मजुराप्रमाणें काम केलें नाहीं तर मग तुमचें काम कसें चालेल ? कारण मला शाळा संभाळून तुमचें काम घाहिलें पाहिजे. परंतु जर तशी सवड मला मिळणार नाहीं, तर तुमचें काम करणें मला उचित नाहीं.

सु०- (जेम्साची हिम्मत पाहून) चिंता नाहीं. उद्यां शाळा सुटल्यावर मजकडे ये आणि मी तुज्जविषयीं पाहीन.

जे०- मी केवळ शनवारीं मात्र दिवसभर काम करीन. परंतु बाकीच्या दिवशीं दोन तीन तास करीन. तुम्हीं माझे काम पहा, मग मला वेतन द्या. तोंपर्यंत वेतनाविषयीं ठरवूं नका.

शेवटीं मि० बुडवर्थ यानें जेम्सास कामावर ठेवलें. जेम्स सकाळीं शाळेंत जाण्याच्या पूर्वी व संध्याकाळीं शाळा सुटल्यावर बुडवर्थ सुता-राच्या येथें काम करूं लागला. शनवारीं तो सर्व दिवस काम करीत असे. याप्रमाणें त्यानें आपला वेळ इतर मुलांप्रमाणें खेळण्यांत न दवडितां काम करण्यांत घालविला. त्याला खेळण्याची हौस नव्हती असें कांहीं नाहीं. त्याला खेळण्याची पुष्कळ हौस होती, परंतु आपण शाळेंत असतांना जो कांहीं खर्च लागतो तो भागण्यासाठीं खेळण्यांत वेळ न घालवितां कामांत घालवावा हें त्याला अधिक अगत्याचें दिसलें. शाळेस जी थोड्या दिवसांची सुटी होत असे ती जेव्हां जवळ आली, तेव्हां जेम्सानें काम केल्यामुळें त्याच्या जवळ बराच पैसा सांचला होता. सर्व खर्च भागून दोन, तीन डालर सुटी झाल्यावर त्यानें आपल्या आईस घरीं नेऊन दिले.

त्या पाठशाळेच्या संबंधानें जी लैब्ररी (पुस्तकगृह) असे तींत

जेम्स जाऊन बराच वेळ वाचीत असे. तेथे सुमारे एकशे पन्नास पुस्तके होती. सर्व त्यांनी वाचली नव्हती, तरी त्यांची नावे त्यास ठाऊक होती. जी अभ्यासाच्या संबंधाने पुस्तके असत ती तो रात्री बराच वेळ वाचीत असे. त्या पाठशाळेत असा नियम होता की, निदान महिन्यांतून दोन तरी वेळेस निबंध लिहून आणावा. आणि लिहून आणल्यावर स्वतः विद्यार्थ्याने तो वाचून दाखवावा. याप्रमाणे जेम्सावर प्रथमतांच निबंध लिहिण्याची पाळी आली. तो वाचून दाखवितेवेळेस तो फार घाबरला. त्या विषयी त्याने आपल्या मित्राजवळ असें हटलें की, खरोखर हे माझे मोठे दैवच समजायाचें की, तो पडदा माझ्या पायांच्या आड होता.” ते ऐकून मित्र हणतो, “ हणजे काय ? ”

जे०— तो निबंध वाचून दाखवितेवेळेस माझे प्राय इतके धरधरां कांपत होते की, जर तो पडदा माझ्या पायांच्या आड नसला तर माझे लुटपटणे दुसऱ्यास सहज दिसलें असतें.

मि०— जेम्सा, असें मला तुजविषयीं कधीं न वाटतें.

जे०— तुला वाटो किंवा न वाटो पण मी खरे सांगतो, या पूर्वी मी असा कधीं घाबरलो नव्हतो.

मि०— मग मला वाटतें तूं विचकला असावास.

जे०— मला वाटतें तेंच त्याला नांव आहे.

मि०— तूं विचकला होतास परंतु तुझा निबंध कधींहि विचकणार नाही. कारण तो फार चांगला रचला होता. जर मला तुझ्यासारखा निबंध रचतां येता तर जसें तुला भय वाटतें तसें मला न वाटतें. कित्येक तर तुजविषयीं फार आश्चर्य करून हणतात की, “जरी जेम्स गरीब आहे तरी त्याच्या चिंध्यांच्या आंत मोठी विशाल बुद्धीची खाण आहे.”

जे०— बाबा आतां पुरे झालें. मला वाटतें त्वां माझी बरीच स्तुति चालविली आहेस. जेम्सानें शाळेंतील पुस्तकगृहांतून हेन्री सी. राईट याचे चरित्र वाचण्यास घेतलें होतें. हे चरित्र जेम्सानें फार मन लावून वाचलें. हेन्री. सी. राईट याची ज्ञान प्राप्त करून घेण्याची कशी काय रीत होती ती तो त्या ग्रंथावरून शिकला. तसेंच विद्यार्थ्यांस कोणतें अन्न पौष्टिक

आहे वगैरे अनेक उपयुक्त गोष्टींची माहिती त्याने त्यावरून मिळविली. एक वेळेस जेम्स आपल्या हेन्री नांवाच्या माऊसभावास हणाला, "आपण जो पैसा खाण्यांत घालवितो त्यापेक्षां आपणास स्वस्थ रीतीने चालवितां येईल. हेन्री. सी. राईट तसेंच करित होता."

हे०— तो कसें काय करित होता ?

जे०— तो केवळ दूध पीत असे.

हे०— केवळ दूध ?

जे०— दूध आणि भाकर.

हे०— किती दिवस तो दूध पीत होता ?

जे०— त्याचे सर्व शिकणे पुरे होईपर्यंत तो दूध पीत असे.

हे०— मग आपल्यापेक्षां त्याचा खर्च कमी होता काय ?

जे०— नुस्ता कमी होता इतकेच केवळ नव्हे तर दूध पिणे हे त्याला पुष्टिकारक होते.

हे०— दूध पिणे हे पौष्टिक आहे हे त्याला कसें समजले ?

जे०— कारण दूध पिऊन तो सशक्त झाला, इतकेच केवळ नव्हे तर अभ्यास करण्यास त्याचे मस्तक अधिक चांगले झाले.

याप्रमाणे हेन्रीचे व जेम्साचे भाषण चालले आहे तो त्याचा दुसरा माऊसभाऊ विलियम हणतो, "दूध पिऊन मनुष्यास अभ्यास करण्यास अधिक शक्ति येते. असें मला वाटत नाही."

जे०— अनुभव घेतल्याशिवाय असें हणूं नये. मी तर आतां शाळेस सुटी झाल्यावर घरी जाईन तेव्हां दूध पिऊन कसें काय होते याचा अनुभव घेईन. हल्लीं आपण फार खर्च करितो. तो खर्च कमी झाला पाहिजे.

हे०— तुझ्यानें खर्च कमी करवणार नाही.

जे०— मग मला अभ्यास करणे सोडावा लागेल. कारण माझ्या आईस सर्व पैसे पाहिजेत.

हे०— तुझी हिम्मत पाहून मला आश्चर्य वाटते. पण पुढे तुला पश्चात्ताप होईल यांत संशय नाही.

जे०- ज्या अर्थी मी स्वतः पैसे कमावीत आहे त्या अर्थी माझी मला सोय करतां येईल. मी आपला दूधच पिऊन राहीन व असें करून थोडे पैसे सांचवीन.

हे०- मग हवाच पिऊन राहा ह्मणजे पुष्कळ पैसे जमविशील. मला तुशी मोठी गमत वाटती.

असें बोलणें झाल्यावर ते एकमेकांकडे पाहून हांसले.

जे०- मांस, भाकर, वगैरे जड अन्न हें शरीरास अगदीं अवश्यक आहे. तथापि दूध विशेष पौष्टिक असून खर्च थोडा लागतो. "विफाला" (गायीच्या मांसाला) खर्च फार लागतो.

हे०- मला जर "बीफ" मिळेल तर मी तें मोठ्या आनंदानें खाईन. दूध हें तान्ह्यामुलाच्या उपयोगी आहे. आपण तान्हीं लेंकरें नव्होंत.

जे०- असें नाही. आपण विद्यार्थी आहोंत. जर विद्यार्थी तर आपणास दूध हें मांसापेक्षां अधिक पौष्टिक आहे.

इतक्यांत वुलियम ह्मणतो, मांसाऐवजी "बेकन" (डुकराचें खारें मांस) पौष्टिक आहे असें जर तूं ह्मणाला असतास तर तें कदाचित् मी कबूल केले असतें. परंतु मला वाटत नाही कीं "बेकन" खाल्यानें मनुष्याच्या विद्याभ्यासास मदत मिळेल.

याप्रमाणें त्यांचें बरेंच भाषण झालें. जेम्सानें पूर्वी सांगितल्याप्रमाणें हेन्री सी राईटचें चरित्र वाचून बरीच माहिती करून घेतली होती, ह्मणून पुढें दूधच पिण्याचा निश्चय केला.

या जियागा पाठशाळेच्या संबंधानें "डिव्हेटींग सोसैटी" ह्मणजे वाद-विवाद करण्याची सभा स्थापित झालेली होती. ह्या सभेंत जेम्सानें बरेंच नांव मिळविलें. कारण तो विषयाचें प्रतिपादन फार चांगल्या रीतीनें करीत असे. तें पाहून तेथील विद्यार्थ्यांस काय, पण मुख्य अधिकाऱ्यांस देखील मोठें नवल वाटे. जेम्स वक्ता होईल असें पूर्वीच तेथील लोकांनीं भाकीत केले होते. याप्रमाणें जेम्स हा जियागा पाठशाळेंत प्रसिद्धीस येऊं लागला.

गोष्ट १५ वी.

जेम्स सुटीच्या दिवसांत घरीं जातो.—आईसाठीं कोठार बांधितो—गव
कापण्याचें काम करितो.—त्याचें व आईचें खर्चाविषयीं संभाषण.—तें
पुन्हा चेस्टरशहरास जातो.—हारेसमान याचें हरण.—जेम्स शाळा
शाळेच्या दानकोशांत नऊ पेन्स टाकतो.—खर्च वाढविण्याविषयीं वाटा
घाट.—खासगी शाळा काढून पैसे मिळवावे याविषयीं त्यास उत्तेजव.—
त्याचा खरा पक्ष.

पाठशाळेस उन्हाळ्याची दोन महिन्यांची सुटी झाल्यावर जेम्स घरीं
आईकडे गेला. टामसही बाहेरगांवाहून घरीं आला होता. या दोघां
बंधूंची आतां भेट झाली. जेम्स घरीं आल्याकारणानें टामसास वाटलें
कीं आतां आपल्या आईसाठीं एक कोठार बांधण्याची चांगली संधि आहे
हणून तो जेम्सास हणाला.

टामस—जेम्सा, तूं आतां कोठार बांधूं शकशील काय !

जे०—होय बांधीन असैं वाटतें, परंतु बीजगणित व इतर विद्या शिक-
ल्यानें विसर पडला असला तर सांगवत नाहीं.

टामस—पुन्हा एकदां प्रयत्न करून तर पाहा. बीजगणित व दुसरे
विषय हे त्या कामास विसर न पाडतां अधिक सहाय मात्र करतील असैं
मला वाटतें.

जे०—त्यांचा व सुतारकीच्या कामाचा फारसा संबंध नाही. त्या अभ्या-
साच्या गोष्टी आहेत.

टामस—तूं काय काय करूं शकतोस हें लवकरच दिसून येईल.
शाळेंत जाऊन मुलें विघडतात याप्रमाणें त्यांचें भाषण झालें. टामसानें
कोठार बांधण्याकरितां बरीच लांकडे जमविलीं होतीं. सर्व सामान तयार
होतें. त्या दोघां बंधूंनीं तें फारच उत्तम प्रकारचें बांधलें. त्यांस बाहेरच्या
मनुष्यांची मदत घ्यावी लागली नाही. हें कोठार बांधल्यावर जेम्सानें
दुसऱ्याच्या शेतांत काम करणें पत्करिलें. कारण चेस्टरशहरास पुन्हा
शाळेंत जाण्याच्या पूर्वीच त्याला पैशाची तजवीज करायाची होती.

लोकांचें जें कांहीं देणें होतें तें देऊन टाकायाचें होतें, शिवाय त्याचे सर्व कपडे फाटले होते. त्या वेळीं एका शेतकऱ्याचें गवत कापणें मार्गें पडलें होतें. हें जेम्सास समजतांच त्या शेतकऱ्यास तो जाऊन भेटला. त्यानें त्यास लागलेंच कामावर ठेवलें.

शेतकरी— हें गवत कापण्यास सर्व उन्हाळा लागेल नाहीं बरें ?

जेम्स— हें तुमचें काम बरेंच मार्गें पडलें असावें. एकादे वेळीं उशीर शाला तर चिंता नाहीं, पण सर्वदा उशीर करूं नये.

शे०— मी तर असें वाचलें कीं कोणत्याहि कामीं मुळींच उशीर करूं नये.

जे०— तुमच्या लक्षणप्याप्रमाणेच माझा निश्चय आहे. शाळेंत अस-
तांना आह्मास वेळच्या वेळेवर हजर असलें पाहिजे. आळस मुळींच
चालत नाहीं.

शे०— शाळेंतच काय पण कोठेहि आळस नसावा. जर एखादें
काम मार्गें पडलें तर तें सावरणें फार कठीण पडतें. शिवाय त्यावरून
मनाला कांहीं शांति नसतां सर्वदा चुरचूर लागते. आळस तर मला
आवडत नाहीं.

जे०— मलाहि आळस आवडत नाहीं. कामांत मार्गें पडणें हें फार
लजास्पद आहे. जो विद्यार्थी मार्गें राहतो त्याची गोष्ट फार भयंकर आहे.

जेम्सानें हें जें त्या शेतकऱ्याचें काम मार्गें राहिलें होतें तें लवकरच
एका सप्तकाच्या आंत संपवून टाकलें. या वेळीं त्याला वेतनही बरेंच
मिळालें. यामुळें त्याच्यावर जें कांहीं थोडें कर्ज झाले होतें तें फेडून
आईस सुद्धां त्यानें साह्य केलें, आणि पुन्हां पाठशाळेंत जाण्यास तो
समर्थ झाला.

ह्या सुटीच्या दिवसांत दररोज काम करून घरीं आल्यावर संध्याकाळीं
बीजगणिताचीं उदाहरणें तो सोडवीत बसत असे. त्याचें मन आतां
अभ्यासाकडे इतकें लागलें कीं, तो समुद्रावर जाण्याचा नाद अगदीं
विसरला. तेणेंकरून त्याच्या आईस मोठा आनंद झाला. पुन्हां पाठशाळेंत
जाण्याच्या अगोदर एक दिवस पूर्वी त्याची आई त्याला लणाली,
“जेम्सा, तूं परत शाळेंत जातोस खरा, पण तुजजवळ थोडे पैसे असते
तर बरें झालें असतें.”

जे०- मी पैशाविषयीं काळजी करीत नाहीं. मजजवळ केवळ तू पेन्स आहेत. ते जितके दिवस जातील तितके दिवस चालवीन. म्यां पूर्वीच मि० बुडवर्थ याच्याशीं कामाची तजवीज केली आहे. यावळून मला वाटते कीं मी आपलें कसें तरी चालवीन.

आ०- होय कदाचित् तें खरें असेल. परंतु आतां तूं परत शाळेंत जातोस ह्मणून थोडे पैसे जवळ असते तर बरें झालें असतें.

जे०- हातांत पैसे असतांना आरंभ करणें व मग त्याचा परिणाम निरूपयोगी होणें, यापेक्षां हातांत पैसा नसून आरंभ करणें व त्याचा परिणाम चांगला व उपयोगी होणें हें अधिक चांगलें आहे.

आ०- मग मला समजलें तर. तुझा वेत ह्या वेळीं असा दिसतो कीं, पैसा जवळ नसतांही शाळेंत जाऊन पुन्हां आरंभ करावा, व त्याचा परिणाम चांगला व्हावा. हेंच ना ?

जे०- होय, तसाच आहे. कारण मी हिंवाळ्यांत शाळा शिकवू लागलों तर मजजवळ थोडे पैसे असणें जरूर आहे.

आ०- तर येत्या हिंवाळ्यांत तूं खरोखर शाळा चालविण्याची उमेद धरतोस तर !

जे०- मी असा वेत करतो तर खरा. पण न जाणों कदाचित् निराशा होण्याचें भयहि आहे.

आ०- कीं तूं निराश होणार नाहींस अशी मला आशा आहे. जर तूं हिंवाळ्यांत एकादी शाळा काढशील तर तुझा सर्व खर्च भागून पाठशाळेंत शिकण्यास तुला अधिक सोय होईल, आणि फावलेल्या वेळेस तुला दुसरें काम करावें लागणार नाहीं.

जे०- तुझ्या बोलण्याप्रमाणेंच वेळ केव्हां येईल याची अपेक्षा मी करीत बसत नाहीं. तर जसें मी आजपर्यंत करीत आलों तसेंच काम करून आपला पाठशाळेचा व इतर गोष्टींचा खर्च भागवीन. मी बळकट आहे, हें काम करण्यानें दमून जाऊन रोड होणार नाहीं.

याप्रमाणें त्या मायलंकरांचें भाषण झाल्यावर शेवटीं जेम्साचे शाळेंत जाण्याचे दिवस जवळ आले. जेव्हां तो घर सोडून निघाला तेव्हां

त्याच्याजवळ केवळ नऊ पेन्स होते. तो हांसत हांसत आपल्या माऊसभावास हणाला, “पहा हेन्री, हे जे नऊ पेन्स आहेत त्यांस कोणी सोवती नाही. परंतु लवकरच मी त्यांस सोवती मिळवून देईन.” ह्याचा अर्थ असा होतो की, हे केवळ थोडे पैसे आहेत पण मी आणखी पुष्कळ मिळवीन.

जेम्साच्या एकंदर गोष्टीवरून आपणास एका प्रसिद्ध मनुष्याची आवृण होते. त्या मनुष्याचे नांव हारेसमान. हा मनुष्य मासाच्युसेटस एथला राहणारा होता. हा फार गरीब स्थितींत होता. ह्यालाहि विद्या संपादन करण्याची मोठी आवड होती. परंतु गरीब असल्या कारणाने त्याला पुष्कळ संकटे लागलीं. तथापि ईश्वर त्याच्या संगतीं होता. देवाने त्याला मार्ग दाखविला व त्याची शाळेंत जाण्याची सोय केली. हाहि कालेजांत असतांना फावलेल्या वेळेंत काम करित असे. एकदां त्याने आपल्या बहिणीस असे लिहिले की, “बाई माझे शेवटले नव पेन्सांनीं मला सोडले. त्यांची व माझी पुन्हा भेट होईल, अशी आशा आतां नाही.” इतका हारेसमान गरीब होता. तथापि ईश्वराने पुढे त्याचे चांगले केले. तो मग फार प्रसिद्ध मनुष्य झाला.

जेम्स पाठशाळेंत जाऊन पोंचल्यावर पहिल्याच शाब्बाथ दिवशीं तो देवळांत ईश्वरभजन करायला गेला. तेथे नेहमीं प्रमाणे धर्माकरितां पैसा जमा करण्यास जे तबक फिरत असे त्यांत त्याने जे त्याच्या जवळ नऊ पेन्स होते ते मोठ्या उदारबुद्धीने टाकले. या वेळीं जसे त्या विधवा बाईने आपल्या शेवटच्या दोन दमड्या दानकोशांत टाकल्या तसे ह्याने केले. पूर्वीप्रमाणेच जेम्स व त्याचे माऊसभाऊ हे एकत्र जेऊं लागले. ह्या वेळीं त्यांच्या जेवण्यांत भेद इतकाच होता की, पूर्व संकेताप्रमाणे ते या वेळेपासून आतां दूध घेऊं लागले. तेणेंकरून त्यांचा बराच खर्च वांचला. सुमारे चार महिनेपर्यंत त्यांनीं दूध खाऊन किती खर्च लागतो हे पाहिले. यावर एकदां जेम्साने हेन्रीस हटले, “हेन्री, आपण दररोज आतां दुधाचा उपयोग करूं लागल्यापासून आपणास केवळ एकतीस सेन्ट दर अठवड्यास लागतात.”

जेम्सानें सर्व हिशोब बरोबर ठेवला होता.

हेन्री- मलाहि वाटतें कीं त्यापेक्षां जास्त खर्च लागला नसावा. परंतु जसा खर्च कमी झाला तशी माझी शक्ति कमी झाली. हें केवळ तो हांसत हांसत लणाला.

इतक्यांत वुलियम लणतो, " ज्या वस्तूस थोडी किंमत पडते ती वस्तु सर्वदा स्वस्त असते असें कांहीं नाहीं. परंतु मला वाटतें या वेळीं आसपास बराच कमी खर्च लागला. "

जे०- तर मी बराच पुष्ट झालों. माझी तर खात्री आहे कीं मी तुला दोघांसहि पाडून टाकीन.

हे०- खरेंच ! तूं तर नुस्ता भुसा जरी खाल्हास तरी पुष्ट होशील ? मात्र भुसा पुरेइतका असला पाहिजे ? मला तर एकाच प्रकारचें अन्न खाणें हें कांहीं गोड लागत नाहीं, आणि तें पचनहि होत नाहीं.

जे०- ज्या तत्त्वज्ञान्यांचें असें मत आहे कीं बदलून बदलून अन्न खाणें हें शरीरास हितकारक आहे त्यांपैकींच तूं आहेस असें मला वाटतें. मला तर एकाच प्रकारचें अन्न सर्वदा चालेल. मात्र तें चांगलें असावें लणजे झालें.

हे०- एकाच प्रकारचें जेवण सर्वदा पौष्टिक आहे असें माझ्यानें लण- क्त नाहीं. मी तर आपला खर्च वाढवीन, आणि दर आठवड्यास पन्नास सेन्ट खर्चीन. मी आपलें आंग रोड होऊं देणार नाहीं.

उ०- हो, हो, याला माझेही समत आहे.

जे०- आपणास वाटेल तसें करा. जर प्रसंग पडला तर मी आपला खर्च वाढवीन. माझ्या सुखसोईत मी अडचण पडूं देणार नाहीं, पण व्यर्थ खर्च करणार नाहीं. भुसाच्या पोळ्या किंवा पुरणाच्या पोळ्या ह्या दोन्हीहि मला सारख्याच आहेत.

हे०- मला आतां पक्कें समजलें कीं जशी आली आपली सुखसोय पाहतों तशीच तूंहि पाहतोस. त्यांत भेद इतकाच कीं तूं तें एकदम कबूल न करतां केवळ प्रसंगावर आणून ठेवतोस.

हेन्रीचें हें बोलणें बरोबर होतें. कारण जेम्सास व्यर्थ पैसा खर्च करणें आवडत नसे. तो फार बळकट होता. तसाच कठीण प्रसंगां मोठा

साहसी होता. त्याचा कोठा असा कांहीं असे कीं जर कमी जास्त खाळें तर तो तें सहज जिरवीत असे.

या संभाषणाचा शेवट असा झाला कीं त्यां सर्वांनीं आपला खर्च दर सप्तकास पन्नास सेन्ट (१ रु. २ आणे) केला. जेम्सहि या गोष्टीस मान्य झाला. दूध दररोज पिऊन दुसरेंही अन्न ते खाऊं लागले.

पूर्वी सांगितलें आहे कीं, जेम्स शिक्षकाचें काम करण्यास इच्छित होता. परंतु हा वेत त्यानें कोणास अगदीं मन उघडून सांगितला नव्हता. एकादां त्या पाठशाळेच्या मुख्य गुरूनें कांहीं शाळेच्या सुटीच्या संबंधानें गोष्ट काढली. जेम्स फार गरीब आहे हें त्याला माहित होतें शिवाय गरीब मुलांनीं विद्या संपादन करावी ही त्याची फार इच्छा असे. याविषयी त्याचें साधन हेंच कीं, त्यांनीं सुटीच्या दिवसांत खासगी शाळा काढून पैसे जमावावेत.

गु०— जेम्स, सुटीच्या दिवसांत एखादी खासगी शाळा काढून काम चालवावें हें तुला आवडतें काय ?

जे०— येत्या सुटीच्या दिवसांत तसें करण्याचा माझा वेत आहे. माझ्या आईचेंहि तसेंच लक्षणें आहे.

गु०— फार चांगलें, तुझ्या आईचें मत बरोबर आहे. शाळा चालविण्यापेक्षां दुसरें कोणतेंहि काम उत्तम नाही. असें केल्यानें तुला खर्चाकरितां पैसेहि मिळवितां येतील, व दुसऱ्यास सहाय केल्यासारखें होईल. आपण या जगांत आपणासाठींच जगूं नये. तसें करणें स्वार्थाचें आहे आणि स्वार्थ तर वाईट आहे.

जे०— मला एकादी शाळा जमवितां येईल असें तुझाला खचित वाटतें काय ?

गु०— होय, तुला एखादी शाळा मिळेल असा माझा भरंवसा आहे. रहा वर्षांमागे जितके शिक्षक कमी होते तितकेच आतां जास्त वाढले आहेत. शिवाय जसे शिक्षक वाढले तशा शाळाहि जास्त वाढल्या. यावरून शिक्षकाचें काम तुला सहज लागेल यांत कांहीं संशय नाही.

जे०— मला शिक्षकाचें काम सहज लागेल असें मजमध्ये काय विशेष आहे?

गु०- याचीं कारणें पुष्कळ आहेत. त्यांपैकीं एक दोन हीं कीं तूं या कामास लायक आहेस. तुझी बुद्धि तीक्ष्ण असून तुला समयसूचकता ही देणगी चांगली आहे. शिवाय तुला शाळेची व्यवस्था चांगली राखता येईल. त्यांत तुला त्रास झाला तरी तों तूं जुमानणार नाहीस. हे जें मि० ब्रांचचें बोलणें होतें तें रास्त होतें कारण जेम्स तसाच होता.

ह्या पाठशाळेच्या संबधानें ह्या प्रसंगीं एक गोष्ट घडली. ती सांगितली असतां आमच्या वाचकांस ती कंटाळवाणी वाटणार नाही असें वाटतें. तुम्हास माहित आहे कीं, सर्व शाळेंत कांहीं मुलें वाईट असतात व कांहीं चांगलीं असतात. प्रत्येक शाळेंत बरोबर व्यवस्था ठेवणें हें तिच्यावरील शिक्षकाचें काम आहे.

एकदां अशी गोष्ट घडली कीं, ह्या पाठशाळेंतील एका तरुण विद्यार्थ्यानें गांवांतील एका सभ्य मनुष्याची बेअदबी केली. तिची हकीकत मि० ब्रांच याच्या कानावर आली. अर्थात् त्या मुलास शासन करणें हें त्या गुरूस रास्त होतें. परंतु दुसऱ्या कित्येक विद्यार्थ्यांस हें सहन न होऊन त्यांनीं त्या दुष्ट मुलाचा पक्ष धरला व ह्मणाले, “जर बेल (हें त्या मुलाचें नांव) यास शासन होऊन शाळेंतून काढलें तर आम्ही सर्वजण शाळा सोडूं.” याप्रमाणें पुष्कळ विद्यार्थ्यांनीं त्याविषयीं आवेश दाखविला. त्यांपैकीं एक मुलगा आपल्या वीरास ह्मणाला, “कां जेम्स तूंहि शाळा सोडशील ना ?”

जे०- कां ? दुसऱ्यास शाळेंतून काढलें तर म्यां शाळा सोडावी काय ? मला तुझ्यानें याचें कारण सांगवेल ?

मु०- ह्या गोष्टीविषयीं ज्यांनीं त्यांनीं आपापला राग व तिरस्कार दाखविला पाहिजे.

जे०- राग कशाविषयी ?

मु०- बेलस अशा क्षुल्लक कारणावरून काढतात तर आपण सर्वांनीं त्याचा पक्ष धरून अल्पवत राग दाखविला पाहिजे.

जे०- परंतु त्याला अद्याप काढलें नाही व कोणीहि काढणार नाही.

मु०- खरें, पण निदान त्या गुरूने त्याच्याशीं अशी कठीण वर्तणूक करायाची नव्हती. त्याने त्या मुलाचा फार कडक रीतीने निषेध केला.

जे०-कसा ?

मु०- कसा ! अहो महाराज, दुसऱ्या कोणास विचारा, कसा कडक निषेध त्या मुलाचा झाला तो ?

जे०- पण गुरूजी काय झणाले ?

मु०- गुरूजी झणतात कीं त्याने त्या सभ्य मनुष्याची वेअदवी केली. पण असो, आपणास त्या निवाड्याकडे पाहण्याचे नाही, आपले सर्वांचे कर्तव्य हे आहे कीं, आपण त्या मुलाचा पक्ष धरावा.

जे०- न्यायाने त्या मुलाचा पक्ष धरावा किंवा अन्यायाने ?

मु०- प्रसंग पडल्यास अन्यायाने जरी धरला तरी कांहीं हरकत नाही.

जे०- मी तर असें कधीं करणार नाहीं. जर एकादा मनुष्य संकटांत आहे तर मी त्यास न्याय्य रीतीने सहाय करीन.

मु०- त्या सभ्य मनुष्याने गुरूपर्यंत भांडण लांबवावे हे काम हलकट आहे. त्याने हे भांडण एथपर्यंत आणले याचे एक कारण तर हे दिसते कीं, बेल त्याला बोलण्यांत आटोपला नसावा.

जे०- मला असे वाटत नाही. त्याने आपली जीभ संभाळायाची होती. परंतु जर तो ह्या पैचांत पडला तर त्याचा दोष त्याच्याच शिरावर आहे.

मु०- हे तर बरोबर आहे. पण जर आपला मित्र पैचांत पडतो तर मी त्याला मदत करीन.

जे०- मीहि मदत करीन. परंतु त्याने आपल्या अपराधाचा पश्चात्ताप करून त्या गृहस्थाजवळ क्षमा मागावी.

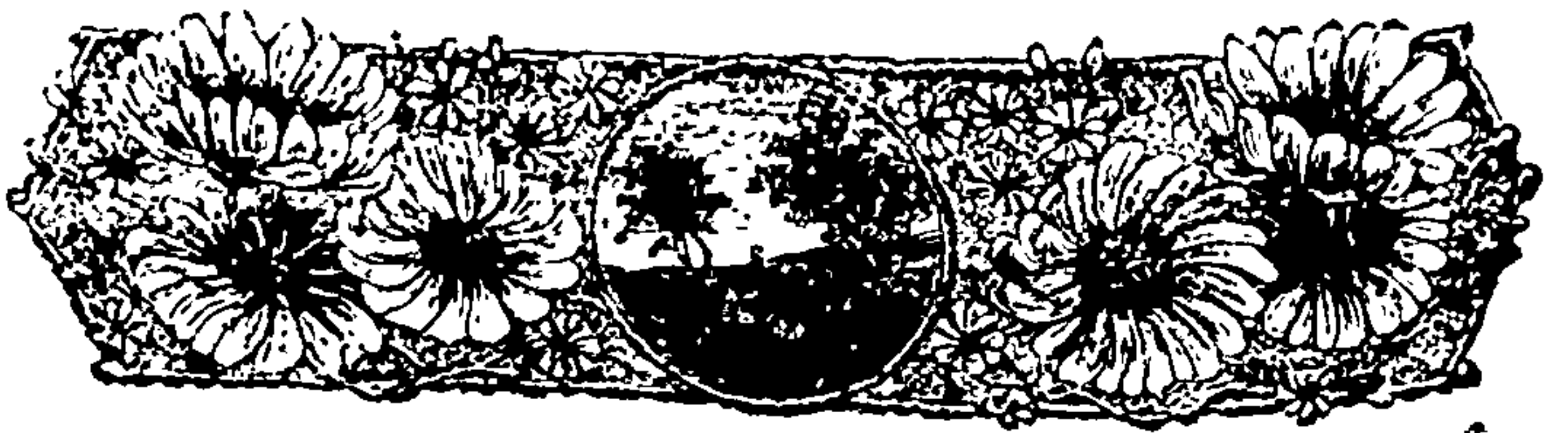
मु०- मग आम्ही जी तोड काढली आहे तिच्याविषयीं तूं मान्य नाहीस ?

जे०- खरोखर नाही. त्याने जर त्या गृहस्थाची क्षमा मागितली व खरोखर झालेल्या अपराधाविषयीं मी पश्चात्तापी आहे असे दाखविले तर मी मध्यस्थ होऊन त्याला सहाय करीन. पण प्रथम त्याने स्वतां आपले

सहाय करावें, मग मी त्याला सहाय करीन इतकेंच केवळ नव्हे तर दुसरेही त्याला मदत देतील.

याप्रमाणें जेम्साचें व त्या मुलाचें भाषण झालें. त्या अपराधी मुलांत शिवटीं आपला गुन्हा पदरीं घेतला, व त्याची क्षमा केली. ह्या गोष्टीं वरून जेम्स कसा होता हें वाचकांच्या लक्षांत चांगलें येईल.

शिवटीं पाठशाळेंस दर वर्षाप्रमाणें सुटी झाली. जेम्स मार्गें सांगितल्या प्रमाणें फावलेल्या वेळेस काम करीत असे, तेणेंकरून त्याच्या जवळ बरेच पैसे जमले होते. त्यांतून सर्व खर्च भागून सुटीमध्ये त्यानें आर्षकडेस जातांना कांहीं नेले.

गोष्ट. १६ वी.

जेम्स शाळेचें काम शोधण्यास जातो.—एका ठिकाणी त्याला वय लहान म्हणून लोक नाकारतात.—दुसऱ्या ठिकाणी धैर्य येण्यासारखें उत्तर त्याला मिळतें.—तिसऱ्या ठिकाणी मि० नेलसन नामें गृहस्थास जेम्स भेटतो.—काम मिळत नाही असें पाहून तो आईकडे परत येतो.—आईचें व त्याचें संभाषण.—त्याला एक शाळा शिकविण्याचें आमंत्रण येतें.—आमास बायटनचा सल्ला.—वारेन्सव्हील एथील शाळा.—ह्या शाळेंतील एक दोन विशेष गोष्टी.

- सुटीच्या दिवसांत जेन्स घरीं आल्यावर लागलेच दुसऱ्या दिवशीं शाळा-मास्तरचें काम पाहण्यास निघाला. घराहून निघतेंवेळीस आई त्याला लणाली, “ बाळा आतां तूं केव्हां परत येशील ? ”
- जे०— जेव्हां मला शाळेचें काम लागेल तेव्हां. मला असें वाटतें कीं मास्तरचें काम लागणें फार कठीण आहे.
- आ०— माझ्या लाडक्या, मला तसें वाटत नाहीं.
- जे०— मलाही वाटतें कीं फारसें कठीण तर पडणार नाहीं, परंतु त्या-विषयीं मला इतक्या खात्रीनें सांगवत नाहीं. मी प्रयत्न करीन. मला थोडे दिवस बाहेर गेलें पाहिजे.
- शेवटीं जेम्स सुमारे पांच कोसांवर एके ठिकाणी शाळेचे कामाविषयीं चौकशी करायास गेला; परंतु तेथील लोक लणाले कीं, “ तूं फारच लहान आहेस. आत्मास आमची शाळा चालविण्यास तुजसारखा मुलगा नको.”
- जे०— मजजवळ जियागा पाठशाळेच्या मुख्य गुरुचें शिफारसपत्र आहे. हें ऐकून लोकांपैकीं एक लणाला, “ शिफारसपत्राची आत्मास कांहीं गरज नाहीं. तुला बरेंच येत असेल यांत संशय नाहीं. परंतु तूं फार लहान आहेस व तुझ्यानें शाळा चालवणार नाहीं. आमचीं शाळेंत शिकणारीं पुष्कळ मुलें आहेत.”
- जेम्सास असें उत्तर मिळाल्यावर फार दुःख वाटलें. तो तें ठिकाण सोडून दुसऱ्या ठिकाणीं जातां जातां आपल्या वयाविषयीं विचार करूं

लागला. दुसऱ्या एका ठिकाणीं त्याला असें उत्तर मिळालें कीं, "जें तूं एका सप्तकामागें आला असतास तर तुला काम मिळालें असतें. कारण आतां नुकताच एक पंतोजी कामावर ठेवला."

ह्या उत्तरावरून जेम्सास थोडें धैर्य आलें. कारण त्याला वाटलें की ज्या प्रांतांत माझ्या वयाचीं मुलें शिक्षकाचें काम करूं शकतात त्या प्रांतांत निदान मी येऊन ठेपलों. तेथील एका मनुष्यानें त्याला असें सुचविलें कीं, जर तूं येथून उत्तरेस एका गांवीं गेलास तर तुला सहज काम लागेल.

जे०— तो गांव येथून किती लांब आहे ?

मनु०— येथून सुमारे तीन मैलांवर. तेथें जाऊन मि० नेल्सन नांवां मनुष्यास भेट. कारण त्याला एक शिक्षक पाहिजे आहे.

जेम्स लागलाच तिकडे जाण्यास निघाला. आणि तेथें जाऊन त्या गृहस्थास भेटला. भेटी अंतीं मि० नेल्सन यानें जेम्सास ह्मटलें, "अरे तरुणा, म्यां आतांच एका मनुष्यास शिक्षकाच्या कामावर लाविलें. शिवाय आणखी एक जास्त शिक्षक जर ठेवला तर त्याला माझ्यानें चांगलें वेतन देवणार नाही."

जे०— अर्थात् नाही. शिवाय जसें मला बरोबर वेतन पाहिजे ह्मणून मी इच्छितों तसेंच जो हल्लीं शिक्षक तुम्ही ठेवलेला आहे तोही इच्छित असेल.

ने०— होय, कदाचित् इच्छित असेल. शाळा शिकवून जें मिळेल त्यावर आपला निर्वाह चालवून विद्याभ्यासही करावा अशी त्याची इच्छा आहे.

जे०— माझीहि तशीच गोष्ट आहे.

ने०— तूं कोठें अभ्यास करीत असतोस ?

जे०— जियागा पाठशाळेंत.

ने०— हं खरें काय ! सुमारे दोन वर्षांमागें त्याच पाठशाळेंतील एका तरुणास आम्ही कामावर ठेविलें होतें. तो फारच हुशार होता.

जे०— त्याची हुशारी ही मला चांगलें शिफारसपत्र झालें. कारण त्या पाठशाळेंतील एक शिक्षक तुमच्या मनास आलां नसता, तर तेथल्याच दुसरा शिक्षक ठेवावा असें तुम्हाला वाटलें नसतें.

ने०- आज रात्री या ठिकाणी कोणास शिक्षक पाहिजे किंवा नाही याचा शोध करवत नाही, कारण आतां फारच रात्र झाली. तर आजच्या रात्री आमच्या घरीं विन्हाडास राहा.

त्या रात्रीं तो मि० नेल्सन याच्या घरीं राहिला, व सकाळीं उठून कामाचा शोध करूं लागला परंतु काम मिळालें नाहीं. शेवटीं कंटाळून परत घरीं गेला. आईकडे गेल्यावर तो तिला हणाला, "आई, शिक्षकाचें काम लागणें फार कठीण आहे. कारण जेथें कोठें मी जातो तेथें पूर्वीच शिक्षक कामावर ठेवलेले आहेत."

आ०- बाळा, तूं निराश होऊं नको. कदाचित् देवाचे बेट फार निराळे असतील. तर तूं निराश होऊं नको. जशा त्वां पूर्वी पुष्कळ अडचणी जिकल्यास तशी हीहि जिकशील.

जेम्सास ह्या आईच्या बोलण्यावरून वाटलें कीं जर देवाची इच्छा मजविषयीं वेगळीच आहे तर ती त्यानें प्रकट केली असतां मजवर महत् उपाकार होतलें. हा विचार त्यानें आपल्या आईस न कळवितां मनांतच ठेवला.

आ०- जेम्स, तूं आतां फार दमला आहेस. तर आतां जाऊन निज. दुसऱ्या दिवशीं तो विच्छान्यांत आहे तोंच त्यानें ऐकिलें कीं आईस कोणी रस्त्यावरून हाका मारीत आहे. हाक ऐकल्यावर ती दरवाजाच्या तोंडाशीं गेली व हणाली, "काय पाहिजे ?"

म०- तुमचा जिम कोठें आहे ?

मि० गा०- तो घरींच आहे, पण अद्याप विच्छान्यांत आहे.

म०- आमच्या येथें एक शिक्षक पाहिजे तर तो तें काम पत्करील काय ?

जेम्सानें विच्छान्यांत हें बोलणें ऐकिल्याबरोबर तो बाहेर आला. त्याला वाटलें कीं देवानें जणूं काय दूतच पाठवून मला ह्या कामाचें आमंत्रण दिलें.

म०- (जेम्सास पाहून) तूं आमच्या एथें शिक्षकाचें काम करशील काय ?

जे०- हो, हो, करायास काय हरकत आहे ?
ही शाळा अगदी साधारण होती हे जेम्सास ठाऊक होते. यामुळे त्याने थोडी नाखुशीही दाखविली. तथापि अगदीच नाही लणाला नाही.

म०- जिमी, पण तीं मुलें अगदीं अडाण आहेत.

जे०- मला माहीत आहे, असली शाळा शिकविणें वरेंच कठीण आहे. तुझाला वाटतें काय कीं मी ही शाळा चालवूं शकेन ? मला सर्व तीं मुलें ओळखतात.

म०- होय, हे मला माहीत आहे, आणि लणूनच तूं ती शाळा अधिक चांगल्या रीतीने चालवूं शकशील. मागे एक शिक्षक ठेवला होता पण मुलांनीं त्यास हांकून लावले असें लटले असतां चालेल. ती शाळा चालविण्यास आतां मला कोणी तरी मनुष्य पाहिजे आहे. तूं काहीं करूं नको पण हातांत छडी घेऊन जरी उभा राहिलास तरी तें आत्मांस पुरे आहे. आली तुला बारा डालर व जेवण देऊं.

या मनुष्यानें जें शाळेचें वर्णन केलें त्यावरून जेम्साचें थोडें धैर्य खचलें. पण त्याच्या आईनें त्याला उत्तेजन देऊन लटलें, "तुला ह्या कामाचें अकस्मात आमंत्रण आलें आहे, तर आजचा दिवस विचार कर व ह्या मनुष्यास तुझा निश्चय कळू दे."

जे०- वरे मी तें काम करीन.

म०- हे उत्तर तूं देतोस पण उत्तर दिल्याप्रमाणें कर, मला फर्शी पाडूं नको.

असें बोलून तो मनुष्य निघून गेला. तो गेल्यावर आई जेम्सास लणाली, "जा व तुझा काका आमास बायटन याची मसलत घे. असली शाळा चालविणें कठीण आहे खरें !"

जे०- शाळा चालविण्याची ही माझी पहिलीच वेळ आहे. अडाणी लोकांत शाळा चालवून पाहिलीच पाहिजे. आई, परमेश्वरानें मजकरितां हेच काम नेमून ठेवले असावे. असें तुला वाटतें काय ?

आ०- कदाचित् तसें असेल. जर तूं ही शाळा चालवशील तर तुझी अब्रू एखाद्या शिक्षकाप्रमाणें ठरेल, व पुढें शिक्षकाचें काम करण्यास तुला कठीण वाटणार नाही.

जे०- मला तें समजतें. तथापि जर दुसरी शाळा मिळण्याची आशा असली तर मी ही संधि जाऊं देतो.

आ०- तुझ्या अशा गैरविचारानेंच तुला मागें शाळेचें काम लागलें नसावें. देवाची इच्छा अशी आहे कीं त्वां हें काम स्वीकारावेंस.

नंतर जेम्स आपला काका आमास वायटन याची मसलत ध्यायास गेला. त्यानें सर्व हकीकत सांगितल्यावर तो त्यास लणतो.

आ०- छी: ती शाळा कांहीं कामाची नाही. तीं मुलें इतकीं उनाड व दांड आहेत कीं, त्यांस वाटेवर आणतां आणतां शिक्षकाचे हाल होतात; तथापि तुला कसें काय वाटतें ?

जे०- ज्या ठिकाणीं मुलें माझ्या ओळखीचीं नाहीत अशा ठिकाणीं शाळा शिकविण्यास मला आवडेल.

आ०- अशी सोय किलेक शिक्षकांची आहे खरी. परंतु ह्या मुलांचें व तुझे कांहीं वांकडें नाही. तूं त्यांच्या ओळखीचा आहेस लणून तीं मुलें तुजसंगतीं नीट वागतील. कदाचित् तीं तुझा मान सन्मान राखतील यांत संशय नाही.

जे०- मग तुमची इच्छा आहे कीं म्यां ती शाळा पत्करावी ?

आ०- एकंदरीनें पाहतां मला तसें वाटतें खरें.

जे०- परंतु तुमच्या बोलण्यावरून मला हेंही वाटतें कीं, जर हिच्यापेक्षां दुसरी एखादी चांगली शाळा मिळाली तर हिचें काम न केलें तरी चालेल.

आ०- (थोडा विचार करून) तूं थोडे दिवस हिचें काम कर, आणि तुझी सुटी सरली लणजे आपल्या पाठशाळेंत अभ्यास करण्यास जा.

आमास वायटन हा फार सुज्ञ मनुष्य होता, त्याचा सल्ला हें कुटुंब वारंवार घेत असे. शेवटीं जेम्स आपल्या काकाच्या मसलतीस मान्य होऊन लणाला, " काका, मी ती शाळा चालविण्याचें पत्करितों."

आं०- बरें, फार चांगलें. त्यांत तुझे कल्याण होईल.

जो मनुष्य जेम्साकडे आला होता त्यानें आपल्या प्रांतीं असें जाहिर केलें कीं, एथें लवकरच एक शाळा चालू होईल; जेम्स गारफील्ड हा ही

शाळा चालविल. हें ऐकून सर्व मुलांस आनंद झाला. त्या मुलांपैकीं एकानें तर असें हणून दाखविलें “मला जिम मास्तर फार आवडतो. इकडे जे शिक्षक होऊन गेले त्यांपेक्षां तो उत्तम आहे.”

जेम्सास या शाळेविषयीं थोडा संशय होता कारण ज्या दिवशीं तो तिकडे जाण्यास निघाला त्या दिवशीं आपल्या आईस हणाला “आई, मी दुपारच्या आंत घरीं येईन.”

असें बोलण्यांत त्याचा अर्थ हा होता कीं, जर तीं मुलें माझे ऐकणार नाहींत तर मी लागलाच परत येईन.”

आ०— माझी अशी अशा आहे कीं, तूं त्या कामांत यशस्वी होशील. जेम्सानें शेवटीं धैर्य धरलें, तो तिकडे गेल्यावर त्यानें ती शाळा फार चांगल्या रीतीनें चालविली. सर्व मुलें त्यावर प्रीति करूं लागलीं. त्यानें छडीचा उपयोग न करण्याविषयीं निश्चय केला होता. एकंदरीनें पाहतां जे पंतोजी त्या शाळेवर पूर्वीं होऊन गेले त्यांपेक्षां यानें उत्तम रीतीनें ती शाळा चालविली. जेम्स आपलें जेवण पाळीपाळीनें घरोघर घेत असे. त्या दिवसांत अशीच रीत तेथें होती. त्याची सुटी संपल्यावर तो तें काम सोडून जियागा पाठशाळेस गेला. तेथें त्यानें पूर्वीप्रमाणें स्वतः स्वयंपाक करून जेवणाचा वेत केला नाहीं. परंतु बुडवर्थ सुताराच्या घरीं जेवणाची तजवीज केली. तेणेंकरून त्याला काम करण्याची बरीच सोय झाली.

तो वारेन्सव्हील ठिकाणीं शाळा शिकवीत असतांना त्या विद्यार्थ्यांपैकीं एकास भूमिति शिकवायाची होती. जेम्सानें पूर्वीं भूमितीचा अभ्यास केला नव्हता. परंतु त्यानें त्या विद्यार्थ्यांस समजूं न देतां एक भूमितीचें पुस्तक विकत घेतलें, आणि रात्रीं अभ्यास करून दिवसा तो त्या मुलास शिकवीत असे. त्यानें त्या मुलांस अशी उत्तम प्रकारें भूमिति शिकविली कीं, जेम्स पूर्वीं भूमिति शिकला नसावा, असें त्याच्या स्वप्नां देखील आलें नसेल. या गोष्टीवरून जेम्सामध्यें किती दम होता याची सहज कल्पना होते. तो अडचण पडली हणजे मार्गें न सरतां तिला सहज जिंकित असे.

गोष्ट. १७ वी.

पसार झालेला विद्यार्थी व जेम्स यांची भेट.—अधिक अभ्यास करावा अशाविषयी उत्तेजन.—जेम्स “ डिसेपल ” मंडळीत मिळतो.—जेम्साविषयी त्याच्या एका मित्राचें मत.—जेम्स शेताची कापणी करतो.—वेतनाविषयी वाटाघाट.—जेम्स आपल्या सोबत्यास विचारतो कीं, लोक मजविषयी कां कल्पना करतात कीं मी उपदेशक होईन.—दास ठेवण्याची रीत.—ल्युक्रेटिया रुडाल्म.—“ इन्क्रेटिक इन्स्टिट्यूट ” नामें विद्यालयांतील तरुण व जेम्स यांची भेट.—जियागा पाठशाळेस सुटी झाल्यावर जेम्स परत आईकडे जातो.—आई संगती मस्किगम येथें जातो. त्यांचें रस्त्यांत संभाषण.—हारीसन एथें शाळेचें काम करितो.

जेम्सानें खासगी शाळा शिकविण्याचा वेळ धरून तीन वर्षे जियागा पाठशाळेंत अभ्यास केला. ज्या ज्या वेळीं त्या शाळेस सुटी होत असे त्या त्या वेळीं त्यानें खासगी शाळेंत शिकवून आपला निर्वाह चालविला व विद्याही संपादन केली.

पाठशाळेंत जो अभ्यास चालत असे त्यापेक्षां जास्त व्हावा असें त्याला कधीं वाटलें नाहीं. तेथून निघतांना त्याला एक पसार झालेला तरुण भेटला. ह्या तरुणानें “ न्यु इंग्लंड ” कालेजांत अभ्यास केला होता. त्याची आणि जेम्साची भेट झाल्यावर त्यांचे अभ्यास जास्त वाढविण्याविषयीं येणेंप्रमाणें संभाषण झालें.

तरुण— कालेजाची परीक्षा देण्यास समर्थ होईपर्यंत त्यां आपला अभ्यास वाढवावास.

जे०— मी फार गरीब आहे, लणून मला तें साधणार नाहीं.

त०— तुला तें साधेल यांत संशय नाहीं. मी कालेजांत होतें तेव्हां तुजसारख्या पुष्कळ गरीब मुलांनीं तें साधलें असें म्यां पाहिलें. मला सुद्धां वरीच अडचण भोगावी लागली. पण शेवटीं म्यां तें साधलें.

जे०— माझ्यानें तें कसे साधेल ?

त०— न्यु इंग्लंड एथील बहुतकरून सर्व कालेजांत फंड आहेत. जे

फार गरीब विद्यार्थी आहेत त्यांच्या सहायासाठी त्या फंडांतून थोडे देऊन त्यांचे चालवितात. जरी त्या फंडांतून फार थोडे सहाय मिळते तरी जे अगदी अडचणीत असून गरीब आहेत त्यांस कांहींच नसण्यापेक्षा बरे आहे. शिवाय, हिवाळ्यांत इतर ठिकाणी पुष्कळ साधारण शाळा शिकविण्याची गरज लागते व पुष्कळ गरीब विद्यार्थी ते काम सुटीच्या दिवसांत करून थोडा पैसा जमा करतात. असे करून ते आपला कालेजचा खर्च भागवितात.

जे०— कालेजचा वार्षिक खर्च काय आहे ?

त०— सर्व कालेजांत सारखा खर्च लागत नाही परंतु साधारण प्रमाण धरलें तर वर्षास सुमारे २०० डालर लागतात, शिवाय कापड चोपडाचा खर्च वेगळा; परंतु त्यांत थोडी काटकसर केली असतां सर्व चालून जाते.

जे०— काटकसरींत तर मी पुरा कसबी आहे. ते मला सांगायास नको.

त०— सुटीच्या दिवसांत पुष्कळ विद्यार्थ्यांस काम करतांना म्यां पाहिलें आहे. एक विद्यार्थी तर एका मनुष्याचा वाग राखीत असे. त्या बदल त्याला चांगलें वेतन मिळत असेल यांत संशय नाही. दुसरा एक कोणी एका श्रीमंत गृहस्थाच्या मुलास शिकवित असे. तिसऱ्या एका विषयीं ह्मणशील तर तो लांकडे कापून त्यावर आपला निर्वाह करीत असे. तो इतकी मेहनत करूनहि फार चांगला अभ्यास करावयाचा व नेहमीं वर्गांत पहिला नंबर सोडायचा नाही.

जेम्सानें त्या तरुणाचें उत्तेजनदायक भाषण ऐकिल्यावर पुढें जास्त अभ्यास करण्याचा निश्चय केला. आतां जी गोष्ट त्याला अशक्य दिसत होती ती त्याला शक्य दिसू लागली.

पुन्हां जेम्स त्या तरुणास ह्मणतो “ कालेजसाठीं तयार होण्यास व कालेजांतून परीक्षा देऊन पसार होण्यास मला किती वर्षे लागतील ?

त०— कालेजासाठीं तयार होण्यास चार व कालेजांतून परीक्षा देऊन पसार होण्यास चार अशीं एकंदर आठ वर्षे तुला पाहिजेत. कित्येक विद्यार्थी कालेजासाठीं तयारी करण्याचा काळ कमी करून एक वर्ष अगोदर कालेजांत जातात.

जे०- कालेजासाठी तयारी करण्यास मला वरींच वर्षे घालविलीं पाहिजेत. कारण मेहनत करून पैसे जमविले पाहिजेत व अभ्यासहि केला पाहिजे; तथापि सर्व पुरे करण्यास जर वारा वर्षे लागतील तर मी कालेजासाठी तयारी करण्यास मनावर घेईन.

त०- तूं त्यापेक्षां कमी काळांत सर्व कालेजच्या तयारीचा अभ्यास करशील. तुला सांगण्यास मी एक गोष्ट विसरलों, ती ही कीं, कित्येक विद्यार्थी पूर्वीच काम करून कालेजांत गेल्यावर पहिलीं दोन वर्षे पुरत इतके पैसे जमवून ठेवतात. मग एक वर्ष वाहेर राहून एखादी दुसरी मोठी शाळा किंवा "हायस्कूल" शिकवून थोडा पैसा जमा करतात. मग पुन्हां कालेजांत जाऊन राहिलेलीं वर्षे पुरी करतात. दुसरे कित्येक आपल्या श्रौमंत मित्रांकडून पैसा उसना घेऊन आपला अभ्यास चालवितात. हे कर्ज ते इतर शाळा शिकवून फेडतात. अथवा कालेजांतून निघाल्यावर चांगली चाकरी धरून त्या कर्जाची फेड करून देतात.

जे०- पण मला कोणी श्रीमंत मित्र नाहीं. मला मेहनत करूनच सर्व पैसे मिळविले पाहिजेत. पूर्वी मला असे वाटत होते कीं, मजसारख्या गरीब अशक्त प्राण्यास कालेजांत जाणे हे फार अशक्य आहे. परंतु आतां मला ते सर्व कांहींच अशक्य नाहीं असे वाटते.

त०- मला वाटते तुझी सर्व सोय बरोबर होईल. तुला कधींहि खेद वाटणार नाही. तूं सर्विस्वी यशस्वी होशील.

या वेळेपासूनच जेम्सानें कालेजांत जाण्याची उभेद धरली व लाटीन आणि ग्रीक भाषा शिकण्यास आरंभ केला. जियागा पाठशाळेंत असतांना तिच्या शेवटल्या वर्षी तो आरेंज एथील "डिसैपल" मंडळींत मिळाला. तो देवाची प्रार्थना करणें कधीं विसरला नाही. आपल्या मित्रासंगतीं धर्मसंबंधी भाषण करणें त्याला फार आवडत असे. सारांश त्याच्या धार्मिक वर्तणुकीवरून तो पुढें फार प्रसिद्धीस आला. याची भाषण करण्याची शैली फार चांगली असे. लोक ह्याचें भाषण फार लक्ष लावून ऐकत असत. याच्या बोलण्याच्या शैलीवरून मि० ब्रांच ह्णत असे कीं "जेम्स जन्मापासून स्पष्ट वक्ता किंवा उपदेशक आहे." सर्व लोकांस असें

वाटत होते कीं जेम्स पुढें मोठा प्रख्यात वक्ता किंवा उपदेशक होईल. जेम्साच्या स्वप्नांत सुद्धां असे विचार नव्हते पण लोक त्याच्या गुणांवरून तशी त्याविषयीं कल्पना करीत असत.

एकदां त्याच्या मित्रांपैकीं एक त्याच्या माऊसभावास म्हणाला, "ओ हेन्री समजलास का ! मला वाटते कीं जिम हा पुढें मोठा स्पष्ट वक्ता उपदेशक होईल."

हे०— कदाचित् तसें होईल.

इतक्यांत दुसरा एक मित्र म्हणतो, "होय खचित तो वक्ता निघेल यांत संशय नाही. जेव्हां तो पुलीपटावर (उपदेशाच्या आसनावर) उभा राहून उपदेश करील तेव्हां तर सर्व लोकांस तो चकित करील."

यावर तो पहिला मित्र म्हणतो "असें होण्यास सुमारे दहा वर्षे पाहिजेत."

हे०— छी: कशाला दहा वर्षे पाहिजेत ! पांच सहा वर्षे पुरे आहेत.

याप्रमाणे लोक जेम्साविषयीं तर्क करीत असत.

जेम्साचा जियागा पाठशाळेंतील अभ्यास ज्या वर्षी संपणार त्या वर्षी तो उन्हाळ्याच्या सुटींत पूर्वीप्रमाणे काम शोधूं लागला. त्यानें एका शेतकऱ्यास विचारिलें कीं, "मला कांहीं तुमच्यापाशीं काम मिळेल काय ?"

शे०— तुला कोणतें काम येतें ?

जे०— मी पूर्वी शेतकीचें काम करीत होतो.

शे०— तूं कापणी करूं शकशील !

जे०— होय, महाराज.

शे०— चांगली कापणी तुला करतां येईल काय ?

जे०— जर संशय असेल तर माझी परीक्षा घ्या.

शे०— तूं काय वेतन घेशील ?

जे०— आपणास जें बरें दिसेल तें द्या.

शे०— तुझे बोलणें बरोबर आहे. तूं कोणत्या ठिकाणावरून आलास ?

या प्रश्नावरून जेम्सानें सर्व हकीकत त्याला सांगितली. शिवाय विद्या संपादन करण्यास मी ही मेहनत करीत आहे हेहि दर्शविलें.

शे०— (सर्व हकीकत ऐकिल्यावर) तूं फार हिमदातर आहेस. मला वाटते तुला काम द्यावेच.

असें बोलून त्या शेतकऱ्याने त्याला आपल्या शेताकडे नेले, व तेथे त्याच्या हातांत एक विळा दिला, आणि त्याला सांगितले कीं, “ हीं दुसरीं दोन मुलें तुला मदत करतील.” याप्रमाणे हीं तीन मुलें व दुसरे कांहीं मजूर गवत कापूं लागले. या सर्वांनीं एक तासभर गवत कापल्यावर तो शेतकरी मजूरांस ह्मणतो “ अरे हशेलोकहो, हीं मुलें इतकें चांगलें काम करतात कीं त्यांची पात जरी लांब व रुंद आहे तरी त्यांनीं तुमच्यापेक्षां जास्त कापणी केली आहे. यावरून तुम्हास लाज वाटावी.” त्या मजूरांनीं कांहीं उत्तर न देतां ओशाळे होऊन गपचूप काम करूं लागले. ह्या मजूरांवर तीं मुलें काम करित असतां एके दिवशीं त्या मजूरांपैकीं एक त्या मुलांस ह्मणाला “ मला वाटते कीं, तुम्ही सर्व शाळेंत जाणारीं मुलें आहांत ना ? ”

मु०— होय.

म०— तुम्ही कापणी करायास कोठें शिकलां ?

मु०— घरीं शिकलों.

इतक्यांत जेम्स ह्मणतो “ आम्ही काम करून शिकत असतो.”

म०— पण काम करून तुम्ही विद्या विसरत नाहीं काय ?

जे०— (त्या दोन मुलांच्या अगोदर) काम केल्यानें विद्या मळीण होते किंवा तिचा विसर पडतो, असें मला वाटत नाहीं. जर तसें असतें तर मी ह्या विळ्यास आतांच सलाम केला असता. जर काम नसतें तर विद्याहि न मिळती.

म०— पुढें तूं काय करशील ! उपदेशकाचें काम तर नाहीं ना ?

जे०— त्याविषयीं आतांच सांगवत नाहीं. प्रथम मला शिकलें पाहिजे. नंतर पुढची तजवीज.

म०— मला वाटते कीं, तुला त्या कामीं यशस्वी होण्यास चांगला मार्ग आहे.

याप्रमाणें त्या मजूराचें व जेम्स व तीं दोन मुलें यांचें संभाषण झालें. शेवटीं काम आटोपल्यावर तो शेतकरी सर्वास वेतन देऊं लागला.

शे०— मुलांनो, आतां मी तुहास काय द्यावें ?

जे०— आपणास जें योग्य दिसेल तें द्या.

शे०— तुम्ही मुलें अहांत, तर मुलांस मोठ्यां माणसांचें वेतन द्यावें काय ?

जे०— जर मुलें मोठ्या माणसाच्याबरोबर काम करतात तर मग त्यांत काय अंतर आहे ?

शे०— मुलांस मोठ्या माणसांचें बरोबर वेतन देणें हें बरोबर नाहीं. मुलांच्या व मोठ्या माणसांच्या वेतनामध्ये अंतर आहे. जरी कित्येक मुले इतर मनुष्यांच्या बरोबरीस काम करितात तरी त्यांस मुलांचेच वेतन देतात.

जे०— परंतु त्या दिवशीं आपण काय लणालां तें आपणास आठवत असेलच ? आपण ह्या मजूरांस लणाला कीं “मोठ्या लोकांपेक्षां ह्या मुलांनीं चांगलें काम केलें.” तर असें कबूल करा कीं, जर आम्ही मोठ्या माणसांच्या बरोबरीनें काम केलें तर त्यांच्या बरोबरीची मजुरी मी घेईन. मी पूर्वीच सांगितलें कीं, जें रास्त तेंच द्या. आतां जर आम्ही मोठ्या माणसांच्या बरोबरीनें काम करून आम्हास पोरान्ची मजुरी देतां तर हें बरोबर नाहीं.

शेवटीं त्या शेतकऱ्यानें मान्य होऊन ह्या तीन मुलांस मोठ्या माणसांच्या बरोबरीची मजुरी दिली. ती देतेवेळीं तो त्यांस लणाला “मी मुलांस असें कधीं भारी वेतन दिलें नाहीं.” त्यानें आणखी जेम्सास लटलें “जसा तूं आज कापणी करतोस तसा पुढें जेव्हां उपदेशक होशील तेव्हां तुझा उपदेश ऐकण्यास मी येईन.”

वाटेंत चालतां चालतां जेम्स आपल्या कापणी करणाऱ्या सोबत्यांस लणतो “अरे, पाहा सर्व लोक मला लणतात कीं मी मोठा उपदेशक होईन. याचें कारण काय असावें हें मला समजत नाहीं.”

सो०— कारण-त्यांस तूं त्या कामांत अधिक उपयोगी आहेस असें दि-

सतें आणि लणून ते असें लणतात. तूं कोणतें काम निवडून घेशील याविषयी म्यां तुला बोलतांना कधीं ऐकिलें नाहीं.

जे०— खरी गोष्ट. जेव्हां वेळ येईल तेव्हां मी त्याची निवड करीन. मला उपदेशक होणें आवडतें. तसेंच शिक्षक व वकील होण्यास मी इच्छितों पण वैद्याचें काम मला आवडत नाहीं.

ह्याच सुमारास गुलाम ठेवण्याची मोकळीक नसावी याविषयी त्या प्रांतीं वाटाघाट चालली होती. ओहिओ प्रांतीं ही दुष्ट चाल अगदींच नाहींशी करावी असें पुष्कळ लोकांचें मत होतें. जियागा पाठशाळेच्या संबंधानें जी "डिवेटिंग" सभा होती तीमध्ये "गुलामगिरी रद्द करावी किंवा नाहीं" याविषयी बराच वाद चालला होता.

जेम्सास गुलामगिरीची रीत अगदीं आवडत नसे. तो तिचा अगदीं मनापासून द्वेष करीत होता. तो लणत असे कीं "दास ठेवणें ही रीत राष्ट्रास किती लज्जास्पद आहे!" जेम्साचे मित्र त्याचा ह्या गोष्टीविषयीं आवेश पाहून आश्चर्य मानीत असत. ह्या रीतीचें आपणास चांगलें खं-
डण करतां यावें लणून तो तत्संबंधी पुस्तकें वाचूं लागला.

जेम्स पाठशाळेंत असतांना त्याच पाठशाळेंत ल्युक्रिया रूडाल्फ नामें. एक तरुण मुलगी अभ्यास करण्याकरितां आली. ती फार सद्गुणी व बुद्धिवान आहे असें तेव्हांच जेम्सानें जाणलें. मुलीसंगतीं फार बोलवें असें त्याला कधीं व्हायलें नाहीं. कारण त्याचा स्वभाव फार लाजाळू होता. अशी जर गोष्ट होती तर जेम्साचें लक्ष त्या मुलीकडे कसें गेलें लणाल तर तिची वर्तणूक फार शुद्ध होती, या कारणामुळे त्यानें तिच्याकडे लक्ष दिलें. तिच्या चालण्यांत, बोलण्यांत, भाषणांत एक मनोवेधक सुन्नी असे. जसें ह्या मुलीकडे जेम्साचें लक्ष गेलें तसें दुसऱ्या कोणत्याही मुलीकडे गेलें नव्हतें. तीं परस्परांशीं फार भिडेनें वागूं लागलीं. तीं एकमेकांचा मानसन्मान राखीत असत. शेवटीं जेव्हां शाळेस थोड्या दिवसांची सुटी झाली तेव्हां त्यांचा वियोग झाला, यावरून त्यांस फार वाईट वाटलें, व पुन्हां आमची भेट कधीं होणार नाहीं असें त्यांस भासलें. या दोन प्राण्यांविषयीं या वेळीं फार न सांगतां इतकेंच सांगावयाचें

की या वियोगावरून परस्परांस फारच दुःख झालें. ह्याची गोष्ट पुढें योग्य स्थळीं येईल.

जेम्सानें लाटीन भाषेचा अभ्यास फार कडकडीत चालविला, कारण कालेजांत जाण्याचा निश्चय त्यानें पूर्णपणें केला होता. तो एक क्षण देखील वायां जाऊं देत नसे. आलीकडे पावसाळ्यांत त्याला एक तरुण मुलगा भेटला. हा तरुण मुलगा ओहिओ येथें पोर्टेज कौंटीमध्ये जें हैराम शहर आहे तेथील “इलेक्टिक इन्स्टिट्यूट” नामें विद्यालय होतें त्याच्या संबंधाचा होता. जेम्सास पूर्वीच माहीत होतें कीं, या नांवाचें एक विद्यालय उघडलेलें आहे. त्या तरुणाची व जेम्साची भेट झाल्यावर तो जेम्सास लणाला “तूं त्या विद्यालयांत जाशील तर फार चांगलें होईल. तेथें अभ्यास करण्यास तूं योग्य आहेस. त्या विद्यालयांत हल्लीं शंभर विद्यार्थी आहेत, शिवाय दिवसेंदिवस विद्यार्थ्यांची संख्या वाढत चालली आहे.”

जे०— त्या विद्यालयांत जाण्यास कोणी लायक आहेत काय ?

त०— हो, पुष्कळ आहेत. मी एक आहे.

जे०— तूं किती वर्षे त्यामध्ये आहेस ?

त०— म्यां नुकताच त्या विद्यालयांत अभ्यास चालविला आहे. मी स्वतां मेहनत करून अभ्यास करतो.

जे०— माझीहि तशीच गोष्ट आहे. आजपर्यंत मला माझ्या मित्रांनीं केवळ अकरा डालर दिले होते. पण आतां मजजवळ त्यापेक्षां कांहीं जास्त डालर आहेत.

त०— कोणत्याहि मनुष्यास निदान साधारण जेवणाची सोई असली तर तो आपला अभ्यास पुढें चालवूं शकतो.

जे०— ह्या विद्यालयांत किती खर्च लागेल ?

त०— जियागा पाठशाळेच्या खर्चापेक्षां कांहीं जास्त आहे असें मला वाटत नाही. जे गरीब आहेत त्यांस शिकण्यास चांगली संधि असावी लणून हें विद्यालय उघडले आहे. हें “डिसैपल” पंधांतील लोकांचें असून त्यावर त्या लोकांची देखरेख आहे.

जे०- मग तर वरेंच झालें. मीहि त्याच मंडळीचा आहे.

त०- मीहि त्याच मंडळीचा आहे. जर ते लोक चांगले नसते तर मी त्या विद्यालयांत न जातो.

जे०- तेथील शिक्षक फार हुशार आहेत, नाही वरें ?

त०- हुशार ह्मणजे काय, तें बोलणें नको.

जे०- त्वां मला त्या विद्यालयाविषयीं माहिती दिलीस यावरून मी तुझे उपकार मानतो. दुसऱ्या वर्षीं मी तेथें जाईन.

जेम्साची जियागा पाठशाळेंत अभ्यास करण्याची मुदत भरली. मार्गें सांगितल्याप्रमाणें तो वारेन्सव्हील एथील शाळा शिकवीत असतांना त्याला दरमहा अठरा डालर मिळत होते. तेंच काम त्यानें ह्या वेळीं थोडे दिवस केलें.

जियागा पाठशाळेंत असतांना शेवटल्या वर्षीं ह्मणजे १८९० च्या नोवेंबर महिन्यांत वार्षिक परीक्षेच्या वेळीं फार उत्कृष्ट भाषण जेम्सानें केलें. तो दररोजची आपली हकीकत लिहून ठेवीत असे. ह्या रोजनाऱ्यांत त्यानें जें वार्षिक परीक्षेच्या वेळीं उत्कृष्ट भाषण केलें तें लिहून ठेविलें होतें. पाठशाळेतून निघाल्यावर तो आपल्या आईकडे परतला. मिसिस गारफील्ड वाई ही आपल्या नातलग्नांस भेटण्यास मस्किगम कौंटीकडे चालली होती. ही मस्किगमकौंटी झेन्स्विल एथून अठरा मैलांवर होती. जेव्हां जेम्स घरीं आला तेव्हां ती त्याला ह्मणाली "जेम्स, तुला माझ्या वरोवर आलें पाहिजे. म्यां सर्व तयारी करून ठेविली आहे. आतां केवळ निघण्याचाच उशीर."

जे०- आई, तूं किती दिवस तेथें राहशील ?

आ०- सर्व उन्हाळा तेथें घालविण्याचा वेत आहे.

जे०- म्यां "इक्लेक्टिक इन्स्टिट्यूट" विद्यालयांत जाण्याचा वेत केला आहे.

आ०- असें काय ? तूं तिकडे कशाला जातोस ?

जे०- कालेजची परीक्षा देण्यास.

आ०- तूं कालेजचा अभ्यास करशील असें तुला वाटतें काय ?

जे०— मी अशी अशा करतो तर खरी. यावर त्यानें सर्व आपली हकीकत आईस सांगितली.

आ०— मला हें ऐकून आनंद वाटतो. पण मला वाटतें कीं त्वां या वेळीं माझ्या बरोबर माझ्या नातलगांस भेटण्यास यावेंस. पुढें सुटी सरल्यावर जेव्हां तें विद्यालय पुन्हां उघडेल तेव्हां त्वां जावेंस.

जे०— मग बराच वेळ व्यर्थ जाईल.

आ०— माझे असें ह्मणणें नाहीं कीं त्वां आळसांत वेळ घालवावास. तूं आपलीं पुस्तके संगतीं घे व तेथे अभ्यास करीत ऐस. शिवाय तेथे तुला काम लागेल. निदान एखादी शाळा तरी शिकविण्यास मिळेल.

जे०— जर असें आहे तर मग मी येतो. शिवाय मुलुखचा मुलुख पाहणें होईल.

आ०— आणि नातलगाच्या भेटी होतील.

याप्रमाणें त्या मायलेकरांचें भाषण होऊन त्यांचा मास्किगम कौंटीस जाण्याचा बेत ठरला. तीं लागलींच निघालीं. प्रथम तीं क्लोव्हलंडास गेलीं. या ठिकाणीं जेम्सास ज्या कप्तानानें त्याला धुडावून लावले होते त्याची आठवण झाली. क्लोव्हलंड व कोलम्बस यांच्या दरम्यान नुकतीच आगगाडी चालू झाली होती. जेम्सानें पूर्वी आगगाडी पाहिली नव्हती. ती आतां पाहून त्याला मोठें आश्चर्य वाटलें. कोलम्बस या ठिकाणीं सरकारवाडा होता तसेंच कायदे करणारी मंडळीहि होती. हें सर्व पाहिल्यावर त्याला मोठा आनंद झाला. कोलम्बस एथून निघून ते झेन्सव्हील एथें गेले. वाटेंत त्यांचें येणेंप्रमाणें संभाषण झालें—

जे०— आई, कायदे करणारी मंडळी व सरकारवाडा मी पाहणार असें जर मला पूर्वी समजलें असतें तर मी येण्यास कधीं हरकत घेतली नसती.

आ०— तूं आलास हें फार चांगलें झालें. कारण जीं मुलें विचार करणारी आहेत त्यांस निरनिराळ्या गोष्टी पाहून अधिक विचार करण्याची इच्छा उत्पन्न होते.

जे०— तुझे ह्मणणें बरोबर आहे. कारण विचार करणें ही गोष्ट ह्या जगांत फार उपयोगी आहे.

आ०— पण तो योग्य विचार असावा.

जे०— मि० ब्रांच लणतो कीं तरुणांनीं मुळींच विचार न करावा या-
पेक्षां निदान चूक तरी करावी हें बरें.

आ०— माझ्या मते मि० ब्रांच याचें लणणें बरोबर नाहीं. चुकीचा वि-
चार करण्यापेक्षां तो मुळींच करूं नये हें अधिक बरें.

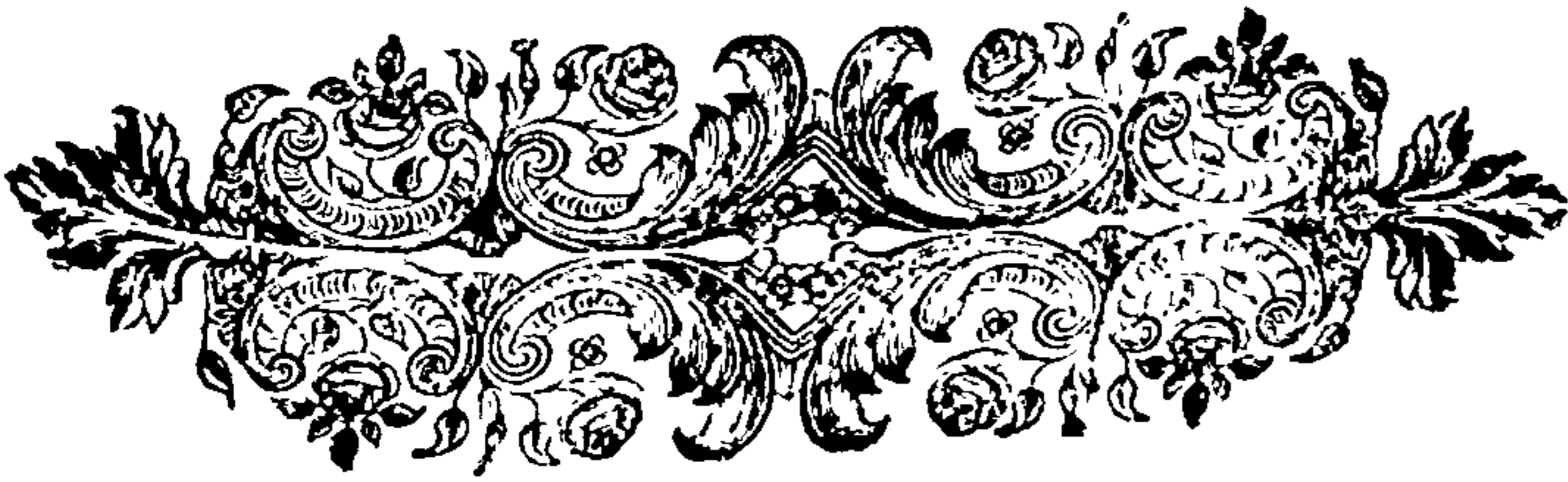
जे०— मला वाटतें कीं हें त्याचें बोलणें जे अगदींच आळसी विद्यार्थी
आहेत त्यांविषयीं होतें.

याप्रमाणें त्यांचें रस्त्यांत भाषण झालें. ते गांवीं पोंचल्यावर तेथें त्यांचे
नातलग त्यांस सुखरूप भेटले. नातलगांसहि यांस पाहून मोठा आनंद
झाला. या नातलगांच्या घरीं गेल्यावर जेम्स चार पांच दिवसांनीं इकडे
तिकडे कामाचा शोध लावण्यास हिंडूं लागला. त्याची आत त्याला लणा-
ली “ पाहा जेम्स, एथून चार मैलांवर हारिसन नामें गांव आहे, तेथें शा-
ळेंचें काम लागण्याचा संभव आहे.”

जे०— तेथें मी प्रथम कोणास भेटूं ?

आ०— मला ठाऊक नाहीं. तुझ्या मामास माहित आहे. तो घरीं
आल्यावर त्यास विचार.

शेवटीं कोणास प्रथम भेटावें व अर्ज करावा हें सर्व त्याला समजलें.
त्यानें लागलाच एक अर्ज तयार केल्या व तो पाठवून देऊन शेवटीं ती
जागा मिळविली. हें काम त्यानें सुमारे तीन महिने केले. त्याला दरमहा
बारा डालरप्रमाणें वेतन मिळालें.

गोष्ट १८ वी.

जेम्स हैराम एथें पोंचतो.—तो विद्यालयांत घांटी वाजविण्याचें व झाडून कां
ढण्याचें काम पत्करतो.—हैराम शहरचें वर्णन.—विद्यालयाचें वर्णन.—
मुख्य गुरु व जेम्स यांचें संभाषण.—सहाध्यायी व जेम्स यांचें भाषण.—
जेम्साविषयीं एका बाईची साक्ष.—पुस्तकगृह.—झाडें लावणें.—एका
अपराधी मुलीविषयीं जेम्साचा कळवळा.—जेम्स लहान लहान मुलांस
खेळांत घेण्याविषयीं आग्रह धरतो.

ह्या चरित्रांतिल वीरानें “इंक्वेस्टक इन्स्टिट्यूशन ” नामें विद्यालयांत
जाण्याचा निश्चय केला होता हें आह्मी मागें सांगितलेंच आहे. ह्या
विद्यालयांत अभ्यास चालविण्याकरितां त्यानें काम करून बरेच पैसे ज-
मविले होते. शेवटीं तो १८९१ सालीं आगस्ट महिन्यांत हैराम एथें
येऊन पोंचला. आणि लागलाच त्या विद्यालयाकडे गेला. आणि तेथल्या
शिपायास ह्मणाला “अहो ह्या विद्यालयाच्या मुख्य गुरूस मला
भेटायाचें आहे.”

शि०— त्यांची आतां कमेटी वसली आहे तर तो तुला भेटणार नाहीं.
जे०— त्या सर्वास किंवा निदान मुख्य गुरूस तरी माझ्यानें भेटवेल
काय ?

शि०— अमळ थांब, मी पाहून येतो.

असें बोलून तो शिपाई ज्या ठिकाणीं कमेटी भरली होती तेथें गेला व
दारांत उभा राहून ह्मणाला “महाराज, बाहेर कोणी तरुण मुलगा आले-
ला आहे. त्याची इच्छा आहे कीं ह्या कमेटींत येऊन सर्वास भेटावें.”

स०— बरें तर त्याला आंत येऊं दे.

जेम्स लागलाच आंत गेला व मोठ्या नम्रतेनें सलाम करून ह्मणतो
“महाराज, माझी फार इच्छा आहे कीं आणखी थोडा जास्त अभ्यास
करावा, ह्मणून मी आज आपणाकडे आलों आहे.”

स०— बरें. हें विद्यालय ज्ञान प्राप्त करून घेण्यास फार चांगलें आहे.
तूं कोठून आलास ?

जे०- मीं आरेंज एथून आलों. माझे नांव जेम्स आत्राम गारफील्ड. माझा बाप मरण पावला. माझी आई मात्र जिवंत आहे. तिचें नांव ए-लयझा गारफील्ड.

स०- जो कांहीं अभ्यास ह्या विद्यालयांत चालतो तो करण्यास तूं इच्छितोस काय ?

जे०- होय महाराज. जर काम करून माझ्यानें अभ्यास करवेल तर फार चांगले होईल.

स०- तर मग तूं फार गरीब आहेस असें वाटतें.

जे०- होय महाराज. पण मी काम करून अभ्यास करूं शकतो. माझी अशी आशा आहे कीं मला घंटा वाजविण्याचें व विद्यालय झाडून काढण्याचें काम लागेल व तेणेंकरून मला थोडे सहाय होऊन जो खर्च मला एथें लागेल तो थोडा कमी होईल.

स०- तूं किती वर्षे शाळेंत जात होतास ?

जे०- जियागा पाठशाळेंत मी तीन वर्षे अभ्यास केला. आणि फा-वलेल्या वेळीं मी खासगी शाळा शिकवीत असें.

स०- तर तूं बराच शिकलेला आहेस ?

जे०- फार नाहीं. मी नुकताच लाटीन व ग्रीक भाषेचा अभ्यास सुरू केला आहे.

याप्रमाणें त्यांचें बोलणें होत आहे तों दुसरा एक सभासद त्या सभाध्य-क्षास ह्मणतो, "हा मुलगा चांगला दिसतो, तर आपण त्यास ठेवून पाहूं."

स०- असें दिसतें खरें. त्याचे हेतु चांगले आहेत, ह्मणून आपण त्याला थोडी मदत केली पाहिजे.

दुसरा एक सभासद जेम्सास ह्मणतो "तूं आमच्या मर्जाप्रमाणें शाळा झाडून काढशील व घंटा वाजवशील हें आम्ही कसें समजावें ?

जे०- माझी परीक्षा पाहण्याकरीता पंधरा दिवस माझे काम पाहा. मग जर मी तें काम मनापासून करीत नाहीं अशी तुमची खात्री झाली तर मी मुकाम्यानें चालता होईन. ह्या त्याच्या प्रामाणिक बोलण्यावरून तें काम त्यास मिळविं असें ठरलें.

जेम्स या वेळीं एकुणीस वर्षांचा होता, व येत्या नोवेंबर महिन्यांत त्याला बरोबर वीस वर्षे होणार होतीं. त्याला घंटा वाजविण्याचें व तें विद्यालय झाडून काढण्याचें काम “ बोर्ड ऑफ ट्रस्टीस ” नामक कालेजाच्या जिम्मेदार पंचांनीं दिलें.

हैराम हें बरेंच मोठें शहर आहे. या शहराच्या मध्यभागीं आडवा रस्ता असून तेथें दोन भजनालयें व दुसऱ्या कांहीं इमारती व हें विद्यालय आहे. प्रेसिडेन्ट हिन्सडेल जो हल्लीं त्या विद्यालयावर आहे तो ह्या विद्यालयाविषयीं असें म्हणतो कीं, “ ही सर्व इमारत विटांची बांधलेली आहे. ती एका टेंकडीवर असल्याकारणानें तिला हवा चांगली येते. १८४७ त जनरल स्कॉटच्या शिपायांनीं ज्या तोफा मेक्सिको शहरास पाडाव करून नेल्या होत्या त्या तोफांपैकीं एक ह्या विद्यालयावर ठेवलेली होती. जेव्हां जेम्स चेस्टर शहरीं जियागा पाठशाळेंत अभ्यास करीत होता तेव्हां हें विद्यालय स्थापित झालें. हें विद्यालय सर्व तरुणांस उपयोगीं आहे, यांत संशय नाहीं. जेम्साची व तेथील प्रिन्सिपाल (मुख्य गुरूची) याची बरीच चांगली ओळख पडली. एका वेळेस त्या उभयतांचें येणेंप्रमाणें भाषण झालें:—

जे०— अभ्यासाविषयीं मला तुमची थोडी मसलत पाहिजे. कारण माझा हेतु आहे कीं एथें अभ्यास केल्यावर म्यां कालेजांत जावं.

मु०— तुला अनुक्रमानें शिकत गेलें पाहिजे; मग तूं कालेजच्या योग्यतेचा होशील.

जे०— जितका माझ्यानें होईल तितका मी झाडून अभ्यास करीन. शिवाय जें कांहीं मी शिकतो तें मला खरोखर समजलें पाहिजे.

मु०— हें तुझें बोलणें रास्त आहे. हळूहळू सर्व केलें म्हणजे शेवटीं तूं विजयी होशील. पुष्कळ विद्यार्थीं मध्येंच गळतात याचें कारण हेंच कीं त्यांस जी कांहीं थोडी विद्या प्राप्त होते, त्यावरून ते आपल्या मनांत म्हणतात कीं आतां आपला अभ्यास पुरा झाला. असें म्हणून अभ्यास सोडून देतात.

जे०— तुमची मसलत फार चांगली आहे, म्हणून मी ती ग्रहण करतो.

मु०- कालेजच्या तयारीचा अभ्यास जसा असावा तसा एथे आमच्याने चालववत नाही. तरी अगोदर तूं स्वतां कालेजच्या तयारीचा अभ्यास करून मग कालेज्यांत जा. कांहीं फेरफार करणे असेल तें पुढे कळेल.

जे०- माझा खर्च भागण्यासाठीं मला दुसरीं कामेहि करावीं लागतील. शिवाय कालेजांत असतांना मला अणखी थोडे सहाय व्हावे ह्मणून मला इतर कामे करण्याची इच्छा होईल.

मु०- तूं कोणतें काम करण्यास इच्छितोस ?

जे०- मला शेतकीचें, सुताराचें, व दुसरीं पुष्कळ साधारण कामे येतात. मी पूर्वीच या ठिकाणच्या सुतारास भेटलों आहे.

मु०- मग त्यानें तुला काय सांगितलें ?

जे०- त्यानें मला सांगितलें कीं थोड्या दिवसांनीं फळ्यांस रंधा मारण्याचें काम मिळेल. हें काम म्यां बहुत वेळां केलें आहे. ह्मणून मला त्याची चांगली माहिती आहे.

मु०- तुला एकदम काम मिळालें हें ऐकून मला वाटतें कीं तूं फार भाग्यवान् आहेस.

जे०- जेव्हांपासून मी मेहनत करूं लागलों तेव्हांपासून मला काम मिळालें नाहीं, असा एकहि दिवस गेला नाहीं.

मु०- माझी अशी अशा आहे कीं तुला सर्वदा काम लागेल व तूं आपला हेतु पूर्ण सिद्धीस नेशील. आतांपासून मीहि तुला मनापासून मदत करीन.

जे०- महाराज, आपण मनापासून माझे कल्याण इच्छितां ह्मणून मी आपले उपकार मानतो.

जेम्स या विद्यालयांत अभ्यास करीत असतांना दुसऱ्या चार विद्यार्थ्यांबरोबर एका खोलींत रहात असे. तो घंटा वाजविण्याचें काम करीत होता यामुळे त्याला सर्वांच्या अगोदर फारच सकाळीं उठावे लागत असे. जेम्स जन्मापासून चपळ होता यांत संशय नाहीं. त्यानें वेळच्यावेळीं एक क्षण जास्त किंवा कमी न होऊं देतां घंटा वाजवावी, तसेंच तो तें विद्यालय

झाडून जिकडे तिकडे स्वच्छ करून ठेवीत असे. जसा प्रसंग पडे तसा जेम्स वागत असे व तशीच त्यामध्ये हिम्मत होती.

एकदां त्याच्या साध्यायां (सोवतीच्या विद्यार्थ्यां) पैकीं एकजण लणाला, जिम, जसा तूं आपला धडा उत्तमप्रकारें लणून दाखवितोस तसेच उत्तमरीतीनें झाडूनहि काढतोस.

जे०— जसे मी आपले धडे उत्तमप्रकारें करतां तसें चांगलें झाडून कां काढूं नये वरें ?

सो०— पुष्कळ लोक ज्या अगत्याच्या व महत्त्वाच्या गोष्टी आहेत त्या मात्र उत्तमप्रकारें करतात. धडे करणें हें झाडून काढण्याच्या कामापेक्षां अधिक महत्त्वाचें आहे.

जे०— मला वाटते तूं पाखंडी आहेस. जर तुझें मत इतर कामाविषयीं चांगलें नाहीं तर तूं कोणत्याच कामीं पुढारी होण्यास योग्य नाहींस. जसा धडा उत्तम आहे तसेच झाडणेंहि उत्तम आहे. तें सुद्धां इतर महत्त्वाच्या गोष्टींप्रमाणें जीव लावून केलें पाहिजे.

सो०— तुझें बोलणें रास्त आहे. मी तुझ्या मतास अनुसरतां.

जे०— जीं मुलें झाडण्यास शिकत नाहींत तीं आपला धडाहि चांगला करीत नाहींत. ह्या नियमास कांहीं अपवाद असेल परंतु बहुत अंशीं तो खरा आहे.

सो०— तुझें बोलणें मी कबूल करतां. परंतु माझें मत असें आहे कीं थोडींच मनुष्यें तो नियम पाळतात. कित्येक मनुष्यें ज्या अगत्याच्या गोष्टी आहेत त्या मात्र फार जपून करतात व इतर लहान साहान गोष्टींकडे कानाडोळा करतात.

जे०— हें कदाचित् बरोबर असेल. माझा याविषयीं कांहीं वाद नाहीं. पण ते एक गोष्ट बरोबर पाहतात व दुसरी मनापासून करतात यामुळे ते प्रत्येक कामीं जय पावत नाहींत. प्रत्येक काम जीव लावून करून तें शेवटास नेण्यास प्रयत्न करीत नाहींत. म्यां नुकतेंच फ्रांकलिनाचें चरित्र वाचलें. त्यांत मला असें आढळलें कीं प्रत्येक कामांत मुख्य गोष्ट ही कीं “ तें उत्तमप्रकारें शेवटास नेण्यास झटवें.”

सो०- हणूनच तूं जसा उत्तमप्रकारें धडा करतोस तसेच उत्तमप्रकारें शडीतोसहि.

जे०- अर्थात्च. आणि हणूनच कोणत्याही मनुष्यानें एक काम पूर्णपणें व दुसरें अपूर्णपणें करूं नये. मला वाटतें कीं कोणतेंहि काम पूर्णपणें करणें ह्यापेक्षां तें अर्धें करून सोडून देण अधिक कठीण आहे. मला माहीत आहे कीं, अर्धवट धडा करणें हें जसें अवघड आहे तसें तो पूर्णपणें करणें हें अवघड नाहीं.

सो०- मला याचा अनुभव आहे. खरोखर पूर्णपणें धडा केला तर मोठी मौज वाटते. परंतु तोच धडा जर अर्धकच्चा केला तर फार त्रास वाटतो.

जे०- तशीच गोष्ट झाडण्याविषयीं आहे. जशी एखादी खोली अर्धवट झाडली असतां तें डोळ्यांस सहन होत नाहीं त्याच प्रकारें अर्धकच्चा धडा केला असतां मनाला तें गोड लागत नाहीं.

सो०- मला जर एक खोली केवळ अर्धवट झाडण्यास सांगितली तर ती मी उत्तमप्रकारें झाडून काढीन.

जे०- माझ्यानें तर दोन्हीहि गोष्टी अर्धवट करवणार नाहींत. हणून धडा अर्धवट करवणार नाहीं व झाडणेंहि अर्धवट करवणार नाहीं.

जेम्स आपलें शाळेसंबंधी काम कबुलायतीप्रमाणें जीव लावून करूं लागल्यामुळे त्याची तेथें दिवसानुदिवस बढती होऊं लागली.

जेम्साचें घंटा वाजविण्याचें काम त्रासदायक, चिकट, व मेहनतीचें होतें. त्याच्या कामाविषयीं एक बाई असें हणते कीं, "जेव्हां जेम्स एथें अभ्यास करण्याकरितां आला, तेव्हां त्यानें येथल्या शाळेच्या शिपायाचें काम पत्करलें. तो घंटा वाजवीत असे व शाळा झाडून काढीत असे. मी त्याला, जणुं काय तो दोर हातांत धरून घंटा वाजविण्यास तयार उभा आहे असा पाहीं. जेव्हां आम्ही आपल्या वर्गांत जात असूं तेव्हां तो हातांत दोर धरून उभा असतांना फार गोड शब्दांनीं आम्हांशीं बोलत असे. ह्या विद्यालयांतील सर्व लोक त्यावर प्रीति करीत होते. त्याचा स्वभाव मनमिळाऊ होता, त्याला संभाषण करण्यास फार आवडत असे. तो फार हुशार

होता. समयोचित् उत्तरें देण्यांत तर, तो पहिलाच होता. तो जर थट्टा करूं लागला तर तिचा परिणाम वाईट न होतां वारंवार गोड होत असे. दुसऱ्याचें मन दुखवावें हें त्याला कधीं आवडलें नाहीं.”

तरुण मित्रहो, तुझास जेम्साच्या ह्या गोष्टीवरून पुष्कळ बोध घेण्यासारखा आहे. तुझी नुकतेंच वाचलें कीं “ त्यावर सर्व लोक प्रीति करीत होते.” आणि याचें कारण काय ? तो जरी हलकीं कामें करीत होता तथापि सर्व विद्यार्थी व विद्यालयाचे अधिकारी त्यावर प्रीति करीत होते. याचें कारण त्याजमध्ये प्रीतिउत्पादक गुण होते हेंच कीं नव्हे ? कित्येक विद्यार्थी हलकीं कामें करून आपला विद्याभ्यास वाढविण्यास नाकारतात. त्यांना मेहनत करायास लाज वाटते. पण अशा प्रकारचा पोकळ अभिमान कामाचा नाहीं. हलकीं कामें करण्यानें मोठेपणा जातो असें नाहीं. त्यानें तर उलटा मोठेपणा येतो, मोठेपणा येण्यास नीच कामें आड येत नाहींत. कोणतेंहि चांगलें व उपयोगी काम दिसण्यांत नीच असलें तरी तें सन्माननीय आहे.

ह्या विद्यालयान्या संबंधानें एक पुस्तकगृह होतें. त्यांत सुमारें दोन हजार पुस्तके होती. तेथें त्यानें जाऊन बरेंच ज्ञान मिळविलें. तो एक क्षण सुद्धां वायां जाऊं देत नसे. याच वेळेपासून त्याला कविता वाचण्याची गोडी लागली. तो जें काहीं वाचात असे तें पुरतें ध्यानांत ठेवी. एकदां तो वाचात असतां त्याचा एक मित्र त्याला ह्मणाला “ जेम्स, तूं तें पुस्तक घेऊन काय करतोस ? हुबेहुब नकल तर त्या पुस्तकाची उतरात नाहींस ना ? ”

जे०— मी त्याची नकल उतरात नाहीं. पण ज्या गोष्टी मला विशेष अगत्याच्या अशा आढळतात त्यांचें टिपण करून घेतों.

मि०— असें करायास बराच वेळ लागेल.

जे०— ज्या रीतीनें मी टिपण करून घेत आहे त्या रीतीनें केलें असतां फारसा वेळ लागणार नाहीं.

मि०— तूं कसें टिपण करून घेतोस ?

जे०— मुख्य मुख्य गोष्टींचें टिपण घेऊन त्या अमुक पृष्ठावर आहेत

हैहि मांडून ठेवतों; व पृष्ठ उतरून घेतों याचें कारण असें कीं जर मला गरज लागली तर ती गोष्ट अमुक पृष्ठावर आहे असें सहज काढतां येईल.

मि०— जर तुला टिपण करण्यास धीर आहे तर फार बरें. मी जर एखादें पुस्तक वाचूं लागलों तर तें केव्हां संपवीन असें होतें. माझ्यानें टिपण करी तोंपर्यंत धीर धरवत नाहीं.

जे०— पुस्तक वाचण्यास जरं ह्मणशील तर जितका वेळ तुला लागतो तितकाच मला लागतो. पण मुख्य गोष्ट ही कीं वाचीत असतांना ज्या विशेष गोष्टी आढळतात त्यांचें टिपण करून घ्यावें ह्मणजे झालें. असें केल्यानें ती गोष्ट अधिक मनांत ठसते. पुढें जर मी एखाद्या विषयावर लिहूं अथवा बोलूं लागलों तर हें टिपण मला उपयोगीं पडेल.

मि०— (थट्टेनें) मग तुझे लढाईचें सर्व सामान तयार आहे. मात्र दाखगोळा घालून बार सोडायचा राहिला. मला तुशी युक्ति चांगली वाटती.

जे०— पुढें जर एखाद्या गोष्टीवर लिहिणें भाग पडलें तर पुस्तकांची उलथापालथ न करतां ह्या टिपणावरून सहज मदत मिळेल.

जेम्साच्या स्तुत्य गुणामुळें तो वाढत वाढत जाऊन त्याच विद्यालयाचा "प्रिन्सिपाल" झाला. तरुण मित्रहो, विचार करा. आपला नायक जेम्स घंटा वाजविण्याचे व झाडून काढण्याचे कामापासून हैराम एथील विद्यालयाचा प्रिन्सिपाल झाला. धन्य, धन्य तो परमसमर्थ देव! त्याच परमसमर्थ देवानें दुर्बळास बळ दिलें व अशक्तास सशक्त केले.

एकदां अशी गोष्ट झाली कीं, त्या विद्यालयाच्या मुख्य गुरूनें असा हुकूम फरमाविला कीं प्रत्येक विद्यार्थ्यानें आपापल्या नांवानें एक एक झाड लावावें व असें करून हें सर्व मैदान सुशोभित करावें. या संबधानें जेम्स व त्याचा मित्र बेकर यांचें संभाषण येणेंप्रमाणें झालें.—

जे०— बेकर, आपल्या गुरूनें जो विचार सुचविला आहे तो फार चांगला नाही काय? जर प्रत्येक मुलगा आपल्या वाटचें एक व मुलीच्या वाटचें एक अशीं दोन झाडें लावील तर हें मैदान बोलतां बोलतां सुशोभित होईल. हें आपण येत्या शनवारीच करूं.

बे०— हा तर मोठा खीसन्मान समजायाचा ! कारण मुली झाडे लावू शकत नाहीत.

जे०— पण मुलीकरितां जीं मुलें झाडे लावतील त्यांस त्यावरून थोडा गर्व येईल.

बे०— (मध्येच) आणि त्या झाडांस मुलींचीं नांवां दिल्यावर मग तर फारच गर्व येईल.

जे०— वाः खुब भिडविली ! मुख्य विचार तो हाच कीं ज्या मुलाने एका मुलीच्या नांवानें झाड आणलें आहे त्यानें त्या झाडास त्या मुलीचेंच नांव द्यावें हें रास्त, त्यां बरें सुचविलेंस. मी हें विसरलों होतो. तुला तें आठवलें याचें कारण तूं मुलींविषयीं जास्ती काळजी वाहतोस.

बे०— पण मुलींकरितां झाडे आणून लावणें ही तुझी कल्पना.

जे०— मी तें कबूल करितों; तें कबूल करण्यास मला लाज वाटत नाही. मुलांस असें करणें स्तुत्य आहे. पण मुलीच्या नांवानें आणलेल्या झाडांस मुलीचें नांव द्यावें हा तुझा विचार, असो, हें करण्यास आपणास वेळहि वराच आहे.

बे०— होय मलाहि तसेंच वाटतें.

जे०— आपण हीं झाडे लावल्यावर पंचवीस तीस वर्षांनीं ह्या विद्यालयास व ह्या शहरास कशी शोभा येईल याचें अनुमान केल्यानें फारच समाधान वाटतें.

याप्रमाणें शेवटीं त्या सर्व मुलांनीं केलें. सर्वांनीं आपल्या नांवाचें एक व मुलीच्या नांवाचें एक अशीं दोन दोन झाडे लावून तें सर्व मैदान सुशोभित केलें. जेम्सास विशेषेंकरून फार आनंद वाटला.

दुसरी एक गोष्ट जेम्स पहिल्याच वर्षीं ह्या विद्यालयांत असतांना घडली. ती अशी कीं, कोणी एका मुलीनें शाळेचा नेम मोडला. ह्या अन्यायामुलें तेथील मुख्य गुरूसे वाटलें कीं तिचा निषेध सर्व मुलांसमोर उघडरीतीनें व्हावा. हा निषेध दुसऱ्या दिवशीं नियमाप्रमाणें शास्त्र वाचून झाल्यावर सर्व मुलांसमक्ष करावा असें वाटलें. यावरून सर्व मुलांस फार

वाईट वाटलें. कारण ती सर्वास फार प्रिय हातीं, विशेषकरून जेम्सास फार वाईट वाटलें, तो दुसऱ्या एका मुलीस हणाला.

जेम्स- त्या मुलीचा सर्वासमक्ष उघड रीतीने निषेध व्हावा हें फार वाईट आहे.

मुलगी- होय खरोखर, अशा लहानशा गोष्टीचा राईचा पर्वत करणें हें फार वाईट आहे. जर ही गोष्ट एखाद्या मुलाविषयीं असती तर चिंता नाहीं पण ज्या अर्थी मुलीविषयीं आहे त्या अर्थी फार गुप्तपणें केली पाहिजे.

जेम्स- (थडेंने) अशी गोष्ट मुलाची झाली असतां ती कांहींच जेम्स धरायाची नाहीं असें तुला वाटतें काय ?

मुलगी- माझे असें हणणें नाहीं. माझा बोलण्याचा भावार्थ हा आहे कीं, मुलीस अशी कडक शिक्षा देऊं नये.

जेम्स- बरोबर. पण याला दुसरा उपाय नाहीं.

मुलगी- जर आपण सर्वांनीं अर्ज करून विनंती केली कीं ह्या मुलीचा गुप्तपणें निषेध व्हावा तर थोडा मार्ग दिसतो.

जेम्स- मी तर प्रथम त्या अर्जावर सही करीन. पण हें काम लवकर झालें पाहिजे. उशीर करतां कामां नये.

मुलगी- बरें तर मी कित्येक मुलींची भेट घेतें.

असें बोलून ती निघून गेली. त्या सर्व विद्यार्थ्यांनीं अर्ज तयार करण्याचा विचार चालविला होता पण तो सिद्धीस गेला नाहीं. त्या मुलीचा शेवटीं सर्वासमक्ष निषेध झाला. निषेधाच्या वेळीं सर्वास वाईट वाटलें.

जेम्सास हैराम येथें येऊन फार दिवस झाले नाहींत तोंच त्याचा स्वभाव कसा होता हें सर्वास माहित झालें, तो निःपक्षपाती होता व तसाच सर्व कामांत न्यायी होता.

एकदां जेम्स व दुसरीं मोठीं मुलें चेंडू खेळत असतां कित्येक लहान लहान मुलें जवळ उभीं होती. जेम्सानें त्या लहान मुलांच्या चर्येवरून सहज जाणलें कीं, त्यांची चेंडू खेळण्याची इच्छा आहे. पण तीं फारच ल-

हान असल्या कारणाने इतर मोठ्या मुलांच्याने त्यांस खेळांत घेण्या-
विषयी नाखुशी दर्शविली.

जेम्स- हीं लहान मुले खेळांत नाहींत काय ?

उत्तर- काय हीं चिटलिंगे ! तीं फार लहान आहेत, तेव्हां अर्थात्
त्यांच्याने ह्या खेळांत टिकवणार नाहीं.

जेम्स- पण जशी आपणास खेळण्याची हीस आहे तशी त्यांसहि
आहे.

उत्तर- छीः, तीं फार लहान आहेत, त्यांचें मन आपल्या खेळांत रम-
णार नाहीं.

जेम्स- जर तुम्ही त्यांस खेळांत घेत नाहीं तर मीहि खेळत नाहीं.
एक मोठा मुलगा उत्तर करतो- बरे तर घे त्या लहान मुलांस, जर तुम्ही
इच्छा आहे कीं खेळ विघडावा तर तसें होऊं दे.

जेम्स- विघडणार नाहीं, उलटा अधिक मनोरंजक होईल.

असें बोलून जेम्साने त्या लहान मुलांस खेळांत घेऊन खेळ पुन्हा
चालू केला.

गोष्ट १९ वी.

जेम्साची "इलेक्टिक इन्स्टिट्यूट" विद्यालयांत बढती.—प्रेसिडेन्ट हिन्सडेल याची साक्ष.—क्लार्क व जोन्स यांचें त्याविषयी संभाषण.—जेम्स एका भूमितीच्या वर्गाकडे लक्ष देतो.—मिस बुथ नांमक तरुण बाईचें व मुख्य गुरूचें संभाषण.—जेम्साची ह्या बाईविषयी साक्ष.—तो निबंध तयार करण्याकरितां तिचें सहाय मागतो.—ग्रंथ वाचण्याकरितां एका मंडळीची स्थापना.—वेन्टली.—जेम्साच्या उपदेशाविषयी एका बाईची साक्ष.—कांग्रेस सभा व दास ठेवण्याची रीत.—मिस ल्युकेशिया रूडाल्प.—जेम्साच्या मिळाऊपणाविषयी एका बाईची साक्ष.—कालेजाचा अध्यक्ष वगैरेचा जेम्साविषयी उल्लेख.—त्याच्या शिक्षकाचे कामाविषयी साक्ष.—त्याचें व प्रिन्सपाल याचें संभाषण.—तो निरनिराळ्या कालेज अधिकाऱ्यांस पत्र पाठवितो.—त्याचें व टामसाचें कालेजच्या खर्चाविषयी संभाषण.

हराम येथील "इलेक्टिक इन्स्टिट्यूट" मध्ये जेम्स घांट वाजविण्याच्या शाडण्याच्या कामापासून पुढें कसा वाढत गेला याविषयी हल्लीं जो प्रेसिडेन्ट हिन्सडेल त्या विद्यालयावर आहे तो असें म्हणतो,—“ ह्या वेळीं (जेम्स विद्यालयांत असतांना व आसिस्टंट मास्तरची जागा मिळाल्यावर) त्याच्या मनाचा फारच विस्तार झाला होता. त्याचे डाले चोहोंकडे लागले. कारण त्याचा अभ्यास वाढत चालला असून, जीं कांहीं संकटें त्याला आलीं होतीं तीं सर्व निघून गेलीं होतीं. एक वर्ष झालें नाहीं तोंच त्याला शिक्षकांच्या मंडळींत गणलें. १८९३-९४ च्या “क्याटलागांत” म्हणजे नांविनिशीच्या पटांत त्याचें नांव शिक्षक व विद्यार्थी ह्या सदराखालीं आढळतें. तो “आसिस्टंट मास्तर” किंवा “सहायकारी शिक्षक” याचें काम करित असतां त्याला इंग्लिश व प्राचीन भाषा शिकवाव्या लागत असत. जेम्सास इतकें लवकर शिक्षकाचें काम मिळालें यावरून वाचकांस वाटेल की, त्या विद्यालयांत जसा चांगला अभ्यास असावा तसा नसेल; परंतु अशी कांहीं गोष्ट नव्हती. जसें ह्या विद्यालयांत त्याला शिकण्याचें व झटून अभ्यास करण्याचें उत्तेजन आलें तसें जर तो दुसऱ्या विद्यालयांत गेला असता तर आलें नसतें.”

ह्या विद्यालयांत जेम्स असतां त्याला तीन प्रकारचीं कामें करावीं लागत असत. एक विद्यार्थ्यांचें, दुसरें शिक्षकांचें आणि तिसरें सुताराचें. शाळा भरण्याच्या पूर्वी व शाळा सुटल्यानंतर तो आपला हातोडा घेऊन ठोकठाक करीत वसत असे.

एकदां जेम्स त्या विद्यालयाजवळ काम करीत आहे हें पाहून क्लार्क नामें विद्यार्थी जोन्स नामें विद्यार्थ्यांस ह्मणतो—

क्लार्क— अरे, जोन्स, तो पाहा जिम कसा झटून काम करीत आहे. त्या घरावर फळ्या वसविण्याचें काम त्यानें पत्करिल्लें आहे.

जोन्स— काय ! एकद्वानेंच ?

क्लार्क— होय एकद्वानेंच, तें तो बोलतां बोलतां संपवील. कारण तो फार वळकट आहे.

जो०— त्याला अंगवळापेक्षां बुद्धिवळ फार आहे.

क्लार्क— त्वां असा खंदा काम करणारा तरुण मुलगा कधीं पाहिला होतास काय ?

जो०— कधीं नाहीं. जशी अन्नापाण्याची त्याला गरज आहे तशीच कामाचीहि आहे असें दिसतें. स्वतःच्या निर्वाहाकरितां काम करणें त्याला भाग नसतें पडलें तर त्याच्या शरीराचा नाश एका वर्षाच्या आंत झाला असता. मला वाटतें तो फार गरीब आहे यामुळें धन्य आहे.

क्लार्क— खरें बोललास. म्यां या गोष्टीविषयीं कधीं विचार केला नव्हता. गरीबी कधीं कधीं आशीर्वादरूप असते. मला पूर्वीं असें वाटत होतें कीं, गरीबी सर्वदां शापरूप आहे, पण आतां तसें वाटत नाहीं.

जो०— सुताराचें काम करणें हेंच त्याचें तारण आहे असें लटलें असतां चालेल. याविषयीं मी बराच विचार केला. मला वाटतें चेंडू व इतर खेळ खेळण्यांत जो आपला व्यायाम होतो त्यापेक्षां सुतारकीच्या कामांत त्याचा जास्त होत असेल यांत संशय नाहीं.

क्लार्क— काय ह्मणतोस ! (क्लार्कास वाटलें कीं जे खेळ आह्मी खेळतो ते जेम्स अगदींच खेळत नाही असा जोन्सचा भावार्थ आहे) त्वां त्याला आपणाबरोबर चेंडू व इतर खेळ खेळतांना कधीं पाहिलें नाहीं काय ?

जो०- ते खेळ तो खेळतो पण ह्या सर्वापेक्षां वाचणें, अभ्यास करणें व हातांनीं मेहनत करणें यांत त्याला अधिक सुख वाटतें. जस जसा तो खेळतो तस तसा उत्तम अभ्यासहि करतो. मला वाटतें आपण सर्वांनीं जेम्माचा कित्ता ध्यावा.

हार्क- होय खरी गोष्ट. काल भिस्तर वेन्टली यानें उपदेश केला, यांत तो म्हणाला, "जे कांहीं काम हातास येईल तें सर्व शक्तीनें व मनःपूर्वक करावें." तो उपदेश तुला आठवतो का ?

जो०- होय आठवतो. पण कोण जाणें फादर वेन्टलीनें जेम्साचेंच उदाहरण घेऊन बोलला तर नसेल ना !
याप्रमाणें जेम्साच्या गुणांविषयीं व अंगमेहनतीविषयीं त्या दोन विद्यार्थ्यांमध्ये संभाषण झालें. तें सर्व लिहिलें असतां वाचकांस त्रास येईल म्हणून इतकेंच सांगतों कीं, जेम्स उद्योगी, मेहनती, व सद्गुणी होता अशाविषयीं आपणास पुष्कळ प्रमाणें मिळालीं आहेत.

ह्या विद्यालयांत जेम्स असतांना एकदां सहज त्याची दृष्टि एका भूमितीच्या वर्गाकडे गेली. ह्या वर्गांत केवळ तीन विद्यार्थी होते. हे तीन विद्यार्थी सिद्धांत सोडवीत असतांना जेम्साचें त्यांच्याकडे लक्ष्य गेलें. ते मोठ्या उत्साहानें व ज्ञपान्धानें सिद्धांत सोडवीत असतांना त्यांचा ठसा जेम्साच्या मनावर उमटला व तो म्हणाला, "या वेळेपासून मी शिक्षक व विद्यार्थी यांस पूज्य मानतो." त्या वर्गांत जे तीन विद्यार्थी त्या वेळीं होते ते आतां फार नामांकित मनुष्ये झालीं आहेत. त्यांचीं नांवां येणेंप्रमाणें- पहिला शुलियम बी. हेजन, हा मेजर जनरल असून इंडिएनप्रांताच्या सरहद्दीवर काम करीत आहे. दुसरा जार्ज ए. बेकर. हा ओहिओमध्ये क्लीव्हलंडचा एक सन्माननीय व वजनदार मनुष्य आहे. तिसरा विद्यार्थी म्हणून जो म्हटलें ती एक वार्ड होती. तिचें नांव मिस आलमेडा ए. बुथ. ती फार हुशार व सद्गुणी होती. तिचें वय त्या वेळीं सुमारें तीस वर्षांचें. ती शाळेंत अभ्यास करून तेथेंच शिक्षकिणीचें कामहि करीत होती. ती वार्डचें जेम्सावर बरेंच वजन होतें, यास्तव तिची थोडीशी वजन वाचकांस द्यावी हें योग्य आहे. ह्या वार्डचा बाप मेथडिस्ट मंड-

ळीतला होता. हा मनुष्य फार हुशार व हिम्मतदार असे. मिस आलमेडा ए. बुध ही स्वभावाने बापासारखी होती. हिचे लग्न झाले नव्हते पण तिची मागणी घातली होती. पुढे ज्या पुरुषाबरोबर हिचे लग्न होणार होते तो मेला. आपला अभ्यासच आणखी वाढवावा असा उद्देश धरून ती ह्या विद्यालयांत आली. ती १८७९ वे वर्षी मरण पावली. ती भेल्यावर जेम्स तिच्याविषयीं म्हणतो— “जेव्हां ती बारा वर्षांची होती तेव्हां ती जे प्रश्न शिक्षकास करी तेणेकरून ते अगदीं गोंधळून जात व त्यांस विनचूक उत्तर देण्याची मारामार पडे. यावरून त्या शिक्षकाची फार मान-खंडणा होत असे. एकदां तिनें एका शिक्षकाची चूक काढली. हा शिक्षक फार अभिमानी असे. तेव्हां अर्थात् तो ती चूक कबूल करीना. त्याची खात्री व्हावी या कारणास्तव तिसऱ्या एका विद्वान गृहस्थाकडे त्या चूकीच्या निवाड्याकरितां गेले. शेवटीं त्या तिन्हाईतानें त्या शिक्षकाची चूक दाखवून त्या मुलीस विजयी केलें. अर्थात् त्या शिक्षकास आपली चूक पदरीं घेणें भाग पडलें. ह्या वेळेपासून तो शिक्षक ह्या मुलीसंगतीं फार सल्लूख्यानें वागूं लागला ” जेम्स तेथें अभ्यास करीत असतांना त्याचा व ह्या बाईचा चांगला स्नेह झाला, एकदां ती जेम्सास पाहून मुख्य गुरूस म्हणाली “पहा जेम्स कसा चांगला आहे ! पुढे त्याच्या साथीं कांहीं तरी चांगलें असावें.”

मुख्यगुरू— खरें आहे. पण त्यानें जसा क्रम धरला तसाच ठेवला पाहिजे.

मिस आलमेडा बुध— मला वाटत नाहीं कीं तो आपला क्रम सोडील. त्याच्या सर्व गोष्टींमध्ये मुख्य गोष्ट ही आहे कीं, त्याचा हेतु ख्रिस्ती हेतु आहे. त्याचे गुण ख्रिस्ती गुण आहेत. त्याचीं कर्मे हीं ख्रिस्ती कामें आहेत. शिवाय तो वागतो, वर्ततो तर ख्रिस्ती धोरणाला अनुसरून वर्ततो. मला वाटते तो नामांकित होईल.

मुख्यगुरू— मी हें कबूल करितों. मात्र विचार तसेच आहेत.

जेव्हां जेम्स ह्या विद्यालयांत गेला तेव्हां त्याचा अभ्यास त्या बाईपेक्षां कमी होता, पण त्यानें लवकरच अभ्यास करून तिची बरोबरी मिळविली,

व ते एकाच वर्गांत शिकूं लागले. जेम्स त्याविषयीं असें हणतो:—“ मिस आलमेडा बुथ हिच्यापेक्षां मी गणितांत व पदार्थविज्ञानशास्त्रांत पुष्कळ मार्गें होतो. पण ग्रीक व लाटीन भाषेंत आहो दोघेंहि सारखेच होतो. ” ही बाई जेम्सास अभ्यासाच्या संबंधानें पुष्कळ मदत मोठ्या संतोषानें करीत असे, हीं दोघें वारंवार एकत्र वाचीत वसत असत. यांनीं वाचण्याकरितां बरींच पुस्तकें विकत घेतलीं.

एकदां जेम्सास परीक्षेसाठीं निबंध लिहून आणण्यास सांगितलें होतें. तो शालेंतून घरीं आल्यावर, संध्याकाळीं मिस आलमेडा बुथ बाईकडे गेला. व तिला हणाला “ मिस बुथ, मला तुझे थोडें सहाय पाहिजे. जर मी तुजें सहाय न घेतलें तर माझा सर्व निबंध व्यर्थ होईल. ”

मिस आलमेडा बुथ— माझ्या सांगण्यावरून तुला त्रास पडेल. परंतु माझ्यानें जितकी मदत करवेल तितकी मी करीन.

जे०— हेंच मला पाहिजे. निबंध लिहिण्यापूर्वीं मला त्यावर थोडें संभाषण केलें पाहिजे. मग तेंच संभाषण मला निबंध लिहिण्यास मदत असें होईल.

मिस आलमेडा बुथ— ह्याप्रकारचें सहाय सर्वास उपयोगी आहे. कोणताहि विषय कसोटीनें पाहणें झाल्यास एकापेक्षां दोघांनीं पाहिला तर अधिक उत्तम. वादविवाद केल्यानें विचारशक्ति वाढते. आतां तुझ्या निबंधाविषयीं पाहण्यास मला वेळ आहे.

असें तिनें हटल्याबरोबर जेम्सानें आपला निबंध तिला दाखविला. ते त्या निबंधांत इतके निमग्न झाले कीं सर्व रात्र निघून जाऊन खिडकी वाटे सकाळची प्रभा पडली तेव्हां त्यांना समजलें कीं रात्र जाऊन सूर्योदय झाला. यावरून त्यांस फार आश्चर्य वाटलें. या बाईनें १८९३ त ग्रंथ व पुस्तकें वाचण्याकरितां केवळ बारा विद्यार्थ्यांची एक मंडळी स्थापित केली. त्यांनीं सुटीच्या दिवसांत सर्वांनीं मिळून बरेच ग्रंथ वाचले. या ग्रंथ वाचणाऱ्या मंडळीमुळें जेम्सास बराच फायदा झाला.

जेम्साची धर्मसंबंधी वर्तणूक फार चांगली होती. धर्मसंबंधी ज्या सभा होत त्या सर्वांत तो सर्वदा पुढारी असे. डिसैपल् मंडळीचा पाळक मिस्टर

बेन्टली हाहि जेम्सास फार चाहत असे. तो त्याला वारंवार मंडळींत उपदेश करण्यास सांगत असे. देवानें जेम्सास बोलण्याची शक्ति चांगली दिली होती. यामुळें त्यानें उपदेश करावा अशी पुष्कळांची इच्छा होती. त्याला वारंवार आमंत्रण देऊन बोलावून नेत असत. एकदां अशी गोष्ट झाली कीं जेम्स, मिस्तर बेन्टलीच्या संगतीं प्रार्थनेच्या मंडळीस गेला. तेथे नेहमींप्रमाणें तो त्या प्रार्थनेच्या सभेंत भाग घेण्यास वाटच पाहत होता. इतक्यांत दुसऱ्या एका मंडळीकडून जेम्सास आमंत्रण आलें. कारण ह्या दुसऱ्या मंडळींत जे बोलणारे होते ते त्या दिवशीं आले नव्हते. मि० बेन्टलीस हें लवकर समजलें नाहीं. पण जेव्हां तो काहीं पावलें त्यापासून दूर केला तेव्हां त्यानें पाहिलें कीं जेम्स जात आहे. यावर त्यानें लागलें हाक मारली व म्हणाला, “जेम्स, जाऊं नको.” इतक्यांत बेन्टलीस वाटलें कीं आतां परत हाक मारणें हें असभ्यपणा होय आणि म्हणून तो पुन्हां आपल्या श्रोत्यांस म्हणाला, “चिंता नाहीं त्याला आतां जाऊंदा. हा मुलगा युनैतेद् स्तेतचा प्रेसिडेन्ट होईल.” जेम्स फार चित्तवेधक उपदेश करीत होता याविषयीं एका बाईचें दुसऱ्या बाईशीं येणेंप्रमाणें भाषण झालें.— ती म्हणते “जेम्सानें जो उपदेश केला त्याची मला आठवण आहे. तो माझ्या अंतःकरणावर बरोबर उमठला. पूर्वी जे उपदेश म्यां ऐकिले त्या सर्वांपेक्षां जेम्साचा उपदेश फारच निराळा व चांगला होता.

प्र०— तो कसा निराळा होता ?

उ०— इतर मंडळ्यांत म्यां जे उपदेश ऐकिले त्यांपेक्षां ह्याचे उपदेश विशेष विचाराचे व साधारण बुद्धीच्या पलीकडचे होते. जसे इतर उपदेशक पुन्हा पुन्हा तेच विचार आणतात तशी ह्याची गोष्ट नाहीं. यावरून जे त्याचे उपदेश ऐकतात ते चकित होतात.

प्र०— मला वाटतें त्याला भाषेचें चांगलें ज्ञान असावें !

उ०— त्याला भाषेचें चांगलें ज्ञान आहे ही तर एक मुख्य गोष्ट. त्याचे शब्द एकामागून एक नदीच्या प्रवाहासारखे वाहतात. त्याचें तोंड मात्र उघडण्याचा उशीर आहे, कीं एकामागून एक शब्द चाललेच. किती वेळां

यां लोकांस बोलतांना ऐकिलें कीं, “जसा तो सहज श्वासोच्छ्वास टाकतो तसा सहज बोलतोहि.”

याच संबंधानें बोलत असतां, अणखी एक गोष्ट जेम्साविषयीं ही सुचते कीं, मिस्र आलमेडा बुध हिच्या मदतीनें जो ग्रंथ वाचणारांची सभा स्थापित झाली होती, तींत तो फार वादविवाद करीत असे. तो चेस्टर-शहरीं जियागा पाठशाळेंत असतां जो कांहीं समज त्याला होता त्यापेक्षां या स्थळीं (हैराम येथें) त्याला जास्त समज होऊन वादविवाद व तर्क-सूत्र लढविण्याची कला अधिक शिकला. ह्याच वेळेपासून लोकोपकाराचीं कामें करण्याकडे त्याचें विशेष लक्ष लागलें.

ह्याच वेळेच्या सुमारास काँग्रेस सभेनें असा कायदा केला होता कीं, जर गुलाम धन्यापासून पळून गेला तर त्याला धरून पुन्हा त्याच्या धन्याच्या स्वाधीन करावा. ह्या ठरावावरून विशेषेकरून वेस्टर्न रिझर्व्ह प्रांताच्या लोकांस फार वाईट वाटलें. तरुणांनीं आपला आवेश जीं व-पस्क मनुष्ये होती त्यांच्या बरोबर दाखविला. विशेषेकरून आपल्या जेम्सास फार वाईट वाटलें, कारण दास ठेवण्याच्या रीतीचा तो फार द्वेष करीत असे. इतर दुसऱ्या तरुण मुलांप्रमाणें जेम्स आपले मनांतील विचार भयानें छपवून न ठेवतां उघडपणें धैर्यानें बोलून दाखवीत असे. दास ठेवण्याच्या रीतीविषयीं निषेध करून तो झणाला, “जसें हाबेलाच्या रक्ताचा शब्द देवाकडे गेला तसें ह्या पिढींत व गांजलेल्या दासांची आरोळी सुटकेसाठीं देवाला ऐकूं जाईल, आणि मग ईश्वर आपली क्रोधरूप बीज ह्या गुलामगिरीच्या झाडावर पाडून त्याचा समूळ नाश करील. मग त्या झाडाचा कांहीं एक अंश राहणार नाही.”

जेम्स त्या विद्यालयांत सहायकारी शिक्षकाचें काम करीत असतां त्याच्या हाताखालीं ग्रीक भाषेच्या वर्गांत एक विद्यार्थीण होती, तिचें नांव वाचकांस मार्गेच कळविलें आहे. ती विद्यार्थीण कोण झणाल तर ल्युकेशिया रूडाल्प ही होय. ह्या मुलीची व जेम्साची जियागा पाठशाळेंत असतांना ओळख झाली हें आमच्या वाचकांस स्मरत असेलच. ही मुलगी ह्या विद्यालयांत कशी आली हें सांगणें अवश्यक आहे. हिच्या बापास

वाटलें की आपल्या मुलीचा अभ्यास चांगला व्हावा या कारणामुळे त्याने तिला एथें आणून ठेवलें. ही मुलगी आली हें पाहून जेम्सास मोठा आनंद झाला. ती ह्या वेळीं जरी सर्वदां त्याच्या समक्ष होती तरी त्यांचा लग्नसंबंध जडेल अशी गोष्ट त्यांच्या स्वप्नीं सुद्धां नव्हती. दिवसेंदिवस तिचा अभ्यास वाढत चालला. ती ग्रीक भाषेत फार हुशार झाली. सर्व विषय तिला चांगले समजू लागले. एकंदरीनें ह्मटलें असतां ती मुलगी हुशार व सद्गुणी होती. तिच्या सद्गुणाचा ठसा जेम्साच्या अंतःकरणावर उमटला. त्यांची प्रीति जडत चालली व त्यांचा अभ्यास झाल्यावर त्यांचें लग्न झालें. लग्नाच्या वेळीं तो बावीस व ल्युकेशिया रूडाल्फ एकवीस वर्षांची होती.

कित्येकांस असें वाटलें होतें की, ज्या अर्थी त्यांची प्रीति जडली त्या अर्थी त्यांच्या अभ्यासास धक्का बसेल. पण तशी गोष्ट झाली नाही. कारण जेम्स हा दृढ निश्चयाचा व दूरवर विचार करणारा होता. हें लोकांच्या ध्यानांत आलें नाही. त्यानें जरी अभ्यासाच्या वेळीं लग्न करण्याचे विचार मनांत आणले तरी अभ्यास पुरा होण्याच्या पूर्वीच त्यानें लग्न केलें नाही. आपला अभ्यास पूर्ण होऊं दिला व मग त्यांचें लग्न झालें.

चेस्टरशहरास जेव्हां जेम्स अभ्यासाकरतां गेला तेव्हां तो फार भिडस्त होता. पण हैराम एथें आल्यावर त्याचा तो स्वभाव जाऊन तो सर्वासंगतीं फार सलगीनें वागूं लागला. तो गमत करून सर्वांचें मन रंजवीत असे. या संबधानें इलिनॉईस एथील एक बाई असें लिहिते.—

“जून महिन्यांत सर्व मुलें “रूडाल्फ” एथें हवां खाण्यास गेलीं. हें ठिकाण हैरामापासून सुमारे २९ मैलांवर आहे. वाटेंत जेम्स गमत करून सर्व विद्यार्थ्यांचें मन रमवीत असे. जें कांहीं रस्त्यांत दृष्टीस पडे त्यावरून तो कांहींतरी दुम दाखवीत असे. तसेंच मनोरम कविता ह्मणून त्याचें मन रमवीत असे.” वाचणारांनीं हें लक्षांत आणलें पाहिजे कीं, जीं कांहीं गमत जेम्स करीत असे तीं मूर्खपणानें किंवा जशीं कित्येक मुलें उनाडरीतीनें करितात तशी तो करीत नसे. त्याची सर्व गमत सभ्यपणाची होती. याविषयीं तेथील त्याचा मित्र असें लिहितो.—

“जेम्साच्या आंगां मनमिळाऊपणा व सभ्यता इतकी होती कीं, ती

लोक पाहून तेव्हांच त्याला वश होत. जर कोणास सलाम करायाचा तर तो फार नम्रतेने व मनःपूर्वक हाताशीं हात देऊन करीत असे. यावरून तो मनमिळाऊ, सभ्य व इतर लोकांवर ममता करणारा होता असें सहज प्रमाण पटते. ” ज्या मित्रानें हा वरील मासला दिला आहे तोच पुन्हा हणतो, “ सर्व विद्यार्थी व शाळेचे अधिकारी जेम्सास “ दुसरा वेव्स्टर ” असें हणत. तसेंच तो “ व्हाईट हौस ” (प्रेसिडेन्ट राहण्याचा महाल) मिळवील असेंहि हणत असत.

जेम्सानें चित्रे व नकाशा काढण्याचा चांगला अभ्यास केला होता. शाळांची व पक्षांची चित्रे तो फार उत्तम रीतीने काढीत असे. एका मुलीस त्यानें सुंदर चित्र काढून देऊन त्याच्या बाजूस आपलें नांव व बाहू काढला होता.

जेम्सावर सर्व शाळेचे अधिकारी प्रीति करीत होते. एकदां त्या शाळेचा “ चेरमन ” हणजे अध्यक्ष व दुसरा एक त्याच विद्यालयाचा कामदार यांच्यामध्ये जेम्साविषयीं असें बोलणें झालें.—

अध्यक्ष— जेव्हां जेम्स कालेजांतून अभ्यास करून बाहेर पडेल, तेव्हां आपण त्याला ह्याच विद्यालयांत कामावर ठेवूं, तो फार चांगला “ प्रिन्सिपाल ” (हणजे मुख्य गुरु किंवा शिक्षक) होईल, सर्व विद्यार्थी त्याच्यावर प्रीति करतील.

कामदार— होय तें खरें आहे. परंतु त्याला तुम्ही कोणत्या वर्गावर ठेवाल ?

अध्यक्ष— कोणत्याहि वर्गावर ठेवूं. तो कोणताहि वर्ग फार चांगल्या रीतीने चालवूं शकेल. त्याच्या विषयीं म्यां असें जाणलें कीं, जेव्हां आपण त्यास एका कामावर ठेवण्याचा बेत करितों तेव्हां तो त्याच्या जोडीचे दुसरें मोठें काम करून आपणास चकित करितो.

याप्रमाणें त्या दोघांचें बोलणें झाल्यावर त्यांनीं जेम्साची भेट घेतली व त्यालाहि, कालेजांतून अभ्यास करून निघाल्यावर, आम्ही तुला आमच्या विद्यालयांत काम देऊं असें कळविलें. जेव्हां जेम्स हे विद्यालयाच्या सोडून कालेजांत जाण्यास निघाला तेव्हां तो खचीत परत या विद्याल-

यांत काम करण्यास येईल असें तेथील " प्रोफेसरास " (गुरूस) वाटलें. त्या विद्यालयांत जो हल्लीं प्रेसिडेन्ट आहे तो असें ह्मणतो.—

" जेम्स सहायकारी शिक्षकाचें काम करूं लागल्यापासून दोन वर्षांच्या आंत त्यानें आपली योग्यता अशी दाखविली कीं, शाळेच्या सर्व अधिकाऱ्यांस असें वाटलें कीं त्याचा कालेजांत अभ्यास झाल्यावर त्याच विद्यालयांत " प्रोफेसरचें " काम द्यावें."

इलिनॉईस एथील बाई जी जेम्साच्या हाताखालीं शिकत होती ती पुन्हा असें ह्मणते कीं, " तो (जेम्स) फार मनमिळाऊ होता. मुलांचीं मनें आपणाकडेस ओढून घेण्याकरितां तो जे दाखले देत असे ते फार चांगले असून बोलण्याची त्याची शैली फार उत्कृष्ट असे. याच्या हाताखालीं गणिताच्या वर्गांत एकंदर नव्वद मुलें होती. पण त्यांतून म्यां एकास देखील जेम्सासंगतीं उद्धट रीतीनें वागतांना पाहिलें नाहीं. कित्येक मुलें समजांत कमी असत तर त्यांस रागें न भरतां प्रीतीनें पुढे चालण्याविषयीं तो उत्तेजन देत असे."

याचप्रकारें दुसऱ्या अनेक साक्षी जेम्साविषयीं आहेत पण त्या सर्व दाखल करण्याची कांहीं जरूर नाहीं. त्या सर्वांच्या मुखीं आहे कीं जेम्स सुस्वभावाचा व सहृणी होता. कालेजच्या संबधानें जेम्साचें व तेथील प्रिन्सिपालचें येणेंप्रमाणें बोलणें झालें.—

प्रिन्सिपाल— जेम्स, तूं कां वेथानी कालेजांत जाणार ! ह्या कालेजचा स्थापक आलेक्झांडर काम्पबेल आहे व तो डिसैपल पंथाचा आहे.

जेम्स— आजपावेतो तिकडे जाण्याचा माझा विचार होता पण आलिकडे तो म्यां सोडून दिला आहे.

प्रि०— कां वरें तुझा वेत बदलला ? तें कालेज तर तुझ्या धर्ममताच्या लोकांचेंच आहे.

जे०— तें मला माहित आहे. परंतु मला वाटतें कीं माझ्या पंथाच्या लोकांच्या थोडें बाहेर जाऊन अधिक माहिती करून घ्यावी.

प्रि०— हें तुझे ह्मणणें रास्त आहे. त्वां जास्ती माहिती मिळवावी अशी तुझी इच्छा आहे ना ?

जे०— डिसेपलपंथाविषयी मला चांगली माहिती आहे. परंतु बाहेर गेलें असतां मला त्याच्याविषयी जास्त माहिती होईल. बेथानी कालेजांत जाण्यापेक्षां “न्युइंग्लंड” कालेजांत गेलें असतां चांगलें होणार नाहीं काय ?

प्रि०— कदाचित् मी तुझ्या मतास कबूल आहे. तुझे विचार चांगले आहेत. तूं कालेजांत जाण्यास अगोदर दोन वर्षे तयार होशील. निदान तूं दुसऱ्या कोणत्याहि कालेजांत दोन वर्षे अगोदर जाऊं शकशील. तुझा बेत कोणत्या कालेजांत जाण्याचा आहे ?

जे०— त्याविषयीं अद्याप म्यां निश्चय केला नाहीं. परंतु मी “येलकालेज”, “बुलियम कालेज” व “युनिव्हर्सिटी कालेज,” यांच्यांतून कोणास तरी विनंती करणार आहे. विनंतीपत्रांत मी सर्व हकीकत दाखल करीन.

प्रि०— फार चांगला विचार.

शेवटीं, वर सांगितलेल्या कालेजांतील प्रेसिडेन्टांस यानें विनंतीपत्रें पाठविलीं. त्या सर्वांनीं अनुकूल उत्तरें जेम्सास पाठविलीं. तीं उत्तरे काय असावीत हें जेम्सानें आपल्या एका मित्रास पत्र पाठविलें त्यावरून कल्पना करतां येईल. त्या पत्राचा मजकूर येणेंप्रमाणें—“प्रिय मित्रा, बेथानीकालेजांत जाण्यास म्यां कां नाकारलें याचीं कारणें तीन आहेत. पहिलें कारण हें कीं, त्या कालेजांत पुरेसा अभ्यास नाहीं. दुसरें कारण हें कीं, बेथानीचे लोक दास ठेवण्याविषयीं फार उत्सुक आहेत. त्यांस गुलामगिरीची रीत आवडती. तिसरें कारण हें कीं, माझी आईबापें व मी स्वतःदेखील “डिसेपल” मंडळीचा आहे. पण इतर पंथांच्या लोकांशीं स्वतःदेखील “डिसेपल” मंडळीचा आहे. पण इतर पंथांच्या लोकांशीं माझी फारशी ओळख नाहीं. ह्मणून जर दुसरीकडे मी गेलों तर मला जास्त माहिती मिळेल. यावरून मी “न्युइंग्लंड” एथील कोणत्यातरी कालेजांत जाण्याचा बेत केला आहे. यावरून म्यां ब्राऊन युनिव्हर्सिटीच्या, येलकालेजच्या व बुलियमस कालेजच्या प्रेसिडेन्टांस विनंतीपत्रें पाठविलीं. त्या सर्वांचीं उत्तरें मला आलीं. प्रेसिडेन्ट हापकिन्स ह्मणतो— “जर तूं एथें येशील तर जितकें आमच्यानें होईल तितकें आमी तुज-विषयीं पाहूं.” बाकी दुसऱ्यांचींहि उत्तरें सदर्हुप्रमाणेंच आहेत. यास्तव

म्यां बुलियम कालेजांत जाण्याचा निश्चय केला आहे व पुढच्या सप्तकांत मी जाण्यास निघेन.”

हैराम एथें अभ्यास झाल्यावर जेम्साचें व त्याचा भाऊ टामस याचें कालेजांत जाण्याविषयीं येणेंप्रमाणें संभाषण झालें.—

टामस— जेम्स, कालेजांत जाण्याविषयीं पैशाची कशी काय तजवीज? कालेजांत जो खर्च लागतो तो सर्व तुजजवळ नसेल.

खरोखर जेम्साचा देवावर भरंवसा होता; देवानें त्याचीं सर्व संकटें निवारलीं यांत संशय नाहीं. हा सदरहु प्रश्न टामस भावाचा बरोबर होता.

जे०— होय मजजवळ सुमारें अर्धेदेखील खर्चायास नाहीं. तथापि इतर कामें करून व हिंवाळ्यांत खासगी शाळा काढून खर्च भागवीन.

टा०— परंतु जर तूं दोनवर्षे अगोदर कालेजांत जातोस तर सुटीच्या दिवसांत काम करूं नयेस असें मला वाटतें.

जे०— मग मी आपला खर्च कसा भागवीन ! मला काम तर केलेंच पाहिजे.

टा०— तुझा खर्च भागविण्यासाठीं मी पैसे देईन.

जे०— मग तुला ते पैसे परत मिळण्याविषयीं बरेच दिवस थांबलें पाहिजे.

टा०— मी थांबेन. जेव्हां तूं कालेजांतून शिकून निघशील तेव्हां तूं शिकविण्याचें काम करून तें कर्ज लवकरच फेडशील.

जे०— आणि जर मी मध्येच मेलों तर मग पैसे कोठून मिळतील ?

टा०— तें जोखीम सर्व मजवर आहे.

जे०— तें जोखीम तुजवर नसावें. माझ्या करतां त्वां आपला तोटा करूं नयेस.

टा०— जर मी त्या गोष्टीस कबूल आहे तर सर्व जोखीम मजवरच आहे.

जे०— बरें मला उसने हणून पैसे दे. मग मी आपल्या जिवावर ९०० डालरांचा विमा उतरीन. असें केल्यानें जरी मी मेलों तरी तुझे पैसे तुला मिळतील.

टा०— ह्या विचारास मी मान्य आहे. जसें तुला बरें दिसेल तसें कर.

जे०- बरें तर जी म्यां रीत दर्शविली तीच मला पसंत पडती. दोन वर्षे तर मला झटून अभ्यास केला पाहिजे.

याप्रमाणें त्या दोघा बंधूंचें संभाषण झालें. जेम्सानें बोलीप्रमाणें आपल्या जिवावर विमा उतरला. त्या वेळीं तो टामसास हणाला, “भावा, आतां जर मी जगेन तर तुझे पैसे सर्व परत देईन. जर मेलों तर माझ्या मरणाकडून तुझे पैसे आतां बुडणार नाहीत.” जेम्सानें तीन वर्षेपर्यंत हैराम एथें अभ्यास केला. कालेजच्या तयारीसाठीं अभ्यास करण्यास एकंदर सहा वर्षे लागतात तो अभ्यास त्यानें तीन वर्षांत केला. या सर्व अभ्यासांत तो आंगमेहनतीवर अवलंबून असे. तसेंच कालेजचा खर्च भागण्यास मेहनत करून थोडे पैसेहि सांचविले होते.

वाचकहो, ज्यांस विद्येची गोडी त्यांस संकटें कसपटाप्रमाणें भासतात.

गोष्ट २० वी.

जेम्स वुलियम्स कालेजांत जातो.—त्याविषयीं एका मनुष्याची साक्ष.—
 त्याचें व डा० हापकिन्स याचें संभाषण.—दोन विद्यार्थ्यांची साक्ष.—
 त्याचें व बोल्टर याचें संभाषण.—तो पोनळ गांवीं लेखन कला शिकविण्या-
 ची शाळा घालतो.—पोइसकिल् येथें त्याची तशा प्रकारची शाळा.—मि०
 स्ट्रूटर.—रे. मि. ब्रुकस.—हास्क्रेल शिपी.—डा. राबिन्सन् जेम्सास सहाय
 करतो.—चार्ल्समन्नर.—जेम्साविषयीं डा. हापकिन्स याचा अभिप्राय.—
 मि. चाडबोर्न याची साक्ष.—

जेम्स सर्व तयारी करून वुलियम्स कालेजांत आला. त्याच्या परीक्षे-
 विषयीं एक मनुष्य असें ह्मणतो.— “जेव्हां जेम्स परीक्षेस आला तेव्हां
 तो बराच उंच असून अडाणी असा दिसला. त्याचे केंस लांब लांब वाढ-
 लेले होते. त्याचें कपाळ उंच व मोठें होतें. त्याचा चेहरा ममताळू व वि-
 चारशील दिसला. त्याच्या चेहऱ्यावरून असें दिसलें कीं तो तरुण गरीब
 नसावा.”

त्याचा पोषाख फार गरीब मुलासारखा होता. ह्या कालेजांचा प्रेसिडेंट
 डा० हापकिन्स ह्यास त्याच वेळीं समजलें असेल कीं हा मुलगा इतर
 मुलांप्रमाणें डामडौली नसावा. तर त्यास विद्येची गोडी हाच काय तो
 नाद असावा.

प्रे०—तुझे नांव काय?

जेम्स—माझे नांव गारफील्ड. मी ओयीहो एथून आलों.

प्रे०—तूं एथें आलास यावरून जें आमच्यानें करवेल तें सर्व तुज-
 करितां करूं.

याप्रकारें प्रेसिडेंटाचे ममतेचे शब्द जेम्सानें ऐकिल्यावर त्याला किती
 उल्हास झाला असेल याची कल्पना वाचकांनींच करावी.

जेम्स कालेजाच्या प्रवेशक परीक्षेंत पास झाला. तेथें त्यानें फार
 झटून अभ्यास केला. तो उत्तम प्रकारें झटून अभ्यास करित असे यामु-
 लें कालेजांतील सर्व लोक त्यावर प्रीति करित असत. डा० हापकिन्स

याचें व जेम्साचें चांगलें मन मिळालें. एकदां डा० हापकिन्स जेम्सास झणाला—

डा० हा०— जेम्सा, जर तूं उन्हाळ्याच्या सुटींत घरीं न जातां एथें राहशील तर तुला पुस्तकगृहांत पुस्तकें वाचण्यास पुष्कळ वेळ मिळेल. तें केल्लेन तुला वाचण्यास पुष्कळ गोडी लागेल.

जेम्स— मी उन्हाळ्याच्या सुटींत एथेंच राहीन. मला लैब्रेरींत जाऊन वाचण्याची मोकळीक देतां यावरून मी आपले उपकार मानितों. आजपर्यंत जीं पुस्तकें मी वाचण्यास इच्छित होतों तीं वाचण्यास मला फावले नाहीं; कारण मार्गे शाळेंत अभ्यास करून मला निर्वाहासाठीं अंगमेहनत करावी लागत असे. तर थोडे दिवस दुसरें कांहीं काम न करतां वाचण्यांत वेळ घालावा हें मला लाभदायक होईल यांत संशय नाहीं.

या वेळीं डा० हापकिन्स यानें जेम्सास बोध करून फार उत्तेजन दिलें. जेम्सानें या पूर्वी अशी मोठी लैब्रेरी कधीं पाहिली नव्हती. त्यानें तेंथें शेक्सपियरचे ग्रंथ पुष्कळ वाचले. तसेंच कविता वाचण्याची गोडी त्याला फार लागली. शिवाय कित्येक मनोरंजक कविताहि त्यानें मुखपाठ केल्या. एकंदरीनें त्यानें त्या पुस्तकगृहाचा फार उपभोग घेतला. पूर्वी जसें मेहनत करून शाळेंत अभ्यास करावा लागत असे तसें या वेळीं टामस भावाच्या मेहरबानीमुळें करावें लागत नसे. पण या वेळीं तो दुसऱ्या प्रकारचा व्यायाम करीत असे—झणजे सभोवतीं जे डोंगर, टेंकड्या व सुंदर दुसरे मन रंजविणारे देखावे असत तिकडे तो जाऊन सर्व प्रदेश न्याहाळीत असे. असें करून त्याला त्या प्रदेशाची बरीच माहिती झाली. जेम्स या का-
लेजांत गेल्यावर त्याच्या विषयीं दोन मुलांनीं येणेंप्रमाणें संभाषण केलें:—

एक मुलगा— अरे हिल, तुला त्या वेस्टरनरविषयीं कसें वाटतें?
तुशी त्याची ओळख झाली काय? (जेम्स पश्चिमेकडून आला होता ह-
णून त्याला ह्या नांवानें हाक मारीत).

हिल— अद्याप नाहीं. कारण मला त्यासंगतीं बोलण्यास वेळच मिळा-
ला नाहीं. तुशी त्याची ओळख झाली का?

मु०— थोडी, फार नाहीं.

हिल- तो फारसा डामडौली दिसत नाही.

मु०- मला वाटते तो शिष्यास फारसे काम देत नाही, परंतु त्याला फारसे कपडे नाहीत यावरून तो वाईटहि दिसत नाही. त्याजवर चांगले व सुंदर कपडे घाल हणजे मग पाहा तो कसा सुंदर दिसेल !

हिल- असेच आहे. पण उत्तम प्रकारे पोषाख केला हणजे त्याच्या विद्येत किंवा स्वभावांत फरक पडेल असे कांहीं नाही. जर उत्तम पोषाख विद्येत फरक पाडता किंवा स्वभावांत कांहीं अंतर करता तर लोक शिष्यास दूताप्रमाणे मान देते.

मु०- जरी त्याची माझी थोडी ओळख आहे तरी तितक्यावरूनच तो मला आवडतो. त्याची बोलण्याची रूढी तर जसे पश्चिमेकडील लोक बोलतात तशी आहे.

हिल- होय. पण त्यांत कांहीं वाईट नाही. तो हुशार आहे. जर तसा नसता तर ह्या न्युइंग्लंड कालेजांत त्याच्याने दोन वर्षे अगोदर कधी येवतेना.

मु०- कालेजांत येण्याच्या तयारीसाठी त्याने तिकडे कोठे अभ्यास केला हे तुला माहित आहे काय ?

हिल- तिकडे कोठे डिसैपल पंथाच्या लोकांच्या पाठशाळेत अभ्यास केला असे मी एका मुलास बोलतांना ऐकिले.

मु०- डिसैपल ! हा पंथ तर म्यां आजच ऐकिला. शास्त्रांत मात्र असे नांव आढळते. बाकी पंथ असे मिळणार नाही.

सदर्हू संभाषणावरून स्पष्ट दिसून येते कीं जेम्साविषयी त्या कालेजांतील विद्यार्थ्यांचे चांगले मत होते. जेम्स गरीब होता खरा तथापि त्याची वर्तणूक फार शुद्ध होती. या कालेजांतहि सर्व विद्यार्थी त्याच्या संगतीं प्रीतीने वागूं लागले.

हिल- (लेव्हिट नामें मुलास) जेम्स हा, जीं मुले आजपर्यंत म्यां पाहिलीं त्या सर्वांत उत्तम आहे. कारण तो कधी चूक करित नाही.

ले० - कारण तो सर्व जाणतो आणि हणून तो कधी चूक करित नाही. त्याने कालेजच्या तयारीचा कसा अभ्यास केला हे सर्व मला सां-

गितलें. अमुक गोष्ट शेवटास नेईपर्यंत तो तिचा पिच्छा सोडीत नाही. तो सर्वांत उत्तम विद्यार्थी आहे तो जें कांहीं वाचतो तें सर्व त्याच्या जिभेच्या अग्रभागीं असतें.

हिल- खरोखर. गेल्या शनवारीं जो वादविवाद झाला त्यांत त्यानें आपलें चातुर्य दाखविलें.

ले०- तो तर जन्मतः स्पष्ट वक्ता आहे असें ह्मटलें असतां चालेल. जसा धडा तोंडपाठ करून सहज तो बोलून दाखवितो तसेंच तो सहज गतीनें वाक्चापल्यही करितो.

हिल- मी तर त्याच्या विषयीं असें भाविष्य सांगूं शकतो कीं, जरी तो दोन वर्षे अगोदर कालेजांत आला आहे तरी आमच्या वर्गांत तो सर्वदा पहिलाच नंबर ठेवील.

ले०- असें दिसतें खरें, प्रसंग गुदरला ह्मणजे सर्व अनुकूल चिन्हें प्रतिकूल दिसतात. पण वास्तविक ह्मटलें असतां अशी गोष्ट आहे कीं जीं चिन्हें प्रतिकूल अशीं भासतात तींच अनुकूल प्रसंग जो पुढें येणार त्याचीं दर्शकचिन्हें असतात.

ह्या दोन विद्यार्थ्यांनीं जेम्साविषयीं जें संभाषण केलें त्याप्रमाणेच पुढें घडून आलें. याविषयीं तेथील एक विद्यार्थी त्या गोष्टीनंतर सुमारे पंचवीस वर्षांनीं अशी साक्ष देतो-“ आमच्या वर्गांत एकंदर चाळीस मुलें होतीं. त्या सर्वांमध्ये जेम्स सर्व विषयांत सर्वदा पहिला असे. विशेषकरून तो उत्तम लिहिणारा व वादविवाद करणारा होता. त्याचा कोटिक्रम फार गहन असे. त्याचा निबंध सर्वांत उत्कृष्ट असे. तेच निबंध जर आतां वाचले तर आश्चर्य वाटल्याखेरीज राहणार नाही. आपला हेतु सिद्धीस नेण्याविषयीं तो फार तत्पर असे; व जरी त्यांत संकटें आलीं तरी त्यांस न जुमानतां तो आपल्या हेतु सिद्धीस नेत असे. ”

जेम्स आपला इतर अभ्यास करित असतां तो जर्मनभाषाहि शिकूं लागला. ह्या भाषेचें ज्ञान त्यानें एका वर्षाच्या आंत चांगलें मिळविलें.

जेम्साची व दुसऱ्या एका बोल्टरनामें मुलाची भेट झाल्यावर त्यांचें येणेंप्रमाणें संभाषण झालें.

बोल्डर— ह्या सुटीच्या दिवसांत तूं काय करणार ?

जेम्स— तोच विचार मी करीत आहे. मी मुलांस लेखनपद्धति शिकवूं शकेन असे, तुला वाटते काय ?

बो०— हो, हो, हो, तूं ती फार चांगली शिकवूं शकशील. कारण आपणास बऱ्याच दिवसांची सुटी आहे. तर इतक्या वेळांत तूं कदाचित् दहा धडे शिकवूं शकशील.

जेम्साचे हस्ताक्षर त्या वेळीं फार सुंदर होते. शिवाय अक्षर कसे वळवावे याचा वर्गदेखील तो शिकवीत असे. अक्षर वळविण्याची कला आतां जशी उत्तम दशेस येऊन पोचली तशी त्या वेळीं नव्हती. परंतु त्या दिवसांच्या मानाप्रमाणे पाहिलें असतां जेम्साचे अक्षर उत्तम होते.

जे०— काय बोल्डर, खरोखर तुला वाटते काय कीं मी लेखनपद्धति शिकवूं शकेन ?

बो०— निःसंशय तूं शिकवूं शकशील. तूं कोठेहि ह्या प्रांतांत जा, तुला त्या प्रकारचे काम लागेल.

जे०— न्युहाम्पशायर एथे जाऊन त्याप्रकारची शाळा काढण्याचा म्यां बेत केला आहे. शिवाय तेथे थोडे लगत असे माझे नातलगाहि आहेत. कारण ते ठिकाण माझ्या आईची जन्मभूमि आहे.

बो०— मग जर तूं तेथे गेलास तर वाईट संगतींत पडण्याचे भय विशेष राहणार नाही.

जे०— तेथे तुझ्या ओळखीचे कोणी आहेत का ?

बो०— गरजेपुरती माझी ओळख आहे. तेथील लोकांस दास ठेवणे ही रीत पसंत वाटते. तथापि लेखनपद्धति शिकून घेण्यास त्यांस आवडेल. ह्या कार्यां ते तुला अडथळा करणार नाहीत.

कालेजास सुटी झाल्यावर जेम्स पूर्वसंकेताप्रमाणे लेखनकला शिकविण्याचे काम पाहत पाहत चालला. शेवटीं त्याला त्या प्रकारचे काम ईश्वराच्या दयेनें पोनलगांवीं लागले. ह्या ठिकाणीं त्यानें उत्तम अक्षर काढण्यास शिकविण्याची शाळा घातली. ह्या शाळेच्या योगाने जेम्सास पुष्कळ फायदा व बरेच पैसेहि मिळाले. त्याचप्रमाणे नवीन नवीन गोष्टी पाहून त्याला अनुभवही बराच आला.

याचप्रकारे हिवाळ्यांत जेव्हा त्यास पुन्हा सुटी झाली तेव्हा न्युयार्क स्टेटमध्ये जें काम त्यानें केले त्याविषयी वाचकांस थोडी माहिती दिल्यास त्यांस ती आवडेल यांत संशय नाही. ह्या वेळीं सुटी झाल्यावर तो पोईस्टेनकिल गांवीं गेला. हें गांव न्युयार्क स्टेटमध्ये जें ट्राय हणून शहर आहे तेथून सहा मैल लांब आहे. पोईस्टेनकिल या ठिकाणी डिसैपल पंधाच्या लोकांचें देऊळ होतें. त्यांत स्ट्रीटरनामें मनुष्य उपदेशक होता. ह्याची व जेम्साची फार दाट ओळख पडली. तो जेम्सास वारंवार उपदेश करण्यास सांगत असे. त्यानें इतक्या सुंदर रीतीनें तेंथें उपदेश केले कीं सर्व लोक खुश होऊन त्यानेंच आणखी एक वेळ उपदेश करावा असें ते हणाले. जेम्साविषयीं वारंवार लोक असे हणत कीं “ तो डिसैपल मंडळींत प्रख्यात उपदेशक होईल. त्याची आणखीही कित्येक लोकांशीं बरीच ओळख झाली होती. त्यांपैकीं रेवरेंड मि० ब्रुक्स हा एक होय.

एक वेळ मि० ब्रुक्स जेम्साकडे येऊन हणाला—“ आमच्या हायस्कूलांत एक रिकामी जागा आहे. ती जागा देण्याविषयीं मी तुला मान्य आहे. ती जागी चांगली सुखाची असून वेतनहि चांगलें हणजे (वर्षाचे) बारा हजार डालर आहेत.

जे०— ती जागा म्यां आतांच स्वीकारावी अशी तुमची इच्छा आहे काय ?

ब्रुक्स— होय. पुढच्या सप्तकांत आरंभ केला हणजे शालें.

जे०— मग बुलियम्स कालेजांत पसार होण्याची इच्छा मला सोडावी लागेल.

ब्रु०— तेंथें तर तुला पसार शालेंच पाहिजे. कारण त्यांत तुझें कल्याण आहे.

जे०— कसेतरी कालेजची परीक्षा देऊन मला पदवी मिळविली पाहिजे. ही इच्छा कित्येक वर्षांपासून माझ्या मनांत घोळत आहे. ती इच्छा जर मी आतां सोडतो तर मग माझे केवढें मूर्खपण होईल !

ब्रु०— तूं आपलें कर्तव्यकर्म पूर्णपणें समजतोस. परंतु तुला कामावर ठेवण्यास आह्लास आनंद वाटतो. आमची इच्छा आहे कीं, त्वां ही जागा पत्करून स्वतःचें कल्याण करून घ्यावेंस.

जे०- पण जर मी ही जागा पत्करतो तर मजवर दुसरे एक संकट आहे. आणि ते हेच की मी हिराम एथे इलेक्टिक इन्स्टिट्यूटमध्ये काले-जचा अभ्यास संपविल्यावर, कामावर असावे असे तेथील अधिकाऱ्यांनी दर्शविले. मी तेथे कामावर राहिनच राहिन असा करार म्यां त्यांच्या संगती केला नाही. पण त्यांची इच्छा आहे की म्यां त्या विद्यालयांत शिक्षकाचे काम करावे. मला ते विद्यालय फार आवडते. तेथे काम करण्याची माझी इच्छा आहे.

ब्रु०- त्याच्याविषयी एकदम निश्चय करण्याचे कारण नाही. विचार बराच कर. निरनिराळ्या रीतीने त्याविषयी मनन कर.

जे०- नाही मला आजच निश्चय केला पाहिजे. तुम्ही जे ह्मणता ह्यावरून मोहांत पडण्याचे भय आहे. शिवाय जर तुम्ही सांगितल्याप्रमाणे वेतन द्याल तर माझे सर्व कर्ज फिटेल यांत संशय नाही. मला जसा तुम्ही पगार देऊं शकाल तसा हिराम येथे मिळणार नाही खरा परंतु हिरामांतील विद्यालयांत माझा सर्व आवेश व शक्ति खर्चायाची आहे. याचे कारण इतकेच की तेथील अधिकाऱ्यांनी मजकरितां पुष्कळ खटपट केली. यावरून तुमचे काम मला नाकारले पाहिजे.

याप्रमाणे जेम्साने रे. मि. ब्रुक्स याचे आमंत्रण नाकारले ही गोष्ट खरोखर फार आश्चर्यकारक आहे. कारण ह्या वेळीं तो फार अडचणींत होता. तथापि त्यानें भरल्या ताटाला लाथ मारली. तो या वेळीं इतक्या गरीबस्थितींत होता की त्याचे सर्व कपडे फाटले होते. त्यास टामसाने पैशाची मदत देण्याविषयी कबूल केले होते पण शेवटीं तोहि घोटाळ्यांत पडून मार्गे सरला. जेम्सास अगदीं कपडे नाहींत असे पोईस्टेनकिल गांवांतील एका मित्राने पाहून तो पी. एस. हास्क्रेल शिष्याकडे गेला, आणि त्यास अशी विनंती केली, की "आमच्या गांवां एक फार गरीब तरुण आहे. तो फार विश्वासू आहे. हल्लीं तो फारच गरीब असल्याकारणाने त्याचे सर्व कपडे फाटले आहेत. त्याच्याजवळ कांहींच चांगले पांघरूण नाही. तो आपला अभ्यास बुलियम्स कालेजांत व्हावा ह्मणून

फार मेहनत करीत आहे तर अशा चांगल्या व सद्गुणी मुलाचें जर तुमच्यानें सहाय करवेल तर करा. ”

हा०— अशा तरुणास मी मदत करण्यास फार खुषी आहे. त्याजवळ कपडे विकत घेण्यास जर पैसे नसले तर तूर्त मी एक कपड्याची जोडी उधार देऊं शकतो.

मित्र— तो तुमची कवडी सुद्धां ठेवणार नाही. अशी माझी पक्की खातरी आहे, तो फारच चांगला मुलगा आहे. उपदेश तर फारच उत्तम प्रकारें करतो.

हा०— त्याचें नांव काय ?

मित्र— जेम्स ए. गारफील्ड. त्याचें घर ओयाहो एथें आहे.

हा०— बरें त्याला मजकडे पाठवून द्या.

दुसऱ्या दिवशीं जेम्सानें त्या शिष्यास भेटून सर्व हकीकत त्याला कळविली. त्या शिष्यानें एक जोडी देण्याचें कबूल केलें होतें परंतु या वेळीं दिली नाही. शिवाय अमुकच दिवशीं देईन हेंहि सुचविलें नाही. पुढें कांहीं दिवसांनीं जेम्साची व त्या शिष्याची भेट झाली. तेव्हां तो त्याला लणाला, “जेम्सा, फार चांगलें आहे. वेळ साधून घे. कर्जाविषयीं काळजी करूं नको. ज्ञान मिळविण्यास झट. जेव्हां तुझ्या हातांत पैसे येतील तेव्हां मला ह्या कपड्यांचें मोल दे. ” असें बोलून त्यानें त्याला एक पोशाकाची जोडी दिली, तेणेंकरून जेम्सास मोठा आनंद झाला. पुढें त्यानें त्याचे सर्व पैसे फेडले.

सुटीचे दिवस सरल्यावर जेम्स कालेजांत गेला. या वेळेसाहि तो पैशाची तजवीज करून घेण्याविषयीं पाहूं लागला. कालेजांत हें त्याचें दुसरें वर्ष होतें. या वेळेपर्यंत त्याच्यावर पुष्कळ कर्ज झालें होतें. शिवाय दुसऱ्या कोणाकडून पैसे मिळतील अशी कांहीं अशा राहिली नव्हती. अशा प्रसंगीं त्यास एका मित्राची आठवण झाली. हा मित्र तर डा० जे. पी. राबिन्सन् होता, ह्याची व जेम्साची भेट सुमारे सहा वर्षांमागें झाली होती हें वाचकांस स्मरत असेल. तसेंच त्या वेळीं जेम्साचा पोषाख कसा होता हेंहि स्मरत असेल. बरें अशा कठीण प्रसंगीं जेम्सास त्याची आठवण झाली व त्यानें

त्यास एक पत्र पाठविलें. त्यांत त्यानें आपली सर्व हकीकत कळविली. या पत्राचा परिणाम हा झाला कीं त्या दयाळू गृहस्थानें कांहीं पैसे देऊन त्याला मदत केली.

कालेजांत पहिल्याच वर्षाच्या अखेरीस सुटी झाल्यावर जेम्स आपल्या आईस ओयाहो एथें भेटण्यास गेला. ती त्या वेळीं आपल्या मुलीजवळ राहत होती. त्या मुलीचें लग्न होऊन ती आपल्या नवऱ्यासंगतीं सौलन नामें गांवीं होती. जेम्साची व भिसिस गारफील्ड बाईची भेट झाल्यावर तीस मोठा आनंद झाला. आपल्या मुलाचा अभ्यास बराच वाढला हें पाहून त्या बाईस फारच संतोष झाला.

कालेजांत असतांना जेम्साचा दास ठेवण्याच्या रीतीविषयीं द्वेष पूर्वी-पेक्षां जास्त वाढला. चार्लस सन्नर नामें एक मोठा मनुष्य काँग्रेस सभेचा सभासद होता. तोहि जेम्साप्रमाणेंच दास ठेवण्याच्या चाली विरुद्ध असे. जेम्सानें ह्या सुज्ञ मनुष्याचा आवेश पाहून मनांत मोठें आश्चर्य मानलें, व त्या कार्यां आपणाहि मदत करावी असें अनेक प्रयत्नानें दर्शविलें तें सांगण्याचें विशेष अगत्य नाहीं.

जेम्सानें ह्या कालेजांत १८९६ त परीक्षेंत उतरून पदवी मिळविली. ह्या प्रसंगास अनुलक्षून डा० हापकिन्स जेम्साविषयीं असें म्हणतो—

“जेम्सानें ज्या रीतीनें आपली विद्या संपादन केली ती रीत इतर तरुण-मुलांस नमुन्यासाठीं घेण्यास उपयोगी आहे. त्यानें अंगमेहनत करून विद्या मिळविली. तो निष्कपटी, मनमिळाउ, व चपल असा होता. त्यानें स्वतः आपणास रंगरूपास आणलें. जेम्साचें उदाहरण घेण्यासारखें आहे.”

मि०— चाडबोर्न जो हल्लीं त्या कालेजांत प्रेसिडेन्ट आहे व जेम्साच्या वेळीं प्रोफेसर होता तो असें म्हणतो “जेम्सानें १८९६ त पदवी मिळविली. त्याची वर्तणूक इतकी शुद्ध होती कीं, ती पाहून शिकविणाराच्या मनावर सहज तिचा उत्तम ठसा उमठत असे. हा कधीं तरी अपराधी आहे असें आह्मास वाटलें नाहीं. जेम्साच्या नेकीपेक्षां दुसरें कोठेंही चांगलें उदाहरण मला सांपडलें नाहीं व सांपडणें कठीण.”

गोष्ट २१ वी.

इलेक्ट्रिक इन्स्टिट्यूटमध्ये जेम्साची नेमणूक.— जेम्साचे आनंदभरित उद्गार.— त्याची वढती.— तरुणांविषयी त्याचो काळजी.— त्याच्या शिक्षकाचे कामाविषयी प्रेसिडेन्ट हिन्सडेल याची साक्ष.— त्याची निषेध करण्याची रीत.— त्याचें नियमपाळणाविषयीचें उदाहरण.— कायद्यांचा अभ्यास.— जेम्साचें लग्न.— त्याचा लक्षपूर्वक अवलोकन करण्याचा स्वभाव.

बुलियम्स कालेजांत जेम्सानें पसार होऊन पदवी मिळविली हें आलीं मार्गेच कळविलें. तो त्या कालेजांत आहे तोंच हैराम एथें “ बोर्ड ऑफ ट्रस्टिसनें ” त्याची नेमणूक आपल्या इलेक्ट्रिक इन्स्टिट्यूटमध्ये “ टिचर ऑफ एन्शन्ट लांग्वेजिस् एन्ड लिटरेचर ” ह्मणजे प्राचीन भाषा व विद्या शिकविणारा शिक्षक, या जागेवर केली. जेव्हां जेम्स त्या बुलियम कालेजांतून निघून हैराम एथें आला तेव्हां तेथील अधिकाऱ्यांस फार आनंद झाला. जेम्सानेंही आपल्या नेमणूकीवरून फार आनंद दर्शविला. त्याची अब्रूही फार वाढली. कालव्यांतील गलबतावर काम करून आतां नऊ वर्षे शालीं होती इतक्या अल्पकाळांत तो इतक्या योग्यतेस चढला ही ईश्वराचो मोठी दयाच समजायाची. त्याची हुशारी व शहाणपण पाहून, त्याला तेथील अधिकाऱ्यांनीं त्या विद्यालयाची देखरेख करणारी जी मंडळी होती, तिचा मुख्य करून “ चेरमन ऑफ दि बोर्ड ऑफ इन्स्ट्रक्टर्स ” ही पदवी दिली. ही पदवी मिळाल्यानंतर पुढें एक वर्षानें तो त्याच विद्यालयांत प्रिन्सिपाल झाला.

प्रिय वाचकहो, आतां थोडा विचार करा. जेम्साची पूर्वस्थिति व आतांची स्थिति यामध्ये किती अंतर आहे ! जेम्सानें किती संकटें भोगलीं, कशीं दुःखें त्याला लागलीं पण शेवटीं देवानें त्याला किती मोठें केलें ! मित्रहो, हा त्याला जो जय मिळाला याचा विचार करा. जेम्सासारखे गुण तुह्मामध्ये आहेत काय ! जर नसतील तर तसे गुण आपल्या मध्ये यावेत ह्मणून देवाजवळ आग्रहानें प्रार्थना करा. देवाला लगदून

राहा. उद्योगी असा. अंगमेहनतीची नीच मानलेलीं कामे करायास लाजू नका. जेम्स ह्या विद्यालयांत शिक्षकाचें काम करीत असतां जे हुशार विद्यार्थी असत त्यांस तो अधिक उत्तेजन देत असे. तसेंच जे विद्यार्थी शिकण्यास इच्छित असत पण कित्येक अडचणीमुळे व विशेषकरून गरीबीमुळे त्यांच्यानें जास्त अभ्यास करवत नसे, अशांस तो सहाय करीत असे. कधीं कधीं असें होई कीं, आईबापे गरीबीमुळे आपल्या मुलांचा अभ्यास पुरा झाला नाही तोच त्यांस शाळेंतून काढीत असत. तशांस जेम्स बोध करून वाटेवर आणी. याविषयीं तो स्वतः एक गोष्ट सांगतो ती अशी.— “ ह्या गोष्टीकडे मी आपलें मन बरेच लावलें होतें. ज्या विद्यार्थ्यांस विद्या संपादन करण्यास कांहीं अडचणी होत्या त्या दूर केल्यामुळे मला बराच या आयुष्यामध्ये लाभ झाला. जेव्हां मी आपल्या आयुष्याविषयीं विचार करतो तेव्हां त्या सर्वांमध्ये अडचणी दूर करून त्यांस मदत द्यावी व सर्व प्रकारें कल्याण करून द्यावें हें करण्यांत मला अधिक संतोष वाटला. तरुण मुलांचें कल्याण करणें व त्यांस वाटेवर आणणें हें काम आईबापांचें आहे अशाविषयीं मला दोन मुलांची आठवण होते. त्या दोन मुलांस म्यां पाडाव करून घेतलें असें लटलें असतां चालेल. हीं मुलें आतां विद्वान व प्रख्यात मनुष्ये झालीं आहेत. त्यांपैकीं एक एका कालेजांत प्रेसिडेन्ट आहे व दुसराहि एका शाळेचा व्यवस्थापक आहे. मला वाटतें कीं, जर मी त्यांस त्या वेळीं त्यांच्या आईबापांपासून पाडाव करून घेतलें नसतें तर ते आज अशा योग्यतेस चढले नसते. प्रत्येक तरुणाच्या आयुष्यामध्ये असा एक प्रसंग आहे कीं, त्यामध्ये तो लहान गोष्टीवरून मोठ्या योग्यतेस चढतो किंवा अगदींच नालायक होतो. प्रत्येक तरुण आपण काय करणार याविषयीं अनिश्चित असतो. कित्येक तरुण गरीब असल्या कारणानें त्यांचीं आईबापे त्यांचा विद्याभ्यास अपुरता झाला असतां त्यांस शाळेंतून काढतात. कित्येक आईबापे आपल्या मुलांनीं अभ्यास केल्यावर त्यांनीं पुढें काय करावें याविषयीं फार काळजी करीत नाहींत. कधीं कधीं तीं आपल्या मुलांविषयीं फारच ब-दाई झोंकतात. म्यां असेंही पाहिलें आहे कीं, जो मुलगा पुढें चांगला

होण्याचा संभव आहे, त्यास स्वतःविषयीं पुष्कळ संशय येत असतो. ज्या दोन मुलांविषयीं म्यां वरतीं लिहिलें आहे त्यांपैकीं एकानें मी आपल्या खोलींत अभ्यास करीत बसलों असतांना मजकडे येऊन व मला सलाम केला. मी त्याचा सलाम घेतला व मला वाटलें कीं, तो आतां परत जाईल, ह्मणून मी पुन्हा आपलें लक्ष अभ्यासाकडे दिलें. परंतु तो परत न जातां तेंथेंच उभा राहिला. मग मी त्याला विचारलें, “हेन्री ह्या सुटींत तूं घरास जाशील व परत पुन्हा शाळेंत येशीलना !” त्या मुलानें कांहीं उत्तर दिलें नाहीं, परंतु मजकडे पाहून रडूं लागला, व स्फुंदत स्फुंदत ह्मणाला “नाहीं महाराज, मी परत येईन अशी आशा नाहीं. कारण बाप ह्मणतो कीं मला वरेंच ज्ञान मिळालें आतां शेतकीचें काम त्वां करावेंस. जास्त अभ्यास करण्याची जरूर नाहीं. कारण शेतकऱ्यांस फार शिकून काय उपयोग !” मग मी त्याला विचारलें “तुझा बाप एथें आहे काय ?” तो ह्मणाला, “एथेंच आहे, तो माझे सामान सर्व घरीं घेऊन जाणार आहे.” मग मी त्यास ह्मणालों. “मुला खिन्न होऊं नको. कृपा करून तुझ्या बापास सांग कीं एथून जाण्यापूर्वीं मला भेट. त्याला सांगूं नको कीं मी त्याला तुज-विषयीं कांहीं बोलणार आहे. परंतु नुसतें त्याला सांग कीं मला भेटून जा.”

थोड्या वेळानें हेन्रीचा बाप जेम्साकडे आला. हा मनुष्य फार ह्यातारा होता, तथापि फारच बळकट होता. त्याशीं एकदम त्याच्या पुत्राविषयीं कशी गोष्ट काढावी याची जेम्सास फार पंचाईत पडली. कारण हेन्रीची एकदम गोष्ट त्याच्या बापाजवळ काढावी असें त्याला ठीक दिसेना. परंतु शेवटीं तो त्याला ह्मणाला, “कां ह्यातारे बाबा, आतां सुटी झाल्यावर तुझी आपल्या मुलास परत घरीं न्याल काय ?”

ह्यातारा— होय.

जे०— मी तुझास बोलाविलें याचें कारण एवढेंच कीं मला तुमच्या संगतीं हेन्रीविषयीं कांहीं बोलायाचें आहे. शाळेची सुटी पुरी झाल्यावर तो परत येईल कीं नाहीं ?

ह्यातारा— मी पुन्हा त्यास पाठवीन असें मला वाटत नाहीं. शेतक-

न्यास जेवढें पाहिजे तेवढें ज्ञान त्याला मिळालें आहे. जास्त शिकून शेतकऱ्यास काय करायाचें ? मला वाटतें मुलगा जास्त शिकला ह्मणजे आळशी होतो. हेन्रीस वरेंच ज्ञान प्राप्त झालें आहे ह्मणून काम करण्यापेक्षां पुस्तकांत त्याचें मन जास्त गुंतलें आहे असें दिसतें. हल्लीं त्याचें मन शेतकींत नाहीं. ह्या जगांतिले प्रत्येक मनुष्य शेतकीवर अवलंबून आहे. हल्लीं शेंकडों विद्वान केवळ शेतकऱ्यांवर अवलंबून आहेत.

जे०— बाबा तुमचें बोलणें ऐकून मला दुःख वाटतें. कारण हेन्री फार हुशार व चांगला आहे. माझे ह्मणणें आहे कीं, त्यानें आतां वराच अभ्यास केला आहे, परंतु जर तो पुढें येऊन आणखी अभ्यास करील तर फारच चांगला होईल. तो हिंवाळ्यांत जर एखादी खासगी शाळा चालवील तर बरेच पैसे जमा होऊन पुढें अभ्यास करण्यास सोय होईल. हिंवाळ्यांत जर शेताचें काम केलें तर फारसा लाभ होणार नाहीं. पण जर खासगी शाळा शिकवील तर त्याला चांगलें वेतन मिळेल. तर बाबा, तुम्हास हेन्री-विषयीं आतां कसें वाटतें ?

ह्यातारा— तुम्हाला खरोखर वाटतें काय कीं, तो शाळा चालवूं शकेल.

जे०— मला तर असें वाटतें. तथापि जर तो आतां शाळा चालवूं शकणार नाहीं तरी पुढें चालवूं शकेल.

ह्यातारा— बरें तर मी त्याविषयीं विचार करीन. परंतु या सुटींत तर निदान त्याला माझ्या बरोबर आलेंच पाहिजे. मला वाटतें मी त्याला परत ह्या विद्यालयांत शिकण्यास येऊं देईन. मी ह्याविषयीं फारसा विचार केला नव्हता.

जेम्सानें त्या हेन्रीच्या बापाची सर्व स्थिति ध्यानांत आणली. तो फारच गरीब असल्या कारणानें त्याला आपल्या पुत्रास द्रव्याची मदत देववेना. जेम्सानें सुचविल्याप्रमाणें हेन्रीनें हिंवाळ्यांत खासगी शाळा काढली व तेणेंकरून बरेच पैसे जमवून पुन्हा तो अभ्यास करण्यास समर्थ झाला. पुढें त्यानें चांगला अभ्यास करून परीक्षा दिली व पदवीहि मिळविली.

जेम्सानें दुसऱ्या मुलास त्याच्या बापापासून कसें पाडाव करून घेतलें याची हकीकत त्यानें येणेंप्रमाणें सांगितली आहे.— “या मुलाची गोष्ट

फार निराळी होती. हा मुलगा मध्येच शाळा सोडून देत होता, ह्याचें कारण हेंच की त्याला द्रव्याचें सहाय नव्हतें. परंतु मला पक्कें माहित होतें की त्याच्या बापास ह्या गोष्टीची फार काळजी होती. हा मनुष्य फार धार्मिक होता लहणून मला वाटलें की धर्माच्या रीतीनें मी त्यास त्याच्या पुत्राविषयीं बोध करीन. जेव्हां त्या मुलाचें पत्र आलें कीं मी आतां शाळेंत येऊं शकत नाहीं कारण घरीं राहून मला शेतकीचें काम केलें पाहिजे, तेव्हां मला फार वाईट वाटून म्यां असा निश्चय केल्या कीं, ज्या ठिकाणीं त्या मुलाचा बाप राहतो तेथें जाऊन ज्या देवळांत तो दर शाब्दाथ दिवशीं जात असतो तेथें ह्या गोष्टीविषयीं उपदेश करीन व असें करून मी त्याच्या मनांत त्याच्या पुत्राविषयीं गोष्ट भरवीन. याप्रमाणें म्यां केलें. माझा उपदेशाचा विषय येशू ख्रिस्तानें जो दाहा मोहरांचा दाखला दिल्या होता तो होता. या दाखल्यावरून म्यां असें दाखविलें कीं लेकरें हीं जणूं काय देवानें आपल्यास मोहरा अशीं दिलेलीं आहेत. ह्या मोहरा आईबापांनीं वाढविल्या पाहिजेत पण जर तीं त्यांस वाढवीत नाहींत तर त्यांचा दोष त्यांकडेस असून त्यांची गोष्ट फार भयंकर होईल.

“उपदेश झाल्यावर म्यां त्या मुलाच्या बापास बोलाविलें. माझें त्याचें संभाषण झाल्यावर मला असें समजलें कीं, माझ्या उपदेशाचा ठसा त्याच्या मनावर बरोबर उमटला. म्यां त्यास सांगितलें कीं, आपल्या मुलाची सर्व योग्य तजवीज करणें हें आईबापांचें मुख्य कर्तव्यकर्म आहे. शेवटीं त्या मुलाचा बाप मान्य झाला व त्यानें आपला मुलगा पुन्हा शाळेंत पाठवून दिला. ह्या मुलानेंहि कालेजची परीक्षा देऊन पदवी मिळविली.”

जेम्सास मनुष्याचीं मनं आपणाकडेस कशीं ओढून घ्यावीत हें बरोबर माहित होतें. तसेंच आपल्या विद्यार्थ्यांची मजी कशी संपादन करावी हेंहि त्याला नीट समजत होतें. याविषयीं प्रेसिडेन्ट हिन्सडेल असें लहणतोः—
“स्वभावतः जेम्सामध्ये असा कांहीं गुण असे कीं जसा लोहचुंबक लोहास आपणाकडेस ओढून घेतो तसा जेम्स आपल्या विद्यार्थ्यांचीं मनं आपणाकडे ओढून घेत असे. विद्यार्थ्यांचीं मनं आपणाकडेस ओढून घे-

ण्याची युक्ति जेम्सामध्ये स्वभावतःच होती. जसे भोंदू लोक ती युक्ति केवळ डांव पेंच मारून लढवितात तशी नव्हती, तर ती देणगी त्याला देवापासूनच होती.”

जेम्साच्या अंगी शिक्षकाचे काम करण्याची किती योग्यता होती व तो कोणत्या रीतीने शाळा चालवीत होता, तसेच मुलांचा निषेध तो कसा करीत असे हे पुढील गोष्टीवरून लक्षांत येईल.—

एकदां त्याच्या वर्गांत एका मुलाने आपला धडा चांगला केला नव्हता. त्याचा थोडा निषेध करावा असे जेम्साने मनांत आणले, व तो कसा करावा याचा विचार मनांत घोळत आहे तो त्याचे लक्ष जवळच्या भिंतीवर गेले. ह्या भिंतीच्या गिलाव्यांतून थेंबथेंब पाणी पाडत होते. जेम्साने हे पाहून त्या मुलास हटले, “अरे तें पाहा.” इतकेच जेम्साने हटले पण त्यांत फार गहन अर्थ होता, तो त्या मुलाच्या मनांत येऊन त्याचा योग्य प्रकारे निषेध झाला.

जेव्हां कोणी मुलगा बुद्ध्या कांहीं खोड्या करी तेव्हां जेम्स त्याचा फार कडक रीतीने निषेध करी. एकदां त्याने एका विद्यार्थ्यास कांहीं काम करण्यास सांगितले परंतु तो हणाला “माझ्याने तें करवेल याविषयी मला संशय आहे.”

जे०— काय तुझ्याने तें करवणार नाही ?

विद्यार्थी— नाही महाराज.

जे०— डार्सी (हे त्या विद्यार्थ्याचे नांव) जेव्हां मी कोणतेहि काम जें मला सहज करतां येईल असें देखील करूं लागतो तेव्हां तें करण्यांत म्यां अधिक मेहनत करावी असें मला वारंवार वाटते.

वाचकहो, वास्तविक जेम्साने जो एवढा मोठा जय मिळविला, त्याची किल्ली जेम्साने जें भाषण डार्सीशीं केले त्यांत आहे. कितीहि लहान काम असो तें तो पूर्ण लक्ष लावून मेहनतीने व झटून करीत असे. यामुळे प्रत्येक कामी त्याला जय मिळत होता यांत संशय नाही.

ह्याच प्रकारे दुसऱ्या एका प्रसंगी तो आपल्या विद्यार्थ्यांस हणाला “पाहा मुलांनो, मी तुलास ह्या पुढच्या सप्तकांत दररोज व्याख्यान देत

जाईन. मी असें करणार याचें कारण तुझास मदत व्हावी इतकेंच केवळ नव्हे तर मलाहि इतिहासाचें चांगलें ज्ञान व्हावें, ल्हणून मी तसें करणार आहे. ”

ह्यावरून स्पष्ट दिसतें कीं स्वतः अभ्यास कसा करावा याची रीत तो आपल्या विद्यार्थ्यांस दाखवून ती त्यांच्या मनांत युक्तियुक्तीनें भरवीत होता. त्याची अशी रीत होती कीं जेव्हां स्वतः अमुक विषयावर अभ्यास करायाचा तेव्हां तो त्या विषयावर व्याख्यान देत असे व तेणेंकरून त्याचा व विद्यार्थ्यांचा अभ्यास होत असे.

जेम्स फार नेमानें व वेळेवर काम करणारा होता. याविषयीं दोन मुलांचें येणेंप्रमाणें संभाषण झालें.

पहिला मुलगा— देवळाची घांट वाजत असतां तिचा शेवटला ठोका बंद होतांच जेम्स आपलें पाऊल देवळांत कसें टाकतो, हें मला समजत नाहीं.

दुसरा मुलगा— हें सांगणें फार कठीण आहे. परंतु इतकें खरें कीं वेळेच्या शेवटले क्षणीं तो येतो व ठोका बंद होतांच आपल्या जागेवर जाऊन बसतो.

प० मु०— पण मला विशेष आश्चर्य वाटतें तें हें कीं, तो कधीं चुकत नाहीं; अगदीं ठोक्यावर येतो.

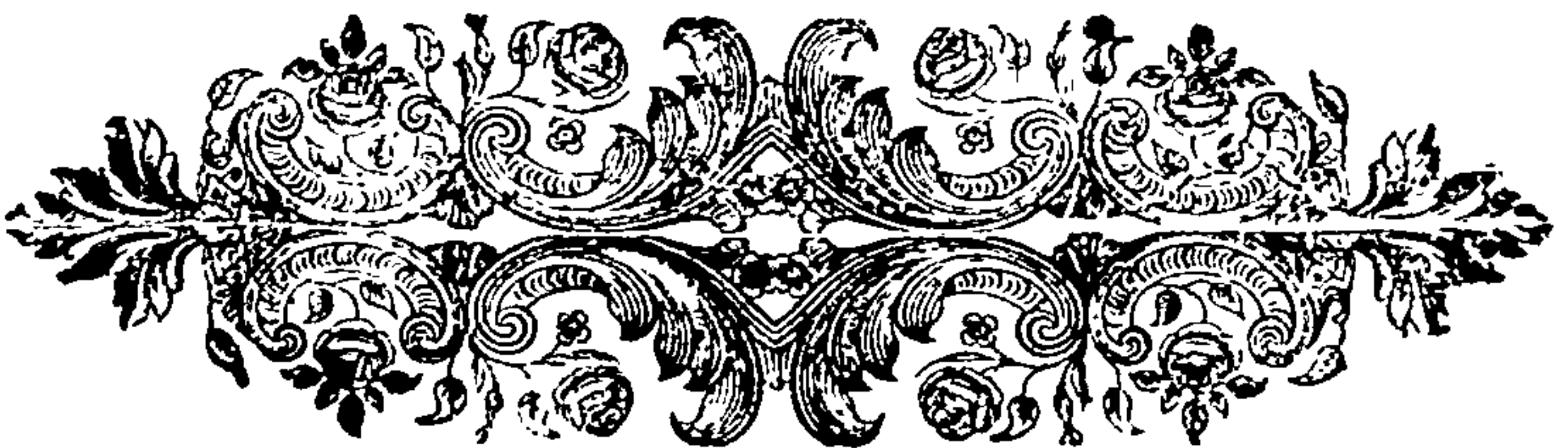
एकदां तो जवळच्या गांवास संध्याकाळीं व्याख्यान देण्यास गेला. दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं शाळा भरल्यावर दुसऱ्या एका शिक्षकास वाटलें कीं, जेम्स आज जरा उशीरानें येईल, ल्हणून तो त्याचा वर्ग चालवूं लागला. इतक्यांत जेम्स आला व त्या शिक्षकानें जो प्रश्न मुलांस केला होता त्याचें उत्तर मुलें देत आहेत तोंच जेम्सानें अंगांतून आंगरखा काढीत असतां दुसरा प्रश्न केला. असें करण्यांत त्यानें हें दाखविलें कीं पूर्वीचा जो प्रश्न तो जणूं काय म्यांच केला आहे. तो दुसरा शिक्षक जेम्साचें असें करणें पाहून हांसला व त्याच्या वर्गास नमन करून परत गेला.

जेम्स आपल्या विद्यार्थ्यांस निरनिराळ्या विषयांवर व्याख्यान देत असे. शिवाय प्रत्येक व्याख्यानाच्या वेळीं एक किंवा दोन मुलांस नेमलेल्या व्याख्यानाच्या विषयावर लिहून आणण्यास सांगत असे. ही त्याची रीत फार स्तुत्य आहे. त्यानें कायद्याचाहि चांगला अभ्यास केला होता. त्याच्या मनांत वकील व्हावे असें नव्हते पण कायद्यांची आपणास केवळ माहिती असावी इतकाच काय तो त्याचा हेतु होता.

आह्मी मागे ल्युकेशिया रूडाल्फ नामे मुलीविषयी कळविलें होतें. ही मुलगी फार सद्गुणी होती. ह्याच बाईसंगतीं जेम्साचें लग्न सन १८९८ सालीं नोवेंबर महिन्याच्या ११ तारखेस झालें. ह्या मुलीची व जेम्साची ओळख झाली हें आह्मी मागेच कळविलें. तें वाचकांस स्मरत असेल. जेम्स व्याख्यानाची तयारी करीत असतांना वारंवार ही बाई व दुसरी मिस बुथ बाई ह्या जें पुस्तक जेम्सास पाहिजे तें पुस्तकगृहांतून आणून देत असत.

एकदां त्याला कोणी विचारलें कीं, “विद्या संपादन करण्यास उत्तम मार्ग कोणता ?” त्यानें उत्तर केलें कीं, “पुस्तके वाच. निरनिराळे ग्रंथ करणारांच्या विचारांचें मनन कर. असें केल्यानें तुझी विद्या वाढेल. मी असेंच करीत असतो.”

जेम्सामध्ये दुसरा स्तुत्य गुण हा होता कीं तो प्रत्येक वस्तु फार सूक्ष्म दृष्टीनें पाहत असे, व एकदां ती पूर्णपणें ध्यानांत आल्यावर कधीं विसरत नसे. एकदां त्यानें आपल्या विद्यार्थ्यांस असे प्रश्न केले कीं “ह्या इमारतीस (शाळेस) खालच्या बाजूस किती खांब आहेत. ? ह्या शेतांत किती झाडे आहेत ? ह्या इमारतीस किती खिडक्या आहेत.”

गोष्ट २२ वी.

जेम्स रिपब्लिकन् पक्षाकडील लोकांचा पुढारी होतो.— आलफान्सो हार्ट.— लोक जेम्साविषयीं सुचिन्हें भाकूं लागले.—त्यास कायदे करणाऱ्या मंडळींत मिळण्याविषयीं आमंत्रण.—“कमेन्समेन्ट डे” ह्या दिवशीं भाषण करण्यास जेम्सास आमंत्रण.—त्याविषयीं दोघा मनुष्यांचें भाषण—जेकव डी काक्स आणि प्रोफेसर मनोरा.—प्रेसिडेन्ट हिन्सडेल याची साक्ष.— काँग्रेस सभा व जेम्स.—गव्हर्नर डेनिसन.—जेम्स लेफ्टेनन्ट कर्नल होतो.—तो मेजर त्रिगिडियर होतो.—तो जनरल मेजर होतो.—त्याची काँग्रेस सभेंत नेमणूक.—तो सिनेट सभेचा सभासद होतो.—जेम्स प्रेसिडेन्ट होतो.—व्हाईट हौस महाल.

प्रिय वाचकहो, जेम्साची अब्रू दिवसेंदिवस वाढत चालली होती हें तुमच्या लक्षांत आलें असेलच. ज्या विद्यालयांत तो शिकला त्यांतच तो मोठ्या योग्यतेस चढला हें तुहांस मार्गेच समजलें. याप्रमाणें त्याची बढती होत असतां त्या प्रांतांत जे मुख्य मुख्य लोक होते त्यांनीं जेम्साची हुशारी, शहाणपण व बोलण्याची शैली पाहून त्यानें नवीन रिपब्लिकन् नामें पक्षाच्या लोकांचें पुढारीपण करावें ह्मणून आग्रह धरला. ह्या नवीन रिपब्लिकन् पक्षांतील लोक दास ठेवणें ही अगदीं गैर चाल आहे असें मत धरून तिचे विरोधी होते. ह्या पक्षांतील लोकांमध्ये जेम्सासारखा एक चांगला व सुज्ञ मनुष्य होता, त्याचें नांव जान सी. फ्रिमन्ट असें होतें. ह्या वेळच्या सुमारास जेम्स गांवोंगांवीं जाऊन व्याख्यानें देत व उपदेश करीत असे. येणेंकरून त्याची कीर्ति फार वाढली. तो दास ठेवणें हें अगदीं अयोग्य आहे असें मत धरून त्याचा निषेध करीत असे हें आत्मी मार्गेच कळविलें. ह्या वेळेच्या सुमारास एकदां आलफान्सो हार्ट नामें डिमोक्राटिक (लोकसत्ताकराज्य पक्षकारी) पक्षाच्या मनुष्यानें हेराम एथे दास ठेवण्याच्या रीतीच्या भंडणार्थ मोठें पांडित्य केलें, तें जेम्सानें व दुसऱ्या बहुत रिपब्लिकन् पक्षकारांनीं ऐकिलें. जेम्साची बोलण्याविषयीं चहुंकडे प्रख्याति होती आणि ह्मणून ह्या वेळीं जेव्हां

रिपब्लिकन् पक्षकारांनीं तें भाषण ऐकिलें तेव्हां तें त्यांस सहन न होऊन त्याला कोणी उत्तर देऊन त्याचें खंडन करावें ह्मणून ते पाहूं लागले. एका वजनदार गृहस्थानें जेम्सास ह्मटलें, “गारफील्ड कसें काय ? ह्यास उत्तर दे व त्याचें पूर्ण खंडण कर. ”

.जे०— त्याचें खंडण सहज करतां येईल. पण तसें करणें योग्य आहे काय ?

मनु०— जें कांहीं अयोग्य आहे त्याचें खंडण व्हावें हें रास्त आहे.

शेवटीं दुसऱ्याहि कित्येक मनुष्यांनीं जेम्सास त्या लोकराज्यपक्षकारी मनुष्याचें खंडण करावें ह्मणून उत्तेजन दिलें. मग जेम्स त्यास उत्तर देण्यास कबूल झाला. याविषयीं मोठी सभा डिसैपल देवळांत भरली होती. जेम्सानें त्या वेळीं असें उत्कृष्ट भाषण केलें कीं, आल्फान्सो हार्ट यास निरुत्तर करून सोडलें. जेम्सानें डिमोक्राट पक्षाच्या दास ठेवण्याच्या रीतीविषयीं सर्व लेख बाहेर काढून त्यावर उत्कृष्ट टीका केली. हें भाषण ऐकण्यास देऊळ इतकें गच्च भरलें होतें कीं, मनुष्यांस बसण्यास जागा मिळेना. जेम्सानें त्या मनुष्याचें खंडण केलें थावरून त्याची कीर्ति फार वाढली. लोक त्याच्याविषयीं सुचिन्हें भाकूं लागले कीं, “जेम्सानें कायदेकानू करणाऱ्या सभेंत असलें पाहिजे, आर्झीं त्याला काँग्रेस सभेंत पाठविलें पाहिजे. अहो, तो तर लवकरच प्रेसिडेन्ट होईल.”

याप्रमाणें त्याच्या विषयीं अनेक सुवार्त्ता लोक बोलूं लागले. या गोष्टीनंतर सुमारें एक वर्षानें कायदेकानू करणाऱ्या मंडळींत जेम्सानें प्रतिनिधि असावें ह्मणून आमंत्रण आलें. परंतु तो ह्मणाला. “छीः! माझे काम हैराम एथें विद्यालयांत आहे. राज्यकारभारांत मी आपलें आयुष्य खर्चावें अशी माझी इच्छा नाहीं; मला ह्या आमंत्रणाचा नाकार केला पाहिजे.” वारंवार त्याला हें आमंत्रण आलें पण त्यानें तें नाकारलें.

सन १८५९ सालीं वुलियम कालेजांतील अधिकाऱ्यांनीं “कमेन्समेन्ट डे” ह्मणजे विद्यार्थ्यांस पदव्या देण्याच्या समारंभाच्या दिवशीं भाषण करण्यास जेम्सास आमंत्रण केलें. हें बोलवावणें त्यानें प्रीतिपूर्वक स्वीकारून आपल्या प्रिय पत्नीसह तिकडे गेला. तेथें उत्कृष्ट भाषण करून

सर्वास खुष केलें. तो परत येत असतां त्यांच्याच प्रांतांत प्रेन्टर नामें गांवीं पोंचल्यावर रिपब्लिकन् पक्षाकडील एक प्रतिनिधि भेटला. तो जेम्सास हणाला, “आमची सर्वांची इच्छा आहे कीं तुम्ही “स्टेट सिनेटर” हणजे राज्यकारभार पाहणाऱ्या सभेचा सभासद होण्यास उमेदवार असावें.”

जे०— काय हणतां ! मला वाटलें होतें कीं या कार्मीं मि० प्रेन्टीस याला योजिलें असावें.

प्र०— तो तर नुकताच मरण पावला आहे.

मि०— प्रेन्टीस हा फार लोकप्रिय मनुष्य होता. यास राज्यकारभार पाहणाऱ्या सभेचा सभासद होण्यास उमेदवार निवडिलें होतें, पण इतक्यांत तो मरण पावला.

जे०— तुम्ही सर्व मजविषयीं विचार करतां यावरून मी तुमचे उपकार मानतां. वास्तविक हणतां जें हें मोठें काम तुम्ही मला पत्करण्यास सांगतां त्यावरून मोह पडण्याचें भय आहे. परंतु हें महत्त्वाचें काम म्यां स्वीकारावें किंवा नाहीं हें मला समजत नाहीं.

प्र०— जर तुम्ही त्या राज्यकारभार पाहणाऱ्या सभेचे सभासद झालां तर तुमच्या नुसत्या नांवावरूनच आम्हा सर्वास रिपब्लिकन् पक्षाच्या लोकांचें काम सहज चालवितां येईल. तुम्ही विचार करून आम्हास कांहींतरी उत्तर द्या.

जे०— माझे सर्व मन ह्या विद्यालयाच्या कामांत गुंतलें आहे, तर तें संभाळून तुमचें काम मला कसें पाहतां येईल ?

प्र०— त्या सभेंत तुम्हास केवळ थोडेच आठवडे राहावें लागेल, फार दिवस तुम्हांस राहणें नको, जे विद्यालयाचे दुसरे अधिकारी आहेत त्यांस विचारा व त्यांची मसलत घेऊन मग आम्हास होय किंवा नाहीं सांगा, हणजे झालें.

जेम्सानें ती नेमणूक स्वीकारावी असें त्या विद्यालयाच्या अधिकाऱ्याचें मत आहे हें त्या प्रतिनिधीस ठाऊक होतें, हणून तो तें वरील शेवटलें वाक्य बोलला. शेवटीं जेम्स त्या प्रतिनिधीची सूचना ग्रहण

करून घेण्यास मान्य झाला. त्यानें बोर्ड ऑफ् ट्रस्टीची मसलत घेतली. त्या बोर्ड ऑफ् ट्रस्टीनें लागलेच आपले मत दिलें कीं, जेम्सानें स्टेट सिनेटरचे सभासद होण्यास मान्य व्हावें. ह्या मसलतीवरून जेम्सास बोर्ड ऑफ् ट्रस्टीचें मोठें आश्चर्य वाटलें. शिवाय जेम्सानें ती नेमणूक स्वीकारावी इतकेंच केवळ नव्हे पण त्याला जाण्यास सवड मिळावी ह्मणून त्यांनीं त्याच्या मागे विद्यालयाचें काम चालविण्याचें पत्कारिलें. शेवटीं जेम्साहा राज्यकारभार पहाण्यास कबूल झाला. त्याची नेमणूक करण्याकरितां जी सभा भरली होता तीमध्ये जेम्स हजर होता. या सभेंत सांगण्यासारखी गोष्ट ही घडली कीं, त्याची नेमणूक होत असतां एका सभासदानें त्याला पाहून दुसऱ्या एका रिपब्लिकन् मनुष्यास ह्मटलें, “ कां हो, जेम्साची नेमणूक करण्यांत हे सर्व लोक चूक नाहीं करीत काय ? तो फारच तरुण असल्या कारणानें स्टेट सिनेटचा सभासद होण्यास अगदीं लायक नाहीं. ”

मनुष्य—अहो महाराज ! तो वयानें तरुण आहे, पण बुद्धीनें प्रौढ आहे.

स०—तें मला माहीत नाहीं. तो फारच तरुण आहे असें त्याच्या चेहऱ्यावरून दिसतें. स्टेट सिनेटचें काम पाहण्यास अनुभाविक मनुष्य असावा.

मनुष्य.— जरा दम धरा, मग तुझ्यास समजेल. जेव्हां तुझी त्याचें भाषण व कीर्ति ऐकाल तेव्हां तुझ्यास खचित वाटेल कीं, त्याचें शरीर मात्र तरुण आहे पण मस्तक जाणतें आहे.

शेवटीं जेम्साची नेमणूक झाली. त्यानें त्या सभेंत फार उत्कृष्ट भाषण करून ती नेमणूक स्वीकारली. त्याचें भाषण ऐकून पुन्हा त्या सभासदानें त्या रिपब्लिकन् पक्षाच्या मनुष्यास ह्मटलें, “ खरो-खर तो फार हुशार आहे. त्याचें भाषण ऐकून मला संतोष झाला. ” याप्रमाणें जेम्सास स्टेट सिनेट ह्मणजे राज्यकारभार पाहणारी सभा हिच्यामध्ये बसण्याचा अधिकार १८६० मध्ये मिळाला. यावरून विरुद्ध पक्षास फार वाईट वाटलें. यावरूनच आपसांत लढाई होण्याचा वेळ

आला. जेम्साची यां वेळीं स्टेट सिनेटमध्ये नेमणूक झाली ही बरी गोष्ट झाली, कारण अशा प्रसंगी त्याच्यासारखा धैर्याचा मनुष्य पाहिजेच होता. जेम्सासारख्या अचाट धैर्याची व त्याच्याच जोडीचीं आणखीं दोन मनुष्ये होती. त्यांचीं नांवे जेकब डी काक्स व प्रोफेसर मनोरा हों होत. हीं तीन मनुष्ये एकचित्त असून आपलें काम पूर्ण हुशारीनें करीत असत. त्या सभेंत यांचें चांगलें वजन होतें. पण त्या सर्वांत जेम्स उत्तम वक्ता होता. याविषयीं प्रेसिडेन्ट हिन्सडेल असें म्हणतो- “ तो (जेम्स) कमिटीमध्ये उत्तम व लायक असा मनुष्य होता. जेव्हां कांहीं विशेष कामाचा उलगडा करायाचा असे तेव्हां त्या स्टेट सिनेटचा प्रेसिडेन्ट दुसऱ्या कोणा सभासदास न बोलवितां जेम्सास बोलावणें पाठवून त्याची मसलत घेत असे. ”

पूर्वीं एकदां जेम्स आपल्या आईसंगतीं कोलम्बस एथें गेला होता. तेथें जी कायदेकानू करणारी मंडळी होती तिच्याकडे त्यानें फार बारीक दृष्टीनें लक्ष लावलें होतें. या वेळीं त्या शहाण्या आईच्या स्वप्नांत सुद्धां आलें नसेल कीं, माझा मुलगा पुढें दहा वर्षांनीं त्या सभेचा सभासद होईल. मित्रहो, ईश्वराची करणी अगाध आहे. जेम्सास त्या सत्ताधारी परमेश्वरानें कोणत्या योग्यतेस चढविलें हें समजून तुम्हास आनंद झाल्यावांचून राहणार नाहीं.

पुढें सन १८६१ सालीं पुन्हा जेव्हां जेम्साची पाळी त्या सभेंत जाण्याची आली तेव्हां त्याला मोठ्या गहन प्रश्नांविषयीं उलगडा करायाचा होता. तो उलगडा त्यानें केल्या यावरून सर्वास आनंद झाला. ते सर्व प्रश्न काय होते याची तपसीलवार हकीकत देण्याची कांहीं गरज नाहीं. याविषयीं सांगतांना आम्ही इतकेंच सांगतो कीं, जें अवघड काम असे तें तो हटकून करीत असे. रात्रीं बराच वेळ जागृत राहून मोठमोठ्या गहन विषयांचें तो मनन करीत असे. पुष्कळ वेळ रात्रीं वाचत बसत असे. स्टेट लैब्रेरींत तो रात्रीचा बारा, एक वाजेपर्यंत दररोज पुस्तके वाची.

एकदां काँग्रेसनें अविचारानें असें प्रगट केलें कीं, दास ठेवण्याच्या

बाबरींत पुढें आणखी कायदा कांहीं होऊं नये. असें करण्याचें कारण विरुद्ध पक्षास त्रास होऊन त्यांची मानखंडणां व्हावी इतकेंच होतें. या प्रसंगी जेम्सानें सभेंत असें ह्मटलें, “मी आपला हात ज्या सांध्यांत तो बसविला आहे तेथेंच वाळूं देईन, पण तुमच्या ठरावास कधीं सम्मत देणार नाहीं.”

ह्याच संबंधानें पुढें एक लढाई होण्याचा वेळ आला. हिच्या तयारी-करितां ओहायो एथील गव्हरनर डेनिसन यानें जेम्सास मिसोटीकडे फौज तयार करून आणण्यास पाठविलें. जेम्सानें तें काम फार उत्तम रीतीनें बजावलें. पुढें गव्हरनर डेनिसन यानें त्याला लष्करी कामाकरितां क्लीव्हलंडास पाठविलें. तें काम बजावल्यावर गव्हरनर डेनिसन यानें जेम्सास कर्नलची जागा घेण्यास स्वतः विचारिलें, परंतु जेम्सानें ती जागा नाकारली, कारण तो ह्मणाला मला लष्करी कामाचा फारसा अनुभव नाहीं. मग यानें त्याला लेफ्टेनन्टकर्नलची जागा दिली, नंतर नवीन लोकांची भरती फौजेत करण्याकरितां पश्चिमेकडील देशास पाठविलें. पुढें भरती झाल्यावर कांहीं कारणामुळे ह्या नवीन सैन्यास कोणी सेनापति मिळाला नाहीं, यामुळे जेम्सानेंच तिची सर्व व्यवस्था राखून पुढें लढाईत जय मिळविला. ह्या लढाईत हैराम एथील पुष्कळ विद्यार्थी होते. या लढाईचें कारण हें होतें कीं, दास न ठेवतां सर्वास स्वतंत्रता, व हक्क मिळावेत, पण हें मत विरुद्ध पक्षास न रुचून ही लढाई होण्याचा प्रसंग आला. पुढें एक महिन्यानंतर दुसरी एक लढाई “मिडल क्रिक” एथें झाली. ही लढाई सन १८६२ ता० १० जान्युआरी रोजीं झाली. या लढाईतहि त्याला जय मिळाला. यावरून वरिष्ठ अंमलदारांनीं त्याला त्रिगिडेर जनरल अशी पदवी दिली. ह्या लढाईत यानें जनरल मारशल वंडवाल्याचा पराजय करून त्याला व्हरजिनीयाकडे हाकून लावलें. पुढें जेम्स लवकरच मेजर जनरल झाला. याप्रमाणें एका वर्षाच्या आंत जेम्स लेफ्टेनन्ट कर्नलपासून मेजर जनरल झाला.

पुढें १८६२ त ओहायो एथील एकुणीसाव्या नंबरच्या काँग्रेसनल डिस्ट्रीक्टच्या मुख्य मुख्य रिपब्लिक पक्षाच्या लोकांनीं जेम्सानें आमच्या

तफें काँग्रेस सभेंत असावें असैं मागितलें. कारण जेम्स सर्व कामांत पुढारी असा ठरला. जेम्सास हा त्या लोकांचा विचार माहीत नव्हता पण मागाहून त्याला तो समजला. जेम्सानें हें आमंत्रण स्वीकारण्यास बरेंच मार्गें पुढें घेतलें, पण या कामीं प्रेसिडेन्ट लिंकन याची जास्त भीड पडल्यामुळें त्याला तें आमंत्रण स्वीकारणें भाग पडलें. याप्रमाणें जेम्स, दोन वर्षें व तीन महिने लष्करीखात्यांत काम केल्यावर १८६३ सालच्या दिसेंबर महिन्यांत रिपब्लिकन् लोकांच्या तफें काँग्रेस सभेंत राष्ट्रीय प्रतिनिधि झाला. यानें हें काम सत्रा वर्षें केलें. या सत्रा वर्षांमध्ये यानें कसकशीं कामें वजावलीं हें सर्व न सांगतां आह्मी इतकेंच सांगतो कीं, तो फार लोकप्रिय झाला. सर्वांचे डोळे त्याच्या कडेस लागले. याप्रमाणें सर्व लोक त्याच्यावर प्रीति करीत असतां अशी गोष्ट झाली कीं, १८८० मध्ये युनैटेड स्टेट्स राज्यांत स्टेट सिनेटर निवडायचा होता. अर्थात् ओहायो एथील रिपब्लिकन् पक्षांच्या लोकांनीं जेम्साचें नांव पुढें केलें.

याविषयीं जेम्सास जेव्हां विचारलें तेव्हां तो ह्मणाला.— “ म्यां युनैटेड स्टेट्सच्या सिनेटमध्ये सभासद असावें अशी जर तुमची इच्छा आहे तर जसें तुम्हास बरें दिसेल तसें करा. ” यावर लोक ह्मणाले “ आमची इच्छा आहे कीं, सभासद निवडायचे वेळीं तुम्ही कोलम्बस एथें जावें. ” जेम्स ह्मणाला, “ मी ह्या गोष्टीस मान्य होणार नाहीं. मी सभासद असावें याविषयीं इच्छा दर्शविण्यासाठीं मी आपलें एक बोट सुद्धां वरतीं करून दाखविणार नाहीं. जर माझ्या मित्रांस वाटतें कीं, सभासद असावें तर ते स्वतः मला निवडतील. मला कोलम्बस एथें जाण्याची गरज नाहीं. ” लोक ह्मणाले, “ तुमचें ह्मणणें रास्त आहे. परंतु कोलम्बस एथें तुम्ही हजर असावें याचें एक कारण हें आहे कीं, जेथें तुमचे मित्र आहेत तेथें तुम्हीही असावें. आह्मी तुम्हास तेथें एखादें कुशलतेचें काम करण्यास सांगत नाहीं, पण तेथें तुम्ही फक्त हजर असावें इतकेंच आमचें ह्मणणें आहे.

जेम्स— परंतु तेथें हजर असावें याचा अर्थ मी सभासद असावें अशी इच्छा दर्शविणें झाल्यासारखा होतो. तर मग मी कोलम्बसास जाणार नाहीं.

याप्रमाणे जेम्साने आपल्या मित्रांस युनैटेड स्टेट्स संस्थानांत सिनेटचा सभासद होण्याविषयी उद्गार दाखविले. पुढे सभासद निवडण्याविषयी जेव्हां सभा भरली तेव्हां सर्व लोकांनी जेम्साविषयी आपली मते देऊन त्याला निवडिले. याने कोलम्बसास गेल्यावर फार सुंदर भाषण केले.

वाचकहो, आपला वीर थोरपणाच्या शिखराजवळ पोचला. त्याला हा सर्व मान कशाने मिळाला याचा विचार करा. त्याला आतां कळसास पोचण्याची केवळ एक पायरी चढायाची होती.

जेम्स युनैटेड स्टेट्स संस्थानांत सभासद झाल्यावर पुढे सुमारे पांच महिन्यांनी "न्याशनल रिपब्लिकन् कन्वेंशन" नामे सभेस युनैटेड स्टेट्सकरितां कोणी एका उमेदवाराची प्रेसिडेन्टाच्या जागेवर नेमणूक करायाची होती. आपला वीर जेम्स त्या सभेचा सभासद होता. परंतु तो प्रेसिडेन्टाच्या जागेकरतां जरी उमेदवार नव्हता तरी सर्वांची नजर त्याजवर होती. युनैटेड स्टेट्स संस्थानांकरितां प्रेसिडेन्ट नेमण्याच्या वेळीं उमेदवाराच्या तर्फे चवतीस वेळां चिठ्या टाकल्या पण त्या सर्व व्यर्थ झाल्या. शेवटीं पसतीसाव्या वेळीं सुमारे पन्नास असामींनी जेम्साच्या नांवाच्या चिठ्या टाकून मते दिली. लागलेच रिपब्लिकन् पक्षाच्या लोकांस आनंद झाला. त्यांनी आपले निशाण उभारले व मोठ्या आनंदाने गीत गाऊं लागले.

पुढे कायद्याप्रमाणे सर्व लोकांचीं मते वगैरे घेण्याचे ते झाल्यावर तो प्रेसिडेन्ट नेमला जाऊन १८८१ मार्च रोजी व्हेट्‌हौस नामक महालांत राहायास गेला. याप्रमाणे जेम्सास झोंपडीपासून महाल प्राप्त झाला. आली मार्गे जे लहले होते कीं, जेम्सास अद्याप एक पायरी चढायाची आहे ती हीच होय. जेम्स आतां सुतार नाही, शिपाई नाही, तर एका महाबलाढ्य राज्याचा प्रेसिडेन्ट (मुख्य अधिकारी) आहे. देवाची करणी अगाध आहे. तो राजास रंक व रंकास राजा करितो.

गोष्ट २३ वी.

जेम्साच्या प्रौढ वयांतील कित्येक विशेष गोष्टी.

जेम्स अशा गरीब स्थितीतून पुढे मोठ्या महत्त्वास कां चढला यांचे एक मुख्य कारण हे आहे कीं, तो लहान असतां त्याला त्याच्या आईने चांगले वळण घालून दिले होते, व त्याच्या अंतःकरणांत शास्त्ररूप बीजा-रोपण चांगले केले होते.

पलटणींत नांव लिहून देण्याचा निश्चय केल्यावर एकदां ती आपल्या आईकडे बायकोमुलांची भेट घेण्यास चालला. वाटेत तो विचार करित होता कीं जर मी लढाईत मेलों तर माझ्या कुटुंबाची काय दशा होईल? त्याच्याकारितां म्यां काय तजवीज करावी? अशा अनेक विचारांच्या महासागरांत तो पोहू लागला. अशा प्रसंगीं त्याला एका वस्तूची आठवण झाली. ती काय हणाल तर आईने दिलेले पवित्रशास्त्र. जेम्साने ते पवित्रशास्त्र उघडले व वाचीत असतां त्याला असें भासले कीं, त्यांतील प्रत्येक शब्द त्याला जणू काय असें हणत आहे "जेम्स, मागे हटून नको. पुढे जा, जा." याप्रमाणे त्याच्या मनाची स्थिति झाली तोंच दिवस उगवला व सकाळीं उठून त्यानें आपल्या मित्रास येणेप्रमाणे पत्र लिहिले.—

"माझी ही आयुष्यरूप इमारत नवीन कामाकरितां कशी पुनः रचली गेली ह्याचा जेव्हां मी विचार करितों तेव्हां मला मोठें आश्चर्य वाटते, पूर्वीच्या माझ्या कल्पना, हेतु, वगैरे गोष्टीविषयीं जेव्हां मी विचार करितों तेव्हां ते सर्व पूर्वीचे विचार व कल्पना हल्लीं जें म्यां हें लष्करी काम स्वीकारले आहे त्याला विजोड आहेत असें मला भासते. लढाईत पुढे काय परिणाम होईल याची कल्पना मनांत येऊन मला भय वाटते इतकेच केवळ नव्हे तर डोळ्यांत अश्रु येतात. तथापि लढाई करून जो जय मिळेल व देशास जी स्वतंत्रता प्राप्त होईल ती मोठी आहे, हणून जें आतां भय वाटते तें पुढे अगदीं नाहीसें होईल. मजविषयीं जर हणाल तर मी आपला जीव ह्या अमेरिका देशाकरितां देण्यास कबूल आहे."

जेव्हां जेम्स आपल्यां छावणींत पलटणींस कवाईत शिकविण्यास गेला तेव्हां कवाईत कशी शिकवावी हे त्याला मुळींच माहीत नव्हते. अशा प्रसंगीं त्यानें ही पुढील युक्ति योजिली. ती ही कीं, त्यानें आपल्या सुतारकीच्या कामाचीं हत्यारें मागविलीं, व लांकडाचे घोडे, प्यादे, अंमलदार वगैरे करून त्या लकडी सैन्यावर कवाईत कशी करावी हे स्वतः शिकला. नंतर त्या नमुन्यावर आपल्या पलटणींत शाळा काढून तो शिपायांस कवाईत शिकवूं लागला. दररोज सहापासून आठतासपर्यंत तो कवाईत शिकवित असे. एकदां जेम्साचें सैन्य कोलम्बस सोडून दुसऱ्या ठिकाणीं लढाईस जात होतें; तेव्हां थोडक्याशा चुकीमुळे किंवा गैरसमजामुळे जेम्स आगगाडीच्या स्टेशनावर वेळेवर न पोचता गाडी चालू होऊन त्याचें सैन्य पुढे निघून गेलें. मागाहून सुमारें पांच मिनिटांनीं जेम्स स्टेशनावर येऊन पाहतो तो सैन्य निघून गेलें आहे. हे पाहून तो आगगाडीच्या सुपरिन्टेन्डास ह्मणतो “मी आपल्या जन्मांत कधींहि मागे राहिलों नाहीं व आतांहि राहाणार नाहीं” असें ह्मणून त्यानें लागलेंच एक इन्जीन भाड्यानें घेतली व सुमारें तीन मिनिटांच्या आंत आपल्या सैन्यास जाऊन मिळाला. यावरून जेम्स प्रसंग पडल्यास मागे हटणारा नसून एकनिश्चयी होता असें स्पष्ट दिसून येतें.

जेम्साचें शहाणपण, विश्वासूपण व धैर्य यांविषयी ही पुढील गोष्ट लक्षांत ठेवण्याजोगी आहे.

चिकमागवा एधील लढाईत जनरल रोजन्ग्रान्स याचा पराभव होऊन त्याच्या सैन्याची दाणादाण झाली. ही अपजयाची बातमी जनरल थामस ह्यास कळविण्याची फार जरूरी होती. परंतु अशा वंडाच्या प्रसंगीं ही बातमी दूर घेऊन जाणे ह्मणजे मोठी जिवावरची गोष्ट होती. परंतु जरी असा कठीण व भारी प्रसंग होता तथापि जेम्सानें ती घेऊन जाण्याचें पत्करलें. जनरल रोजन्ग्रान्स जेम्सास हे भयंकर काम बजावण्यास सांगण्यास मान्य नव्हता. परंतु शेवटीं मोठ्या आयासानें जेम्सास तें काम करूं देण्याविषयी मान्य झाला. त्यानें जेम्सास हाताशीं हात देऊन ह्मटलें, “जेम्सा ही माझी व तुझी शेवटची भेट. देव तुला आशीर्वाद देवो.”

जनरल रोजत्रयान्स हा जरी शूरांपैकीं एक शूर होता तथापि फार कोमल मनाचा होता; ल्हणून जेम्साचा जीव धोक्यांत घालावा हे त्याला बरे वाटले नाही. परंतु जनरल थामस यास ती बातमी कळवायाची होती ल्हणून कसेहि करून तो निरोप पाठविण्याचे फार अगत्य होते. जसे दावीदाने योनाथानास कंवटाळिले तसे जनरल रोजत्रयान्स याने जेम्सास कंवटाळून शेवटची भेट दिली. शेवटीं जेम्स आपला घोडा सजवून तो निरोप घेऊन थामस याच्या कडेस जाण्यास निघाला. रस्त्याची माहिती देण्यास दोन वाटाडे जेम्साने संगतीं घेतले. वाटेने चालत असतां त्यांस शत्रूकडील बंदुकीचे बारांचे अवाज ऐकू येत असत. इतक्यांत एकदम कांहीं गोळ्या त्यांच्या आंगावर येऊन ते दोन वाटाडे तर मरून पडले. जेम्स घोड्यावर होता व त्यालाहि वाटले कीं, आपण आतां खचीत मरणार. तो आपल्या घोड्याची लगाम वर उचलून धरून मनाशींच ल्हणतो, “ अरे जिम, हा तुझा वेळ आहे. धीर धर, मनुष्याप्रमाणे वाग. ” असे ल्हणून त्याने आपला घोडा एकदम भरधांव काढला. शत्रूकडील गोळ्या तर अगदीं सपाळ्याने त्याकडे येत होत्या पण देवाचे सूत्र फार चमत्कारिक आहे. “ ज्याला देव तारी त्याला कोण मारी ! ” जेम्स या गोळ्यांच्या सपाळ्यांतून वांचला, पण त्याच्या घोड्यास गोळी लागून तो जखमी झाला. जरी तो घोडा जखमी झाला तरी आपल्या धन्यास तसेच पाठीवर घेऊन सुमारे वीस मैल धांवत जाऊन त्याने प्राण सोडला. शेवटीं जनरल थामस याने जेम्सास पाहून हटले, “ पाहा तो शूर; देव त्यास आशीर्वाद देवो. त्याने आपल्या सैन्याचे रक्षण केले. ”

त्याचे धैर्य, चातुर्य व समयसूचकता ह्या गुणांची एके समर्थीं फार मोठी परीक्षा झाली, ती येणेप्रमाणे:—

सन १८६९ ष्टाच्या एप्रिल महिन्याचे १४ वे तारखेस प्रेसिडेन्ट लिंकन् यास त्या वेळीं दक्षिण संस्थानांतील बंडावलेल्या लोकांपैकीं एकांने गोळी घालून मारिले. ह्या मारेकऱ्यांचा राज्यकारभार चालविणारे जे सरकार त्याची सर्व मंडळी मारावी असा कट होता. हे वर्तमान कळतांच न्यूयार्क शहर अगदीं गडबडून गेले आणि शहरच्या लोकांची फार मोठी

सभा वालस्ट्रिट एक्सचेंज नामक चौकांत जमली. हजारों लोक पिस्तुलें व सुन्या घेऊन आले. त्यांचा हेतु असा होता कीं, जर कोणी मारेकऱ्यांच्या व त्यांच्या फळीच्या पक्षाचें एक अक्षर बोलेल तर त्याला तेथेंच ठार करावें. ह्या सभेंत ९० हजार लोक होते, व त्यांचें रक्त स्वदेशाभिमानाच्या जाळानें उकळत होतें.

इतक्यांत कोणीएकानें ल्हटले कीं, लिंकनाला मार्गेंच गोळी घालून मारायाचें होतें. हे शब्द केवळ तो एकदांच बोलला. जिकडून हा ध्वनि निघाला तिकडे कांहीं माणसें अपराध्यांस फांशीं देण्याचा एक खांब वाहून तोंडानें सूड सूड असें लणत चालले; इतके लोक संतापले होते. इतक्यांत वाशिंग्टनाहून अशी तार आली कीं “ सीवार्ड मरायास पडला आहे ” (हा गृहस्थ सरकारचा सेक्रेटरी असून त्याला ही मारेकऱ्यांनीं घायाळ करून मेल्यादाखल समजून सोडून दिलें होतें). हें वर्तमान ऐकतांच लोक तर फारच खवळले. आणि पारीस शहरांत फ्रेंच रिव्होल्युशनाच्या वेळीं जसा रक्ताचा पूर वाहिला त्याप्रमाणें न्युयार्क शहरांत होण्याचा रंग दिसूं लागला. जो कोणी लिंकनच्या विरुद्ध बोलणारा अथवा लिहिणारा असेल त्याला धरून त्याचा सप्पा उडवीवा असा लोकांनीं निश्चय केला, आणि ह्या निश्चयाला तेथें जीं मोठमोठीं भाषणे झालीं तीं आगीवर तेल ओतल्याप्रमाणें चेतविणारीं झालीं. अशा अणिबाणीच्या प्रसंगीं तेथें एक दराज्याचा पुरुष हातांत लहानसा बावटा घेऊन पुढें आला. आणि त्या संतप्त झालेल्या समुदायास हातानें खुणावूं लागला.

त्याला पाहून लोक लणाले कीं, वाशिंग्टनाहून अणखी एक तार आली. इतकें बोलून सर्व स्तब्ध झाले.

मग त्या मनुष्यानें आकाशाकडे हात वर करून सर्वास ऐकूं जाईल अशा स्पष्ट, गंभीर व अस्खलित शब्दांनीं भाषण केलें तें असें:—

“ स्वनगरवासीजनहो, तो मेघांनीं व अंधकारानें वेष्टित आहे. अंतरीक्षांतिल नीलवर्ण जलें व दाट ढगें त्याचा मंडप आहे. दया व सत्यता हीं त्याच्या पुढें चालतात. स्वनगरवासीजनहो, ईश्वर राज्य करित आहे व वाशिंग्टनचें सरकार अद्याप जीवंत आहे. ”

हे शब्द बोलणारा जनरल गारफिल्ड होता. त्याच्या बोलण्यापासून जें फल झालें तें अद्भुत चमत्काराप्रमाणें होतें. त्याविषयीं कोणीएकानें येणेंप्रमाणें लिहिलें आहे:-

“ ज्याप्रमाणें खवळलेल्या समुद्राच्या लाटा मोठ्या प्रचंड वाऱ्याच्या योगानें खालीं वसतात त्याप्रमाणें लोकांचा गलबा धंड होऊन ते स्तब्ध वसले. ज्याप्रमाणें विजेचा लोहदंड अभ्रांतील विजेचें आकर्षण करून तिला निर्भयपणें जमिनींत नेऊन ठेवितो, त्याप्रमाणें ह्या मनुष्यानें त्या पिसाळलेल्या लोकसमुदायाचा त्वेष उतरून तो शांत विचाराकडे वळविला. त्याच्या द्वारें जणू कोणी देव बोलला; त्याच्या भाषणाकडून वाग्देवतेनें जणू जय मिळविला; त्याच्या वाणीच्या द्वारें ईश्वरी प्रेरणाच चमकली; अशी प्रेरणा मानवास क्वचित् होती. निर्वाणीस जो मनुष्य पाहिजे होता तो तेथें आला, त्याच्या शब्दांमध्ये बोनापार्ट्याच्या तोफांपेक्षा अधिक सामर्थ्य होतें. ”

दयेचीं कामें करण्याविषयीं जनरल जेम्स गारफिल्ड हा फार दृढ-निश्चयाचा होता, याविषयीं ही पुढील गोष्ट त्याच्या फौजेतील एका मनुष्यानें सांगितली:-

“ एकदां कोणी एक दास आमच्या छावणींत पळत पळत आला. त्याचें सर्व डोकें रक्तबंबाळ झालेलें होतें. तो पळत पळत आमच्या तंबू-पासून कांहीं अंतरावर गेला नाहीं तोंच त्याच्या मागून कांहीं लोक त्याला धरायास आले. जनरल जेम्स गारफिल्ड हा त्या वेळीं हजर नव्हता, यामुळें जे लोक त्या दासास धरायास आले होते ते तेथल्या कमांडराकडे गेले. त्या कमांडरचें असें मत होतें कीं, जर दास धन्यापासून पळाला तर त्याला धरून परत त्याच्या धन्याकडे पाठवावें. जेव्हां ते लोक त्या कमांडराकडे गेलें तेव्हां तो दास धरून परत धन्याकडे पाठवावा असा त्यानें जेम्सास लेखी हुकूम पाठविला. हा लेखी हुकूम जेम्साच्या हातीं देण्यापूर्वीं त्याला सर्व हकीकत सांगितली. जेम्सानें ती हकीकत ऐकून घेऊन ह्मटलें “ मी तुलास असें निश्चयपूर्वक सांगतों कीं, माझ्यानें कोणत्याहि पळून आलेल्या दासास तुमच्या

स्वाधीन करवत नाही. मला वाटते तो दास एथे पळून आल्याचे कारण निराळेंच आहे. कमांडरचा हुकूम स्पष्ट आहे तर त्या दासाचा शोध करण्यांत मात्र कांहीं अडथळा होणार नाही.” हे उत्तर ऐकून मला भय वाटले व म्यां जनरल जेम्स गारफिल्डास याचा परिणाम वाईट होईल ह्मणून सुचविलें. परंतु त्याने उत्तर केले कीं, “ चिंता नाही. प्रथम आपण अनुभव घेऊं. जें खरें तें खरेंच. खोटें तें खोटेंच. माझे शिपाई दासांचा शोध करण्यास एथे ठेवले नाहीत. त्यांचें काम निराळेंच आहे.”

जेम्स जसा दयाळू होता तसाच तो नम्रही होता. तो गरीबांशीं प्रीतीनें वागे. कारण तो एकदां स्वतः गरीब होता. गर्विष्ठपणा हा त्याचा सोबती नव्हता. त्याला दुसऱ्याच्या गर्विष्ठ वर्तणूकीचा अनुभव होता, तरी तो भित्रा होता असें नाही. त्यानें अमेरिकेंतील संयुक्त संस्थानाचा प्रेसिडेन्टपणा कसा मिळविला हें तुमच्या लक्षांत आलेंच असेल. तो जें कांहीं बोलत असे तें तो धैर्यानें, व कोणाची भीड न धरतां निःपक्षपातानें बोलत असे. त्याची देवाच्या शास्त्रावर फार श्रद्धा होती.

प्रेसिडेन्ट गारफिल्ड याचा मृत्यु— जनरल गारफिल्ड प्रेसिडेन्ट झाल्यावर विरुद्ध पक्षाचे लोक खेरीज करून सर्वास आनंद झाला. कित्येकांनीं तर असे उद्गार काढले कीं, “ देवानें आमच्या लोकांची प्रार्थना ऐकिली.” परंतु ह्या त्यांच्या आनंदाचा लवकरच लय झाला. जेम्सानें हा थोर अधिकार फारच थोडे दिवस चालविला व सन १८८१ च्या जुलै महिन्याच्या २ व्या तारखेस चार्ल्स गेटो नामें एका दुष्ट फ्रेंच मनुष्यानें त्याला गोळी मारली. याविषयीं हकीकत येणेंप्रमाणें आहे.— प्रेसिडेन्ट गारफिल्ड ह्याची पत्नी फार अजारी असल्या कारणानें ती लांग ब्रांच एथें आपल्या कन्येच्या घरीं हवा बदलण्यास गेली होती. आपल्या पत्नीस भेट द्यावी अशा उद्देशानें जेम्स सन १८८१ जुलै तारीख २ री या दिवशीं तेथें जाण्यास निघाला. त्याच्या बरोबर त्याचा सेक्रेटरी मि० ब्लेन हाहि होता. हे दोघे बाल्टीमोर—आणि—पोटोमाक नामें रेलवेच्या स्टेशनावर आले. तेथें वर सांगितलेल्या नांवाच्या मनुष्यानें त्याजवर दोन पिस्तुलाचे बार केले. त्यांपैकीं एका बाराची गोळी खांद्यावर व दुसरी कमरेत शिरून का-

ळजास भेटून पोटांत बसली, तेव्हां प्रेसिडेन्ट अचेतन होऊन खाली पडला. ह्या वेळीं पुष्कळ लोक तेथें हजर होते. प्रथम वाटलें कीं ती जखम बरी होईल पण दिवसेंदिवस त्याची अवस्था कठीण होत चालली. वैद्यांच्या पुष्कळ कुशल प्रयत्नानें व भक्तांच्या आग्रहाच्या प्रार्थनांनीं त्यांचा प्राण सप्टेंबरच्या १९ तारखेपर्यंत वांचला. हा आजारी असतां अमेरिकनलोक व सर्व इंग्लिश राष्ट्र यांनीं देवाजवळ त्याचा प्राण वांचावा ह्मणून फार आग्रहाच्या प्रार्थना केल्या. शेवटले प्रयत्न हे होते कीं त्याला वाशिंग्टन एथून काढून लांग ब्रांच एथें नेलें. कारण तेथील हवा लागून फरक पडेल असें वाटलें होतें. परंतु तें सर्व व्यर्थ झालें. त्याचा अंतकाळ जवळ आला होता. तो सन १८८१ माहे सप्टेंबर तारीख १९ या दिवशीं हें मर्त्य-भुवन सोडून जाता झाला. त्याची पत्नी ह्या वेळीं जवळच होती. त्याचें प्रेत लांग ब्रांच एथून मसाल्यांत घालून वाशिंग्टन एथें आणलें. तेथें दोन दिवस ठेवून त्याची जन्मभूमि क्लीव्हलंड एथें नेलें, तेथें त्याला ता० १६ माहे सप्टेंबर रोजीं लेक व्यू नामें स्मशानभूमींत पुरलें.

प्रेसिडेन्ट याच्या विधवेच्याकरतां अमेरिकेंतील लोकांनीं सुमारे सात लक्ष रुपये जमा करून दिले. याच्या मरणाचें दुःख विक्टोरिया महाराणीसाहेबांनीं काळा पोशाक करून प्रदर्शित केले, व त्याच्या कुटुंबास दुःखप्रदर्शक पत्र पाठविलें. इंग्लंडांत बहुत लोकांनीं आपले कारखाने बंद ठेविले. याच्या प्रेतक्रियेच्या वेळीं सर्व प्रधानमंडळी, १९०० प्रसिद्ध वडे लोक व गांवोगांवचे दुसरे लोक मिळून सत्तर, पंच्याहत्तरहजार जमले होते.

तरुण मित्रहो, आपण आतां जें चरित्र वाचलें त्याविषयीं विचार करा. जेम्स उद्योगी, विश्वासू व देवाचा खरा सेवक होता, तो आपल्या गुणांनीं व श्रमांनीं गरिबीपासून अशा मोठ्या योग्यतेस चढला. तो देवाचा मान करीत होता ह्मणून देवानें त्याचा मान केला. मित्रहो, देवाचा गौरव करा, मग देव तुमचा गौरव करील यांत संशय नाहीं.